

geket őrző muzeummal. Közéleben (1 km. nyíre) van *Y. fürdő* (Bain d'Y.), kántartalmú ásványvízforrással és fürdőintézzettel. *Y.* a római *Eburdonum*.

Yves, szent, *l. Ivo*.

Yvetôt (ejtsd: ivtó), város Seine-Inférieure francia départementban, 1681-ig szuverén fejedelemség, az *Y-i királyság* székhelye volt, (1911) 7126 lak., szövéiparral.

Yvon, *l. álnév, l. Greizinger*.

Z. Y. (ejtsd: ivoñ), *Adolphe*, francia festő, szül. Eschweilerben 1817., megh. Párisban 1893 szept.

11. Párisban P. Delaroche tanítványa volt. Nagyméretű csataképei közül a versaillesi történeti muzeumban vannak: a Malakov-erőd ostromának három jelenete, A solferinói titkózet, A magentai csata.

Yxart (ejtsd: isart), *Joseph*, katalán író és műkritikus, szül. 1863., megh. 1895. Műveit kasztíliai és katalán nyelven írta. Legjobb műve *El arte escénico en España* (Barcelona 1894—96) Összegyűjtött műveit Barcelonában adták ki *Obres catalanas* e. alatt 1896.

Yzac, *l. Isaac*.

Z.

Z, z, betű (görög Ζ, ζ), a latin ábécének utolsó, a magyarnak utolsó előtti betűje. A rómaiak csak görög eredetű szókból éltek vele. Az olaszban nem *z* hangot, hanem *dz* és még többször *c* hangot jelöl, pl. *nazione* (ejtsd: nacióne) stb. A német szókból pedig mindig így olvasandó, pl. *Zürich* (ejtsd: cürich) stb. A magyarban régente az *sz* hangot is egyszerűen *z*-vel jelölték, pl. a Halotti Beszédben: latiatue zumtuchel. Ez a jelölés maradt fenn pl. a *Zala*, *Zenta* nevekben (a kiejtésük tulajdonkép Szala, Szentá). A mennyiségtanban a *z* a harmadik ismeretlen szám jegye. Mint számjegy a héberben = 90, a görögben ζ = 7 és ξ = 7000, a latinban néha = 2000, a gótban = 7.

Z hang, az *sz*-nek megfelelő lágy hang. Lásd *Hangok*.

Zaandam (*Zaardam*, *Saardam*, *Sardam*), város Észak-Holland németalföldi tartományban, (1920) 28,96½ lak., cement-, papiros-, ényv- és dohánygyártással, őröl- és fűrészmalmokkal, olajprésszel, modern új kikötővel.

Zab (név. *Avena L.*, incl. *Avenastrum Koch.*), a *Gramineae*-család génusza, amelynek 50 faja főleg az Óvilág, kevésbé az Újvilág mérsékelt övén honos. 2—6 virágú füzérkéi bugavirágzatban foglalnak helyet. Pelyvája hártványos, toklása gerinces, 5—9 erű, gyakran kétfogú, szálkája térdes, sodrott, a természetett zabfajták többnyire szálkátlanok. A *szőrösödő zab* (*A. pubescens L.*) száraz, nem aszós réteink jó zöld takarmánya. A *réti zab* (*A. pratensis L.*) 30, sőt 60 cm. magas. Virágzata dűs virágú, buja levélzetével jó zöld takarmányfű. Legelőinken ezeken kívül még sok vad zab van. A természetett zab virágocskáit közül csak a legalsónak van térdes szálkája, néha ennek sincs. Legelterjedtebb faja a közönséges *abrákzab* (*A. sativa L.*), szertesét ágazó dűs ágbogjának füzérkéi két-, három-, sőt négyvirágúak; szálkája egyenes, gyakran eltörpül vagy elsovad; a virág pelyvái a szemet bezárják. Nagyon valószínű, hogy a keleti Európában és Elő-Ázsiában vadon termő *héta-* vagy *üres zab* (*A. fatua L.*) mivelésbeli származéka, amely ugyan rendszeren térdes szálkájú és lehulló pely-

vájú, de néha egyenes szálkájú és zárkózó pelyvájú is. Az abrákzab termelése a hideg égövben (Norvégiában a 69° 30' alatt) és a hegyek havas-aljai övében is érdemes, mert egész fejlődésére melegebb helyen 16, hidegen legföljebb 22 hét kell. Még irtásföldön is jól fizet. Már megmunkált szántóföldön, a vetés forgásában kapás növény, lóhere és rozs után következik; jókor kell vetni, hogy a még nyirkos földben jól meggyökeresedjen. A kötött földet alája meg kell hengeregni vagy vetés után megboronálni. A trágyázást nagyon meghálálja. Szórvavetéskor egy hektárra 2-5, sőt 4-8 hl., sorbavetéskor 2-3, sőt 3 hl. kell, amiből a hely alkalmazhatósága szerint 12—28, sőt 80 hl.-t lehet aratni, 39—45, sőt 69 kg.-jával, azaz ötszörösen, sőt huszszorosan is fizet. Többféle fajtája közül a féloldalra néző és kónya bugájú *zászlós, török vagy keleti zab* (*A. orientalis Schreb.*) a pelyvák lehullása vagy összezárkózása és színe szerint többféle (fehér, sárga, szürke, barna s fekete). A pelyvátlan szemű vagy *csurdé-zab* (*A. orientalis var. gymnocarpa Kecke.*) virágtengelye megnyúlt és a füzérke pelyváiból kimagasló füzérkéje 4—6 virágú. A *zászlós zab*, melynek szeme a pelyvájában marad, a tavaszi deret jobban elviseli, mint a csupasz szemű, csakhogy később aratható és nehezebben csépelhető ki. A nagy, bajusztalan v. *kopasz zab* (*A. sativa nuda Al.*), meg a *hazánk nyugati részében vetett kis kopasz zab* (*A. sativa nuda L.*) még silányabb. A bugájával szétnező *kurta zabot* (*A. brevis Roth.*), meg a *borotvárs zabot* (*A. strigosa Schreb.*), melyeknek alsó, hosszú kocsányú virága kétszálkájú, csupán északibb tájon vetik. A kínai *csupasz zab* (*A. sativa Chinensis Fisch.*) Észak-Amerikának kopárabb fekvésű helyein jobban fizet, mint a többi, de Európában nem érdemes vele vesződni. A zab száraz szeme 13% nitrogéntartalmú és 66% fehérjenemű vegyületeket foglal magában. A zab hazája ismeretlen. Az ó-kor nem termelte (a latin *avena* nem zab, hanem nád), azonban a régi kelták és germánok sirhantjai alatt zab gyakran található. Úgy látszik, hogy a lótenyésztő ázsiai jövevénynepek (avar, magyar) is hozták maguk-

kal. A török nyelvekben előforduló zab név arra enged következtetni, hogy az ő kulturájukkal terjedt, nem pedig a szlávival (melynek nyelveiben a zab neve «ovesz»). Nálunk loabak; csupán a tót felvidék sőt lisztjéből szállak kenyert (árpakenyér, zabhaluska). Észak-Európa tartományiban kását őrlnek, Belgiumban sört főznek belőle. Orvosságnak is használják. A zabneműk fajait *Janka* állította össze: *Avenaceae Europeae* (Természettudományi Füzetek, VIII. köt., 1884); többek közt a csak nálunk honos *díszes zab* (*A. decora* *Ika*) nevű fajt írja le.

Betegségei. A kedvezőtlen életviszonyok miatt a többi gabonafélékben mutakozó betegségek a zabban, mely nem annyira igényes, kevésbé tesznek kárt. A növényi paraziták által okozott betegségek közül leggyakoribb és legkárosabb az *üszög* (l. o. és *Gabonauiszög*); gyakori még a *rozsdá* (l. o. és *Gabonarozsdá*), továbbá a *lisztharmat* (l. o. és *Gabonalisztharmat*).

Zabajkalia a. m. Transzbajkalia (l. o.).

Zabanius (*Zabány v. Czabány*) *Izsák*, evangélikus tanár és lelkész, szül. 1688 körül, megh. Nagyszomben 1707 márc. 18. Külföldi egyeteméről hazajöve, előbb Pozsonyban, majd Eperjesen volt tanár, de a Caraffa által indított üldözés alatt Erdélybe menekült, hol eleinte mint tanár, majd mint pap működött Szomben. Közélt félszáz vallásos s filozófiai tartalmu munkát hagyott hátra. — *Fia János*, l. *Harteneck*.

Zabar, kisk. Nógrád vm. salgótarjáni j.-ban, (1920) 668 magyar lak.

Zabel, l. *Eugen*, író, szül. Königsbergben 1851 dec. 23., megh. Berlinben 1924 febr. 27. Főmunkássága a dramaturgia és színi bírálat terén több mint félszázadra nyúlt, írt azonkívül irodalomtörténeti tanulmányokat, elbeszéléseket, útirajzokat; jelentékenyek: *Ivan Turgenjov* (1884); *Literarische Streifzüge durch Russland* (1886); *Hans von Bülow* (1894); *Zur modernen Dramaturgie* (1898—1903, 3 köt.); *L. N. Tolstoj* (1901); *Auf der sibirischen Bahn nach China* (1901); *Moskau* (1902); *Petersburg* (1905); *Russische Kulturbilder* (1907); *Der Roman einer Kaiserin* (1911); *Der Werwolf* (1 felvonásos színmű 1916); *Goethe und Napoleon* (1920). Magyarul megjelent: *Egy császárnő regénye* (II. Katalin cárnő), ford. *Holló Márton* (Budapest 1913).

2. Z., Rudolf, német utazó, szül. Wollinban (Szászország) 1876 szept. 1. Jogi, földrajzi és néprajzi tanulmányai bevégeztével újságíró, később Sanghaiban az Ostasiatische Lloyd szerkesztője lett. 1900-ban nagyobb utakat tett Ázsiában, a japán-orosz háborúban mint haditudósító vett részt. 1911—12-ben az Atlas vidékén utazott. Néprajzi gyűjtése a hamburgi és lipcsei muzeumokba került. Művei: *Cuba* (Leipzig 1898); *Deutschland in China* (u. o. 1902); *Meine Durchquerung des Djebel* (Berlin 1904); *Im mohammedanischen Abendlande Marokko* (Altenburg 1905); *Meine Hochzeitsreise nach Korea während des russisch-japanischen Krieges* 1906 (u. o. 1906); *Im Kampfe um Konstantinopel* (1916).

Zabergán, l. *Uturgur*.

Zabern (*Saberne*), az ugyanily nevű járás székhelye Alsó-Elszász élszász-lotaringiai kerületben,

(1910) 9153 lak., bőrcserzőkkel, keményítő-, sörgyártással, mezőgazdasági eszközök készítésével; muzeummal; közelében több várral.

Zabi v. zabgyerek, népies neve a világi és egyházi törvények szerint meg nem kötött házasságból született gyermeknek.

Zábidó (*Zábidovo*), kisk. Arva vm. vári j.-ban, (1910) 540 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zabla v. zabola, a legősibb és legegyszerűbb lőszerszám, amellyel a lovat fékezik. Két darab, közepén csuklóval egybekapcsolt, külső végén lyukas vasdarabból áll. E lyukakba fűzik a ló kormányzására való kantárszíjat vagy gyeplőt.

Zablatje, adók. Varasd vm. ludbregi j.-ban, (1910) 523 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zabok, adó- és politikai község Varasd vm. krapinai j.-ban, (1910) 2574 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zabola (*Zábala*), nagyk. Háromszék vm. orbai j.-ban, (1910) 3166 magyar és román lak., telefonállomással, fűrészgépekkel. Egyike a vármegye legszebb községeinek. A község ref. temploma a régi vár helyén épült. A Mikes gróf-féle kastély (családi sírbolttal) hajdan meg volt erősítve, ebben született gróf Mikó Imre. (Tr. R.)

Zábor (*Záborie*), kisk. Turóc vm. turócszentmártoni j.-ban, (1910) 152 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Záborszky István (zábori), igazságügyminiszteri h. államtitkár, szül. Budapesten 1867 szept. 8. Tanulmányait elvégezve (1892). ügyvédi gyakorlatot folytatott, majd 1894. bírói szolgálataiba lépett; később az igazságügyminisztériumba került. A minisztériumban a bíróságok gazdasági ügyeivel foglalkozik, az újabb bíróságok építkezéseik majd mindegyike az ő kezén ment keresztül. Ennek a Lexikonnak is munkatársa.

Zaborze (ejtsd: szaborse), község Oppeln porosz kerületben, (1910) 25,432 lak., kő-, szénbányával, téglá- és kokszegetőkkel.

Zábrány (*Zábrani*), kisk. Temes vm. lippai j.-ban, (1910) 116 német és román lak. (Tr. R.)

Zábrezs (*Zábrež*), kisk. Arva vm. alsókubini j.-ban, (1910) 227 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zabrus (állan), l. *Futóbagarak*.

Zabrzo (ejtsd: zabse), most *Hindenburg*, község és az ugyanily nevű járás székhelye Oppeln porosz kerületben, (1910) 86,911 lak., drótkötél-, gépalakészítéssel, téglá- és kokszegetéssel; közelében Szilécia legnagyobb szénbányáival. Hindenburg német tábornagy szülőhelye, azért 1915. az ő nevére kapta új nevét.

Zabüszög, l. *Gabonauiszög*.

Zacapa, város Guatemalában, (1916) 12,000 lak., szivargyártással.

Zacatecas, l. Mexiko egyik állama, területe 63,386 km², (1921) 372,275 lak., nagyrészt európaiak, a zacatek- és egyéb indiánusok igen elnyomott nép. Z. nagyrésze 2600 m. magasságig emelkedő kopár fensík, állattenyésztéssel. DNY.-i részének termékeny völgyeiben szubtropikus éghajlata van, számottevő földműveléssel. Híres bányaterületei aranyat, ezüstöt, rézet és ólmot szolgáltatók.

2. Z., fővárosa Z. államnak, Guanajuato után Mexiko legfontosabb bányavárosa, 2430 m. magasan, (1910) 25,905 lak., agyagipara, ezüst-olvasztója, pénzverdője van. Nevezetességei: több

régi templom, kormányzósági palotája, székes-egyháza, ferenczrendi kolostora nagy könyvtárral.

Zacatilla (állat), l. *Bibortetű*.

Zaccone, Pierre, francia regényíró, szül. Douaieban 1817., megh. Morlaixban 1895. Postatiszt volt. 1878-ban elnöke letta francia írók társaságának, a Société des gens des lettresnek. Nagyszámú regényt írt, amelyek nagyrésze csupán a közönség szórakoztatását célzó, magasabb érték nélkül való munka. Ilyenek a többi közt: *Le roi de la Basoche* (1852); *Le vieux Paris* (1855); *Le nouveau Paris* (1856); *Le fils du ciel* (1857); *Les zouaves* (1859); *Les mystères de Bicêtre* (1864); *Les rôdeurs de nuit* (1880); *Les drames de la bourse* (1882); *L'enfant du pavé* (1888); *Seuls* (1891) stb. Magyar fordításban megjelentek: A 7-ik számú cella, ford. *Mártonffy Frigyes* (1875); *Rocambo* (Egyetértés, 1881); *Az autouilli hölgy* (Nemzet 1883); *Planchette* (Egyetértés 1883); *A gályarabok* (u. o. 1883); *Egy szép nő regénye* (1887).

Zacconi, Ermete, olasz színész, szül. Montecchióban 1857 szept. 14. Ibsen műveit Olaszországban ő tette ismertté és különösen a Kisérteket Oswald szerepében oly megrázó pathologikus tanulmányt mutatott be, mely egyszerre híressé tette. Fő ereje az ábrázolt jellemek lélektani kidolgozásában, járásának, hangjának, taglejtésének szokatlanul gazdag változatosságában van, de alakításai sokszor túlzott naturalizmusukkal szinte brutálisan hatnak. Vendégszereplései közben megfordult Berlinben, Bécsben és Budapesten is.

Zach Ferenc Xavér báró, asztronómus, szül. Pozsonyban 1754 jún. 4., megh. Párisban 1832 szept. 2. Ifjú korában az osztrák hadseregben szolgált, hol terepmérési munkálatokat végzett. Később Ernő szász-gothai herceg szolgálatába lépett, ki őt ezredessé léptette elő. 1787-ben a herceg a Gotha melletti Seebergen obszervatóriumot építtetett, melynek Z. volt igazgatója 1806-ig. 1815-től Genovában töltött néhány esztendőt és egy obszervatóriumot alapított, 1827. Párisba költözött át. A M. Tud. Akadémia 1832. választotta tagjává. Nevezetes művei: *Novae et correctae tabulae motuum solis* (Gotha 1792); *Tabulae speciales aberrationis et nutationis* (2 köt., 1806); *Nouvelles tables d'aberration et de nutation pour 1804 étoiles* (Marseille 1812); *Supplément aux tables d'aberration stb.* (u. o. 1813); *L'attraction des montagnes et ses effets sur les filit de plomb* (Avignon 1814, 2 köt.). Szerkesztette a következő folyóiratokat: *Monatliche Korrespondenz zur Beförderung d. Erd- u. Himmelskunde* (Gotha 1806–13, 28 köt.); ugyanez franciául: *Correspondance astronomique* (Genf 1818—25, 13 köt.) és *Allgemeine geographische Ephemeriden* (1796).

Zach Felicián, l. *Záh*.

Zachár, 1. Emil, kúriai tanácselnök, szül. Breznóbányán 1846 jan. 18., megh. Budapesten 1917 márc. 15. Jogi tanulmányait elvégezve ügyvédkedett, 1872. bírósági szolgálatba lépett, 1904-ben budapesti ítéltáblai, 1908. pedig kúriai tanácselnök lett. 1908-ban a gyakorlati bírói vizsgáló-bizottság, 1911. pedig az egységes bírói és ügyvédvizsgáló-bizottság elnökévé nevezték

ki. 1915-ben a Magyar Jogászegylet egyik elnökévé választotta. Mint a Kúrián az egyik polgári tanácsnak vezetője, a magánjogi bírói gyakorlatnak első irányítója és a gyakorlati magánjog egyik legkiválóbb fejlesztője volt.

2. Z. Gyula, magánjogász, Z. 1. fia, szül. Beszterezében 1875 júl. 3. Jogi tanulmányai elvégzése után 1898. a budapesti kincstári jogügyi igazgatóság szolgálatába lépett, de 1902. a bírói pályára ment át. 1906-ban az igazságügy-minisztériumba rendelték be, 1915. pedig a budapesti ítéltáblához bíróvá nevezték ki. 1920 óta ügyvédi gyakorlatot folytat. 1907-ben a budapesti egyetemen a magyar magánjogból magántanárrá habilitálták. 1919-ben nyilvános rendkívüli tanári címet kapott, 1913. pedig a kultuszminister megbízta, hogy Bosznia-Hercegovina, valamint Horvát-Szlavonországok jogát az egyetemen előadja. A jogi szaklapokban megjelent munkáin felül önálló művei: *A bírtok a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetében* (Budapest 1902); *Ingó jelzálog* (u. o. 1904); *Magánjogi tanulmányok az igényper keretében* (u. o. 1905); *A szokásjog némely sajátos tulajdonságairól* (a Grosschmied-émlékkönyvben, u. o. 1912); *A magánjog alaptanai* (u. o. 1912, 3. kiad. 1923); *Kritikai észrevételek a polgári törvénykönyv törvényjavaslataira* (u. o. 1907). E Lexikonnak is munkatársa.

Zachariä, Justinus Friedrich Wilhelm, költő, szül. Frankenhauzenban 1726 máj. 1., megh. Braunschweigban, mint a Carolinum tanára 1777 jan. 30. Különösen a *Der Rennomist* komikus hőskölteményével keltett figyelmet 1744., ezután még egész sor komikus hőskölteményt írt, mint *Phaethon*, *Das Schnupftuch*, *Lagosiade*, *Murner in der Hölle* stb. Összegyűjtött munkái 9 kötetben Braunschweigban jelentek meg (1763–65).

Zacharias, rétor (*Z. Scholasticus*), ókeresztény író, szül. a Gaza melletti Majumában, Palesztinában, megh. 553 előtt. Alexandriában tanult; 527. pap, 536. mytileneli püspök lett. Írt egyháztörténetet, amelyet 1899-ben Lipesében Ahrens és Krüger adtak ki; megírta Severus antiochiai patriárka életrajzát is.

Zacharias, Otto, német hidrobiológus, szül. Lipesében 1846 jan. 24., megh. Kielben 1916 okt. 2. Legnagyobb érdeme, hogy 1891. a porosz kormány és magánosok támogatásával a Plöni-tó mellett biológiai állomást szervezett, melynek haláláig igazgatója volt. Művei: *Charles Darwin und die kulturhistorische Bedeutung seiner Theorie vom Ursprung der Arten* (Berlin 1882); *Die Bevölkerungsfrage in ihrer Beziehung zu den sozialen Notständen der Gegenwart* (5. kiad., Jena 1892); *Über gelöste und ungelöste Probleme der Naturforschung* (2. kiad., Leipzig 1887); *Bilder und Skizzen aus dem Naturleben* (Jena 1889); *Die Tier- und Pflanzenwelt des Süßwassers* (Leipzig 1891, 2 köt.); *Katechismus des Darwinismus* (u. o. 1892); *Quantitative Untersuchungen über das Limnoplankton* (Berlin 1896); *Ergebnisse einer biologischen Exkursion an die Hochseen u. Moorgewässer des Riesengebirges* (*Lemmerman*-nal, u. o. 1896); *Das Plankton als Gegenstand der naturkundlichen Unterweisung in der Schule* (Leipzig 1907);

Das Süßwasserplankton (u. o. 1907). A Plöni-tó melletti biológiai állomáson végzett vizsgálatokról Forschungsberichte (Berlin és Stuttgart 1893—1904, 12 köt.) címen számolt be. E vállalat folytatásaképpen 1905-től kezdve az Archiv für Hydrobiologie und Planktonkunde c. folyóirat jelenik meg.

Zacharyasiewicz, Jan, lengyel regényíró, szül. Radymnóban 1825., megh. Krzywceben 1906 máj 7. Modern politikai, társadalmi és szerelmi regényeket írt. Korának egyik legnépszerűbb és legolvasottabb írója volt. Számos regénye közül a legkedveltebbek: Na kresach (A határokon, 1860); Świąty Jur (Szent György 1862); Marcyan Kordysz (1865); Nemezys (1887); Zakryte karty (Befedett kártyák, 1874); Zły interes (A rossz üzlet).

Zacher, Ernst Julius August, germanista, szül. Obernigkben (Szilézia) 1816 febr. 15., megh. Halleban 1887 márc. 23. Először Halleban és Königsbergben könyvtárőr, 1863 óta Halleban egyetemi tanár volt. Számos munkája közül nevezetes: Die Historie von der Pfalzgräfin Genovefa (Königsberg 1861); a Nagy Sándorról szóló mondákkal foglalkozó Pseudo Callisthenes (Halle 1867 stb.); Hüpfner E.-vel együtt kiadta a Zeitschrift für deutsche Philologie című folyóiratot, melyet régebben Z.-s Zeitschrift néven szoktak idézni.

Zacherlia, l. *Rovarirtó por*.

Zachle (Zahle, Szále), város Szíriában, a Libanon keleti lejtőjén, Baalbektól délnyugatra, a bejrut—damaszkuszi vasútvonal mentén; a vele összenőtt Muallka városkával együtt lakóinak száma 30,000-re volt tehető, de a világháborúban és utána sokat szenvedett. Görög keleti és görög katolikus püspöki székhely, sok temploma és iskolája van.

Zachlumi nagyvajda, ezt a címet viseli Nikita montenegrói király legifjabb fia, Péter herceg, szül. Cetinjében 1889 okt. 10. (szept 28.)

Zacho (Szacho), város a mezopotámiai Moszul vilájet E.-i szélén a Tigrisbe ömlő Chabur-szu folyó mellett, Z. járás székhelye. Mintegy 2500 lakosa van.

Zacoloacan, mexikói folyó, l. *Lerma*.

Začretje, adó- és politikai község Varasd vm. krapinai j.-ban, (1910) 1692 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Začretski Pustodol, adóközség Varasd várm. krapinai j.-ban (1910) 1454 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zács, l. *Záh*.

Zacsiómedúzák (Coronata, Peromedusae, állat), l. *Tömlősök*.

Zadar, Zara szláv neve.

Zadoborje, adóközség Zágráb vm. károlyvárosi j.-ban, (1910) 704 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zadok, helyesebben *Cádok*, l. *Scadduceusok*.

Zadokfa (adv.), magyar mitológiai szó, másképp *szádok* vagy *száldokfa*, *szódokfa*, *jazadfa*, l. *Hársfa*.

Zádor, kisk. Somogy vm. szigetvári j.-ban, (1920) 588 magyar lak.

Zádor, l. *György* (családi néven *Stettner*), hétszemélyes bíró és szépíró, szül. Dukán (Vas vm.) 1799 júl. 3., megh. Pesten 1866 aug. 17. Ügyvéd, majd 1832. jogtanár lett Pápán, 1848.

pedig a váltófeltörvényszék ülnökévé nevezték ki. Az osztrák uralom alatt állását veszítette, de 1851. újból kinevezték Sopronban törvényszéki bírónak. 1855-ben a bécsi legfőbb törvényszék, 1861. pedig a hétszemélyes tábla bírója lett. Pápai tanár korában jelent meg *Váltófogat* (Pest 1832, *Sáfúr* Imre utáni) című munkája. A jogtudomány mellett foglalkozott szépirodalommal is. Szépirodalmi, esztétikai és egyéb tudományos cikkei *Fenyéry* Gyula álnév alatt jelentek meg. Részt vett a Conversations-Lexikonperben is (l. o.) *Egy szó Döbrenteyhez* (Pest 1830) c. röpiratával. Jóbarátságban volt Kazinczyval, Vörösmartyval, Deákkal. A Kisfaludy-Társaságnak alapító tagja volt. A M. Tud. Akadémián alakulásokor (1831) levelező, 1832. rendes tagjává választotta.

2. Z. István, festőművész, szül. Nagykikindán 1882 jan. 15. Középiskolai tanulmányai elvégzése után hivatalnok pályára lépett, közben Vajda Zsigmondnál, majd Szablya-Frischauf Ferencnél tanult festeni. 1906—9-ig a párisi Ecole des beaux arts növendéke volt Gabriel Ferrier ateliérében. Grafikát A. Th. Steinlennél és Auguste Lerouxnál tanult. Egy évet a firenzei akadémián töltött. Háború előtt főleg csendélet- és interieurfestő volt. 1912-ben Mikszáth műveihez készített rajzaival megnyerte az I. állami illusztrációdíjat, 1913. egy interieurjével a Lipótvárosi Kaszinó díját. A háborúban súlyosan megsebesült, majd hadifestőnek osztották be, az összes frontokon rajzolt és számos portrét készített hadvezérekéről és politikusokról (Jenő és József Ferdinánd főhercegek, Mackensen, Linsingen, Enver, Talaat, Radoszlavov, Kühlmann, Czernin, Kövess, Borojević stb.). Ez idő alatt a Leipziger Illustrierte Zeitung munkatársa volt. Háború után főleg rézkarcolással és arcképfestéssel foglalkozott. Interieuröket festett a budai és müncheni kir. palotában, továbbá férfi és női portrékat. 1918-ban Andrassy Gyula gróf palotájában festett egyik interieurjével megnyerte az állami kis aranyérmét. Kiadta 80 lapból álló német városkép-rézkarcsorozatát (München 1921—22), olasz rézkarcsorozatát (Budapest 1924), budapesti és alföldi sorozatát (u. o. 1925). A budapesti Szépművészeti Múzeumban vannak festményei, a bécsi Albertinában rajzai és a londoni British Museumban rézkarcai.

3. Z. Jenő, szül. Bátaszéken 1894 nov. 5. Zenei tanulmányait Heubergernél és Regernél végezte. Bécsben a Konservatorium zeneelmélet-tanára. Szimfonikus költeményeket, egy romantikus szimfóniát, dalokat és zongoradarabokat írt. Operáját (Diana) 1923. mutatta be a budapesti Operaház.

Zádorfalva, kisk. Gömör- és Kishont vm. putnoki j.-ban, (1920) 790 magyar lak.

Zádorháza (Zádoröc), kisk. Gömör vármegye feleli járásában, (1910) 160 magyar lakossal. (Tr. Cs.-Szl.)

Zádori János, egyházi író, szül. Kátlóczon (Nyitra vm.) 1831 nov. 6., megh. Esztergomban 1887 dec. 30. A teológiát a bécsi egyetemen végezte. Pappá szentelték 1854. Tanár volt az esztergomi szemináriumban, 1884. esztergomi kanonok lett. Szerkesztette a Katolikus Lelkipász-

tort (1871–75) és az Új Magyar Siont (1870–86). Önálló művei közül említendők: *Isten a leg-tisztább szeretet* (Pest 1860); *Szt. Péter apostol két levele* (a pesti egyetem hittani kara által jutalmazott pályamunka, u. o. 1860); *Isten a valódi szeretet* (u. o. 1862); *A társadalom alapelvei* (u. o. 1864); *Földünk nem hittani központja a mindenségnek* (u. o. 1865); *A római katalombák* (u. o. 1868); *Úti vázlatok Olaszországból* (Eger 1869); *IX. Pius pápa élete* (Esztergom 1869); *Földünk helyzete a mindenségben* (Pest 1871); *Egyiptom* (u. o. 1874); *Jézus szíve ajtósságának története, mivelta, hittani alapja* (Esztergom 1878); *Száz Mária szeplőtelen szívének tisztelete* (u. o. 1879); *Syntagma Theologiae Dogm. Fundamentalis* (u. o. 1882); *Isten az én reményem* (u. o. 1882, tót nyelvre ford. Osváld Rikárd); *Fragmenta Syntagmatis* (Esztergom 1885). Kiadott több kötet szentbeszédet, lefordította Stoloz Albán több apologetikus művét, átadogozta Lacordaire Jézus Krisztus a történelemben c. munkáját.

Zádorlak (*Zádórlac*), kisk. Temes vármegye újradí járásában, (1910) 2127 német és román lakossal. (Tr. R.)

Zadrakarta, az I. Dareiosztól Parthiával egyesített Hirkánia (I. o.) fővárosa, valószínűleg a mai *Asterabad* helyén.

Zadruga, l. *Zsupa*.

Zadubravje, adóközség Pozsega vm. bródi j.-ban, (1910) 607 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zaedius (állat), az Ővesállatok (*Dasypodidae*) családjába tartozó emlős állatnem. Nevezetes képviselője a törpe ővesállat (*Z. minutus* Desm.), melynek teste mindössze 25 cm. hosszú, így a legkisebb ővesállatok közé tartozik. Nyugat-Argentínában, Bolíviában, Dél-Chilóban, Patagóniában honos.

Zafarani-szigetek, l. *Presidios*.

Zafir (ásv.), l. *Korund*.

Zafirin (*sapphirin*, ásv.), magnézium-alumínium szilikát, Mg₃Al₂Si₂O₇. Egyhajlású kristályok, szemeses halmazok. Kék vagy kissé zöldes, üvegfényű, áttetsző. Fiskernäs, Grönland; Vízapatam, Madras.

Zafirkvare (ásv.), l. *Kvarc*.

Zafir-macszkaszem, drágakő, kékszinű korund (I. o.).

Zafra (lat. *Julia Restituta*), város Badajoz spanyol tartományban, (1910) 6136 lak., bor- és olajtermeléssel, a Medinaeli hecegek gót kastélyával (1437). Közeliében (*Alconera*) kékesszínű márványt fejtenek.

Zafyr Czenczi, a Mondolat (I. o.) csinálta anagramma Kazinczy Ferenc nevéből.

Zagaj, l. *Aszagaj*.

Zagazik, város, l. *Szagazik*.

Zaglossus (állat), a Csőrös emlősök (*Monotremata*) rendjébe tartozó orrmányos hangyászok (*Proechidna*) szinonim neve.

Zágon (*Zagon*), nagyk. Háromszék vm. orbai j.-ban, (1910) 5135 magyar és román lak., posta- és távíróhivatallal. Itt született *Mikes* Kelemen, kinek szülőházát emléktáblával jelölték meg. (Tr. R.)

Zágoni Mikes Kelemen, l. *Mikes*.

Zágor (*Zagär*), kisk. Kis-Küküllő vm. erzsébetvárosi j.-ban, (1910) 1383 német, román és cigány lakossal. (Tr. R.)

Zagora, a *Helikon* (I. o.) mai neve.

Zagori, vidék Epirusban, 1913-ig Janina török vilajetben, azóta Görögországhoz tartozik, mintegy 25–30.000 görög (részben cincár) lak. Főképpen selyemtenyészéssel és gyapjúfonással foglalkoznak.

Zagorje 1. (*Zagoria*), vidék Horvátországban, Varasd vm.-ben, az Ivanscsica-hegység D.-i lejtőjén, a két Krapina folyó közt. A folyó D.-i partján, a Szljeme-hegység É.-i lejtőjén van a Z. ellen-téte, a Prigorje. A Z. igen sűrűn lakott, tájképi szépségekben gazdag vidék (horvát Svájce), látogatói furdóhelyekkel: *Krapina-Teplisz*, *Varasd-Teplisz* (I. o.). A népszegény és műveletlen, pedig a napsütötte, D.-i lejtők igen termékenyek.

2. Z. adók. Modrus-Fiume vm. ogulini j.-ban, (1910) 1907 horvát és szerb lak. (Tr. SzHSz.)

Zagorska Selo, adó- és pk. község Varasd vm. klanjei j.-ban, (1910) 1170 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zágra (*Zagra*), kisk. Besztercze-Naszód vm. naszodi j.-ban, (1910) 1447 román lak. (Tr. R.)

Zágráb (*Zagreb*), 1. vármegye Horvát-Szlavonországban, az 1920-iki trianoni békeszerződés óta a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz tartozik. Állapota a trianoni békeszerződés előtt: Határai É.-on Krajna, Stájerország és Varasd vm., K.-en Belovár-Körös és Pozsega vm., D.-en Bosznia és Modrus-Fiume vm., Ny.-on Krajna. Területe 7145 km². Z. vm. felszínét a Száva és Kulpa közén az Uszkóki-hegyeknek egyik DK.-re húzódnó láncolata két jellemző részre osztja, melyek közül az ÉK.-i túlnyomóan lapályos és termékeny, a DNY.-i pedig általában hegyes és sziklás természetű. A vármegye É.-i részén legkiválóbb a Szlyeme-(1035 méter) és az Uszkóki-hegység (1051 méter); D.-i részében a Petrovagora-(507 méter) és Zrinyi-hegység (615 méter) emelkedik. A Száva jobb partján eső jelentékeny lapály *Turmező* v. *Turopolje* nevet visel, a Kulpától É.-ra pedig a Pokupje nevű lapály s az ezzel összefüggő Dragonic-erdőség terül el. *Vizei*: a Száva, mely a vm. közepén fut végig; mellékfolyói balról a Solta, Krapina, Lonja, jobbról a Bregana, Kulpa, Sunja és Una. Tava kevés van, de annál több forrása és mocsara. Éghajlata mérsékelt.

Földje az ÉK.-i lapályos részen általában igen termékeny, DNY.-on ellenben sovány. Termőterületéből szántóföld 225,448, kert 8659, rét 79,897, legelő 92,624, szőlő 5618 és erdő 269,627 ha. Kiválóbb termékei: a rendkívül nagy mértékben termelt tengeri, továbbá búza, rozs, árpa, zab, burgonya, köles, kender, tönköly, tatárka, repestb. Bor és gyümölcs sok és jó terem. *Marhatenyésztése* erősen fellendült, az 1910-iki összeírás szerint volt szarvasmarha 269,338, ló 48,977, szamar 106, kecske 12,062, sertés 184,816, juh 28,504 darab. A selyemtenyészés nem igen nagy. Az ásványország rezet, vasat, kőszén, két márványt stb. szolgáltat. Ásványforrásai közül leg-híresebbek a stubicai kénes forrás és a jamnici savanyúvízforrások.

A lakosság száma 1869-ben 395,884 volt, 1910. (Zágráb város nélkül) 515,014 (miből 2339 katona).

Egy km²-re 72 lélek esik. A lakosok közt volt (1910) 2040 magyar, 1558 német, 386,522 horvát, 118,661 szerb; hitfelekezetenként 387,214 r. kat., 7193 gör. kat., 118,787 gör. kel., 1447 izraelita. A lakosság fő foglalkozása az őstermelés. A nép legáltalánosabban a fonó-, szövő- és faipart űzi, bár csaknem kizárólag saját szükségletére; a falukon legtöbbször a legszükségesebb mesteremberek is hiányzanak. Legfontosabb ipartelepülési dugaresai pamutfonó- és szövőgyár, a podorhi botgyár, a portrinjai szalámgyár, a stenjevci cementgyár, több gőzfűrész és szeszgyár. A kereskedelem aránylag elég élénknek mondható, főleg a vasutak kiépülése óta (397 km.); a forgalom hordozói a jó utak, ú. m. 199 km. állami, 987 km. törvényhatósági és 3474 km. községi út (utóbbiból 2144 km. kiépítetlen). Hitelintézetek: 29 bank és takarékpénztár és 144 szövetkezet.

A népnevelés igen rosszul áll; a 6 éven felüli népességnek (1910) 60-20%-a nem tud sem írni, sem olvasni, a tanköteles gyermekeknek közel fele nem látogat iskolát. Az iskolák száma 299, ú. m. 2 reáliskola, 1 tanító- és 1 tanítónőképző, 3 földművelésiskola, 6 ipari szakiskola, 4 polgári, 9 iparosinas, 272 elemi népiskola és 1 kisdudóv.

Közigazgatás. Z. vm. (1910) 15 járásra oszlik és van benne 3 város és 95 politikai község; összesen 1479 helység. A járárok a következők:

Járás, város	Népesség száma	Ebből				Házak száma
		magyar	német	horvát	szerb	
Dugoselói járás	21,797	151	51	21,281	55	4,276
Dvori	27,065	89	94	8,293	23,064	9,625
Glinai	44,821	59	32	16,328	29,074	7,362
Jaskai	39,110	42	40	38,689	64	7,817
Károlyvárosi	38,620	64	74	37,519	306	6,488
Kostajnicai	29,375	52	43	10,371	18,812	5,107
Nagyserbiezai	35,115	92	84	34,335	64	5,643
Petrinjai	32,139	44	29	16,133	15,773	5,755
Pisarovinai	22,432	3	26	17,422	4,784	3,953
Samobori	27,646	52	51	27,070	39	4,245
Stuliczei	37,431	10	44	37,212	14	6,559
Szentvándeljai	32,536	21	14	32,346	21	5,698
Sziszeki	27,670	320	165	26,018	477	5,368
Topuselói	26,614	39	16	3,778	22,714	4,260
Zágrábi	49,379	120	74	42,161	153	7,718
Károlyváros város ...	16,142	320	412	13,182	1,381	1,724
Petrinja	5,486	55	121	4,416	683	825
Sziszek	7,884	567	261	6,008	545	1,044
Összesen ...	515,014	2,040	1,558	386,522	148,661	87,466

2. Z. (Zagreb, Agram), sz. kir. város, Horvát-Szlavonország fővárosa, Zágráb vármegyében, a Szlyeme-hegység D.-i tövében, kies vidéken fekszik; felőrányira a Száva folyótól. Az alábbiakban Z. városának az 1920-iki trianoni békekötés előtti állapotát ismertetjük. A város 3 részből: a Felsővárosból, Káptalanból és Alsóvárosból áll. A Felsőváros a város E.-i részén emelkedő 162 m. magas Grič-dombon épült, hajdan magas kőfalakkal volt övezve, melyeknek maradványai ma is láthatók. Az Alsóvárosból ide több utca és lépcső vezet fel, a Bregovita utcából pedig gózsiklon juthatni a hegyre. Középpontja a Márkus-ter (Markov trg) a XIII. sz.-ban épült és Schmidt által renovált Márkus-templommal, a bán palotájával, az országházzal és a kormánypalotával; egyéb nevezetesebb részei a Jezsunita-ter a hadtestparancsnokság (hajdan jezsuita kolostor) épületével, a

Katalin-ter a hasonnevű (egyetemi) templommal (épült 1662.), a befásított Grič-ter a kir. főreál- és kereskedelmi iskolával (hajdan kapucinus kolostor), az Uri-utca (Gospodka-utca) a gör. kel. tanítóképző intézettel, kicsiny, de igen szép gör. kel. Cyrill- és Method-templommal (épült 1886.), a városházával és a régi horvát nemzeti színházzal (1835, most városi hivatalok), az Apáca-utca (Opatička-utca) a hőszemélyes és bánai tábla épületével, a Demeter-utca (Demetrova-utca) a horvát nemzeti muzeum épületével és a Hosszú-utca (Duga-utca), mely a legrégibb utcák egyike. A hegy D.-i peremét a gyönyörű kilátást nyújtó Strossmayer-sétány képezi. A Felsővárost a Medvedsák völgye választja el a tőle K.-re emelkedő, alacsonyabb dombon épült Káptalanvárostól (Káptol); ez Z. legrégibb része, hajdan kőfalakkal kerítve, melynek 3 nagy kőkapuja 1850-1855. bontatott le. Legnevezetesebb épülete a XV. sz.-ban épült, később átépített és erős falakkal övezett és az 1880-iki földrengés után majdnem teljesen újjáépített gót izlősű székesegyház (gazdag egyházi kincsekkel), közelében a falakkal és tornyokkal övezett érseki palota, a kanonokok háza és a templom előtt a Mária-szobor (Ferkornótól), lejjebb a ferenciek temploma, mely 1280. épült és a Mária-templom (hajdan ciszterciatemplom). A két hogyan épült városrészt alatt az

Alsóváros, Z.-nak jelenleg legrészesebb és leggyorsabban fejlődő része terül el, hosszán nyúlva el K.-ről Ny. felé és D. felé. Ezta városrészt Ny. ról K. felé az a hosszú út vonal hasítja át, melynek Ny.-i része az Ilica, K.-i része az Olasz-utca (Vlaska ulica) nevet viseli, a kettő közt pedig a Jellachich-ter terül el. Ez utóbbi Z.-nak egyik főtere díszes épületekkel és közepén Jellachich József gróf bán lovas szobraival (Ferkorn műve). A térről a Mária Valéria-utca (benne a zsidó templom) vezet a díszes befásított Zrinyi-terre, mely D. felé az Akadémia-terbe megy át; a Zrinyi-ter K.-i oldalán az igazságügyi palota áll, közepén nagy szökőkút van, körülvéve Frangepán Kristóf hadvezér, Schiavone (Medulics) András festő, Jurisics Miklós (Köszeg védője) és Clovio Clovics festő, továbbá Mazuranic Iván és Boskovic Rucner mellszobraival és Kukuljevic Iván szobraival. A Zrinyi- és Akadémia-ter közt a délszav tudományos és művészeti akadémia díszes palotája áll (Schmidt Frigyes műve, benne a horvát nemzeti muzeum régiségtára és a képtár), ettől D.-re az egyetemi vegyteni intézet, melytől a pályaudvarig a szép Ferenc József-ter terül el Senon Ágost és Preradovic Péter szobraival, mindkét oldalon izlőses palotákkal. Az Akadémia-térről a Kukovics-utca (benne a prot. templom) az Egyetem-terre (Sveučilištni trg) vezet, melyet a Ferenc József-egyetem, az iparmuzeum, keresk. muzeum, a nemzeti színház palotája, az egyetemi könyvtár és a Szokol tornaegylet épülete, valamint az Élet kútja (Mestrovic műve 1912) és Ferkorn sarkányölő Szt. György lovasszobra (1862) díszítik. Innen a Frangepán-utca (Frankopanska-utca), melyben az irgalmas nővérek kolostora

van) az Illicára vezet, Z. leghosszabb és legszebb utcájára (Corso), melyben a legszebb tüzletek vannak és az utcai élet a legmozgalmasabb. Mellékutcai közül említendő a Medulics-utca és a Gundulics-utca a nemzeti zónede, valamint az irgalmas nővérek intézetével. Odább Ny. felé van a széles Prilaz az új kat. Szt. Balázs-templommal, a Ciglana-tér a katonai barakkokkal és a nagy dohánygyárral, és a Kolodvorska cesta a Rudolfskaszárnyával s a Déli vasút pályaudvarával. D. felé a Máv új központi pályaudvara. A K. felé vezető Olasz-utcában van a helyőrségi kórház és a városon kívül az érsek nyaralója és parkja (Maximir). A várost É. felől szép kertek övezik, ott van a Tuškanec nevű pompás hegyi park, Ny. felé a Josipovac nevű nyaralóhely.

Z. Horvát-Szlavonország politikai, társadalmi, tudományos és üzleti életének központja, széke volt a horvát kormányának, a bánnak, a tartománygyűlésnek, a vármegye törvényhatóságának és a Z.-i járás szolgabírói hivatalának, továbbá a legfőbb egyházi, igazságügyi, katonai és egyéb hatóságoknak; itt székel a r. kat. érsek, főszékes-egyház, káptalan és székeszék, széke a Z.-i egyház-tartományának és főegyházmegyének; székhelye volt a kir. hétszemélyes táblának, a kir. báni táblának, főügyészségnek és ügyészségnek, bányasajtó- és pénzügyi bíróságnak, törvényszéknek és 2 járásbírósnak, ügyvédi kamarának; volt itt kir. statisztikai hivatal, pénzügyigazgatóság, állampénztár, fővámvivatal, adóhivatal, állampépítészeti hivatal, kereskedelmi és iparkamara, posta- és távíróigazgatóság, m. kir. államvasúti tüzeltvezetőszék, folyammérnöki hivatal, országos mentelep, seelymentésztési felügyelőség, bányakapitányság, kincstári erdőigazgatóság és erdőrendezés; katonai hatóságok közül: a 13. hadtestparancsnokság, 53. hadkiegészítő kerület és gyalogezred, 6. honvédkerületi parancsnokság, 25. honvédgyalogezred, 23. számú egészségügyi csapat és kórház, katonai élelmezési raktár, a csendőrpáncsnokság törzsállomása, szárny- és szakaszparancsnokság.

Közművelődési intézményei a Ferenc József tudomány-egyletem, mely 1874. állított fel és 3 (hittudományi, bölcsészeti és jogi) karból áll (101 tanár, közte 46 nyilvános rendes, 1047 hallgató), erdészeti akadémia, érseki liceum és papnövelde, gör. kat. papnevelő intézet, 2 kir. gimnázium, leányliceum, 2 főreál-gimnázium, országos bábaiskola, tanítóképző, tanítónő- és óvónőképző intézet (utóbbi az irgalmas nővérek házában), 1 országos zenede, 1 művészeti és műipari felső iskola, országos ipariskola (gazdag gyűjteményekkel), kir. kereskedelmi akadémia, országos zeneakadémia, 4 polg. iskola, 2 keresk. és iparostanonciskola, 27 népiskola és 9 kisdóvó. Ehhez járulnak a tudományos társulatok és intézetek, minők a délszláv tudományos és művészeti akadémia (gazdag könyvtárral, képtárral és egyéb gyűjteményekkel), a horvát országos nemzeti muzeum (természettudományi és régészeti gyűjteményekkel), az orsz. vegyészeti intézet, az ipar- és művészeti muzeum, 3 nagy könyvtár (érseki, akadémiai és egyetemi) és az országos levéltár; a nemzeti színház (1835), a Matica hrvatska iro-

dalmi egyesület, a művészeti egyesület és számos más közhasznú egyesület és társulat. Jótékony és emberbaráti intézetei: a siketnémák országos intézete, a vakok orsz. intézete és a Szt. Vid-egyesületi vakok intézete, az irgalmas testvérek és irgalmas nővérek kórháza, több árvaház stb.

Lakóinak száma 1850-ben 14,258 volt, 1869-ben 20,402, 1890-ben 38,742, 1900-ban 61,002, (1910) 79,038. A lakosok közt volt 4028 magyar, 4458 német, 59,348 horvát, 3897 szerb, 7307 vend és egyéb; hitfelekezet szerint 69,209 róm. kat., 325 gör. kat., 4074 gör. kel., 592 ág. evang., 537 ref. és 4233 izraelita. A katonaság létszáma 4335 volt. (1921-ben a lakosság száma 108,388). A lakosság élénk kereskedést űz gabonával, fával, borral és marhával. Ipara erősen fejlődik; legnagyobb iparvállalatai: a dohánygyár, államvasúti műhely, hadfelszerelési gyár, műmalom, parkettgyár, 2 gőzfűrés, 2 kályhagyár, 2 bútorgyár, pamutfonó- és szövőgyár, papírgyár, pótkávégyár, sörfőző, gépgyár és vasöntő, villamos áramfejlesztőttelep, gázgyár, irógyár, több téglavető, könyv- és könyvnyomtatás stb. A hitelintézetek száma volt 17 bank és takarékpénztár (közte az Osztrák-magyar Bank fiókja, a horvát leszámítoló bank, horvát kereskedelmi bank, horvát-szlavon országos jelzáloghitelbank, horvát hitelbank stb.), továbbá 24 szövetkezet. Közlekedési hálózata igen sűrű; vasúti vonala 6 irányban van, még pedig a volt m. kir. államvasút Fiume és Budapest felé, Zagóriai vasút Osáktornya felé, a déli vasút Steinbrück és Sziszek felé, a samobori vasút. A helyi közlekedést villamos közúti vasút (17 km. hosszú vonalhálózaton) és a Felsővárosba vezető gőzszikló közvetíti, van interurbán és városi telefonja, posta- és távíróhivatala. A városban van 4501 ház. Határa 3344 ha.

Története. Z. helyén a rómaiak idejében már telepítés volt. Szt. László király 1093. alapította a Z.-i püspökséget a Gries-hegyen és itt alakult a város legrégebbi része; a várost Kálmán király csatolta végleg a magyar koronához. 1242-ben a mongolok a várost a székesegyházzal együtt felégették, de IV. Béla a tatárok elvonulása után szabad királyi várossá és a szlavon hercegek szék-városává emelte; a káptalan azonban ekkor is a püspök fenhatósága alatt maradt és évszázadokig harcban állott a Felsővárossal. Az Árpád-ház kihalta után a két városrész között ellenségeskedés újra kitört. Míg Károly Róbertet a Felsővárosban Magyarország királyává koronázták, a káptalan Andre szlavoniai herceg pártján maradt. A törökök betörései alatt a két ellenséges városrész egymással szövetkezve védekezett a közös ellenség ellen; a káptalan és a székesegyházat erős falakkal vették körül. A mohácsi vész után az ellenségeskedés újra kitört; Gries Ferdinánd pártján állott, a káptalan és Frangepán Kristóf bár Szapolyainak hódolt; I. Ferdinánd Thurn Miklós tábornokot 10,000 német és spanyol katonával a káptalan ostromára küldte, de ezek 53 napi sikertelen ostrom után (1529 júl. 13-tól szept. 8-ig) kénytelenek voltak elvonulni. A XVI. sz.-ban gyakorta pusztították a várost földrengések, 1645. pedig a fekete halál szedte áldozatait s ugyanezen évben majdnem az egész város a

túl áldozatául esett. 1674-ben és 1706. ismét leégett a Felsőváros. 1606-ban nyitották meg a jezsuiták itt az első gimnáziumot, melyhez 1622. a teológiai, 1662. a filozófiai és 1724. a jogi oktatást csatolták. A múlt században alakultak a város tudományos és művészeti intézményei és 1868. a horvát politikai élet központjává és a kormány székhelyévé lett. Ez idő óta a közművelődés minden terén igen nagy haladást tett, mire igen sokat tett a délszláv akadémia és az 1874. föllállított Ferenc József-egyetem. Az 1880-iki földrengés nagy károkat okozott a városban, különösen a székesegyházon, amelyet rövid idő múlva újjáépítettek s a város gyorsan a legszebb városok egyikévé fejlődött, de másrészt a magyarellenes tüntetések tűzhelye lett. Az összeomlás után a Szerb-Horvát-Szlovén királyság megalapításakor Horvátországgal együtt szerb uralom alá került s addigi önálló szerepét Belgráddal szemben elvesztette.

Irodalom. Thakálé, Monumenta historica Iberae regiae civitatis Zagrabie, 2. 1889—87, 3 köt.; Diplomata 1093—1526; Lukšić, Hartmanns Illustr. Führer von Agram, Z. 1880; Lihl, Führer durch Agram, Darmstadt 1897; Ueberl, Illustr. Führer durch Agram und Umgebung, 5. kiadás, Leipzig 1908.

Zágrábi egyházmegye. A zágrábi püspökséget 1093. Szt. László magyar király alapította. Területe kiterjed Belovár, Pozsega, Varasd és Zágráb megyékre, valamint a Muraközre. A plébániák száma 348, a főkegyházaké 2982. Az esperesi kerületek száma 37. A mozgalom, hogy érsekséggé emeltessek s így a kat. magyar egyháztól függetleníthessék, 1848. indult meg s céljukat 1852 dec. érték el, midőn is az abszolút uralom alatt eszászári előterjesztésre IX. Pius pápa a horvátok kívánságát teljesítette. A zágrábi érsekeknek, mint metropolitának, joghatósága alá tartozik: a djakovár-bosznia-szeremi püspökség, a körtsi gör. kat. püspökség, a zengg-modruš-korbáviai püspökség és a belgrád-szendrói címzetes püspökség. Az érsekségnek két káptalana van, nevezetesen a zágrábi székeskáptalan 23 valóságos és 6 címz. kanonokkal s a császári társas káptalan, 7 valóságos és 8 címz. kanonoksággal. Az érsekség egész területét a trianoni békeszerződés a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz csatolta.

Zágrábi hegység, l. Szlyemo-hegység.

Zágrábi püspökség, l. Zágrábi egyházmegye.

Zagradci, adók. Zágráb vm. károlyvárosi j.-ban, (1910) 710 horvát lak. (Tr. S zHsz.)

Zagreus (a. m. vadász) melléknéve Hadesnek s még inkább Dionysosnak.

Zaguzsén (Zagujeni), kisk. Krassó-Szörény vm. temesi j.-ban, (1910) 584 román lak. (Tr. R.)

Zagy, porrá tört és viztel folyadékká kevert zúzóere.

Zagyva, a Tisza jobbpartj mellékfolyója. Salgótarjántól K.-re, Zagyvaróna határában, a Medves-hegyen, 628 m. magasban ered, lefut a Karanes és Mátra közt levő, harmadkori medencébe, ott egyesül a Karanescról jövő Tarján patakkal Kisterennénél. Ezután völgye összébb szorul, mert a Mátra ÉNy.-i oldalait megkerülve, keményebb és magasabb szintű vulkáni kőzeteken tör keresztül, Apeznál kiér az Alföldhöz tartozó mene-

dékes törmelékletjére, de abba belevágódott s völgye csak Hatvannál szűnik meg, ezen alul teljesen síkságon folyik. Jobbról az Ipolytól elválasztó Cserhát hosszú, konkvens patakjait, a Galgát, Bért és Zsunyit veszi fel, a Tápó vize már csak árvizkor éri el. Balról kapja legnagyobb mellékvizét, a Mátra D.-i lejtőjének vizeit gyűjtő Tarna patakot. A Galga torkolatától kezdve középszakasz jellegű, kanyarog, csak iszapot hord és Szolnoknál a Tiszába ömlik. Hossza 167 km.

Zagyvaló vár (Nógrád). A tatárjárás után a Ratót nemzetség építtette, de azután elpusztult. 1441-ben a csehek felépítették, de 1460. Mátyás kiverte őket s a vár romba dől.

Zagyvapálfalva, kisk. Nógrád vm. salgótarjáni j.-ban, (1920) 3449 magyar, tót és német lak.

Zagyvarékas, kisk. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm. abonyi j.-ban, (1920) 5173 magyar lak.

Zagyvaróna, kisk. Nógrád vm. salgótarjáni j.-ban, (1920) 1985 magyar és tót lak.

Zagyvaszántó, kisk. Nógrád vm. sziráki j.-ban, (1920) 1307 magyar lak.

Zagyvaszentjakab, kisk. Heves vm. hatvani j.-ban, (1920) 920 magyar lak. Egyesült Szurdok-püspökivel Szurdok néven.

Záh (és nem Zács v. Zach) Felicián, előkelő nógrádvármegyei nemes, Karanesság földesura a Záh-nemzetségből. Csák Máté pártjáról I. Károly hűségére tért. A király 1330 elején minden állásától meg akarta fosztani, mire Záh 1330 ápr. 17. délen Visegrádon az ebédelő királyi családra tört és Károly királyt jobb karján megsebesítette, nejének négy ujját levágta. A király gyermekeit a nevelők, Tapolcsányi Miklós és Druget Miklós saját testikkel védtek meg, Geselénfia János al-asztalnok pedig és a berohanó szolgák Záhót lekasabolták. Kint leskelődő fiát szintén rögtön megölték; egyik leányát, Klárát megosonkítva városenként hurcolták, másik leányát *Sebét*, Palásti Kopajnejét, a lévai vár előtt fejezték le. Az 1330 máj. 16. összetelt országos főtörvényszék Záh nemzetségét harmadig kiirtani rendelé. Az ítélet egy szóval sem utal arra, hogy a merényletnek Záh Klára lett volna az oka. Az sinez bebizonyítva, hogy Kázmér lengyel herceg 1330. vagy 1329. nálunk járt volna. V. ö. *Pór*, Az Anjouk kora, 78—84; *Marczali*, Záh bűnpöre (Budapest 1899), erre *Pór* Kritikai észrevételei (Századok 1900); *Mátyás Fl.*, Népmondák és tört. adatok Záh merényletéről (u. o. 1905).

Zahar, kisk. Ung vm. ungvári j.-ban, (1910) 1066 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Záhiríták, a mohammedán kánonjog egy iskolája, mely ellentétben az elismert ortodox iskolákkal (l. *Fikh*), a törvényfejlesztésben az írott és hagyományos források (*Zahir* a. m. külső, nyilvánvaló) alkalmazásán túl egyéb módszert (a spekulatív következtetést, analógiátstb.) kizár. Alapítója az Iszpanából származó *Dávid b. 'Alí* (megh. Bagdadban 883.). Ibn Hazm spanyolországi tudós (megh. 1064.) a Z. módszerét a dogmatikára is alkalmazta. A Z. iskolájának, mely gyakorlati érvényre az Almohádok birodalmában jutott, most már ninesenek képviselői. V. ö. *Goldziher*, Die Zahiriten, ihr Lehrsystem und ihre Geschichte (Leipzig 1884).

Zahlbruckner Sándor, botanikus, szül. Szentgyörgyön 1860 május 31. Nagyszombatban és Bécsben tanult, ahol 1883. doktor lett. 1884-ben a bécsi udvari természetrajzi muzeum növénytan osztályának szolgálatába lépett mint gyakornok, 1886. mint kinevezett tiszttelviselő. 1899. átvette ugyanezen osztály vezetését, amelynek 1914—1922. igazgatója volt, amikor nyugalomba vonult. Az 1900-iki nemzetközi botanikai kongresszus főtitkára volt, a bécsi Zool.-Bot. Gesellschaft 1914. tiszteleti, a Magyar Tud. Akadémia 1920. külső tagjává választotta. Kezdetben az exotikus növényeket tanulmányozta: *Beitrag zur Flora von Neu-Caledonien* (Wien 1888); *Campanulaceae andinae* (Berlin 1906); *Lobeliaceae Brasilienses* (Kjöbenhavn 1895); *Novitiae peruviana* (Wien 1892); *Plantae Pentherianae* (Wien 1900—1910); *Revisio Lobeliacearum hucusque cognitarum* (New York 1897). Főképen azonban a zuzmókkal foglalkozik, az Engler—Prantl-féle *Natürliche Pflanzenfamilien* vállalatban a zuzmóknak teljesen új rendszerét állapította meg (Berlin, 1903—7). Nagyobb lichenológiai művei: *Beiträge zur Flechtenflora Niederösterreichs I—VI*. (1886—1902); *Die Anhängigkeit der felsenbewohnenden Flechten von ihrer Unterlage* (u. o. 1890); *Die Flechten der deutschen Südpolarexpedition* (Berlin 1901—3); *Die Parmelia russiae der peruanischen Flora* (Budapest 1903); *Flechten im Hochlande Ecuadors* (Cassel 1905); *Lindanopsis* (Berlin); *Neue Flechten* (Berlin 1—8); *Prodromus einer Flechtenflora Bosniens und der Herzegovina* (Wien 1890); *Studien über Brasilianische Flechten* (Wien 1902); *Transbaikalische Flechten* (u. o. 1909); *Vorarbeiten zu einer Flechtenflora Dalmatiens* (u. o. 1—8); *Zur Flechtenflora des Pressburger Komitates* (Pozsony 1894—99). Kiadta a *Kryptogamae exsiccatae herbarium* kiadványt (I—XXIV., Wien 1894—1916), amelynek schedáit szerkesztette. Igen sok új fajt nevezett el, nevéből is sok növény nyert megnevezést.

Zahle, Carl Theodor, dán államférfi, szül. Roskildeben 1866 jan. 19. Lapszerkesztő és ügyvéd volt, 1895. választották be a folkethingbe, hol 1905 óta a radikálisok vezére volt. 1909 okt. 27. egy radikális kormányt alakított és az igazságügyi tárcát is vállalta. Kormányra rövid életű volt, mert a pártjára hátrányosan kiűtő választások után 1910 júl. 1. visszalépett. 1913—1920. másodszor volt miniszterelnök s a világháború folyamán fenntartotta az ország semlegességét.

Zahn, I. Ernst, német író, szül. Zürichben 1867 jan. 24. Mint pincér bejárta Olasz- és Angolországot, végül mint vendéglős a svájci Göttschenenben telepedett le. 1917-ben a zürichi Egyetem diszunktora lett. Főbb regényei: *Erni Behaim* (Stuttgart 1898); *Albin Indergand* (1901; magyarra fordította *Várady Imre*, 1923); *Die Clari-Marie* (1904); *Lukas Hochstrassers Haus* (1907); *Einsamkeit* (1910); *Die Frauen von Tannó* (1911); *Was das Leben zerbricht* (1912); *Der Apotheker von Klein-Weltwil* (1914); *Gesammelte Werke* (1914); *Die Liebe des Severin Imboden* (1916); *Jonas Truttmann* (1921); *Frau Sixta* (1925). Írt költeményeket, novellákat és drámákat is. Összegyűjtött műveinek I. sorozata, 10 köt., 1910. Stuttgartban jelent meg.

Revidál Nagy Leótlona. XIX. köv.

Z. Z., Friedrich, német statisztikus, szül. Wunsiedelben 1869 jan. 8. 1896-ban a német császári statisztikai hivatalba lépett, ahol feldolgozta a nagy foglalkozási és iparstatisztikát. 1906-ban rövid ideig Düsseldorf polgármestere volt, de 1907. a bajor kir. statisztikai hivatal vezetését vette át s emellett utóbb a müncheni egyetem tiszteletbeli tanára lett. Főbb munkái: *Die Statistik in Deutschland nach dem heutigen Stand* (München 1911, 2 köt.); *Geschichte und Einrichtung der amtlichen Statistik im Königreich Bayern* (1890); *Die Finanzen der Grossmächte* (1908); *Deutschlands wirtschaftliche Entwicklung* (1911); *A Statistik des Deutschen Reichs* c. hivatalos forrásmunka 111., 112., 114. és 151. kötetei (népszámlálás, foglalkozási statisztika stb.) tőle erednek. 1913 óta Mayrrel együtt adja ki az *Allgemeines Statistisches Archiv*ot.

Z. Z., Johannes, német egyházi zeneszerző, szül. Espenbachban (Franken) 1817 aug. 1., megh. Hendeltelsauban 1895 febr. 17. Legfontosabb munkája: *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder* (1888—93, 6 köt.). Írta számos evangélikus egyházi énekkönyvet.

Z. Z., Theodor, német lutheránus teológus, szül. Morsban 1838 okt. 10. 1877-ben Kielben, 1878. Erlangenben, 1888. Lipcsében tanár; 1909. nyugalomba vonult. Művei közül nevezetesebbek: *Marcellus von Ancyra* (Gotha 1867); *Ignatius von Antiochien* (1873); *Acta Joannis* (Erlangen 1880); *Forschungen zur Geschichte des neutestamentlichen Kanons* (3 köt., 1881—1884); *Geschichte des neutestamentlichen Kanons* (u. o. 1888); *Einführung in das Neue Testament* (3. kiad., 1907, 2 köt.); *Grundriss der Geschichte des neutest. Kanons* (1901).

Záhony, kisk. Ung vm. kaposi j.-ban, (1920) 1171 magyar lak.

Zähringen, falu Freiburg (ettől 3 km.-nyire) badeni kerületben, ismeretes a most romokban heverő *Z. váráról*, amelyről a Z.-i hercegek magukat elnevezték.

Zähringeni nemzetség, l. *Baden* (története).

Zähringeni oroszlánrend, l. *Rendjelek* (szöveg melléklet, Baden 4.).

Zahumlje, *Hercegovina* régi neve.

Zaidam (helyesebben *Cajdam*), nagy lefolyástalan medence Belső-Azsiában, a Kuen-lün-hegység két főága közt. É.-on az Altin-tág és Nan-san, D.-en a Marco-Polo-hegység zárják körül. A medence legmélyebb része már annyira ki van töltve, hogy a belé folyó kevés víz nem tud tovább gyűlni, hanem mocsaras lapályon terül szét. A medence éghajlata nagyon zord és száraz, mert bár legmélyebb, mocsaras része 2700 m. magasan van a tenger színe felett, de a környező hegyek 4000—5000 m. magasak. Fűves pusztáin mongol sátoros pásztorok legeltetnek s székhelye volt hatalmas mongol fejedelmeknek (Dzun-dzassak stb.). Területe körülbelül akkora, mint a magyar Alföldé (90,000 km²).

Záim, az oszmánli közigazgatásban ama nagyobb hűbéres szpáhik, akiknek nagyobb hűbéri birtokuk volt, vagyis amelynek jövedelme évenként meghaladta a húszezer oszporát. Magát a hűbérbirtokot *ziáimelnék* nevezték. A Z. szó a török

hódoltság korabeli magyar nyelvben is ismeretes volt, ahol *zainyos*, *zähnyos* embernek nevezték az előkelőbb, gazdagabb urakat.

Zaimisz, Alekszandrosz, görög államférfi, szül. Athénben 1855 okt. 28. Felsőbb tanulmányait Berlinben, Lipcsében és Párisban végezte. 1881-ben választották be a képviselőházba, hol nagybátyját *Delyanniszt* támogatta Trikupisz ellen. 1890–92-ig igazságügyminiszter volt Delyannisz második kormányában. Rhallisz visszalépése után 1897 okt. súlyos körülmények közt vállalta a miniszterelnökséget és a külügyi tárcát s ő köfötte meg a békét Törökországgal (1897 dec.). Mivel a választásokon kisebbségbe jutott, 1899 ápr. lemondott, 1901 nov.—1903 júl. másodikban volt miniszterelnök és külügyminiszter. 1906 szept. 30. a visszalépő György herceg helyébe Kréta-sziget főbiztosává nevezte ki a király s ez állásban 1908 okt. ig működött. A világháború alatt két ízben (1915 okt.—nov. és 1916 ápr.—szept.) volt miniszterelnök. 1917 máj.-ban ismét miniszterelnök lett, de már júniusban lemondott. A világháborút követő békekötés után ismét politikai szerephez jutott, 1921. közoktatástügyi miniszter, 1922. újra, már ötödikben miniszterelnök, de megint nem tarthatta magát, mindamellett a királyi család elűzése után alakult köztársaságnak 1924. elnökevé jelölték, de a közben kitört katonai forradalom és diktatura miatt megválasztására nem kerülhetett sor.

Zainer (Zayner, Tzainer), Günter, Reutlingenből, első könyvnyomtató Augsburgban 1468–78. Bevitte az antiqua-betűt Németországba; első kiadója Kempis Tamás Krisztus követése e. művének. Testvére, **János**, Ulm legkiválóbb könyvnyomtatója 1473—1525.

Zaire, a *Kuango* (l. o.) v. *Quango* folyó más neve, de amíg a Kongó nem ismerték, addig a Kongo torkolati szakaszát ezzel azonosították és Z.-nek nevezték.

Zaj, zajlás, l. Jégzajlás.

Zajačko Selo, adók. Zágráb vm. jaskai j.-ban, (1910) 330 horv. lak. (Tr. SzHSz.)

Zaje János, horvát zeneszerző, szül. Zengben 1834., hol apja katonai karmester volt, megh. Zágrábban 1914 dec. 20. 1849-ben a gimnáziumot Zengben elvégezvén, belépett a milánói konzervatóriumba, hol a híres Rossi tanítványa volt. Ez intézetben már a harmadik évben zeneszerzőmunkáival ezüstérmét nyert és darabjai Milánóban rendkívüli sikert arattak. 1855-ben előadták La Tirolese (A tiroli nő) c. zeneművét, melyet maga a szerző dirigált, mire meghívták a Scalaszínház zenei művezetőjévé, 1856-ban visszatért szülővárosába. Itt írta *Amelia*, *Adela* és a *Messina* i ara c. operáit, 1862-ben Bécsbe költözött, hol a Carl-Theater számára sok operettet írt, köztük a *Fitzlipuzli*, *Lazaroni*, A boissyi boszorkány címűket, ez utóbbi magyar nyelven isszínrekerült; *Mannschaft am Bord* (magyarban: *Matrózok a fedélzeten*), *Raub der Sabinerinnen*. 1870-ben a zágrábi színházban a dalszínművek igazgatója lett. Itt írta *Mislava*, *Legeta bán*, *Subics-Zrinyi Miklós*, *Pan Tvardovszki*, *Zlatka*, *Afrodite* (1908. Budapesten is), *Primorka stb.* dalműveit. Összes szerzeményének száma megközelíti az ezret.

Zajecvár (Zajcsár), a timoki szerb kerület székhelye és erődített hely, (1910) mintegy 6700 lak. 1876 aug. 7. itt győzte le Oszmán pasa a szerbeket. A világháborúban 1915 okt. 19. Bojadzsijev bolgár hadserege elfoglalta; az összeomlás után 1918 okt. 19. visszafoglalták a szerbek és franciák.

Zajende-rud (Szenderud, Szajende-rud, Zenderud), perzsi folyó, a Zargosz-hegység belső oldalán ered, elfolyik Iszpahan mellett s a pusztákon a Gavechone sóstóban vész el. Vízével sok oázist öntöznek.

Zajeza, adók. Varasd vm. zlatári j.-ban, (1910) 1364 horvát lak. Régi, erődített vára ma is fennáll lakható állapotban. Közéleben vannak Melengrad vár romjai. (Tr. SzHSz.)

Zajgó (Állat), a szajkó (*Garrulus glandarius* L.) régi magyar népies neve.

Zajgó (Dusino), kisk. Bereg vm. szolyvai j.-ban, (1910) 783 rutén és német lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zajile, adók. Pozsega vm. pakraci j.-ban, (1910) 722 szerb, szlovén, horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zajk, l. *Zichy*-család.

Zajk, kisk. Zala vm. letenyei j.-ban, (1920) 508 magyar lak.

Zajkány (Zaicani), kisk. Hunyad vm. hátszegi j.-ban, (1920) 522 román és magyar lak. (Tr. R.)

Zajszán-tó, helyes neve *Szaiszan-nor* (l. o.).

Zajta, kisk. Szatmár vm. szatmárnémeti j.-ban, (1920) 612 magyar lak.

Zajtai, Nagy Ignác (l. o.) írói neve.

Zajzon (Zizin), nagyk. Brassó vm. hétfalusi j.-ban, egyike a 7 esángófalunak a tömösi és ósánczi szorosok közt, a Csukás tövében szép vidéken, (1910) 1226 magyar és román lak. Fürdőjét (300 szobával) égvényes-sós és földes-vasas forrásainál fogva a lélegzőszervek hurutos bántalmait, gyomor- és bélbajok, vérhiányok és nőbajokban sürűen keresik fel. A községben Rab István esángó költő szülőháza emléktáblával van megjelölve. L. még *Hétfalu*. (Tr. R.)

Zákameneklin (Zakamené Klin), kisk. Árva vm. námesztői j.-ban, (1910) 2052 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zákány, kisk. Somogy vm. csurgói j.-ban, (1920) 2178 magyar lak. Z. azelőtt a m. kir. államasutak és a déli vasút keresztezőpontja volt, de amióta az előbbi állomását Gyékényesre helyezték át, jelentősége alább szállt.

Zákányos bor, így nevezik némely vidéken a nyúlós bort.

Zákányos víz (hálaszat), finom, könnyen szálló tleledékű, ez okon érintésére hamar zavarodó víz.

Zakárfalva (Zakarovec), kisk. Szepes vm. gölniczbányai j.-ban, (1910) 1371 szlovák és német lak. Itt a Gölniczbánya bányatársulatnak jelentékeny vasércbányái vannak, melyekben 370 munkás dolgozik. (Tr. Cs.-Szl.)

Zakarás (Szakarja), név, az ó-testamentomban előfordul mint királyok, papok és próféták neve; de különösbben ismeretes e néven a kisebb próféták egyike, ki Zorobábellel együtt tért haza a fogságból és a népet a jeruzsálemi templomnak újból felépítésére buzdította; különösen a róla nevezett s az ó-testamentomi kánonban az utolsó előtti helyre sorozotti profécia nyolc első

fejezetében. Az utóbbi hat fejezet kétségkívül más próféta műve. A bibliai kritikusok nagyobb részének véleménye szerint a most említett hat fejezet közül a három elsőt a Kr. e. 8—7. sz. közepe táján, a három utóbbit a Kr. e. 7. sz. végén írták.

Zakariás, pápa, szent (741—52). Trónra lépésekor az egész római tartomány a longobardok kezén volt, de Z. eszélyes alkudozásokkal Luitprand királyt rábírta, hogy 20 évre békét kötött és az elfoglalt városokat visszaadta. Bonifácot, a németek apostolát, mainzi érsekké és Németország primásává tette. Kis Pipint királlyá avatta. Rómában 743. zsinatot tartott. Jaffé 26 levelét közli, melyek nagyrészt Bonifácra és Németország egyházi viszonyaira vonatkoznak. Megh. 752 márc. Emléknapja márc. 15.

Zakaszpijszkaja oblaszty, l. *Tranzskaszpia*.

Zakazik, egyiptomi város, l. *Szagazik*.

Zaklopac, adók. Lika-Krbava vm. alsólapaci j.-ban, (1910) 544 szerb lak. (Tr. SzHSz.)

Zakopa, adók. Zágráb vm. dvori j.-ban, (1910) 237 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zakopane, falu és látogatott klimatikus fürdő Neumarkt galiciai kerületi kapitányságban, a Fehér-Dunajec egyik forráspatakjánál, a Magas-Tátra É.-i oldalán, (1910) 7600 lak., hengerművekkel, vaskohókkal, facsiszolással és papírosgyárral; meleg ásványvízforrással, faipariskolával. Z. nyaralóhely és innen indulnak ki a Magas-Tátra felé. Közeli van Jaszcurowka fürdő, Galicia egyedüli termáival (20-4°) és fürdőintézettel.

Zakorenje, adók. Pozsega vm. pozsegai j.-ban, (1910) 237 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

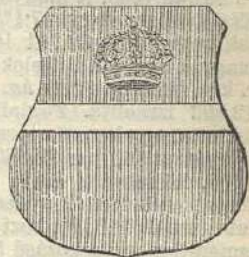
Zakrzewski, *Wincenty*, lengyel történíró, szül. 1844., megh. 1918 apr. A történelem tanára a krakói egyetemen. 1887-ben a M. T. Akadémia külső tagjává választotta. Főbb művei: Powstanie i wzrost reformacji w Polsce (A reformáció keletkezése és fejlődése Lengyelországban); Stefan Batory (1887); Listy Hozjusza; Hosius bibronok levelei (2 köt., 1879—88). V. ö. *Százeczkzy* Lajos, Z. műveiből (Századok 1887. évf. 375. old.).

Zakuska, Orosz- és Svédországban szokásos előétel, mit külön asztalon nyújtanak és állva esznek; kaviár, szardella, hering, sonka, nyelv, sajt, finom pálinka stb.

Zakynthos, l. *Zante*.

Zala vármegye hazánk dunántúli részében; az 1920-iki trianoni béke előtt *határai*: É.-on Vas és Veszprém, K.-en és DK.-en Somogy vm., melytől részben a Balaton tava választja el; D.-en a Dráva jelöli a határt Horvátország (még pedig Varasd és Belovár-Kőrös vm.) felé; Ny.-on Stájerországgal és Vas vm.-vel határos. *Területe* a trianoni békekötés előtt 5995 km². A vármegyében hullámos dombvidék és magasabb hegyvidék tágas völgyekkel és termékeny rónával váltakozik. ÉK.-i részébe benyúlnak a Bakony D.-i ágai különálló bazaltkrúppaikkal, minők a Badaacsony (438 m.), Gulácsi-hegy, Szigligeti csoport, Szent György-hegy (415 m.), Haláp, Tóti-hegy, Hegyesd, Csobáncai-hegy és mint legmagasabb az Agártető (513 m.); odább Ny. felé a Tátika (413 m.) és Rezi (427 m.) dombosportja emelkedik. A Zala kanyarulata és a Sárvíz-csatorna közt számos völgytől hasított alacsonyabb

dombvidék emelkedik, míg a Sárvíz, Kerka és Valiczka patakok közt a Göcsöny név alatt ismeretes (sajátszerű nyelvjárási magyar néptől lakott) vidék terül el. A Kerkától Ny. felé tágas róna következik, melyből az alsólendvai dombvidék (328 m.) emelkedik ki. E róna Muraszerdahely táján átmege a Mura és Dráva közötti termékeny és sűrűn népesített síkságra, a *Muraközbe*. Lapályos a vármegyének legészakibb, a sümegi és szentgróti domboktól É.-ra elterülő része is. *Vizekben* Z. vármegye rendkívül gazdag. K.-i szélén a Balaton tava terül el, amelynek jelentékenyebb mellékvíze a

Zala vármegye címere.

Zala, mely a Kis-Balaton posványai közt szakad belé. A Nagy-csatorna, a Kanizsa vízének felhasználásával a Z.-t a Murával köti össze. A Mura É. felől a Kerkát veszi magába, mely ismét a Lendva vízével gyarapodik. Z. vármegye Ny.-i felét általában jellemzik az egymással párhuzamos folyású és csatornák által egymással összekapcsolt vizek, melyek völgyei hosszasan nyúlnak É.-ről D. felé.

Éghajlata meglehetősen meleg; az évi középhőmérséklet Keszthelyen 10,2, Balatonfüreden 10,5° C., Csáktornán és Nagykanizsán 9,6°, a hőmérséklet szélsőségei 37,4 és —22,2°. A csapadék évi mennyisége Nagykanizsán 789, Zalaegerszegen 708, Keszthelyen 672, Balatonfüred táján azonban jóval kevesebb.

Terményei az ásványországból: barnaszén (Bányavár) és kőolaj (Szelenecés és Bányavár), valamint némi kevés arany és ezüst, amit a Mura és Dráva medréből mosás által nyertek. A vármegye talaja általában véve igen termékeny. Termőterületéből 1919. volt: szántóföld 248,812, kert 11,610, rét 70,923, legelő 69,246, nádas 1132, szőlő 18,572 s erdő 142,375 ha. Főbb terményei: búza, rozs, árpa, zab, tengeri, burgonya, továbbá köles, tataréka, reppce, len, kender, cukorrépa, hűvelyes vetemények. A gazdálkodás, az uradalmi birtokokat kivéve, általában az egyszerű hármasszorgású szántás-vetésből és állattenyésztésből áll. Gyümölcse bőven terem. Szőlői a balatonparti hegyeken, a Z. és Kanizsa folyók és a Mura mellékein kitűnő zamatos és tizes bortermenek (Badaacsony, Sümeg). Jelentékeny szerepe van a mezőgazdasági viszonyok fejlesztése körül a Z. vármegyei gazdasági egyesületnek és több gazdákörnek és szőlőtelepnek. A fennálló lecsapoló társulatok sok posványos területet tettek vízmentessé és termővé. Az erdők területéből legtöbb a bükkös, kevesebb a tölgyes, a többi kevés fenyves. A vármegye állatállománya az 1911. évi összeírás szerint: 212,604 szarvasmarha, 38,622 ló, 616 szamár, 60 öszvér, 1294 kecske, 218,389 sertés és 103,977 juh. Jelentékeny a baromfitenyésztés. A méhészetet is meglehetősen mértékben űzik. Az erdőkben sok a vad, a Balatonban jelentékeny a halászat.

A lakosság száma 1869-ben 333,237 volt. 1910-ben 466,333 (ebből 1987 katona), 1 km²-re átlag 77·8 lélek jut, úgy hogy Z. vármegye Nagy-Magyarország legsűrűbben népesített vármegyéi közé tartozott. A lakosok közt volt 347,167 magyar (74·5%), 3889 német (0·8%), 91,909 horvát (19·7%) és 23,032 vend. A magyarság tíz évi szaporulata 23,080 lélek, vagyis 7·1%. A nem magyar ajkú lakosság közül 32,741 lélek (27·5%) beszéli a magyar nyelvet. Hitfelekezet szerint volt 433,145 r. kat. (92·9%), 8220 ág. evang., 11,738 ref. és 12,892 izraelita. Foglalkozásra nézve ekként oszlott meg a kereső népesség: őstermelés 144,718, bányászat 14, ipar 22,860, kereskedelem és hitel 4305, közlekedés 4029, közszolgálat és szabad foglalkozások 3942, véderő 1987, napszámos részletezés nélkül 3370, házi cseléd 7092, egyéb és ismeretlen foglalkozású 5376; az eltartottak összesen száma 268,640. A lakosságnak túlnyomó foglalkozása a földművelés, bortermeles és állattenyésztés. Az ipar még jelentéktelen, néhány nagyobb gyár van Nagykanizsán. A kereskedelem leginkább Nagykanizsán, részben Zalaegerszegen és Csáktornyan összpontosult. A forgalom eszközei minden irányban haladó vasúti vonalak (486 km.), melyeket igen sűrű közúti hálózat egészít ki; volt ugyanis a vármegyében 353 km. állami út, 1116 km. törvényhatósági út és 1113 km. (kiépitetlen) községi út. A hitelintézetek száma 98 volt, köztük 36 bank és takarékpénztár és 62 szövetkezet.

Közművelődési állapota, noha újabban jelentékenyen fejlődött, még nem volt teljesen kielégítő; a hat éven felüli népességnek 75·1%-a tudott írni és olvasni és a tanköteles gyermekek közül 7933 nem járt iskolába. A vármegyében volt 3 gimnázium (Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Keszthely), 1 alreáliskola (Sümeg), 1 gazdasági akadémia (Keszthely), 1 vincellériskola (Tapolca), 2 felsőkereskedelmi iskola (Zalaegerszeg és Nagykanizsa), 2 ipari és kereskedelmi iskola, 1 tanítóképző (Csáktornya), 12 polgári iskola, 8 iparos és 3 kereskedelmi inasiskola, 442 elemi, 380 ismétlő és 48 gazdasági népiskola, 28 kisdudó és 26 menedékház, összesen 958 iskola. A szellemi élet középpontjai Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Keszthely és Csáktornya voltak.

Közigazgatás. Z. vármegye területe a kettészakítás előtt 13 járásra és két rendezett tanácsú városra oszlott, ú. m.:

Járás, város	Községek száma	Népesség száma (1910)	Ebből			Lakosság száma
			magyar	német	horvát	
Alsólendvai járás	78	50,717	28,772	137	145	8,881
Balatonfüredi «	26	12,317	11,581	718	5	2,884
Csáktornyai «	71	46,471	4,709	328	41,182	7,500
Keszthelyi «	26	30,739	30,500	109	9	5,457
Letenyei «	39	31,041	26,630	80	4,004	4,791
Nagykanizsai «	30	38,862	31,653	675	4,428	6,338
Novai «	49	24,985	24,879	30	27	4,033
Pacsai «	34	28,872	28,775	31	3	4,920
Perlaki «	33	43,916	2,057	73	41,647	5,831
Sümegi «	32	28,269	27,869	273	7	4,710
Tapolcai «	35	37,362	36,730	521	4	7,197
Zalaegerszegi «	58	33,161	32,975	38	12	5,314
Zalaszentgróti «	27	24,258	24,158	52	2	3,990
Nagykanizsa r. t. v.	1	26,524	25,313	706	313	3,154
Zalaegerszeg «	1	10,844	10,568	143	31	1,358
Összesen	559	466,333	347,167	5,889	91,909	76,368

A vm.-ben 2 rendezett tanácsú város, 13 nagy- és 544 kisközség volt. A községek általában véve igen kicsinyek; 2000-nél több lakosa 28-nak volt; legnépesebbek a városokon kívül: Keszthely 7477, Tapolca 6699, Sümeg 5712 és Csáktornya 5213 lakossal. Székhelye *Zalaegerszeg*. Az országgyűlésbe Z. vármegye 9 képviselőt küldött.

A trianoni békeszerződés a vármegyét megcsonkította, amennyiben a csáktornyai és perlaki járásokat egészen, az alsólendvai járás 48 községét, továbbá a letenyei és nagykanizsai járás 1—1 községét, összesen tehát 1118 km² területet 154 községgel és 130,509 lakossal a Szerb-Horvát-Szlovén királyságnak juttatta.

A megmaradt terület nagysága 4871 km², lakosainak száma pedig 1920-ban 346,965; egy km²-re 71·2 lélek jut. A lakosok között van 335,104 magyar (96·6%), 3049 német (0·9%), 7503 horvát (2·2%). A nem magyar ajkú lakosságnak is 79·7%-a beszéli a magyar nyelvet. Hitfelekezet szerint van 317,833 r. kat. (91·5%), 11,363 ref. (3·3%), 7339 ág. h. ev. (2·1%) és 10,362 izraelita (3%). Foglalkozásra nézve a kereső népességből 127,918 őstermelő, 17,601 iparral, 3886 kereskedelem- és hitellel, 3124 közlekedéssel foglalkozik, 4073 a közszolgálat és szabadfoglalkozás körébe tartozik, van azonkívül 1270 napszámos, 3045 nyugdíjas stb., 4842 házi cseléd és 1030 egyéb és ismeretlen foglalkozású. Az eltartottak száma: 176,237.

Z. vármegye megmaradt területe 11 járásra és 2 rendezett tanácsú városra oszlik ú. m.:

Járás, város	Községek száma	Lakosság száma (1920)	Ebből			Házak száma
			magyar	német	horvát	
Alsólendvai járás	30	13,676	13,523	28	9	2,631
Balatonfüredi «	26	12,714	11,886	795	5	2,819
Keszthelyi «	26	31,400	31,128	151	17	5,557
Letenyei «	46	30,529	25,884	39	4,222	4,783
Nagykanizsai «	38	33,647	30,407	396	2,759	5,911
Novai «	51	27,112	27,018	20	25	4,285
Pacsai «	34	29,984	29,881	48	7	4,972
Sümegi «	32	27,751	27,570	114	7	4,940
Tapolcai «	35	37,650	36,937	534	18	7,192
Zalaegerszegi «	58	34,640	34,385	55	13	5,608
Zalaszentgróti «	27	24,656	24,613	41	9	4,051
Nagykanizsa r. t. v.	1	30,037	29,160	541	173	3,281
Zalaegerszeg «	1	13,239	12,712	287	39	1,355
Összesen	405	346,965	335,104	3,049	7,503	57,388

E területen a két rendezett tanácsú városon kívül 15 nagyközség és 388 kisközség van; a községek közül 2000-nél több lakosa 16-nak van. Legnépesebbek a városokon kívül: Keszthely 8050, Tapolca 7055, Sümeg 5341 lakossal. Székhelye továbbra is Zalaegerszeg.

Z. vármegye megmaradt területének fontosabb gazdasági és művelődési adatai még a következők:

A területtől szántóföld 195,055 ha., rét 54,167 ha., legelő 50,628 ha., szőlő 15,362 ha. és erdő 115,547 ha. Terméseredmények: búza 505,000 q, rozs 399,000 q, árpa 97,000 q, zab 139,000 q, tengeri 256,000 q és burgonya 584,000 q.

A szarvasmarhák száma 149,836, a lovaké 29,296, a sertéseké 162,834 és a juhoké 87,797.

A vármegyében 1925. van 25 bank és takarékpénztár és 62 szövetkezet. A vasúti hálózat

hossza 410 km., az állami utaké 275 km., a törvényhatósági utaké 851 km. Van ezeken kívül 842 km. kiépítetlen községi út.

A vármegye megmaradt területén a hat éven felüli népességnek (1920) 83-8½% a tudni-olvasni. A tanintézetek száma a következő: 1 gazdasági akadémia, 3 gimnázium, 1 reál-, 2 felső kereskedelmi, 8 polgári, 22 gazdasági ismétlő, 329 általános ismétlő, 860 mindennapi elemi iskola, 13 óvoda, 5 menház, 8 inasiskola.

Története. Z. vármegye egyike a legelőbb keletkezett vármegyéknek s lakosságának jó része azon ősök ivadéka, kiket a honfoglalás alkalmával (történeti hagyomány szerint) az egyik vezér (Vérbulcsu) vezetett ide. Nevét némelyek szerint a területen átfolyó Zala vizétől, mások szerint Zala várától vette, melynek alapjait I. v. III. Béla királyunk rakta le. A kereszténység megalapítása után számos egyházi intézmény létesült e vármegye területén: Szt. István 1019. alapítja a *zalai apátságot*; 1055. I. Endre a *tihanyi*, 1137. Marton ispán a *csatári bencés apátságot*. Ez időben keletkezik a kapornoki bencés apátság. Örményesen 1226. a pálosok, Rajkon 1239. a promontorékat telepednek meg. 1250 körül épül az *őrsi prépostság* temploma s 1339. Enyeren a pálosok építenek kolostort. Jenőt a pálosok 1399. foglalják el. A XII. sz. második felében a türingiai Orlamündi gróf német lovag jelenik meg a vármegye területén s *Hahótnak* ura lesz. Utódei közül Buzád 1222. a báni méltóságot nyeri el. E nemzetségből származtak az alsólendvai Bánffyak, kiknek főfője Kristófal 1644. kihalt. *Csáktornyát* 1271. a Csák-nemzetség építette s nevét is ettől nyerte. A XV. és XVI. sz.-ban Cilley Henrik gróf, majd az Ernusz-Hampó-család birtoka volt, akiktől a Zrinyiek kezére került. *Kanizsa* régi várát 1324. I. Károly Kanizsai Lőrincnek adományozta, kinek híres nemzetsége a férflagon már 1532. kihalt; a XVIII. század végén gróf Festetics György szerezte meg. A vármegyének Őrs nevű négy községe egykor az Őrs-nemzetség birtoka volt. Ezen nemzetség egyik sarja, György, 1398. Battyánt kapta királyi adományban s ettől kezdve a család a Batthyány nevet vette föl. Jelenleg romokban heverő híres várai közül Tátika, Csobáncz és Strigó már az 1200-as években, Szigliget, Hegyesd, Rezi, Sümeg, Kemend és Lindva az Anjouk korában fennállott. Z. vármegye a török elleni védelem céljából mintegy 30 várat erősített meg s 1681-ig folyton figyelme tárgyát képezte ezen erősségek fönntartása. 1596-ban a törökök által elpusztított Somogy vármegyét az országgyűlés Zalával egyesítette s csak 1715. állítatott vissza Somogy vármegye önállósága. *Zalaegerszeget*, a vármegye székhelyét régen a veszprémi, I. Ferdinánd alatt az egri püspök bírta. Erődített hely volt, melyet 1620. Bethlen Gábor foglalt el. Később a törökök lerombolták. Gyászos sorsú erőssége volt a vármegyének *Új-Zerinvár*, melyet Zrinyi Miklós a Mura és a Dráva összefolyásánál emelt. *Légrád* hasonlóan Zrinyi-birtok volt. Nevéhez II. Rákóczi Ferenc idejéből fűződik kiválóbb esemény emléke. A kurucok itt verték meg a labanc Jellachich Gábert s agyon is lőtték.

A magános sziklán épült *Sümeg* vára II. Rákóczi Ferenc idején nagy szerepet játszott. A vár omladékaik tövében fekvő püspöki lakot padányi Biró Márton püspök emelte, aki örök álmát is Sümege alussza. 1707-ben *Csobáncz* várát Kreutz labanc tábornok ellen hősileg megvédte Szász Márton alkapitány. 1848-ban az alkotmányért vívott küzdelem kezdetén Perezel tábornok itt, a Muraközben aratta első babérait. A trianoni békekötés a vm.-t megcsönkítötte (l. fönnebb). V. ö. *Bátorfi L.*, *Adatok Z. történelméhez* (Nagykanizsa 1876–1878); Z. története (Oklevéltár, szerk. *Nagy I., Véghelyi D.* és *Nagy Gy.*, Budapest 1886–70).

Zala, a Balaton legnagyobb mellékfolyója, Vas vm.-ben, Őriszentpéter fölött Zala-fő helységeként ered, több kiesinyágban, azután K. felé folyik egész Zalaegerszegig. Völgye a dunántúli pannoniai fennsíkra van vágva. Zalaegerszegnél ÉK.-re fordul s eredetileg a Marozsal felső vize volt, de a Balaton felől visszavágódó Alsó-Zala lefejezte s most Zalabérenél hirtelen D.-re fordul, az alsó-zalai nagy szelbarázdába. Hidvégnél a Kis-Balatonba torkol és iszapját messze boviszi a Balatonba, a keszthelyi öblöt teljes feliszapolással fenyegetve. D.-ről a váliczkai, pölskei és kanizsai szelbarázdák csekély vizet veszi föl, külföldben egyetlen jelentősebb patak sem táplálja. Alsó részét a múlt század közepén szabályozták. V. ö. *Cholnoky*, A Balaton hidrografiája.

Zala, kisk. Somogy vm. tabi j.-ban, (1920) 590 magyar és tót lak.

Zala György, szobrász, szül. Alsó-Lendván (Zala vm.) 1858 ápr. 16. Tanulmányait a budapesti Mintarajziskolában kezdte, 1879. Bécsben Hellmernél folytatta, egy év múlva Münchenbe ment Knablihoz, ahonnan 1884. visszatelepedett Budapestre. Ekkor állította ki *Mária és Magdolna* c. szoborcsoportját a Múcsarnokban s a Társulati díjat nyerte el vele. 1885-ben reá bízták a *Huszár* Adolf halálával félben maradt *Aradi Vértanúk Emlékének* befejezését (amelyet azonban az Aradot birtokukba vett románok lebontottak), amelynek egyik alakjára, a *Harc-készségre* 1887. állami aranyérmét kapott a Múcsarnokban. Következő nagyobbszabású emlékműve az 1893. leplezett budai *Honvédszobor* volt. E sikerek alapján bízták meg őt és *Schikerdanz* építész a budapesti *Ezeréves Emlékmű* tervezésével, amelynek 1898. ástak meg alapjait, elkészítése még folyamatban van. 1906-ban leplezték le Budapestén Andrassy Gyula gróf bronz-lovasszobrát, 1907. újabb kintifutés érte Z.-t, *Munka és jólét* és *Tudás és écsőség* c. bronzcsoportjaira megkapta a Ráth-díjat, 1909. a *Háború* c. bronzcsoportra a Társulati díjat, 1916. egy női képmásra a Király-díjat a Múcsarnokban. Ezeken kívül több kisebb méretű emlékszobrot készített. Korán feltűnt egy sor képmással is (Mária Dorottya kir. hercegnő, Benzur Gyula, Jókai, Ligeti, Bartók, Blaha Lujza, Szana Tamás stb.), azonkívül síremlékekkel (József nádor, Jókainé Laborfalvy Róza, Komócsy, Csukássy stb.). Ismételten díjat kapott az *Erzsébet királyné emlékmű* pályázaton, amelynek kivitelét a világháború megakasztotta, de 1920. pályázat alapján megbízták az emlékmű elkészítésé-

vel, építészeti részét Hikisch Rezső tervezte. A Képzőművészeti Társulat 1918. örökös tiszteletbeli tagjaul választotta; 1924. kormányfőtanácsosi címmel tüntették ki.

Zalaapáti, kisk. Zala vm. pacsai j.-ban, a Zala folyó mellett, (1920) 1605 magyar lak. Igen régi község, melyet Szt. István már 1024. ajándékozott a zalavári bencés apátságnak, mely 1775 óta itt székel.

Zalaba, kisk. Hont vm. vámosmikolai j.-ban, (1910) 390 magyar lak. (Tr. Cs.-Sz.)

Zalabaksa, kisk. Zala vm. alsólendvai j.-ban, (1920) 1166 magyar lak.

Zalabárdos (Bardoš), kisk. Zala vm. esáktornyai j.-ban, (1910) 133 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zalabekő (Benkovec), kisk. Zala vm. perlaki j.-ban, (1920) 366 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zalabér, kisk. Zala vm. zalaszentgróti j.-ban, (1920) 1384 magyar lak. Z. a Zala folyó hajlatánál fekszik; innen ered a frank időbeli Sallapiug neve (a római Sallaflexum után). Z. később a Z.-i Horváth-család tulajdona volt; kis várát az 1613-iki országyűlés Kanizsa eleste után végvárnak nyilvánította.

Zalabesenyő, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 820 magyar lak.

Zalaboldogfa, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 292 magyar lak.

Zalacsány, kisk. Zala vm. zalaszentgróti j.-ban, (1920) 978 magyar lak.

Zalacséb, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 491 magyar lak.

Zalacska (Malé Zalužice), kisk. Ung vm. szobránczi j.-ban, (1910) 895 szlovák és magyar lak. (Tr. Cs.-Sz.)

Zalaegerszeg, rend. tan. város Zala vm.-ben, a Zala folyócska partján, a vármegye törvényhatóságának és a Z.-i járás szolgabírói hivatalának, törvényszéknek és járásbírósnak, kir. ügyészségnek, kir. közjegyzőségnek, ügyvédi kamarának, pénzügyigazgatásnak, államépítészeti hivatalnak és királyi tanfelügyelőségnek széke. Van állami főgimnáziuma (1897) és felsőkereskedelmi iskolája, polgári leányiskolája, m.

Zala-Egerszeg pecsétje

kir. erdőhivatala és erdőgazdálkodása, iparfelügyelősége, állattenyésztési felügyelője, esendőrszámnyarancsnoksága, városi közkórháza, adóhivatala és pénzügyőrbiztosi állomása, több pénzügyintézete, magpergetőgyára és több téglagyára, számos egyesülete és társulata, vasúti állomása (vasúti vonalak több irányban), posta és táviróhivatala és telefonállomása. Gabonapiaca és marhavásárai élénkek. A Deák-téri ligetben áll Deák Ferenc szobra (báró Vay Miklóstól, 1879), a Wlassics-utcában van báró Wlassics Gyula szülőháza (emléktáblával). Lakóinak száma 1850-ben csak 3876 volt, 1869-ben már 5850 és 1910-ben 10,844, 1920-ban 13,239, közte 12,712 magyar és 287 német; hitfelekezet szerint 10,744

róm. kat., 330 ág. evang., 405 ref. és 1657 izraelita. A házak száma 1955, határa 2834 ha. — IV. Béla 1266. Egerszeg nevű birtokát a veszprémi káptalannak adományozta; 1293—1390. a Kanizsaiak bírták; a mohácsi vész után Nemti (Lenti) után a vármegye legerősebb végvára volt, melyet moesarai hozzáférhetetlenné tettek. 1620-ban Bethlen Gábor elfoglalta. A proletárdiktatura bukása után itt rendezték be az internálótábort, amely 1924. megszűnővén, átalakították a Vass József-ről elnevezett munkás tüdőbeteg-szanatóriummá. Legújabbán a Károly-emléktemplommal gyarapítják kiválóbb építményeinek számát.

Zalaerdőd, kisk. Zala vm. sümegi j.-ban, (1920) 790 magyar lak.

Zalagalsa, kisk. Zala vm. sümegi j.-ban, (1920) 474 magyar lak.

Zalagyertyános (Gyertjanos), kisk. Zala vm. alsólendvai járásban, (1920) 569 magyar lak. (Tr. SzHSz.)

Zalagyömörő, kisk. Zala vm. sümegi j.-ban, (1920) 980 magyar lak.

Zalahaláp, kisk. Zala vm. tapolczai j.-ban, (1920) 900 magyar lak.

Zalaháshágy, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 617 magyar lak.

Zalahosszúfalu, kisk. Zala vm. pacsai j.-ban, (1920) 378 magyar lak.

Zalai gricze, kisk. Zala vm. pacsai j.-ban, (1920) 384 magyar lak.

Zalai nyelvjárás, l. Nyelvjárás.

Zalaistvánd, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 810 magyar lak.

Zalai vánd, kisk. Zala vm. alsólendvai j.-ban, (1920) 401 vend lak. (Tr. SzHSz.)

Zalakaros, kisk. Zala vm. nagykanizsai j.-ban, (1920) 864 magyar lak.

Zalakoppány, kisk. Zala vm. zalaszentgróti j.-ban, (1920) 1278 magyar lak.

Zalaköszvényes, kisk. Zala vm. keszthelyi j.-ban, (1920) 120 magyar lak.

Zalaköveskút, kisk. Zala vm. keszthelyi j.-ban, (1920) 142 magyar lak.

Zalalövő, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 1398 magyar lak.

Zalamegyes, kisk. Zala vm. sümegi j.-ban, (1920) 187 magyar lak.

Zalamerenye, kisk. Zala vm. nagykanizsai j.-ban, (1920) 721 magyar lak.

Zalamindszent kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 649 magy. lak.

Zalán, bolgár fejedelem, l. Arpád.

Zalán, kisk. Háromszék vm. sepsi j.-ban, (1910) 793 magyar lak. (Tr. R.)

Zalandria, l. Galandria.

Zalanémetfalu, kisk. Zala vm. zalaszentgróti j.-ban, (1920) 385 magyar lak.

Zalánfy Aladár, orgonaművész és zeneszerző, szül. Bártfán 1887 márc. 11. Orgonahangversenyeket rendezett Németországban és magyar városokban. 1921-ben Budapestben a Zeneművészeti Főiskola tanára, 1923. az evang. egyház főorgonása lett. Művei: *Orgonadarabok az Antalfy-féle orgonaközlőben* (1911); *Enekkari kompozíció* (a Geszler-féle Vegyeskarok gyűjteményben, 1923).

Zalánkemen, l. *Slankamen*.

Zalánpatak, kisk. Háromszék vm. miklósvári j.-ban, (1910) 344 magyar lak. (Tr. R.)

Zalapataka, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 841 magyar lak.

Zalapetend, kisk. Zala vm. tapolczai j.-ban, (1920) 464 magyar lak.

Zalár József, költő (családi nevén *Hizli*), szül. Gyöngyösön (Heves) 1825., megh. Egerben 1914 jún. 19. A gimnáziumot itt elvégezvén, kispap lett Egerben, hol filozófiát és teológiát végzett, majd elhagyván a papságot, jogot hallgatott. 1848-ban a hevesi önkéntesekkel részt vett a rációk elleni táborozásban; utóbb Jósika Miklós báró, a honvédelmi bizottmány tagja, tábori történetíróvá nevezte ki Damjanich mellé. A nemzeti katasztrófa után bujdosott, utóbb Gömör és Heves vármegyékben és Pesten nevelősködött s később ugyanitt mint tanár töltötte el az 50-es évek hátralévő idejét. 1860-ban az októberi diploma után Heves vármegye egyhangúlag aljegyzőjévé választotta. 1861 végén a tisztikarral ő is visszalépett. 1867-ben újra elfoglalta régi helyét; 1869. valóságos főjegyzőnek választották, működéséért a vármegye közönsége aranytollal tisztelte meg. A 80-as években egyhangulag alispánná választották. Ez állásáról 1897. lemondván, nyugalmába vonult s Egerben élt. Már a szabadságharc előtt is írt és adott ki verseket, de többnyire álnevek alatt. 1849-ben egy füzet verse jelent meg *Szabadságdalok* címmel (Pest). 1854-ben egy kötet verset adott ki *Z. költeményei* címmel (Pest). Z. egyike volt az 50-es évek lírikusai közt a legjobbaknak, megáldva erős képzelettel és merész hévvel, de líránk akkori áramlatához képest ő is az eredeimiség túlzásába tévedt; hazafiság, szabadság, családi és baráti érzés voltak erősen érzett indítékal, eszméit azonban sokszor képzavar homályosítja el, szerkezete sem mindig tiszta; mindenesetre erős hangulatokat tudott kelteni. A kritika akkor rámutatott túlzásaira s Z. második kötete, *Borura derü* (1860), sokkal kiforrottabb alakban mutatta művészetét. Néhány balladája (Zizim, Bánk bsn stb.) kiválóan sikerült. Van egy 12 énekes költői elbeszélése is: *Szilágyi haragja* (Eger 1867). Főjegyzői és alispáni ideje alatt ritkán lépett fel mint költő. Verseiről Erdélyi János (Egy századnegyed), Gyulai Pál és Szász Károly írtak kritikákat. Nyugalmi éveiben újra felvette a tollat, s kiadta *A honvédelévből* c. kötetét (Budapest 1898) és *Költemények* címmel összegyűjtött verseit 3 köt. (Budapest 1902), utóbb is egy kötet verset *Emlékek és emlékezések* címmel. Tagja volt a Petőfi-Társaságnak.

Zalárszeg, kisk. Zala vm. nagykanizsai j.-ban, (1920) 162 magyar lak.

Zalasd (*Zlasti*), kisk. Hunyad vm. vajdahunyadi j.-ban, (1910) 803 román lak. Hajdan a Hunyadi-család törzshelye. Kapa-, ásó- és házieszkö-gyára van. A falun felül őskori telep. (Tr. R.)

Zalaszabar, nagyk. Zala vm. pacsai j.-ban, (1920) 1839 magyar lak.

Zalaszántó, kisk. Zala vm. keszthelyi j.-ban, (1920) 2220 magyar lak.

Zalaszegvár, kisk. Zala vm. sümegi j.-ban, (1920) 503 magyar lak.

Zalászentbalázs, kisk. Zala vm. nagykanizsai j.-ban, (1920) 1498 magyar lak.

Zalászentgrót, nagyk. Zala vm. zalászentgróti j.-ban, (1920) 2168 magyar lak., a járási szolgabírói hivatal széke, takarékpénztárral, vasúttal, posta- és táviróhivatallal. *Vára* 1083 körül épült Gellért püspök emlékére, aki ez évben szentté avattatott. A XV. sz. óta a Hagymásiak birtokában volt. 1526 után a törökök el akarták foglalni, de vereséget szenvedtek. A török hódoltság alatt Z. a vidék védővára volt s a Hagymási-család kihalta után 1654. Batthyány Adám grófé lett. 1787-ben Batthyány Ferenc gróf a most is fennálló kastélyt építtette. A Polgárvárosban csücsüves templom van.

Zalászentgyörgy, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 528 magyar lak.

Zalászentiván, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 904 magyar lak., a magy. kir. államasút és a déli vasút keresztezőpontja.

Zalászentjakab, kisk. Zala vm. nagykanizsai j.-ban, (1920) 558 magyar lak.

Zalászentlászló, kisk. Zala vm. zalászentgróti j.-ban, (1920) 1054 magyar lak.

Zalászentlőrincz, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 483 magyar lak.

Zalászentmárton, kisk. Zala vm. pacsai j.-ban, (1920) 280 magyar lak.

Zalászentmihály, kisk. Zala vm. pacsai j.-ban, (1920) 1481 magyar lak.

Zalászentmihályfa, kisk. Zala vm. zalaegerszegi j.-ban, (1920) 165 magyar lak.

Zalaszombatfa, kisk. Zala vm. alsólendvai j.-ban, (1920) 259 magyar lak.

Zaláta, kisk. Baranya vm. szentlőrinczi j.-ban, (1920) 768 magyar lak.

Zalátárnok, kisk. Zala vm. novai j.-ban, (1920) 1347 magyar lak.

Zalatna (*Zlatna*), csinos és fejlődő kisk. Alsó-Fehér vármegye magyarigeni járásban, az Ompoly partján, (1910) 4317 román és magyar lak. Z. az erdélyi bányászat egyik jelentékeny góca, székhelye volt a m. kir. főbányahivatalnak, bányakapitányságnak és kir. erdőgazdálkodáságnak; volt m. kir. aranykohója és gyára, mely aranyat és ezüstöt olvaszt (évi termelése 80—100 kg. arany és 800 kg. ezüst) és szénkéneggyára, továbbá fémbeváltóhivatala, vegyelemzőhivatala, állami kőfaragó- és kőcsiszolóipari szakiskolája, 3 tomloma, vasúti állomása, posta- és táviróhivatala és telefonállomása. A kat. templom melletti parkban áll az itt született Lukács Béla miniszter szobra (Gárdos Aladártól). Z.-hoz tartoznak a Vulkoj (l. o.), Korábia (l. o.), Trimpol, Vultur és Valea-Doszuluj bányatelepek, továbbá a Facebájai bányamű, melyekben aranyra, ezüstre, ólomra és tellurra történik a bányászat (utóbbi csak Facebáján). A Vulkoj- és Botes-hegyeken római bányászat nyomai ismerhetők fel.

Z. a rómaiak *Ampelum* vagy *Ampela* telepe (innen az Ompoly folyónév). Az Árpádok idejében betelepített szászok egy részét a bányászatért ide helyezték s 1417-ig a szász bírák bíráskodása is kiterjedt ide. I. Lajos 1365., Zsigmond 1428. a Z.-i bányarókokat odautasították, hogy Körmöcz- és Besztercebánya városok bányatörvényei és

szokásai szerint ítéljenek. Közben a gyulafehérvári püspökség is megnyerte volt V. Istvántól Z.-t és sok üsszetűzés támadt a kiváltságaikra feltétkény bányapolgárok és a püspöki tisztek közt. II. Rákóczi György 1648. Kőrmöcs vidékéről telepít munkásokat. III. Károly az olvasztó kohókat újra építtette s a főbányatorvényszéket idehelyezte, mely az 1848 okt. nagy virosgésszel szűnt meg. A város igen sokat szenvedett 1784 nov. 6. a Hora-lázadásban, amikor a hegyi lakosság felprédálta, úgyszintén 1848 okt. 23. (Z.-i vérfürdő), amikor csaknem összes értelmiségét felkonceolták a 10 km. alább fekvő Prészákánál (ma Ompolygyepr), hol a felkelők által Gyulafehérvárra kísért lakossága színe-javából 700-at gyilkoltak le. Z. a Lukács-család törzshelye. V. ö. *Téglás G.*, Ampelum mint a római bányászat hatóságí központja, Erdélyi Muzeum 1888. (Tr. R.)

Zalatnai hegyvidék (*Ompolymelléki hegység*), az Erdélyi Erchegység Zalatna körüli része, a Nagyiági vagy Csétrás hegység folytatásában, magasabb csúcsai a Bráza (1122 m.), Magulifa (1229), Dimbó (1370), Korábia (1212) stb., legnagyobbbrészt eruptív tömeg, benne aranyat bányásznak igen régóta. Folytatása az eruptív vonulatnak Verespatak, Abrudbánya felé van. V. ö. *Ferenczy L.*, Zalatna környékének geológiai viszonyai (Kolozsvar 1913).

Zalatnai vérfürdő, l. *Zalatna*.

Zalaudvarnok, kisk. Zala vm. zalaszentgróti j.-ban, (1920) 1082 magyar lak.

Zalautlak, kisk. Zala vm. nagykanizsai j.-ban, (1920) 478 magyar lak.

Zalautjvár (*Novi-Grad*), kisk. Zala vm. csáktornyai j.-ban, (1910) 1121 horvátlak. (Tr. SzHSz.).

Zalavár (*Szalavár*), nagyk. Zala vm. keszthelyi j.-ban, (1920) 1390 magyar lak. Z. a Kis-Balaton közelében fekszik; hajdan vára volt, melynek ma már nyoma sincs. Z. a legrégibb keresztény alapítás a vármegyében; 840—850 körül a szláv eredetű Privina és fia, Kocel, itt frank hercegséget alapítottak, melynek székhelye Mosapurk (Moosburg), a mai Z. volt. Szt. István apátságot alapított itt. L. *Zalavári apátság*.

Zalavári apátság. A Zala folyó mellett Privina szláv herceg építtetett várat s ebben bazilikát Sz. Adorján tiszteletére. Ekkor a salzburgi érsek már Pannoniában is térítettek, a salzburgi bencéseknek a Mosaburnak nevezett Zalavár helyén levő vár volt egyik főtelepük. Privina utóda, *Kocel* a szláv Methodiuszt hívta be; a salzburgi papok azonban nem engedelmekdedtek neki, hanem elhagyták a várat. Szláv történetírók szerint Methodiusz ugyanott halt meg. A Mosaburg név mutatja, hogy Nagy Károlyi alatt, már Privina előtt megtelepedtek azon a helyen. Itt alapította Sz. István a zalavári apátságot. Az apátságnak két alapítólevele maradt fenn, de mindakettő meghamisított átirás. Az apátságnak eredeti oklevelei az 1341-iki tűzvészkor elégték. Az apátság, noha a veszprémi egyházmegye területén fekszik, az esztergomi érsekség alá tartozott; a szomszédos oligarcháktól sok zaklatást kellett elszenvednie. A XIV. sz. végén az apátság élére a szerzetesapát helyett egyházi és világi kommentátorok kerültek. Az apátság a XVI. sz.-ban élte

legsanyarúbb napjait. A konvent feloszlott, hitelshelyi levéltárát 1575. átadták a vasvári káptalannak; az apátság ezentúl csak cím maradt. 1687 után az apátság majdnem kétszáz esztendőre az osztrák göttweigi apátság fennhatósága alá került. Csak 1872. állították vissza és 1885. került a pannonhalmi főapátság alá.

Zalavég, kisk. Zala vm. zalaszentgróti j.-ban, (1920) 1189 magyar lak.

Zalenze, porosz falu az oppelni közigazgatási kerületben, (1919) 15,781 lak. Szénbányászat, vas-kohászat.

Zaleski, *Józef Bodham*, lengyel költő, szül. Bohaterkában (Ukrajna) 1802 febr. 14., megh. Villepreuxben (Páris mellett) 1886 márc. 31. Az 1830-iki lengyel felkelés leverése után Franciaországba menekült. Költeményeiben szülőföldje pusztáit festi ragyogó színekben, népies nyelven, de kissé mesterkeltű modorban. Ismertebb nagyobb költeményei: *Rusałki* (Hableányok), *Duch od stepu* (A steppe lelke 1841); *Przenajświętsza rodzina* (A legszentebb család 1851), *Damian Wiśniowiecki*. Összes művei 4 kötetben Lembergben jelentek meg 1877. V. ö. I. *Tretiak*, B. Z. (Kraków 1911.).

Zaleszczyki (ejtsd: zalescsüki), az ugyanily nevű galicial kerületi kapitányság székhelye, (1910) 4994 lak., cukorgyárral, szesz-, gabona- és fakeskedéssel, a Branicki grófok kastélyával. 1915 máj. Pflanzler-Baltin hadserege a Dnyesztr mellett megtámadta az oroszokat, de a máj. 8. elfoglalt hídfőt 11-én ismét ki kellett üríteni. Jún. 11-én újra elfoglalták s az 1916-iki újévi csatában visszaverték az orosz rohamokat.

Zaleukos, az epizephyrosi Lokris törvényhozója alsó Itáliában Kr. e. a 7. sz.-ban. A hagyomány szerint Pythagoras tanítványa vagy szolgálója volt. Törvényeinek szigorúsága közmondásssá vált.

Zálha (*Zalha*), kisk. Szolnok-Doboka várm. csákgörbői j.-ban, (1910) 786 román lak. (Tr. R.) **Zalka**, I. *János*, püspök, egyházi író, szül. Veszvényben 1820 dec. 17., megh. Győrött 1901 jan. 16. A teológiát a bécsi Pázmáneumban elvégezvén, 1846. pappá szentelték. Káplán volt több helyen, majd a bécsi Augustáneumba ment, teol. doktor lett s 1849. Esztergomban az egyházjog tanára s tanulmányi felügyelő, 1853. a pesti egyetem tanára. 1859-ben esztergomi kanonokká nevezték ki, 1867. győri megyés püspökké. 1876. v. b. t. tanácsosi méltóságot kapott. A kat. egyház és a nemzeti kultúra oltárára hozott áldozataiban kifogyhatatlan volt. Templomok építésére és javítására több mint 200,000 forintot áldozott. Győrött, Sopronban, katolikus tanítók nevelésére 150,000 forint költséggel preparandiát, Kapuvárt kisdudóvót, leányiskolát emelt s több nagy alapítványt tett. Megalapította a tanítók, özvegyek és árvák részére a külön nyugdíjpenztárt is; a szegénysorsú diákok számára tápintézetet alapított. Az emberbaráti és nemzeti célokra hozott áldozatai közel egy millió forintot tettek ki. Szerkesztette a Kat. Néplapot 1849—50., a Keresztény Naptár 1850—54. évfolyamait s 1856—1859. a Religio e folyóiratot. Önálló munkái: *Örömmers* (Pozsony 1839); *Synopsis praelectionum* ex

hist. eccl. (Pest 1854); *Emlékkönyv* (Pest 1856, németül 1857); *Series chronologica AE. Strig.* (1856); *Emlékoszlop* (Pest 1857); *Máriacelli Emlékkönyv* (Pest 1857., tótul is megjelent); *Szentek élete* (Zsihovics F. és Debreczeni János-sal, 5 köt., Eger 1859—1876, 2. kiad. u. o. 1861—1876).

2. *Z. László* (*Ladislaus de Zalca, Szalkay*), 1514. váci püspök, 1520-ban kancellár, 1524. esztergomi érsek. A mohácsi csatában esett el 1526. aug. 29. Ursinus Velius Gáspár 1526. megjelent művében nagyon magasztalja Z. bőkezűségét, bölcsességét és tudományát s ugyanott néhány latin versét is közli.

Zalkod, kisk. Szabolcs vm. dadai felső j.-ban, (1920) 704 magyar lak.

Zálnok (*Zalnác*), kisk. Szilágy vm. szilágy-somlyói j.-ban, (1910) 1046 román és magyar lak. Az ott fakadó négy savanyúvízforrás körül alapított kis fürdő vizét vérhiány és női bajok ellen használják. Erdős határában a *Zonuk* vár romjai láthatók. (Tr. R.)

Zálog, az a dolog, amelyet az adós a követelés biztosítására a hitelezőnek átad vagy leköt. A Z.-ul adott ingó dolog kézi-Z., a Z.-ul lekötött ingatlan dolog jel-Z. (hipothéka); kereskedelmi ügyletből származó követelés biztosítására szolgáló Z. a kereskedelmi Z. L. *Zálogjog*.

Zálogbirtok, ingatlannak (fekvő birtoknak) kamat fejében a hitelező birtokába és használatába bocsátása. L. *Beírás és Zálogjog*.

Zálogház, azoknak az üzlethelyiségeknek a neve, amelyekben kézi zálog-kölcsönügyletek (l. o.) kötésével iparszerűleg foglalkoznak.

Záloghitelező, az a hitelező, akinek követelése zálogjoggal biztosítva van.

Zálogjegy, az az okmány, amelyet a zálogba vevő az elzálogosítottak a zálogba vett tárgyról átadni köteles (l. *Kézizálog-kölcsönügylet és Lombard*). Ha a Z. elvesz, megsemmisítését lehet kérni a zálogüzlettulajdonos telephelyére nézve illetékes törvényszéknél. A megsemmisítési eljárásra a váltótörvény határozatait (1876. XXVI. t.-c. 77—80. §§.) kell megfelelően alkalmazni. Kiseb értékű zálogtárgy a Z. megsemmisítése nélkül is kiadandó annak, aki tárgy ismeretét jeleit előadja, a Z. elvesztését a valószínűség szerint igazolja és kellő biztosítékot tesz le (melyet, ha a felek meg nem egyezhetnek, az iparhatóság állapít meg). Ezt a biztosítékot az elvesztett Z. lejártá után három év múlva vissza kell adni, ha csak időközben a Z. elő nem került. A közraktári jegy egyik alkotó részét tevő Z.-ról l. *Közraktári jegy*.

Zálogjog, az a dologi jog, amelynél fogva a hitelező követelésének biztosítására adott dologból kielégítést szerezhet akkor is, ha az időközben másnak tulajdonába ment is át (l. *Dologi jogok*). A Z. alapulhat szerződésen, bírói határozaton v. törvényen; ehhez képest van *szerződéses, végrehajtási és törvényes Z.* A Z. tárgya szerint van *ingó (kézi) és ingatlan vagy jel-Z.* (l. *Jelzálog és Kézi zálog*). Az 1848 előtti magyar magánjogban a gazdasági élet fejletlen volta a Z. terén a *zálogbirtok* jogi rendszerét hozta létre, mely abból állott, hogy az adós in-

gatlan birtokát hitelezőjének birtokába és használatába bocsátotta. A birtok haszna tehát itt a kölcsön használati díjának volt egyenértéke. A zálogbirtokos a zálogbirtokot használhatta, mint zálogot elidegeníthette és a visszaváltáskor minden szükséges és szomszoros beruházás megtérítését követelhetette, viszont köteles volt a birtok hasznával járó minden terhet is viselni; ha pedig a kikötött zálogidő eltelt és a teljes fizetés felajánlatot, köteles volt a zálogbirtokot kibocsátani és ha kárt okozott, azt megtéríteni. A zálogbirtok törvényes feltételekhez volt kötve, ha ezekkel ellenkezőket kötöttek ki, azok hatálytalaníthatók voltak. Ehhez képest: a) az ősi jószágot 32 évnél hosszabb időre nem volt szabad zálogba adni; b) az első 32 év el nem telvén, azt más 32 évvel megtoldani nem lehetett; c) váltásúlag a kölcsönadótnál nagyobb összeg nem volt kikötendő; d) a megváltás előre be volt jelentendő s határozott időben foganatosítandó; e) ha új kölcsön adatott, azokra újabb zálogos évek voltak megállapíthatók. Ha a zálogbaadó vagy jogutódai a zálogbirtokot barátságos úton vissza nem válthatták, akkor azt keresettel követelheték. Ez a kereset *zálogváltó vagy zálogkereset, zálogper*. E perket az ősiségi nyílt parancs záros határidőhöz kötötte. Az 1848 előtti magyar magánjog a mai jelzálogjoghoz hasonló Z.-ot is ismert, az ú. n. *betáblázást* (l. o.).

A *kereskedelmi törvény* (1876. XXXVII. t.-c.) 301—308. §-aiban a kereskedelmi forgalom egyszerűsítése érdekében nevezetes könnyítéseket tesz az alakiságokon. Elég, ha az ingó dolog (beutatóra szóló értékpapíros) mint kézi zálog a hitelezőnek egyszerűen átadatik, vagy ha forgatható papírosok hátírral ellátva adatnak át; kereskedelmi könyveken alapuló követeléseknél elég, ha az adósnál maradt könyvek illető helyén jegyzik fel az elzálogosítást. A hitelezőnek ilyen esetben nem is kell pert indítania követelésének érvényesítése végett, hanem vagy közvetlenül adja el nyílvánosan (piacl, tőzsdei ár szerint), v. magánúton hiteles személy (királyi közjegyző) közbejöttével, vagy pedig a bíróságtól kéri az eladásra való engedélyt. Még sokkal kevesebb alakiságot szabnak a *váltótörvény* (1876. XXVII. t.-c.) 106. és 107. §-ai a váltóbirtokosnak, aki zálogját magánúton érvényesítheti. Természetes, hogy minden esetben a történetről értesíteni kell az adóst, akinek a vételárfelesleget is ki kell adni.

Zálogkölcsön, a kölcsönnek az a faja, amelynél a kölcsönösszeg biztosítására dolog van lekötve. A biztosítékul lekötött dolog a *zálog* s ennek természete szerint lehet a Z. 1. *kézi-Z.-ügylet* (l. o.) és 2. *jel-Z.* (l. még az utóbbira nézve *Telekkönyv*).

Zálogkölcsön-ügyletek, l. *Kézizálog-kölcsön-ügylet*.

Zálogközvetítő, zálogházi közvetítő, az a személy, aki a kereskedelemügyi minisztertől engedélyt nyert az állami zálogházaknál zálogtárgyak elzálogosítását, kiváltását, kölcsönök meghosszabbítását közvetíteni.

Záloglevél, jelzáloglevél, a jelzálogos kölcsönök nyújtásával foglalkozó pénzintézetek (ban-

kok, földhitelintézetek) részéről kibocsátott kamatozó kötvények, amelyek fedezetül az intézetek jelzálogos kölcsönköveteléseinek lekötöttek.

Zálogolás a. m. végrehajtási foglalat. Az adó-végrehajtást szabályozó 1923. VII. t.-c., az adó-végrehajtásnak második fokát: a foglalást, Z.-nak nevezi.

Zálogper, l. Zalogjog.

Zalogszerződés, az a szerződés, amellyel a zálogjog a hitelezőnek megadatik. Lehet szóbeli v. írásbeli. Jelzálógnál a bekelezési engedélyt okírásba kell foglalni.

Zalogüzlet, l. Kézizálog-kölcsönügylet és Lombard.

Zalogváltó kereset, l. Zalogjog.

Zalozce (ejtsd: zaljózcsce), város Brody galiciái kerületi kapitányságban, (1910) 7366 lak., bórccserzéssel, vászonszövésessel és gabonakereskedéssel. A világháborúban 1916 aug. 7—10. az osztrák-magyar csapatoknak itt heves harcuk volt az oroszokkal, akiknek támadását visszaverték.

Zaluźnica, adók. Lika-Krbava vm. otcosáci j.-ban, (1910) 1174 szerb lak. (Tr. SzHSz.)

Zám (Zam), kisk. Hunyad vm. marosillyei j.-ban, a Maros mellett, (1910) 1062 román és magyar lak., vasúttal. Élénk fakereskedést és tutajozást űz. Vidékén jó gyümölcs terem. (Tr. R.)

Zama, ókori város az afrikai Zeugitanában, 120 km.-nyire DNy.-ra Karthagótól, Juba király székvárosa, hol Kr. e. 201. Publius Cornelius Scipio Hannibált legyőzte és a II. pün háborút befejezte. Romjai valószínűleg Dzama mellett vannak Tuniszban. Egy másik Z. 60 km. távolságban K.-re fekszik, a mai Szidi-Amor-Dzsedidi mellett s némely tudós szerint itt folyt le a Z.-i csata.

Zamacois (ejtsd: zamakoisz). *Miguel*, francia költő, szül. Louvaciennesben 1880. Verses színműveit élénk szellemesség, nagy költői készség jellemzi. Művei: *Bohómes* (1904); *Gigola* (1905); *Les bouffons* (1907); *La fleur merveilleuse* (1910).

Zamara, Alfred Maria Victor, bécsi zeneszerző és hárfaművész, szül. 1863 ápr. 28. Ismerőbb operettjei: *Die Königin von Arragon* (1883); *Der Doppelgänger* (1886); *Die Debütanten* (1901); *Der Frauenjäger* (1908).

Zamárdi, kisk. Somogy vm. tabi j.-ban, a Balaton partján, (1920) 1192 magyar lakossal, van újabban fejlődő balatoni fürdője és szerény nyaralótelepe, vasúti állomása, postahivatala és telefonállomása.

Zamatanyagok, a borok ízét és szagát okozó anyagok; noha a bor értékére jelentékeny befolyást gyakorolnak, csak kevésbé vannak tudományosan kikutatva, minek oka részint abban keresendő, hogy a borban csak parányi mennyiségben lehetők, részint hogy vizsgálat közben igen könnyen bomlanak, vagy más vegyületekké alakulnak által. A Z.-at következőképpen csoportosíthatjuk: a) primer vegyületek, melyek már a szőlőbogyóban fellelhetők s így már az erjedés előtt jelen vannak (muskotály, izabella stb. szőlő), ezek főleg éterikus olajok; b) szekunder vegyületek, melyek a must alkotó részeiből keletkeznek részint az erjedés, részint az ászokolás alatt. Ezen szekunder vegyületek még következőképen

is csoportosíthatók: a) általános borzamat, mely minden borban lehető s főleg önantérből áll; b) különleges borzamat, a rizling, tokaji stb. fajborok zamatja. Az általános borzamat főleg az erjedés alatt, a különleges az ászokolás alatt keletkezik a levegőnek a bor egyes alkotórészeire s ezeken egymásra való hatása következtében s összetett étereken kívül aldehideket stb. is tartalmaz.

Zambézi (Szambézi a. m. nagy folyó), Dél-Afrika legnagyobb folyója. A portugál Angola, belga Kongo és angol Rhodesia hármashatárának közelében, a 11° 12' D.-i szélesség és 24° 20' K.-i hosszúság alatt ered, mintegy 1800 m. magasságban, a Kongo-medence D.-i vízválasztó magaslatain. Forrásvidékén Libának nevezik, ott nagyot kanyarodva D.-re fordul, egyenesen a Kalahari lefolyástalan medencéje felé s vize valószínűleg még nem régen itt veszett el. Most az Alsó-Z. lefejezte s vize kijut a tengerig. A lefejezés helye 17° 20' D.-i szélesség alatt történhetett, mert itt a folyó hirtelen K.-re fordul. Elfordulása előtt felvett néhány bővízü mellékfolyót, köztük jobbról a Lungvebungót, balról a Kabompót. Útja eddig az egyenetlen felszíni tönkön vezetett, ezért temérdek vízesése van, hisz közvetlenül az elfordulás fölött a Katimo-Molilo vízesés 45 zuhatagból es sellőből áll. Az elfordulás helyén a folyó mintegy 950 m. magasan van a tenger színe felett. Az elfordulás után nagyon kis esése lesz, széles medre és mocsaras ártere van. De az ösközetekből felépített tönk most egyszerre régi bazaltplatóval érintkezik egy szintben, a bazalt vertikális hasadéka mentén egyszerre mély, zegzugos kanyónja képződött. Ebbe zuhan bele a Z. az ú. n. Viktória vagy Mozivatunya (zúgóvíz) vízeséssel. Az esés fölött a folyó 1808 m. széles, a zuhatag magassága 119 m., tehát mindegyik méretében kétszerese a Niagarának. A szakadék, amelybe belezuhan, csak 44—100 m. széles és 50 km. hosszú. De még ezenalul is nagyon mély, nagy esésű völgyben sok sellő át siet K., majd ÉK. felé, a 29° K.-i hosszúságon ismét K.-re fordul s végül a Kebrabaza-vízeséseknél végleg DK.-nek veszi útját s hatalmas, kb. 8000 km² területű deltával ömlik a Moçambique-csatornába. Elfordulásának helyén, a Viktória-vízesés fölött veszi föl a Kuando vagy Csobe folyót jobbról, de ez kis vízkor nem juttat bele vizet, mutatva, hogy egy ideig milyen helyzetben lehetett az Alsó-Z. a Felsőhöz képest, mielőtt végleg magával vitte volna. Az eredeti állapotot pedig a még tovább Ny.-on lefutó Kubango vagy Okavango mutatja, mert ez deltaszerűen szétágazik a Ngami-tó mocsaraiban s csak áríz idején ad le vizet a Szelinda-ág útján. A Viktória-vízesésen alul még három nagy mellékfolyót vesz fel balról: a Katanga (Elisabethville) felől jövő Kafuet, a Nyassza-tó É.-i vége felől jövő Luangvat és a Nyassza-tó lefolyását, a Sire-folyót, nem messze deltája felettől. Deltáján erősen szétágazik, a főág a Muszelo, a legészakibb a Kvakva Quillimane mellett torkol. A folyó kb. 2660 km. hosszú, vízgyűjtő területe 1.480.000 km²-re becsülhető. Tetőtől kezdve lefelé hajozható. Felső részét Livingstone fedezte föl, rajta kívül még Magyar László, Sorpa Pinto,

Holub Emil stb. járták be vízterületét. 1905 óta a Viktória-vizesés alatt híd vezet át a folyón, 120 m. magasán fölötté. Ezen halad át a vasút.

Zambézi nyelvek, a *bantu* nyelvcsalád keleti ágához tartoznak (a kaffer-zulu és zanzibári nyelvekkel együtt), l. *Afrikai nyelvek*.

Zambézi-vidék, a Tanganyika-tótól a Becsuána-földig terjedő, brit fennhatóság alatt álló terület Közép-Afrikában, mintegy 2 millió km² területtel és 1½ millió lakossal. Ezidőszereint ÉNy.-i, EK.-i és Dél-Rhodézia és Becsuana kertületekre oszlik.

Zambo, l. *Kafuzok*.

Zamboanga, város a Filippi-szigetekhez tartozó Mindanao szigetén, 30,000 lak.

Zamboni, Filippo, olasz költő és tudós, szül. Triestben 1830 okt. 26., megh. Bécsben 1910 máj. 30. Rómában tanult jogot és archeológiát, részt vett az olasz szabadságharcokban, 1849 ápr. ban a római diáklégió vezére volt; később Bécsben a műegyetemen az olasz nyelv magántanára lett. Történelmi drámái: Bianca della Porta (1859); Roma nell Mille (1875); Sotto i Flavj (1885).

Zamboni-féle oszlop (száraz oszlop). Több száz vagy ezer cinkkel, illetve rézzel bevont kör alakú papirlapocskából összeállított galvanáné. A lapok fémes részel érintkeznek s úgy vannak elhelyezve, hogy a cinkkel bevont felületek mind egy irány felé állanak, a rézzel bevontak az ellenkező irány felé. A lapok erősen összehúzóerővel végezősben vannak elhelyezve, melyet egy-egy fémlap zár el. A lapok fémes felületei szolgáltatják az elsőrendű, a higroszkópikus papiros a másodrendű vezetőt. Az ivergesóvet elzáró fémlapokra egy-egy hajlékony fémrudaeska van erősítve, mely fémgömbben vagy kis fémlapocskában végződik. Ezek az oszlop sarkai s egymáshoz többé-kevésbé közelíthetők. Az oszlop elektromotoros ereje tetemes és állandósága nagy. A két fémlap között függő aranyfűst-, vagy alumíniumlemezke felhasználásával a Z. érzékeny elektroszkópot alkot.

Zambra, I. Alajos doktor, Z. 2. fl. a budapesti Tudományegyetemen az olasz nyelv és irodalom nyilvános rendkívüli tanára, szül. Fiumében 1886 febr. 7. A budapesti, bécsi, római és bolognai egyetemeken tanult. A «Korvin Mátys» magyar-olasz egyesületnek titkára és szerkeszti annak olasz nyelvű folyóiratát, a «Corvina»-t. Számos cikke jelent meg magyar és olasz tudományos folyóiratokban, melyekben rendszeres tanulmányozás alá vette a budapesti közönyvtárakban található olasz-magyar vonatkozású anyagot. Műfordításai: Giovanni Papini válogatott elbeszélései (Modern Könyvtár); Gabriele D'Annunzio, Cincinnato, elbeszélés (kétnyelvű klasszikus könyvtár); Mario Puccini, La Carbonaia, elbeszélés (u. o.); Erdős Renée, Il fiore della morte. Válogatott elbeszélések (Róma, Bd. Urbis); u. attól Il mercenario d'Assisi, Misztérium. (Carabba Lanciano).

Z. Péter, egyetemi tanár, szül. Trentóban 1856 nov. 30., megh. u. o. 1913 szept. 2. Tanári pályáját a trentói főgimnáziumban kezdte, ahonnan 1882. a fiumei főgimnáziumhoz, 1903. a buda-

pesti Tud. Egyetem olasz tanszékére került. Eredeti munkái: Summarium dei privilegi e delle indulgenze concesse dai Romani pontefici all'ordine spedaliero dei Crociferi di Trento (Trento 1882); Sull'origine della lingua italiana (Fiume 1888). Kéziratban maradt kiadatlan munkái között érdekes román nyelvészeti tanulmányok vannak. Sajtó alá rendezte Petőfi János vitézének olasz fordítását Giuseppe Cassonétól.

Zamelodia (állat), a *Pinty-félék* (*Fringillidae*) családjába tartozó madárnem. Legismertebb a gyönyörű csengő énekeről híres *vörösbegyű magvágó* (*Z. ludoviciana* L.). Felső része, szárnya, farka, álla és torkának eltűsö fele fekete, alsó részei fehérek, begye skarlátpiros rajzolatu; elsőrendű evezőinek töfele, továbbá a másodrendű evezők és fedő tollaik, valamint a legnagyobb felső szárnyfedőinek hegye fehér; hónalj-tájéka és alsó szárnyfedői skarlátpirosak; farktollainak csúcsa fehér; csőre sárga; lábai szürkésbarnák. Hossza 18, szárnya 9, farka 7 cm. Az Egyesült-Államok K.-i részeiben honos. Éneke kellemes csengésű és melódiákban gazdag, ezért fogságban gyakran tartják. Másik faja a *fekeletű magvágó* (*Z. melanocephala* Sw.), mely szintén Észak-Amerikában (Közép-Kanazstól Ny.-ra a Csendes-óceánig és D.-re Mexikóig) honos.

Zamenhof, Ludwig Lazarus, az esperanton nyelv feltalálója, szül. Bjelostokban 1859 dec. 15., megh. Varsóban, ahol szemorvos volt, 1917 ápr. 14. *Esperanto* álnéven írta: E. lingvo internacia, Antanparolo kaj plena lernolibro (1887), amely az általa sok követőre talált világnyelv tankönyve.

Zamenis (állat), a Sikló-félék (*Colubridae*) családjába, az Igazi siklók (*Colubrinae*) alcsaládjába tartozó kígyó-nem. 30-nál több faja ismeretes, melyek Európában, Ázsiában, Észak-Afrikában, Észak- és Közép-Amerikában honosak. Haragos kígyóknak nevezik, mert jobbra minden fajuk élénk és harapós kígyó. Kis emlősökkel, madarakkal és gyíkokkal táplálkoznak. Európában a leggyakoribb a *haragos záménisz* (*Z. gemmonensis* Laur.), melynek számos változata ismeretes. E változatokat két főcsoportba oszthatjuk: 1. nyugati, kisebb és kevésbé karsú és 2. keleti, nagyobb és karsúbb változatokra. A nyugati változatok között a törzsalak a var. *Laurentii* Bedg.; 1 m.-nél valamivel hosszabb; alapszíne világos szürkésbarna vagy olajbarna, fölül a törzs eltűsö részén sötétebb, határozatlan foltokkal tarkítva, melyek három sorban rendezkednek el és kis fehér foltokkal vannak megszakítva, hátrafelé a foltokból álló mustrátaz elhomályosul és keskeny hosszanti vonalakból és az egyes pikkelyek sötét oldalszegélyeiből alakuló rajzolat foglalja el helyét. Dalmáciában, Hercegovinában, Isztriában, Görögországban, Dél-Tirolban és Dél-Krajinában honos. Ebből származtatható le a 2 m. hosszúságot elérő var. *Carbonaria* Bp., mely Isztriában, Nyugat-Horvátországban, Dél-Tirolban és Dél-Krajinában található s felül fénylő, fekete, alul olomszürke (közepűit olajzöld közp-zónával). Harmadik változata a var. *Viridiflavus* Lac., melynek alapszíne világos sárga vagy sárgászöld; Franciaországban, Dél-Svájcban, Itáliá-

ban, Korzikában, Szardíniában és Sziciliában honos; hossza 1.5 m. v. olykor ennél hosszabb. A K.-i változatok legelterjedtebbje a *csikos* vagy *ugró záménisz* (var. *Capius* Iwan). Főitül kékes- vagy barnásszürke alapon többé-kevésbé láthatóan hosszában csikozott s ez a csikozás onnan ered, hogy az egyes pikkelyek közepe világosabb színű, mint a szélei; alul a test egyszínű, vagy barnássárga, vagy téglavörös. Előfordul a magyar Alföldön, Törökországban, Bulgáriában, Romániában, Kis-Ázsiában, Dél-Oroszországban, Perzsiában, Dalmáciában és Boszniában. Hossza a 2 m.-t is meghaladhatja (Kis-Ázsiában 3 m. hosszúságot is elér) s így Európának legnagyobb kigyója. A Z.-ek többi fajai közül a *karcsú záménisz* (*Z. dahli* Fitz.) 80 cm.—1 m. hosszú s Dalmáciában, Hercegovinában, Görögországban, Törökországban, Kis-Ázsiában, Perzsiában és Egyiptomban honos. A *patleles záménisz* (*Z. hippokrepis* L.) 1.75 m. hosszú s Európában az Iberi-félszigeten és Szardíniában, tov. Észak-Afrikában (Marokkótól Tuniszig) él. A *diadém kigyó* (*Z. diadema* Sehl.) 1.8 m. hosszú s Észak-Afrikában, Arábiában, Szíriában, Perzsiában és Észak-Indiában található. A *fekete síkló* v. *fekete záménisz* (*Z. constrictor* L.) 2 m. hosszú, fekete színű, kékes csillogással, alul hamuszürke, mellén fehéres szürke; Észak-Amerikában a legelterjedtebb kigyók egyike. Délkelet-Ázsiában Transzkasziától és Afganisztántól kezdve Jáváig gyakori a mintegy 2.5 m. hosszúra megnövő *dhaman* vagy *patleles kigyó* (*Z. mucosus* L.).

Zamites (növ.), 1. *Cycadales*.

Zamojski (*Zamoyski*), lengyel főnemesi család, melynek két ága 1780., illetve 1820. osztrák grófi rangot kapott. *Z. Jan*, lengyel államférfi, szül. 1541 ápr. 1., megh. Zamoscban 1605 jún. 3. Párisban, Strassburgban és Páduában tanult jogot s hazatérve, nagy politikai szerepet játszott. Fő része volt 1573. *Valois Henrik*, 1576. pedig *Báthory István* lengyelkirállyá választásában. Ez 31 főkanclárjává s 1580. koronamarsallá nevezte ki. 1583-ban nőtül vette a király rokonát, Báthory Grizeldiszt, Báthory Kristóf leányát. 1587-ben keresztülítette *Zsigmond* svéd herceg királlyá választását s 1588. annak ellenfelét, Miksa főherceget elfogta. 1600—01-ben győzelmesen harcolt Mihály oláh vajda ellen. Nagy barátja volt a tudományoknak és művészeteknek, Zamoscban tudományos akadémiát alapított. — *Z. Andrej* gróf, lengyel államférfi, szül. 1800 ápr. 2., megh. Krakóban 1874 okt. 29. Az 1830-iki lengyel szabadságharc kitörése után mint az ideiglenes kormány tagja Bécsbe ment, hogy az osztrák kormányt közbenjárásra bírja. Hazatérve jószágára, áldásosan működött a parasztság sorsának javításán. Működését politikai lázításnak tekintették s 1862. az orosz kormány száműzte.

Zamolxis, barbár (géta, trák vagy szittya) eredetű ókori bölcselő, aki úgy látszik, Kr. e. 500 körül élt, de kinek életét az utókor annyi mondába burkolta, hogy félig-meddig mítosz személynek tűnik föl. Allítólag Pythagoras rabszolgája volt Szamosz szigetén, később szabadságát visszanyerve, Hellaszban kincseket gyűjtött és úgy tért vissza hazájába, ahol életének hátra-

levő részét azzal töltötte, hogy politikai nézetét és vallásbölcseleti elveit terjessze. Halála után mint jótékony démont tisztelték, kinek másik neve *Geteleizis* volt. Az általa alapított papi hivatal, mely a géta birodalom alakulására nagy hatással volt, fennmaradt egészen Augustus idejéig és a Z. főpapja vagy az erdélyi hegységben, vagy a vele összefüggő bányái hegyekben tartózkodott.

Zámoly, nagyk. Fejér vm. székesfehérvári j.-ban, (1920) 2093 magyar lak.

Zámolyi Varga Mihály, l. Varga, 5.

Zamora, 1. *spanyol tartomány* az egykori Leon királyságban, Orense, Leon, Valladolid és Salamanca közt, területe 10,572 km², (1920) 266,215 lak. Nyolc járásra oszlik, fővárosa Z.

2. Z. (lat. *Ocellum Durii*), a móroknál *Szumura*, Z. tartomány fővárosa a Duero fölött, meredek sziklákon, 16,287 lak., bor- és terménykereskedelemmel; dűlendező várfalakkal, régi kastéllyal, késői román izlésű (1226) püspöki székesegyházzal, Sz. Ildofons sirjával, szép híd. Z. 712. került a mórok uralma alá; 748. elvette tőlük aszturiai I. Alfonz. 939-ben Abd-ur-Rhman vette ostrom alá, de II. Ramiro leoni király megsemmisítette a seregét és a várost hétszerez kőfállal meg árkokkal vette körül; 985. mégis elpusztította a nagy Almansor. II. Ferdinánd és VIII. Alfonz újra felépítették és Z. gyakran volt Leon királyainak székhelye és a cortesgyűlés-helye.

3. Z., állam Venezuelában, a Meridai-Kordillerák az Apure, Portuguesa és Rio Pao közt, 35,200 km² területtel, (1920) 55,055 lak. A Cordillerák lejtőin kívül terjedelmes síkságokból áll és jól van öntözve; lejtőin nagy óserdők (Selvas de Turen, Ticoporo és Camilo) és pompás legelők vannak. Fővárosa *Guanare*.

4. Z., város, püspöki székhely Michoacan mexikói államban, a kialudt Z. vulkán lábánál, (1900) 12,721 lak.

Zamora, *Antonio de*, spanyol költő, szül. Madridban 1660 körül, megh. 1742 körül. A spanyol nemzeti dráma egyik kimagasló alakja, aki 1694. udvari költő címet kapott. 38 komédia, több zarzuela, közjáték és táncdarab maradt tőle. Nevezetesebb drámái a *Biblioteca de autores españoles* (Madrid 1859) 49. kötetében jelentek meg.

Zamorapálma (növ.), l. *Iriartea*.

Zamosc (*Zamosztye*), megorósított város Lengyelországban, a régi lublini orosz kormányzóságban, a Wieprz folyó mellett, (1914) 12,400 lak., liceummal, gimnáziummal. 1914 aug. 26.—szept. 1. a Z.—komarovi vonalon vívott nagy csatát Auffenberg vezetése alatt az osztrák-magyar hadsereg az oroszokkal. A leMBERGI veszített csata után következett általános visszavonulás következtében Z.-t föl kellett adni. 1915 júl. 2. Mackensen elfoglalta.

Zamosius, l. *Szamosközi*.

Zampieri, *Domenico*, l. *Domenichino*.

Zamuti-tenger, l. *Ohocki-tenger*.

Zanardelli (ejtőd: ca—), *Giuseppe*, olasz államférfi, szül. Bresciában 1829 okt. 29., megh. Madernóban 1903 dec. 26. Részt vett 1848—49. az osztrákok elleni háborúban, 1851—58. szülő-

városában élt. 1860-ban részt vett Garibaldi szicíliai vállalatában s 1861 óta haláláig tagja volt az olasz képviselőháznak. 1866—67. Ricassoli kormányában közmunkaügyi, 1878—81. Cairóli két kormányában igazságügyi miniszter volt. Ezután három ízben (1891—94., 1897., 1898—99.) viselte a képviselőház elnökségét. 1901 febr. 6 állott egy baloldali kormány élére, de mivel demokrata reformjait nem tudta keresztülvinni, 1903 okt. lemondott.

Zanat, kisk. Vas vm. szombathelyi j.-ban, (1920) 482 magyar lak.

Zancara, a *Guadiana* (l. o.) fő forrásfolyója. A folyó a Jabalonnal való egyesülése után veszi fel a *Guadiana* nevet Ciudad Real közelében, Spanyolországban.

Zanclaea (állat), l. *Tömösök*.

Zanclodon, a *Dinosaurusok Theropoda* alrendjébe tartozó kihalt hüllőnem, melynek nagytermetű, késalakú fogakkal felfegyverzett képviselői (*Z. laevis*) a németországi triászrétegekből (*Lettenkohle*) ismeretesek.

Zanclostominae (állat), l. *Kakókák*.

Zanclostomus tristis (állat), l. *Kokie*.

Zanclus (állat), a Tengeri felcserefélék (*Acanthuridae*) családjába tartozó hal-nem. Az Indiai-óceánban mindenütt gyakori a szarvashal (*Z. cornutus* L.). Mindkét szemürege felett előrenyúló hegyes nyujtványa van. További jellemző bélyege, hogy háti úszójának harmadik kemény sugara igen hosszúra nyúlt. Alapszíne sárgásfehér s rajta három barnafekete harántszalag húzódik végig. Szájorra orrmánszerűleg megnyúlt. Hossza 20 cm.

Zandam, város, l. *Zaandam*.

Zander, *Gustav*, svéd orvos, szül. Stockholmban 1835 márc. 29., megh. u. o. 1920 jún. 18. A róla nevezett gyógytornászati módszer és Stockholmban 1865. az első medikomechanikus intézet megalapítója. Módszeréről több könyvet írt. L. *Medikomechanikus képa*.

Zandirhám, l. *Székelly krónika*.

Zandonai, *Riccardo*, olasz zeneszerző, az újabb olasz operaszék egyik kiválósága, szül. Saccóban (Trentino) 1883 máj. 28. Egy kantátéja és kisebb szerzemények mellett jelentősebbek operái: *Il grillo del focolare* (Házitticsök, Torino 1908); *Conchita* (Milano 1911); *Melenis* (1912); *Francesca da Rimini* (Torino 1914); *La via della finestra* (Milano 1919); *Giulietta e Romeo* (Roma 1922).

Zandvoort, látogatott tengeri fürdő Észak-Holland németalföldi tartományban, Haarlemtól Ny-ra, (1920) 6529 lak., halászzattal, szép hotelekkel és villákkal.

Zanella, *Giacomo*, olasz költő, szül. Chiampóban 1820 szept. 9., megh. Cavazzaleban 1888 máj. 17. 1843-ban pappá szentelték, 1850. filozófianárrá lett. Az osztrák hatalom megsztinése után a padovai egyetemre került mint az olasz irodalom tanára. Z. igazi lírikus tehetség. Nemesen egyszerű, vallásos lélek, érzéseit klasszikus tisztaság és szelid béke jellemzik. Művei: *Astichello ad altre poesie* (Milano 1884); *Varie versioni poetiche* (Firenze 1888); *Poesie* (u. o. 1894, ez költeményeinek legteljesebb gyűjteménye két

kötetben, F. Lampertico írta életrajzzal). Prózái művei: *Scritto varii* (u. o. 1877); *Storia della Letteratura ital. dalla metà del settecento ai giorni nostri* (Milano 1880); *Vita di Andrea Palladio* (u. o. 1880); *Studio della Letteratura ital. nell'ultimo secolo* (Città di Castello 1886); *Paral-lelli letterari* (Verona 1885). V. ö. G. *Chiarini Nuova Antologia* (1888); G. *Biadego* (1888); *Commemorar di G. Z.* (Lucca 1888); A *Zardo*, G. Z. (1905).

Zanesville (ejtsd: zenzsvil), város Ohio észak-amerikai államában, (1910) 28,026 lak.; agyagipar, üveghuta, vashengerművek, szappan- és gépgyártás. Szénbányái és földgázforrásai vannak.

Zangemeister, *Karl*, német klassz. filológus, szül. Hallungenben (Gotha) 1837 nov. 28., megh. Heidelbergben 1902 jún. 8. 1868-ban gothai könyvtártszt, 1873. heidelbergi főkönyvtáros, 1875. u. o. rendes tanár. Nagy érdemeket szerzett az inscriptiok (feliratok) és kéziratudomány terén. Ő dolgozta ki a *Corpus Inscriptionum Latinarum* 4. kötetét (*Inscriptiones parietariae Pompeianae, Herculanenses, Stabianae*, Berlin 1871) s a 13. kötet egy részét. Kiadta: *Exempla codicum latinorum* (Wattenbachhal, Heidelberg 1876); *Orosiust* (a *Corpus script. ecclesiasticorum* lat. V. kötete, Wien 1882) és *Glandes plumbeae latine inscriptae* (*Ephemeris archaeologica* VI. kötet, Róma és Berlin 1885); *Plautust*, *Codex Heidelbergensis* (1900).

Zanguebar, l. *Zanzibár*.

Zangwill (ejtsd: zengwil), *Israel*, angol író, szül. Londonban 1864 febr. 24. Számos költeményt, drámát, novellát és regényt írt és megindította az *Ariel* című folyóiratot. Buzgó híve a cionizmusnak; megalapította a *Jewish Territorial Organizationt* (l. o.), 1914. mint a háború ellenzőjét, az angol hatóság egyideig fogságban tartotta. Leghíresebb művei: *Children of the Ghetto* (1892); *Ghetto Comedies* (1893); *Ghetto Tragedies* (1893); *The King of Schnorrers* (1894); *Dreamers of the Ghetto* (1898). Nálunk is előadták *Mary Ann* című darabját (a *Nemzeti Színházban* 1906. *Mihály József* fordításában). Magyarul megjelent még: *Egy matrácsír* (ford. *Gábor Andor*); *A ghetto álmodói* (ford. Sz. J. G. 1921); *Akit fölvet a pénz* (komédia, ford. *Karinthy* Frigyes, Belyárosi Színház 1921); *Üvegesiszoló* (ford. *Raab Andor*, 1921).

Zánka, kisk. Zala vm. balatonfüredi j.-ban, (1920) 457 magyar lak.

Zankle, Mészina szicíliai városnak régi görög neve.

Zankov, *Dragan*, bolgár politikus, l. *Canikov*.

Zanni (a Giovanni = János rövidítése), az olasz népies bohózat, a *commedia dell'arte* (l. o.) vagy c. all'improvviso egy állandó buffo szereplője, melyből később az *Arlecchino* (l. o.) és a *Brighella* fejlődött. Mindhárom közeli rokona a német *Hanswurst*nak s a magyar *Paprika Jancsinak*.

Zanót (*Cytisus* L., növ. *Jenezster* Szerbiában, Szerémségen *zanovjet*, *zanovet*). A pillangós-virágúak génusza, melynek 50 faja eszje és fa; főleg a Mediterránban, Európában és Nyugat-Ázsiában honosak. Levelük hármás, viráguk többnyire sárga, virágzatuk különféle. Magvakban

kesernyés ízű *cytisin* van. — *C. lirsutus*, erdős tájainkon; *C. austriacus* homokpusztákon, napos lejtőkön; *C. nigricans* erdőszeleken; gyakori apró cserjék.

**Zanotipia, vörös- vagy kárminszínezetű bróm-
ezüstnagytíz.**

Zante (Zakynthos), 1. a Joni-szigetek egyikike Elisz Ny-i partjával szemben, 484 km² területtel. Ny.-i részének legmagasabb csúcsa 830 m., míg K.-i része termékeny síkság, amelyet DK.-en a Szkoposz-hegy zár be. Ivóvízben szűkölködik. Érdekesek a már Herodotos által említett, földi szurkot tartalmazó kis tavai; ezeknek fenekén találják a földi szurkot. A víz felszínét vékony rétegben földi olaj takarja. A sziget termékeny s főleg apró szőlőt, bort, olajat és déli gyümölcsöket termelnek. A küllön nomoszt alkotó sziget lakóinak száma (1907) 42,502. Az ókorban peloponneszi achájok gyarmatosították; egy-ideig tagja volt az athéni tengeri szövetségnek, későbbben macedoniai, majd római uralom alá került és osztozott a többi Joni-sziget sorsában.

— 2. *Z.*, az ugyanily nevű sziget *főhelye*, görög érteknék és róm. kat. püspöknek székhelye, a velencei időkből való erősség által koszorúzott hegynék lábánál a sziget K.-i partján, (1920) 11,071 lak., biztos kikötővel; élénk tengeri kereskedéssel.

Zanthoxylum L. (növ.) a. m. *Xanthoxylum* (l. o.).

Zanzalus, l. Barada.

Zanzibár (Samsibar, Zanguabar, Unguja), 1. sziget az Indiai-óceánban, Afrika K.-i partjai közelében 1591 km² területtel s kb. 200,000 lak. A sziget korallépitmény, amelyen 137—315 m. magas vastartalmú, vörös agyagból álló domblánc húzódik el. Az éghajlat forró, nem egészségtelen, de az európaiakra bágyasztólag hat. Földje termékeny és gabonát évenként kétszer aratnak. Trópusi termékei: kókusz- és datolya-pálma, guave, mango-, narancs-, citromfa, dohány, muszkátidő, csipős bors és mindenek fölött szegfűszeg. Lakói: arabok, hinduk, szuaheli és vangana négerék. Ez utóbbiak nyelve a kereskedelem nyelve egészen a belső afrikai tövidékgig. A sziget angol protektorátus alatt álló mohammedán szultánság. — 2. *Z. város*, az ugyanily nevű szigeten mintegy 35,000 lak., 3 egymástól elkülönített részből áll; ezek: *Sangani*, az előkelő városrész a szultán és az európai konzulok lakóházaival, kaszárnyákkal; *Madagascar Town*, a hinduk piszkos kereskedelmi városrésze, végül D.-en a *Ngambo*, a szuaheli városrésze, apró négerkúnyhókkal. Z. 1892 óta szabad kikötő.

Már a X. században vándoroltak be nagy számmal arabok Afrika K.-i partjaira és az előttük fekvő Lamu- és Mombasz-szigetekre. A XVI. században a portugálok uralkodtak rajta, akiket a XVIII. században a maszkati imám elűzött s utódalk a szigetet helytartók által kormányoztatták, míg végre 1840. a szultánság is ide tette át székhelyét. Szejid Bargas szultán, aki 1870. foglalta el trónját, az európai expedíciók iránt mindig a legjobb indulatot tanusította. Utóda Szejid khalifa 1889. átengedte az angoloknak a szomszili parton fekvő kikötőket és az ezen partok előtt elterülő szigeteket. Szejid Ali 1890. júl. 1.

elvesztette önállóságát. Azóta az angolok a szultán hatáskörét mindjobban szűkítették. Ma már a szultánság névleges s a politikai hatalmat az angol konzul gyakorolja.

Zanzibár-ébenia (növ.), l. *Ebenfa*.

Zanzibári kopál, l. Copal és Trachylobium.

Zanzibári nyelvek, a bantu nyelvcsalád keleti ágához tartoznak. L. Afrikai nyelvek.

Zanzibári protektorátus, l. Kelet-Afrika.

Zapadniki (orosz) a. m. nyugatiaskodók. Z. a narodnikokkal (l. o.) ellentétben a nyugati kultúrához való simulásnak voltak a hirdetői.

Zapatcado, ³/₄ v. ²/₈ ütemű toposz spanyol tánc (zapato = cipő), melynél a ritmust nem kasztanyéttel verik ki, hanem a cipősarokkal dobogják. Eredete a XVI. sz. végére nyúlik vissza.

Zápfog, l. Fog.

Zápóca (növ.), l. *Astrantia*.

Zapodinae (Szöcskegerek, állat) l. Ugrógérfélék.

Zapolska, Gabryela, lengyel színésznő és író, szül. Kiwrikában (Luck mellett) 1860., megh. Lembergben 1921 dec. 19. Zola modorában írt erősen realista és naturalista regényeivel és drámaival vonta magára a figyelmet. Regényei: *Kaska karyatyda* (1883); *Przedpiekle* (A pokol tornáca 1895); *Wo krwi* (Vérben), *Janka* (1897) stb. Nagy színpadi sikere volt drámáinak. Legismertebb a *Malka Schwarzenkopf*. Újabb művei: *A varsói citadella* (1916); *A cárevics*, amelyet *Vajda* László fordításában magyar nyelven a Magyar Színház mutatott be 1921. Regényei közül magyarul megjelentek: *A rendőrfőnök* (1916); *Kisértekek* (ford. *Apor* Zsuzsa, 1918); *Az érintetlen asszony* (ford. *Szentmihályi* Valéria, 1923). Drámai művei 8 kötetben Varsóban jelentek meg 1913.

Zápolya, l. Szapolyar.

Zaponlakk, celluloidnak éter, acetón, vagy amilacetátban való oldata. Fémek s fa, vászon bevonására használják.

Zápor, rövid ideig tartó, helyi jellegű, heves eső. Leginkább a nyári felvétel délutáni óráiban fordul elő zivatar kíséretében. Élesen nem határozható meg, Riggenbach szerint tartama legalább 5 perc és mennyisége 1 órára átszámítva legalább 20 mm.

Zapornia (állat), l. Vízicsibe.

Zapotékok, kultúrnap a régi Mexikóban, amely hajdan független államot alkotott; maradványai ma mintegy 230,000 lelket tesznek, leginkább Oajaca államban. Egy nyelvcsalád a mixtekekkel. Nyelvtanukat spanyol nyelven már Juan de Cordova (1578) írta meg.

Zapotlan el Grande (Ciudad Guzman), város Talino mexikói államban, 1286 m. magasan, (1910) 17,596 lak., ezüstbányákkal.

Zappi, Giovan Battisia, olasz költő, szül. Imolában 1667., megh. Rómában 1719 júl. 30. 13 társával megalapítja a római Arcadia akadémiát, mely pásztoraljaival csakhamar gyermekgégé, tartalmatlanná vált. Költeményeinek főtémája a szerelem. Felesége *Z. Faustina*, Carlo Maratti festő leánya volt. Szül. Rómában 1680 körül, megh. u. o. 1745. Feltűnő szépség; képét, melyet atyja festett, ma is csodálják a római

Galleria Corsiniban. Versei uráival együtt Velencében jelentek meg 1723. V. ö. *Carini*, L'Arcadia (Roma 1892).

Zaprešić, község Zágráb vármegye zágrábi j.-ban, (1910) 1490 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zápróc (*Zápárt*), kisk. Szolnok-Doboka vm. déli j.-ban, (1910) 831 román és magyar lak. (Tr. R.)

Zápszony, kisk. Bereg vm. mezőkaszonyi j.-ban, (1910) 832 magyar lak. (Tr. Cs.-Sz.)

Zapus (állat), l. *Szőcskeegerek*.

Zár, l. *Vasalások*.

Zár (*Zdiar*), kisk. Szepes vm. késmárki j.-ban, (1910) 1115 szlovák lak. (Tr. Cs.-Sz.)

Zara (*Zadar*, *Jadera*), 1918-ig Dalmácia tartomány fővárosa, most területével együtt külön olasz birtok, kat. érseknek, egy metropolitának és egy görög keleti püspöknek székhelye, a róla elnevezett és az Ugliano- és Pasman-szigetek által az Adriai-tengertől elzárt csatorna mellett, (1910) 36,600 nagybárára olasz lakossal, híres maraschinogyártással, gözmalommal és üvegyárral. A város 4 kapuja közül a kiválóbbak: a Porta di Terraferma a veronai Saunmicheletől, a San Grisogono-kapu és a római időkbeli való Porta marittima. Terei közül jelentékenyebbek: a Piazza dei Signori a szép Loggia publicával, amelyben a nyilvános könyvtár, a Paravia van elhelyezve és a városházzal, továbbá a Piazza delle Erbe a püspöki palotával. A templomok közt a legkiválóbb a XIII. századbeli Szt. Anasztázia-templom, egy háromhajós bazilika, Dalmácia középkori építményeinek egyik legérdekesebbike, amelyet Dandolo doge építtetett; benne az ifjabb Palmától és Carpacciótól vannak képek. A San Simeone-templomban Szt. Simonnak, a város védőszentjének csontjai pihennek egy ezüstkoporsóban, amelyet Erzsébet királyné, Nagy Lajos magyar király felesége készíttetett 1377. Francesco Mediolano olasz ötvössel. Említésre méltó még a San Donato franciskánus-templom, amelyet most muzeumul használnak. Z. eredetileg a libúriak városa volt; a római korban Jadera nevet viselt. Miután Salonát a VII. században az avarok feldúlták, Z. lett Dalmácia fővárosa és ez idő óta sorsa a Dalmáciával (l. o.) forrt össze. A városa, amelyet D'Annunzio önkéntes csapatával 1919. meglepett, a szerbek tartottak igényt; az olasz és jugoszláv kormány közt létrejött egyezség alapján Olaszország kapta s 1921. Olaszországba való bekebelezését ünnepélyesen proklamálták.

Záradék (latinul: *clausula*), közokiratokban vagy magánokiratokban szokásos záró rendelkezés vagy egyéb záró sorok. *Szentestési Z.* az a szokásos forma, mellyel a király a törvényt szentesíti; *végrehajtási Z.* a törvénynek az a záró rendelkezése, mely meghatározza, hogy végrehajtására mely hatóság hivatott; *hatályon kívül helyező Z.* (ú. n. *clausula derogatoria*) az, amelyvel új törvény vagy rendelet a korábbiakat hatályon kívül helyezi; *salvatoria* (mentesítő) Z., amely kifejezi, hogy valamely jogadományozás mások szerzett jogainak sérelme nélkül (salvo jure alieno) történik; a *jogerősségi Z.* a határozat jogerős voltát, a *hitelesítési Z.* az okirat hitelességét tünteti fel stb.

Záradék (zene), l. *Kadencia*.

Záradékkő, l. *Boltozat*, *Archivolt*, *Zárókő*.
Záradékpont, a boltív (l. o.) tetőpontja. L. *Boltozat*.

Zaragoza, l. *Saragossa*.

Zárai béke (1358 febr. 18. Magyarország és Velence közt), ennek értelmében Dalmátországot visszakerült a magyar koronához, viszont a magyar király egyes elfoglalt várakat a velenceieknek visszaadott.

Zár alá vétel, a hatóság intézkedése, amellyel egyes vagyontárgyak tekintetében a magánrendelkezést (felhasználást, elidegenítést stb.) eltiltja. Z. útján biztosítja pl. a hatóság a kihágási eljárásban, hogy a kihágás tárgya (pl. a hamisított élelmiszer) a további eljárás, a megsemmisítés vagy elkobzás elől el ne vonassék. A kivételes, háborús intézkedések keretében a minisztérium a törvény (1915. XIII. t.-c.) felhatalmazása alapján sok esetben általános rendelettel is zár alá vett élelmiszerügyi vagy más elsőrendű közszükségleti cikkeket, hogy megakadályozza annak a közszükséglet elől elvonását. L. *Végrehajtás*.

Zaránd vármegye, azelőtt hazánk egyik vármegyéje, 1291 km² ter. és (1870) 63,382 lak. Székhelye Körösbánya volt. Az 1876. XXXIII. t.-c. a vármegyét megszüntette, legnagyobb részét Hunyad, kisebb részét Arad vármegyébe kebelezte.

Zaránd (*Zarand*), nagyk. Arad vm. kisjenői j.-ban, (1910) 3484 román és magyar lak., élénk marhavásárokkal. Régi várának csak csekély nyoma van. (Tr. R.)

Zarándbánya (*Banesti*), kisk. Arad vm. nagyhalmágyi j.-ban, (1910) 558 román lak. (Tr. R.)

Zarándhódos (*Hodis*), kisk. Arad vm. tornovai j.-ban, (1910) 793 román és magyar lak. (Tr. R.)

Zarándnádás (*Nadas*), kisk. Arad vm. tornovai j.-ban, (1910) 2724 román és magyar lak. (Tr. R.)

Zarándok (lat. *peregrinus*), neve annak az embernek, ki valamely kegyhelyet ájtatosságból, leginkább gyalog, meglátogat. L. *Búcsújárás*.

Zarándokének, l. *Hamaalót*.

Zarándokkereszt, végein golyókban végződő, hosszú botra tűzött kereszt, a középkori zarándokviselet elengedhetetlen kelléke.

Zarándpatak (*Valea Mare*), kisk. Arad vm. borossebesi j.-ban, (1910) 413 román lak. (Tr. R.)

Zaránk, nagyk. Heves vm. hevesi j.-ban, (1920) 1365 magyar lak.

Zaranka, a mai *Szeisztán* (l. o.) perzsa neve.

Zarány (*Zagersdorf*), kisk. Sopron vm. kismartoni j.-ban, (1920) 898 horvát lak. (Tr. A.)

Zárás, a könyv vitelben a vállalat feloszlása esetén, valamint a minden tiszleti év végén szokásos munkálatokat jelenti. Miután az összes tételeket elkönyvelték és a könyvelések helyességéről meggyőződtek, megállapítják az egyes főkönyvi számlák egyenleit, amelyek a vagyon könyvszerű állapotát mutatják. Ezután vagy evvel egy időben a vagyonrészek tényleges megmérése, megszámlálása és megbecslése útján elkészítik a leltárt (l. o.) és a mérleget (l. o.), amelynek — a titkos tartalékoktól (l. o.) eltekintve — a valóságos vagyoni állapotot kell mutatnia. A könyvszerű és a valóságos vagyoni állapot összehasonlítása adja az eredményeket, amelyeket a veszteség- és nyerc

reségszámlán (l. o.) át elkönyvelve, a könyvek is valóságos állapotában mutatnak. Ennek az alapján történik a Z. oly módon, hogy minden aktív és passzív vagyonrésznök a vállalatból való kivonását tétellezzük fel. Ennek a fikciónak az elkönyvelése a Mérlegszámla segítségével történik. Mivelhogy most látszólag a vállalatban nem maradt semmi, az összes számlák kiegyenlítődték. A Z. tényét avval is jelzik, hogy az összes számlák alatt két-két ú. n. záróvonalat húznak és ezek közé beírják a számlák forgalmi végösszegeit. Ha a vállalat továbbra is fennáll, a könyveket a Mérlegszámla segítségével újra megnyitják, azt a fikciót könyvelve el, hogy minden aktív és passzív vagyonrészt újra belefektetnek az üzembe.

Az eredmények megállapítására a legcélszerűbben az ú. n. *Zárókimutatás* használható, amely első 2 rovatában a könyvszerű állapotot, 3. és 4. rovatában a mérlegszerű (valóságos) állapotot öleli fel, míg utolsó 2 rovata a két első rovatpár összehasonlításából eredő különbözeteit, az eredmények felvételére szolgál:

Sorszám	A számla megnevezése	A főkönyv egyenlegei		A mérleg adatai		Az eredmények	
		tartozik	követel	aktívák	passzívák	vesztések	nyereségek

Zarate, város Buenos Aires argentinai tartományban, (1914) 10,625 lak., hajózással a Paranán, tengerészeti arzenállal.

Zarate, Antonio, spanyol drámaíró, l. *Gil y Zárate*.

Zarathustra, l. *Zoroaszter*.

Zaratit (ásv.), l. *Tezasit*.

Zaravechia (ejtad: —vekkia), község Zára dalmáciai kerületi kapitányságban, (1910) 8562 lak., jó kikötővel és élénk hajóforgalommal. Z. a régi Biograd, a horvát királyok egykori székhelyének helyén keletkezett, amely püspöki székhely is volt és amelyet 1127. a velenceiek romboltak le.

Zárda, l. *Kolostor*.

Zareh, a perzsiai Hamun-mocsár (l. o.) arab neve.

Zarev, orosz város, a m. *Carev* (l. o.).

Zárfékező, l. *Fékező*.

Zárgondnok, az a személy, aki a zár alá vett vágyon kezelésével megbizatik. A Z. a zárlat végével s ha több évig tart, minden év végével vagy a hatóságtól meghatározott időközökben Z.-i számadást köteles benyújtani, amelyről a hatóság az érdekeltek meghallgatása után határoz.

Zárhangok (ellentétben a *részhangokkal*) azok, amelyeknek kiejtésekor a szájüreg valamely részén elzáródik a lélegzet útja, pl. *p, b, k, g* stb. l. *Hangok*.

Zárjegy, helyesebben *zárpecsétjegy*, a pecsétet pótló enyvezetthető és azonossági jellel (bélyegzőlenyomattal) ellátott papírlap, amelyet levélpostai szúk (zárlatok) lezárására használnak.

Zárjel vagy zárójel. 1. A *nyelvtanban*, l. *Parentezis*. — 2. A *matematikában*, l. *Zárójel*.

Zárka, 1. letartóztatási intézetekben a foglyok (fegyencek) elhelyezésére szolgáló helyiség. Van közös- és magánzárka.

2. *Z. (spatium)*, a könyvnyomtatásban kizáró anyag. Vastagsága különböző: a betűmagasság négyzetének $\frac{1}{8}$ -a, $\frac{1}{4}$ -a, $\frac{1}{6}$ -a és $\frac{1}{8}$ -a. A szedő ezekkel tájtítja vagy vonja össze a szavak közötti hézagokat.

Zarkaháza, kisk. Vas vm. szombathelyi j. ban, (1920) 609 magyar lak.

Zárlat, 1. a *könyvtételben*, l. *Zárás*.

2. *Z. A Z.-nak jogi értelemben több faja van, ú. m. végrehajtási Z.*, meghatározott dologra irányuló követelés biztosítására szolgáló biztosítási intézkedés, amely ingóra nézve a dolog zár alá vételével és zárgondnoki kezelésre adásával, ingatlanra nézve pedig a Z. telekkönyvi feljegyzésével fogantatosítatik. Végrehajtási Z.-nak, helyesebben zárnak van helye akkor is, amikor ingatlan haszonélvezetének lefoglalásáról van

szó (l. *Végrehajtási eljárás*). *Hagyatéki Z.*, amikor az örökösödési eljárás folyamata alatt a bíróság a hagyatéki vagyonnak foglalás, elrejtés, eltékozlás vagy rongálás ellen való biztosításáról gondoskodik; *hitbizományi Z.*, amely a hitbizományi birtokos ellen fogantatosítatik, aki a hitbizományi adósságokat pontosan nem törleszti, vagy aki a hitbizományi állagát rossz kezelés által veszélyezteti; *gondnokság alá helyezés iránt* indított perben *előzetes Z.*, ha hitelt érdemlőleg olyan körülmények igazoltnak, amelyekből a gondnokság alá helyezés esetének fenforgása valószínűséggel következtethető és ha a késedelem veszéllyel jár, vagy ha a gondnokság alá helyezés első bírói ítélettel kimondatott és az ítélet ellen felebbezés adatott be. Végül van *bűnügyi Z.* a hazaárulók vagyonára, amelyet az 1915. XVIII. és az 1921. XLIII. t.-c. és az annak alapján kibocsátott rendeletek szabályoznak. A Z. rendszerint a Z. alá vett dolognak zárgondnok kezelésébe adásában áll.

3. *Z. katonai értelemben*: erődítés hegységeken. A zárópontok célja: szorosokban (hidak, mocsarak, völgyek stb.) levő közlekedéseket akként elzárni, hogy ezek használatát az ellenség részére megnehezítsék, részünkről pedig azt ne akadályozzák. Ily zárópontok a közlekedések használatát részünkre biztosítják, az ellenséget ezektől távol tartják; mozgásunkat elősegítik, az ellenségét akadályozzák.

4. *Z.*, l. *Postai zárlatok*.

Zarlino, Gioseffo, olasz zenetudós, szül. Chioggiában (Velence) 1517 márc. 22., megh. Velencében 1590 febr. 14. 1537-ben ferencrendi szerzetes lett, 1565. a Szt. Márk-templom karnagya. Művei közül kevés (motették, mise) maradt fenn. Elméleti művei, amelyek nevezetesen a zenetudomány történetében: Istituzioni harmoniche (1558); Dimostrazioni armoniche (1571). Összes munkái: Tutto l'opere del R. M. Gioseffo Z. da Chioggia 4 kötetben jelentek meg (1589). V. ö. A. Caffi, G. Z. (1836); V. Belleo, G. Z. (1884).

Zarncke, 1. Friedrich, német germanista, szül. Zahrenstorfbán (Mecklenburg-Schwerin) 1825 júl. 7., megh. Lipcsében 1891 okt. 15. 1852-ben magán-, 1858. rendes tanár a lipseai egyetemen. Munkái: Beiträge zur mittelalterlichen Spruchpoesie (1863); Über den Heiland (Leipzig 1865); Zur Nibelungenfrage (u. o. 1854); Über den fünffüßigen Jambus (u. o. 1865); Der Graltempel (1876); Sebastian Brant Narrenschiffjének kiadása (1854); Zur Vorgeschichte des Narrenschiffs (1868—71); Christian Reuter, der Verfasser des Schelmuffsky; Verzeichniss der Originalaufnahmen von Goethes Bildnis (1888); Die deutschen Universitäten im Mittelalter (1857); Die urkundlichen Quellen zur Geschichte der Universität Leipzig (1857). Hagyatékából megjelentek: Goetheschriften (1897) és Aufsätze und Reden (1897). 1850-ben alapította a Literarisches Zentralblatt für Deutschland e. kritikai lapot, melyet halála után fia, **Eduard**, folytatott.

Z. Z., Eduard, német klasszikus filológus, Z. 1. fia, szül. Lipcsében 1857 aug. 7. A lipseai egyetem tanára és főkönyvtárnoka. Művei: Entstehung der griechischen Literatursprachen (1890); atyja biográfiája (1895); Leipziger Bibliothekenführer (1909) stb. 1891 óta kiadója a Literarisches Zentralblattnak.

Zárnya (Zadne), kisk. Máramaros vm. dolhai j.-ban, (1910) 1801 rutén és német lak. (Tr. Cs.-Sz.)

Záródás, erőszeti értelemben a faállományok sűrűsége, illetőleg annak mértéke, hogy a fák koronái mily mértékben borítják a talajt. Ha a koronák egymással szorosan érintkeznek, *teljes* Z.-ről szólnak. A Z. ennél kisebb fokait tízesed tört alakjában fejezzük ki, pl. 0.9, 0.8 stb. **T. Sűrűség.**

Záródisz (franc. *cul-de-lampe*), a könyvnyomtatásban a fejezetek után lévő, azokat mintegy lezáró ékítmény.

Záróelszámolás, 1. Zárás.

Záró öröd, 1. Eröd.

Zárógát, alapozási segédeszköz, melynek célja az alapozandó építmény alagödörétől a gödör vízmentes körülzárása útján a vizet távol tartani. **L. Alapozás.**

Záróhártya (növ.), **1. Gödörkék.**

Záróizmok, 1. (sphincter, constrictor), testi nyílások, testüregek elzárására szolgáló körkörös, részint sima, részint harántcsíkos izmok. Ilyen izmok zárják a szemrést (musculus orbicularis oculi), a száját (musculus orbicularis oris), a gyomor szájfelöli (cardia), bélfelöli (pylorus) nyílását; ilyen a húgyhólyag záróizma (sphincter vesicae), a végbél külső és belső záróizma (sphincter ani externus és internus), a hüvelybemenetet szűkítő constrictor pudendi v. cunni stb. A

bélesatorna, húgyhólyag záróizmait automatikus idegközpontok kormányozzák.

2. Z., a kagylósrákok és kagylók héjjainak be-záródását okozó izmok.

Zárójel, 1. a nyelvtanban, 1. Parentézis.

2. Z., a matematikában, 1662 óta Girard által bevezetett jel, mely arra szolgál, hogy több mennyiséget egygye foglaljon össze. Többféle van használatban: a *kis-Z.*: (...), a *szögletes*: [...] és a *nagy-Z.* {...}. A Z.-ek között a pontok helyén az összefoglalandó mennyiségek vannak. Ha a Z.-eket + előzi meg, úgy a Z.-ek egyszerűen el is hagyhatók. Ellenben, ha — előjel van előttük, úgy a zárójel felbontásánál előbb a bennefogalt mennyiségek előjeleit ellenkezőkre kell változtatni. Tehát pl. a +(b+c)=a+b+c; ellenben; a-(b-c)=a-b+c.

Zárókimutatás, 1. Zárulat.

Zárókő, boltívek tetőpontján elhelyezett nagyobb méretű erős kő, mely a két összehajló boltívet mintegy bezárja és azoknak nyomását fel fogja. **L. Boltózat.**

Zárókötelek v. vonókötelek (ném. *Geitau*, ol. *carica*, franc. *carque*, ang. *brail*), a vitorlák kötéltételéhez tartozó ama kötelek, melyek a kifeszítet (szélnek tárt) vitorláknak azok felgöngyölése és megkötése (zárása) előtt eszközlendő összevonására szolgálnak és e célból a vitorlafa közepén megerősített esigán át a vitorlaszarvakig futnak. **L. Vitorlázat** (mellékleten) és **Arboe** (teljes arboeozatú hajó e. melléklete és annak jelme-gyarázata).

Záróméreg, 1. Mérleg, 2.

Záróra, 1. Választásnál Z. az az időpont, ameddig szavazatot be lehet adni. A *nemzetgyűlési* választásra irányadó 2200/1922. M. E. sz. rendelet, valamint az *országgyűlési* választásra irányadó 1925. XXVI. t.-c. szerint a Z.-t a szavazatszedő küldöttség elnöke állapítja meg és idejekorán köz-tudomásra hozza. Oly küldöttségeknél, amelyeknél a névjegyzékbe felvett választók száma a 600-at meg nem haladja, a Z.-t a választás napján este 8 óra után, ha pedig a szavazás megkezdését elhalasztották; vagy a szavazást felfüggesztették, csak akkor lehet kitűzni, ha a választóknak — az elhalasztás és felfüggesztés időtartamát nem számítva — legalább 12 órai idő állott a szavazás céljára rendelkezésükre. 600-at meghaladó számú választót számoló szavazóköriökben a Z. csak a választás napját követő nap este 8 óra után és csak akkor tűzhető ki, ha legalább 24 órai idő állt a szavazni akaróknak rendelkezésre. Z.-t az említett feltételek bekövetkezése után akkor lehet kitűzni, ha a választók már csak gyéren jelentkeznek; a Z. egy órától két óráig terjedhető idő lehet. A Z. letelte előtt jelentkező választó akkor is szavazhat, ha a szavazás csak a Z. letelte után történhetik meg. A Z. után jelentkező választók többet nem szavazhatnak, kivéve a szavazatszedő küldöttség tagjait, a választásnál közreműködő bizalmiférjakat, megbízottakat és imnokokat. *Törvényhatósági és községi* képviselőtestületi választásoknál a Z. a választás napjának délután 4 órája; e határidőn túl szavazatot elfogadni nem szabad (1886. XXI. t.-c. 39. §.).

XXII. t.-c. 48. §.). Tisztújításkor nincs Z.; szavazni a szavazási eljárás befejezéséig lehet.

2. Az *üzleti Z.-ra* nézve fennálló rendelkezéseknek az a jelentőségük, hogy Z. után a nyílt árusítási üzleteket (boltokat), az azokhoz tartozó irodái és raktárhelyiségekkel együtt zárva kell tartani és az üzleti alkalmazottakat meghatározott kivételekkel általában nem szabad foglalkoztatni. Az üzleti Z.-ra nézve az 1913. XXXVI. és 1921. XXXVII. törvények rendelkezései vannak érvényben. E rendelkezések azonban általában csak a nyílt árusítási üzletekre vonatkoznak és így a tulajdonképeni ipari természetű foglalkozásoknak Z.-n túl való végzését nem akadályozzák. A Z. általában este 8 órától reggel 6 óráig tart, bizonyos üzletekre nézve azonban eltérő rendelkezések vannak érvényben és azonkívül a kereskedelmiügyi miniszter, valamint a törvényhatóságok és rendezett tanácsú városok fel vannak jogosítva, hogy a törvény korlátai között az üzleti Z.-t szabályozzák és esetleg a törvénytől eltérő kivételes rendelkezéseket is teheszenek. Kivételesen az üzlet kötelező zárvatartásának ideje alatt is foglalkoztathatók az üzleti alkalmazottak, így különösen leltározással, az üzlet berendezésével vagy átköltözéssel, rendkívüli munkatorlódás esetében el nem halasztható munkálatokkal; a munkaadó köteles azonban alkalmazottainak ily esetekben is naponként egy húzamban legalább 10 órai megszakítás nélküli pihenő időt biztosítani. E szabályok megszegése kihágás. A háború alatt rendkívüli intézkedéseként az általános szabályoktól eltérő, korábbi Z.-t állapított meg a minisztérium főképen a fűtő és a világító anyagok megtakarítása érdekében. L. *Munkaidő*.

3. A *nyilvános helyiségek* (vendéglők, koresmák, kávéházak és kávémerések) Z.-ját a törvényhatóságok és a rendezett tanácsú városoknak az 1922. XII. t.-c. 62. §-a értelmében alkotandó szabályrendelet állapítja meg. A Z. meg nem tartása a tulajdonos s a vendégek részéről a kihágási büntetőtörvénykönyv 749. §-ába ütköző kihágás. A háború tartama alatt a mulatóhelyek, vendéglők stb. Z.-ját az egész országra miniszteri rendelet szabályozta, ennek rendelkezése alól azonban a rendőrhatalóság kivételt engedhetett.

Zárósejt (növ.), a levegőnyílást és a víznyílást alkotó két sejt, amelynek kisebbedése és nagyobodása folytán a nyílás rése nyitódik v. záródik.

Záros határidő, l. *Határidő*; Z.-höz kötött (fix) ügylet, l. *Vétel*.

Zárószájú csiga (állat), l. *Clausilia*.

Zárszámadás, l. *Zárszámadás* és *Állami költségvetés*.

Zárszelep. Az orgona mellékcsatornáiban elhelyezett szelep (ventil) neve; célja, hogy a légáramlatnak a sípok száájához való toldulását a billentyű elengedése pillanatában meggátolja.

Zárótétel (*conclusio*), l. *Következtetés*.

Záróvizsgálat (*záróvizsga*), valamely több fokból álló tanfolyam egyes tagjainak vagy az egésznek a végén tartott vizsgálat. Z. (*Abschlussprüfung*) volt pl. a kilenc osztályos porosz középiskolák hatodik évének a végén 1892-től 1900-ig; ekkor eltörölték.

Zarpath, város, l. *Szarepta*.

Zárszámadás, *állami*, az a művelet, amellyel a felelős kormány az államháztartás viteléről az országgyűlés előtt beszámol. A Z.-t kiegészíti a m. kir. legfőbb állami számvevőszék részletes jelentése az államháztartás viteléről, továbbá az állami vagyon és az állami adósságok kezelése, valamint általában az állam számviteli rendje körül (l. *Államszámvitel*) a számadási év alatt szerzett tapasztalatairól (1870: XVIII. t.-c. 22. és 23., valamint 1880: LXVI. t.-c. 27. §-ai). A Z. a számvevőszék által vezetett főkönyvek kivonatait képviselő és nov. 15-ig a legfőbb állami számvevőszéknek megküldendő „évi pénzügyi kimutatásokon”, ezek különböző mellékletein (kimutatások a hátralékváltozásokról, az ingatlan és ingó állami vagyon értékálladékát feltüntető leltárkimutatások stb.), valamint az előiránnyal szemben mutatkozó kedvezőtlen eltérésekre (túlkiadásokra stb.) vonatkozó miniszteri indokolásokon alapszik. Ezeket a közleményeket a legfőbb állami számvevőszék a fennálló törvényes rendelkezések és az általa évközben gyakorolt ellenőrzés eredményei alapján tüzetesen megbírálja, a netán szükséges helyesbítéseket keresztfelvezeteti, majd pedig az általa elfogadhatónak talált adatokból a Z.-t és Z.-i jelentést megszerkeszti.

A Z. amely az állami költségvetés berendezését követi, a kezelés főeredményeit sommásan feltüntető néhány kimutatás előrebocsátása után négy főrészből áll: I. rész, valódi kezelés (összehasonlítása a kiadások és bevételek tárcafőkönyvi előírásának a költségvetési és az azt kiegészítő törvények szerint [l. *Állami költségvetés*] megállapított hitelekkel, költségvetési osztályok, alosztályok, fejezetek, címek és rovatok szerint részletezve); II. rész, átfutó kezelés (előlegek, idény pénzek, ellátmányok és szállítmányok, átszámítások, vagyis bizományos fizetések); III. rész, állami leltár (vagyon; ingatlan vagyon; hasznos jogok; természetények, anyagok, szerek és eszközök; pénzmaradványok; értékpapírok; állami követelések készpénzben és értékpapírokból; esekelővó hátralékok; teher; állami adósságok; állami tartozások készpénzben és értékpapírokból; terhelő hátralékok); IV. rész, mérlegek (pénztári, jövedelmi és vagyonmérleg); V. rész, az állami Z. részletezése önálló számadási ágazatok (fejezetek) szerint (az állami költségvetés részletezésének megfelelő berendezéssel).

A Z.-t és az ahhoz tartozó jelentést a legfőbb állami számvevőszék a számadási évet követő év márc. 1-ig köteles elkészíteni és a minisztertanács útján az országgyűlésnek bemutatni (1913: XXVI. t.-c.). A képviselőház a Z.-t és jelentést kiadja a Z.-vizsgáló-bizottságnak, amely azt megvizsgálván, vizsgálata eredményéről jelentést terjeszt a képviselőházhoz; a képviselőház ezt a jelentést tárgyalván, határozatát a főrendiházzal közli, hol is a pénzügyi bizottság van hivatva ennek, illetőleg a Z.-nak bizottsági tárgyalására. A főrendiház és a képviselőház egybehangzó határozatával, mint országos határozattal a Z. végleges elintéztét nyer. Az elintézés a felmentvény megadásából v. megtagadásából áll, mely utóbbi

esetben a kormány ellen a törvényeinkben megállapított eljárást indítják meg. A Z.-ról először az 1848: III. és V., valamint az 1867: X. t.-c.-ek rendelkeztek, azután tartalmaznak idevágó rendelkezéseket a legfőbb állami számvevőszékre vonatkozó főnthivatolt 1870: XVIII. és 1880: LXVI. t.-c.-ek, ezeket követte az állami számvitelről alkotott 1897: XX. t.-c., majd az állami költségvetési év kezdetét megváltoztató 1913: XXVI. t.-c. és végül a számviteli törvényt és a legfőbb állami számvevőszékre vonatkozó törvényeket módosító 1915: XII. t.-c.

A számvevőszék a megelőző évre vonatkozó Z.-t, észrevételei kíséretében, évenként szept. 1-ig a minisztertanácsal közli, majd annak határozataival egyetemben a miniszterelnök az országgyűlés elé terjeszti. A képviselőház előzetesen a Z.-t vizsgáló bizottságnak adja ki, mely azután tárgyalásának eredményéről a képviselőháznak jelentést tesz. A képviselőháznak ide vonatkozólag hozott határozata hozzájárulást végett a főrendiházhoz tétetik át. V. ö. *Mariska*, A m. pénzügyi jog kézikönyve (6. kiad. 1896).

Zárszámadási deficit alatt kétféle érthetünk, vagy azt az összeget, amellyel az állami zárszámadás (l. o.) pénztári mérlege szerint a folyó kiadások a folyó bevételeket meghaladták (pénztári hiány), vagy az állami zárszámadás jövedelmi mérlege szerint jelentkező jövedelmi hiányt, amely egyenlő az állami vagyonnak a számadási évben bekövetkezett fogyatkozásával. Az első helyen említett pénztári hiány méltatásánál különös figyelemmel kell lenni a zárszámadásilag kimutatott bevételek összegében bennfoglalt azokra a tételekre, amelyek kölcsönök felvételéből erednek; ha a folyó bevételek a kölcsönbevételekkel együtt kevesebbet tettek a folyó kiadásoknál, ez esetben a kiadási többlet a kezdőleges pénzmaradványokból volt fedezhető. A jövedelmi hiány a kiadási utalványozás és a folyó bevételi előírás egybevetéséből áll elő, figyelemmel természetesen az állami gazdálkodás eredményére kiható egyéb tételekre is (pl. ellenszolgáltatás nélkül az államnak átengedett telkek értéke, elemi károk folytán megsemmisült értékek stb.).

Zárt áramkör, l. *Elektromos áramkör*.

Zárt birtok, az a birtok, amelyből csak külön hatósági engedéllyel lehet részteket elidegeníteni. Nálunk nincs. Ausztriában ilyenek a zárt udvartelkek (geschlossene Höfe), Németországban a külön nyilvántartásban (Höferolle) felvett, esetleg a telekkönyvben ilyenek feltüntetett telkek.

Zárt erőd, olyan védelmi mű, amely az elleneségtől elfordított oldalon, az ú. n. torokvonalon is mellvéddel vagy árokkal van elzárva.

Zartflöte, német orgonakon 4'-as fuvola-változat, igen lágy, suttogó hanggal.

Zárt hang, olyan magánhangzó, melyet zártabb, szűkebb szájnyílással ejtünk. Legzártabb magánhangzók az *i, ü, u*, félzártak az *ē, ö, o*, legnyíltabbak *e, a* és *á*. l. *Hangok*.

Zárt idő, l. *Idő és Sacratum tempus*.

Zárt levelezőlap, a posta által kiadott, levelezőlap nagyságú dupla, keményebb papírból előállított, szélein gummizott és lyukacsolt és a bel-

földi távolsági forgalomnak megfelelő postabélyeglenyomattal ellátott értékekk, amelynek belsejébe a feladó közleményét írja s azután azt leragasztja. Hosszabb közleménynél a feladó pótpapírlapot is helyezhet abba. Amelőtt a posta ezeket a bélyegért árusította, vagyis a papírt ingyen adta. Ma ilyenek kiadását a drága előállítási költség és a díjszabás gyakori változása miatt mellözi.

Zárt mezőny keletkezik, ha a versenyzők szorosán egymás mellett és után, egy csomóban haladnak.

Zártnapok, l. *Normanapok*.

Zártörés, l. *Bírói zártörés*.

Zárt rend, szomban a szétszórt alakzattal a katonai csapat olyan felállítási módja, amelynél az emberek féltényérnyi térrézközre állanak egymás mellett, a sorok pedig 120 cm.-re egymás mögött. A Z.-ű alakzatot a csapat mozgás közben, a szétszórt alakzatot harc közben alkalmazzák.

Zárt sánc, l. *Redoute*.

Zárt táviratlap, táviráddal nem bíró postahivataloknál, valamint a mozgópostáknál való táviratfeladás céljára szolgál. Alakja zárt levelezőlap s rajta a belföldi 10 szavas távirat díjának megfelelő postabélyeglenyomat van. A bélyeg árához még az úrlap árát is hozzászámítják. A levélszekrényben elhelyezett v. az alkalmazott kezéhez adott Z.-ot postai úton eljuttatják a legközelebbi táviradhivatalhoz, ahonnan eltáviratozzák. Ha a távirat díja több, a feladó azt a Z. belsején postabélyeggel lerója. Nagyobb díjtérítés esetén a táviratot csak ennek rendezése után továbbítják.

Zárt ülés, a nyilvánosság kizárásával tartott ülés. A nemzetgyűlési házszabályok (1924) 211. §-a szerint a Ház Z.-sé alakul át: 1. az elnöknek v. 2. a miniszterek valamelyikének kivására, 3. harminc jelenlevő képviselőnek írásban előterjesztett indítványára vita nélkül hozott házhatározattal. Z. elrendelésekor a hallgatóságot a karzatokról eltávolítják. A Z.-ben a Z.-tkiváló, illetve az indítványozók egyike előterjeszti a tárgyat, amelynek Z.-ben megvitatását kívánatosnak tartja. Ennek meghallgatása után v. a megindult eszmecsere folyamata alatt bármikor bárki indítványozhatja a Z. berekesztését, amely indítványról a Ház vita nélkül határoz. Amennyiben a Z.-en az elnök fegyelmi jogkörét meghaladó intézkedés szüksége merülne fel, a mentelmi bizottság helyett az elnök tesz erre javaslatot, amelyről a Z. legfeljebb négy szónok meghallgatása után még a Z. berekesztése előtt dönt (240. §.). Más határozatot Z.-ben nem lehet hozni. A jegyzőkönyvet a Z. végén kell hitelesíteni és a nyílt ülésen felolvasni. Ugyanazalatt az ülés alatt képviselői indítványra csak egy ízben lehet Z.-t tartani. A képviselőket a Z.-en történtek tekintetében titoktartás kötelezi; e kötelezettség megsértése miatt a Ház a képviselőt az elnök indítványára vita nélkül egyszerű szavazással a mentelmi bizottsághoz utasítja, amely a büntetés iránt javaslatot tesz. A ház osztályainak és bizottságainak ülései általában csak a ház tagjai részére nyilvánosak, a külügyi bizottság ülései azonban még ezek részére sem; a titoktartási kötelezettség a

titkos jellegű bizottsági ülések tárgyalási anyagára is kiterjed és e kötelezettség megsértése esetén a ház úgy jár el, mint a Z.-en történtek nyilvánosságra hozatala esetén (137. §.). — Z. a peres eljárásban a nyilvánosság kizárásával tartott ülés. I. *Nyilvánosság.*

Zárt ütetségánc, olyan tűzsergéfedezék, amelyek az ellenségétől elfordított oldala is mellvéddel vagy árokkal van elzárva.

Zárt vonal, a lovasság harcalakzata, melynél a csapat kétsorban áll fel s a tisztek az arcvonal előtt vannak.

Zárvány (növ.). Z. alatt a plazmában jól megkülönböztethető részeket értjük. Ezek lehetnek szintén plazmából, tehát élők, mint a sejtmag, kromatoforák, de vannak élettelenek is, mint a keményítőszemek, kristályok, kristalloidok.

Zárwatermök (növ.), l. *Angiospermae.*

Zarzucla, ó-spanyol eredetű, énekes és zenés drámai mű, leginkább egy vagy két felvonásból.

Zasius (tulajdonképen *Zaesi* v. *Zesy*), 1. *Ulrich*, német jogtudós és humanista, szül. Konstanzban 1461., megh. Freiburg i. B.-ban 1536. nov. 24. Freiburg i. B.-ban tanított az egyetemen, majd 1506. ugyanott rendes egyetemi jogtanár lett. Fő érdeme, hogy a glosszatorokkal szemben a jogforrások eredeti szövegét iparkodott helyreállítani és hogy az első volt, aki Németországban a humanizmus és a jogtudomány törekvéseit egyesítette. Főbb munkái: *Lucubrationes* (Basel 1518, majd 1526 és Freiburg 1532); *In usum feudorum epitome* (Basel 1535, majd 1538 és 1600). Munkái összegyűjtve is megjelentek (Lyon 1548, 1550, 1551 és Frankfurt a. M. 1580—95).

2. *Z., Johann Ulrich von Rebenstein, Z. 1. fia*, szül. Freiburg i. B.-ban 1520., megh. Bécsben 1570. ápr. 27. 1543-ban Baselen lett tanár, majd 1546. Ferdinánd császár szolgálatába lépett. Miksa császár alatt 1563. birodalmi kancellár lett.

Zasty apátság, l. *Százdi apátság.*

Zászkal (*Oravské Záškalie*), kisk. Arva vm. alsóokubini j.-ban, (1910) 334 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zászló, póznára erősített, rendszeren négyszögletes színes kelmedarab (selyem), mely katonailag egy csapatnak legbecsesebb tábori jelvénye. Olyan zászlókat, melyek szövete külön mozgó keresztfára van szegezve, *keresztlábogóknak* nevezzük. A IX. sz. óta a Z.-kat már mai alakjukban találjuk a hadseregben. A *hadi Z.* a hajdankori tábori jelképekből (labarum stb.) keletkezett és eredeti célja a menetirány kitzése volt, mihez képest többnyire elül is vitték. Minden rendezett csoportnak megvolt a maga Z.-ja. A seregek nagyságát a Z.-k mennyisége szerint ítélték meg. Volt még ezeken kívül a seregnek egy *fő Z.-ja* (ném. *Banner*, franc. *bannière*, olasz. *bandiera*), melyet a főparancsnok előtt tűztek a földbe és menteken előtte vitték és mely régente olyan nehéz s nagy volt, hogy külön kocsin kellett tovaszállítani. A magyar hadi Z.-kon a legújabb korig többnyire szűz Mária képe, a németországiakon pedig a XII. sz.-ig Szt. Mihály alakja volt látható. A császári sas a német-római birodalmi Z.-kra csak Rótszakállú I. Frigyes idejében (1152—90) került.

A volt közös hadseregbeli gyalogezredeknek rendszerint egy-egy fehér Z.-juk (törzs-Z., Leibfahne) volt. A közös hadseregbeli 4., 39. 41. és 51-ik gyalogezredek azonban a régi *sárga Z.*-ikhoz fűződő dícsőséges hadi tetteknek emlékeztetül törzs-Z. helyett kitüntetésül *sárga Z.-t* hordoztak. A törzs-Z. előlapján szűz Mária képe, hátlapján pedig a császári kétfejű sas volt, ez utóbbit a sárga Z.-nak mindkét lapját is fedte. Úgy a fehér, mint a sárga Z.-nak színei vörös, ezüst, fekete és arany színű pártázzattal voltak díszítve. A 14-ik számú dragonyos ezred nagy éremmel és «Kollin» felirátú szalaggal ékesített lovas-Z.-t vitt magával. A landwehr-zászlóalj Z.-i általában a közös hadseregbeli fehér Z.-khoz hasonlóak, csak hogy lapjuk egyik oldalán a zászlóaljat kiállító tartomány-nak címere, a másik oldalon pedig a császári sas volt. A magyar királyi *homvéd gyalogság* fehér selyem zászlójának előoldalán a királynak a magyar szent koronával fűdött aranyhimetű I. F. J. névjele, hátsó oldalán pedig a magyar államnak két ezüstszövetű angyal által tartott, színes himetű címere volt beszőve. A hat első magyar kir. honvédkerületbeli ezredek Z.-inak három külső széle vörös-fehér-zöld, a VII. magyar kir. honvédkerületbeli (horvát-szlavon) zászlóaljké pedig vörös-fehér-kék pártázzattal bírtak. A régi katonai igazságszolgáltatásban a Z.-nak az a külön szerepe jutott, hogy a katonát vele meglökvé, becselenné hirdették s csak később a Z.-nak feje fölött való lobogtatásával rehabilitálták. A Z.-nak megfordítása hegyével lefelé a lázadásnak és a Z.-nak lehajtása a megadásnak jele volt. A várak megadásuk előtt fehér Z.-t vonnak fel. A genfi konvenció vöröskeresztes fehér zászlaja a sebkötöző helyeket és kórházakat veszi oltalmába. — Z.-k a heraldikában, l. *Díszek.*

Zászló (növ. ért.) l. *Vitorlás virág.*

Zászlóalj (franc. *batallon*, olasz. *battaglione*), több század gyalogságból álló osztályok, a XVI. és XVII. sz.-ban a Z. 3—4000 emberből állott és 15—20 századba tagozódott. Ezek 59 egymás mögött álló sorban nagy négyzetalakzatban voltak rendezve, 51 emberrel arcvonalban, kopjások a közepén, három sor lőfegyverrel ellátott emberektől, a muskétásoktól körülvéve; a többi «muskétást» kis négyszögekben, a négy szögleten felállítva csatárkép használtak (enfants perdus). Az ágyúk folyton növekvő hatása kevésbé mély felállítást követelt, minek folytán az előbbi tömegekből több Z.-ból álló ezred lett. Az erős 10 századból álló lovasezredek is két Z.-ba osztották. Ma a Z. mint harcászati egység szerepel, azaz a legkisebb, harcban önállóan fellépő gyalog csapat, rendszeren egy ezrednek része (2—4 Z.), kisebb hadseregekben s egyes csapatnemeknél mint Z.-ak is. Az azelőtt különféle nagyságú és beosztású Z. most a legtöbb hadseregben e tekintetben majdnem egyenlő. Poroszország volt az első, amely a Z.-at négy századba (háborúban 1000 ember) osztotta be. Ausztria-Magyarországban 1866-ig a Z.-nak, mely 1200 emberből számlált, 6 százada volt, Oroszországban 5, Franciaországban 6. Ezek is követték az utolsó nagy háborúk után Poroszország példáját. Jelenleg a Z.-ak 3 századból és egy géppuskás századból állanak. A Z.-nak

parancsnoka rendszeren őrnagy, önálló Z.-nál alvezredes v. vezredes.

Zászlóalj-tüzérség. A XIX. sz. elejéig a tüzérség nem volt ítétebe egyesítve, hanem minden zászlóaljnak volt két könnyű ágyúja, amely állandóan a gyalogsággal menetelt, állott és harcolt. Ez volt a Z. a tüzérség többi, nehezebb ágyúkból álló részét *tüzértartaléknak* nevezték.

Zászlóeskü, az az eskü, amelyet minden katonai egyénnek szolgálatába léptekor le kell tennie. Fő tartalma a hűség ígérete a hadúrnak és a szolgálati állásköteleességek teljesítése. A Z. elnevezés összefüggésben van az ezen alkalomkor szokásos ünnepellyel, mivel a katonák a zászlóra esküdnek. Tüzérségnél az ágyúra is szoktak esküdni (ágyúeskü.)

Zászlóhübér, l. *Hübér.*

Zászlójog (ném. *Flaggenrecht*), a zászló használatára vonatkozó jogszabályok foglalatja. A Z. magában foglalja a zászló használatára vonatkozó közjogi, közigazgatási, büntetőjogi, belviszi és tengeri hajózási jogszabályokat. A tengeri hajózásnál használt zászlóra vonatkozó jogszabályok továbbá vonatkozhatnak az állam kereskedelmi v. hadizászlójára v. lobogójára. E szabályoknak csak egy része ered a hazai törvényhozás forrásából, más részük a nzkj.-nak keretébe tartozik. A nzkj.-ban azért jelentős a Z., mert a zászló használatát jelzi a hajónak honosságát, aminek ismét két irányban van jelentősége. Először azért, mert e honosság alapján béke idején a kereskedelmi hajóknak joguk van az ő államuk hadihajóinak védelmére; másodsor, mert nzkj.-i bűncselekmény elkövetése esetében elégtételtérthoz ahhoz az államhoz kell fordulni, amelynek zászlóját viselő hajó a bűncselekményt elkövette. A nyílt tengeren levő hajókat úgy tekintik, mint hazájuk államának úszó területrészeit s így a hajók, mint állami terület, az állam védelme és fenntartósága alatt állnak. A kereskedelmi és hadilobogó némely államban különbözik egymástól (Ausztria, Magyarország, Németbirodalom, Nagybritannia), más államokban megegyezik (Franciaország, Északamerikai Egyesült Államok). Hogy az állam minő feltételekhez fűzi azt, hogy az ő zászlóját valamely hajó hordhassa, ez a kérdés államonként különbözőleg van szabályozva s összeesik a hajók honosságának feltételeivel. Vannak államok, amelyek kereskedelmi hajóikat más állam lobogója alatt járatják. Ez régebben igen elterjedt szokás volt. Így pl. a német hajók régebben dán lobogó alatt jártak, mert Dániának a barbarszok államokkal (Marokko, Algír, Tunisz) szerződése volt, amelynek értelmében ez államok tengeri rablóinak (a tengeri rablás itt államilag volt szervezve) tilos volt a dán lobogó alatt járó hajókat bántani. A német-francia háború idejében a svájci tulajdonban levő hajók német lobogó alatt jártak. A francia zsákmánybíróóságok e háború idején jogszerűtlennek mondták ki a svájci tulajdonban levő Palms nevű hajó lefoglalását, amely francia hadihajó részéről történt. Az angol Merchant Shipping Act (1894) 60 §-ában külföldi államok hajóinak is megengedi a brit lobogó használatát, ha oly célból történik, hogy e hajók a lefoglalás alól menekülhessenek. Ezen

az alapon azután a brit hajók is használják a semleges államok lobogóit. A londoni tengeri hadijogi nyilatkozat (l. o. és *Tengeri zsákmányolási jog*) 55. és 56. cikkei rendelkezéseket tartalmaznak arról, hogy a lobogó föléserülésé, nevezetesen a hajó tulajdonának egyik állam polgáraitól a másikra átszállását mennyiben tekintik érvényesnek. L. még a következő cikkeket: *Lobogó, Nemzeti szín, Tengerjogi deklaráció, Tengeri zsákmányolási jog.*

Zászlók közti versenyek a gát- és akadályversenyek összefoglaló elnevezése, melyet onnan vettek, hogy a gátat és akadályt kétdoldalán elhelyezett zászló jelzi a közeledő lovas számára.

Zászlós (ném. *Fähnrich*), katonai rendfokozat, a csapatállományú tisztjelöltek csoportjában a rangban legidősebb havidíjas. A legénységi állományhoz tartozik. Rendfokozati jelvénye keskeny aranypaszomány és egy ezüstcsillag a galéron.

Zászlósiarkú majom (állat), l. *Colobus*.

Zászlós hal (állat), l. *Chaetodon*.

Zászlósszájúak (*Semaeostomata*, állat), l. *Tömlősök*.

Zászlós termés (növ., *samara*, *leppendék*, *szárnyas termés*). Keletkezik, ha a magház a mag körül vékony hártya képében terül ki (szilfa, kőrifá). A Z. rendszeren egymagú, a juharfáé kétmagú, végre hosszában ketté felisk. A zászló a magvat v. köröskörül fogja, v. csak a féloldalon van (juhar). A zászló a magnak könnyű szállítója.

Zászlós tisztek v. *lobogós tiszt*ek (teng., ném. *Flaggenoffiziere*) oly haditengerészeti tiszt, akiket rangjuknál fogva az az előjog illet meg, hogy a hajó, amelyen vannak, a *vezérhajó* (ném. *Flaggenschiff*), a megfelelő *parancsnoki lobogó* (ném. *Kommandoflagge*, l. *Lobogó*) viselje. Ezek a tengeriurak és a kommodorok.

Zászlós urak, azok az előkelő, nagy birtokú urak, kik birtokuk alapján külön katonai csapatokat tartoztak az ország védelmére kiállítani és saját zászlóik alatt szálltak a táborba (l. *Bandérium*). Szorosabb és közjogunkban is használatos értelemben az országos főmeltóságok és udvari főtisztviselők viselői (l. *Országnagyok*), a kék-kamara-rendszer keletkezésével a főrendi táblának tagjai (1608. k. u. I., 1687. X. t.-e.) és nevük a királyi végzésekbe egész 1848-ig beiktatott Z.: 1. *nagy zászlósok* a nádor, országbíró, Horvát-Szlavon- és Dalmátországek bánja, a tárnokmester; 2. *kisebb zászlósok* a főudvarmester, főkamaras, főajtonálló, főszaltalnok, főpohárnok-, főlovászmester és a magyar királyi testőrség kapitánya. A Z. tagjai voltak a főrendiháznak (1885. VII. t.-e.); koronázásnál szerepük volt és az 1893. nov. 20. kelt legmagasabb rendelkezés szerint a magyar királyt, midőn mint ilyen feladatainak teljesítésére udvarával megjelen, kizárólag a m. kir. udvari főtisztviselők, vagyis a kisebb Z. környezik.

Zászlószövet, vászonkötésű füstügyapjú szövet, fonalainak finomsága: lánca $\frac{4}{3}$, vetés 22 metr. Sűrűsége: cm.-ként 15—16.

Zászlóartó (ném. *Fahnenräger*, azelőtt *Fähnrich*, *Fahnenjunker*), ez utóbbiak 14—16

éves nemes ifjak voltak, kik a katonai pályát választották s akikre mint különös kitüntetést, a zászló hordását bízták. *Führerich* középkori, de később is használt elnevezés, a. m. zászlóhordással megbízott katona.

Zászlóval való indítás a versenyzők elindítása oly módon, hogy az előttük álló indító lecsap egy zászlót, mire lehetőleg egyszerre el kell indulni. Löversenyen ma csak akkor indítanak így, ha az indító gépezet elromlik.

Zászpa (nőv.), a. m. *Veratrum* Tourm (l. o.).

Zásztvi apátság v. Zástvi apátság, l. *Százdi apátság*.

Zaszulics Vera, l. *Szasszulics*.

Zatas (*Sorraia*), a Tajo folyó baloldali mellékfolyója Portugáliában, a Sor és Seda egyesüléséből keletkezik s Lisboa fölött nem messze torol. 175 km. hosszú.

Zatec, város, l. *Saaz*.

Zathureczky, 1. *Berta* (*Kelemen Lajosné*), író és zeneszerző, szül. Homoródszentmártonban 1858., megh. Erdőszentgyörgyön 1924. jan. Tárcái fővárosi és vidéki lapokban jelentek meg. Több nép- és műdalkompozíciója is van s megzenésítette *Beksis* Gusztávné egy operettjét. Munkái: *Emlékezzünk régiokról* (Kolozsvár 1912); *Régi alakok, régi szenvedélyek* (u. o. 1913).

2. *Z. Emilia*, a székely nemzeti múzeum alapítója, szül. Olaszteleken (Udvarhely) 1824. nov. 21., megh. Imecsfalván 1905. nov. 5. 1842-ben nőül ment *nagyajtai Cserey Jánoshoz*. Férjét 1875. hirtelen elvesztvén, emlékére megalapította a sepi-szentgyörgyi *Székely nemzeti múzeumot* (l. o.). 1878-ban Kossuth levele és adománya következtében felajánlotta a székely nemzetnek s azt még ez évben állandó székhelyén, Sepsiszentgyörgyön el is helyezték.

Zati (állat), a makákó (*Macacus*) cerkomajomnemek egyik alneme, melyre az a jellemző, hogy farkuk kb. oly hosszú, mint a test s vége felé vékonyodó; fejtejükön istökük van. Ide tartozik a parókás makákó (*M. sinicus* L.), a süveges makákó (*M. pileatus* Schaw.) és a közönséges makákó (*M. cynomolgus* L.).

Zátony, a folyómeder, tó- vagy tengerfenék oly része, melyet a hordalék feltöltött. A folyami Z. igen sokféle; van *parti Z.*, mely a part mentén és *fenék-Z.*, mely a meder közepén húzódik. Ismerünk oly Z.-t, mely még legkisebb víz idején is víz alatt marad, míg a Z.-ok egy része fölbukkanó, vagyis alacsony vizáláskor száraz. Az oly Z.-on, melyet a víz csak ritkán lep el, növényzet, néha fák és cserjék is vernek gyökeret s ilyenkor már inkább szigetnek vagy lapos partnak nevezik. A Z.-ok elhelyezkedése a folyó hosszában bizonyos törvényszerűséget mutat; a kanyarulatokban, a meredek és homorú partok mentén ritkán, az egyenes szakaszokban és a domború lapos partok mentén majdnem mindig jelentkeznek. Az egyenes szakasz inkább a fenék-Z., a lapos part a parti Z. képződését segíti elő. Ha a folyó medrét, kanyargásait változtatja, vele együtt változik a Z.-ok helyzete is s a nem szabályozott folyóknál általános törvény, hogy a Z.-ok felülről lefelé húzódnak. A Z.-ok anyagukra nézve többfélék, a folyó mozgatta hordalék minőségéhez képest. Vannak

iszap-Z.-ok, melyek esőndes vízben, leginkább a folyó alsó szakaszában rakódnak le s leginkább finom földes részekből összetettek; vannak *homok-Z.-ok*, melyeknek részei érdesebb, nehezebb szemekből állanak s melyek valamivel gyorsabban mozgó vízből rakódnak le mint az iszap-Z.-ok; végül ismerünk *kavics-Z.-okat*, melyek gyorsvízi folyókban, rendszeren a vízfolyások felsőszakaszán képződnek s a körülményekhez képest dió-, ököl- vagy fejnagyságú kövekből állanak. Természetes, hogy a Z.-ok e három fő típusa között átmeneti alakok is ismeretesek. A *tengeri-Z.-ok* rendszeren a part mentén v. a parttal párhuzamosan képződnek a folyamok, tengeri áramlatok és a partszaggató hullámverés hozta hordalékból. Néha a tengerfenék fölmagasodását korallok okozzák (l. *Korallszigetek*) s ilyenkor korall-Z. képződik. L. még *Rekesz-zátony*.

Zator, l. *Auschwitz*.

Zaturcsány (*Záturčie*), kisk. Turócz vm. turócszentmártoni j.-ban, (1910) 581 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zauner, *Franz*, osztrák szobrász, szül. Felpatanban (Tiro) 1746., megh. Bécsben 1822. márc. 3. Bécsben és Rómában tanult, majd a bécsi művészeti akadémia tanára és udvari szobrász lett. Művei a bécsi empire legkiválóbb alkotásai a szobrászat terén, így elsősorban II. József császár lovasszobra, II. Lipót síremléke az Augustiner-Kirchében, Colin költőé a Karls-Kirchében, Landoné a hadersdorfi parkban.

Zausig József (*Csauszig, Czausig*), festő, szül. Lőcsén 1789., megh. u. o. 1853. Előbb Müller János lőcsei festőtől, aztán 1806—10-ig Bécsben tanult festeni, végül szülővárosában telepedett le és nagyszámú oltárképet és arcképet festett. Művei közül említjük a szepesszombati ev. templom képét (Krisztus az olajfák hegynén), a roznyói (Gömör vm.) székesegyház Szt. Borbála, a kassai luteránus templom stb. oltárképét. Őn-arkképét a kassai, egy női arcképét a beszterece-bányai múzeum őrzi.

Zavalje, adó és politikai község Lika-Krbava vm. koreniceai j.-ban, (1910) 1133 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zavar (*Savar*), kisk. Pozsony vm. nagyszombati j.-ban, (1910) 1057 szlovák és magyar lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zavargások elleni biztosítás. Az összes régebbi biztosítási ágazatok (tű, zűveg, szállítmány, betörés, baleset, hitel) a zavargások és fölkölés által előidézett károkat biztosítási feltételeik értelmében nem térítik meg, amiért is Angliában és Portugáliában oly alkalmi egyesülések keletkeztek, amelyek a biztosítottak ama kárait megtérítik, amelyek közvetlenül a zavargások vagy felkelések által idéztettek elő. A fizetendő díj (10—20% között váltakozik) oly magas, hogy az érdekeltek alig fogják ezt az új biztosítási ágazatot igénybe venni.

Zavartság a tájékozatlanság (desorientáltság) kórosan fokozott állapota, amelyet a hiányos érzékelés (perceptio) és az egyes benyomásoknak, omlékeknek tökéletlensége, rendszertelen, logikátlan kapcsolása jellemez. Elmebetegség egyik tünete lehet.

Závárzat, a hátultöltő fegyvereknek azon része, melynek segítségével a csövet hátsó végén megtöltés után elzárjuk. A Z. akadályozza meg azután, hogy a löporgáznak hátrafelé is ható feszereje a töltényhüvelyt hátrafelé kivesse. A *kulcs* (kat. nyelven: záró csapó) a Z.-ot nyitó és záró alkatrész, mely helyet foglalhat a cső alatt, a kakasok között, a Z. oldalán vagy a ravaszok alatt. Berendezés szerint többféle Z.-ot (ék-, csavar-, dugattyús-závárzat stb.) különböztetünk meg. L. *Löveg* és *Lövőfegyver*.

Závija (arab) a. m. szöglet, fülke; és észak-afrikai iszlámban a szent életű emberek (l. *Marabút*) cellái, a dervis-rendek klastromai (a. m. a keleti iszlámban *tekiye*).

Zavis, l. *Rosenberg*.

Závod, kisk. és fürdőhely Tolna vm. völgy-ségi j.-ban, (1920) 848 német és magyar lak.

Závodszyk, l. *György (zavodzei)*, történetíró, Thurzó György nádornak, majd fiának, Imrénének titkára, 1586—1624-ig naplót vezetett. Kiadta *Bel*, *Adparatus ad Hist. Hung.* 353—373. Az 1598—1602. részt a Tört. Tár (rég. folyam. VI. 264. old.).

2. Z. Károly, l. *Széchy Károly*.

Závoly (Zavouin), kisk. Krassó-Szörény vm. karánsebesi j.-ban, (1910) 499 román lak. (Tr. R.)

Završje, adók. Modrus-Fiume várm. delnicei j.-ban, (1910) 597 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zaw., latin növénynev után *Zawadzski* Sándor lengbergi tanár nevének rövidítése, szül. Bielitzben (Szilézia) 1798 máj. 6., megh. Brünnb. 1868 máj. 5. Galícia és Bukovina flóráját ismertette.

Zawichost, városka Lengyelország Kielec kerületében, a Szan folyónak a Visztulába való torkolása alatt nem messze. Régi kastélya s mintegy 4000 lak. van. 1205-ben a lengyelek itt az oroszokat döntőleg megverték.

Zawiercie, város Kielec lengyel vajdaságban, a felső Warta mellett, (1921) 42,700 lak.

Zay-család (csömöri gróf). A család eredetét a XIII. sz. elejéig lehet felvinni. *I. Péter* (1355) királyi udvarnok s már birtokosa volt a pestvármegyei Chemer (Csömör) helységnek, honnan a család előnévét vette és Zay de Chemernek írta magát. A nevezett *I. Péter* dedunokája *János* (1456) a Hunyadiak korában élt. Fiai közül *II. Péter* (megh. 1509.) vitte tovább a családot, aki II. Ulászlótól tetemes jószágot kapott. *II. Péternek* volt a fia *Ferenc* (szül. 1498., megh. 1570 okt. 10.), a híres diplomata. Részt vett a mohácsi csatában mint egész fiatal ember. Vitézsége, ügyessége és érzékenysége lassankint a legelőkelőbb állásra emelték. 1528-ban királyi udvarnok, 1550. Eger várnagya, 1552. Szolnok kapitánya és Külső-Szolnok vm. főispánja, 1555. pedig Veranescis Antallal a török udvarnál jár követségben. Itt tanusított hűségéért *I. Ferdinánd* az ország bárói és mánásai sorába emelte, kiterjesztve ezt örökösire is; 1569-ben pedig kinevezte Kassa és Felső-Magyarország főkapitányává. A XVI. sz. közepén a lutheri tanok híve lett. Ferencnek 6 fia és 2 leánya volt, akik közül azonban csak egynek, a harmadik fiúnak, *I. Lászlónak*, maradtak fenn ivadékal. 1547—70 között szerepelt mint Vég-

lesvár kapitánya és királyi főasztalnok, megh. 1590. Két fia maradt: *Lőrinc* (megh. 1638.), ki saját bandériumot vezetett a 30 éves háborúban; továbbá *Zsigmond* (1588—1649), kinek második fiában, *II. Lászlóban* ágazik tovább a család. Háromszor nősült és ezen hármias házasságából három gyermeke született: *András* (megh. 1685.), *István* és *II. Lőrinc* (szül. 1651., megh. 1712.). *András* ága unokáiban kihalt, *Istvánnak* pedig már fia magtalan lett s így *II. Lőrinc* tartotta fenn a családot. Nevezetesebb tagjai:

Z. 1. András báró, kuruc ezredes, szül. 1685. Atyja *Lőrinc*, Felső-Magyarország egyik legtekintélyesebb protestáns mánása, a szécsényi országgyűlés által alakított 24 tagú országitanács egyik szenátora. Alig 18 éves korában Rákóczi hadapródja, 1707. az első magyar fejedelmi nemes testőrség, az ú. n. «nemesi társaság» megalakításakor ő lett az ország legelőkelőbb ifjaiból álló csapat őrnagya, majd a következő évben a francia mintára szervezett lovas gránátos ezred ezeres-főkapitánya. Zay az 1708—10-es évek hadjárataiban tevékeny részt vett. A szatmári béke megkötése után (1711 ápr. 30.) Munkácsra az alsó várban tanyázó lovasságnak volt parancsnoka s lovasaival gyakran kitört a Pálffy gróf és Leffelholz tábornokok vezérlete alatt álló eszászári hadakra. Zay Rákóczinak egyik leg-hívebb embere volt, aki a fejedelmet Törökországba is követte, hol néhány évig mellette tartózkodott; midőn azonban látta, hogy újabb felkeléshez semmi remény sincs, hazatért s minden közéleti szereplésről lemondva, nyitra megyei kovarei jószágára vonult, hol 1734. halt meg.

2. Z. Károly gróf, szül. Sopronban 1797 febr. 12., megh. Buesanban 1871 okt. 8. Az 1825-iki országgyűléstől kezdve minden alkalommal ott találjuk őt a főrendi ellenzék soraiban. Midőn Széchenyi később konzervatívabb irányban haladt, ellenfelek lettek a 1844 okt. 1. kemény összeütközés keletkezett közöttük a zsidó emancipáció kérdésében és Zay már ekkor sürgette a zsidók honpolgári jogosítását. Szabadalvány eszméinek érdekében mindenféle úton, szóval, rüppirattal, újságcikkokkal küzdött. Tekintélye igen nagy volt, aminek jele az, hogy az 1847-iki nádorválasztásnál a négy jelölt egyike ő volt.

3. Z. Miklós gróf, a főrendiház örökjögű tagja, szül. Zayugróczon 1864 jan. 14. 1888-ban mint horvátországi nagybirtokos a főrendiház tagja lett. Később egyideig orsz. képviselő. Számos elbeszélést, úti rajzot, politikai, történelmi és természetrajzi cikket tett közzé. Önálló műve: *Vándorlás közben* (elbeszélés 1897).

Zayner, könyvnyomtató, l. *Zainer*.

Zaytz, l. *Zajc*.

Zayugrócz (Uhrovec), kisk. Trencsén vm. bánai j.-ban, (1910) 1833 szlovák és magyar lak. A kies fekvésű községben van a gróf Zay-féle díszes kastély (értékes könyv- és levéltárral, fegyvergyűjteménnyel és a lovagteremben a családi arcképekkel), nagy botgyár és üvegyár (a hajdani posztógyár épületében) és állami felső népiskolával kapcsolatos fafaragászati tanműhely. Jelentékeny a község fa- és sztergályosipara. A községtől félórányira vannak Z. hegyi várának

romjai. A vár első ismert birtokosa a Mikolai-család, ezektől Csák Máté, akkor még főlovászmester, eszerílte el csaknem erőszakkal. 1302-ben Vencel király is neki adta. E hatalmas főúr halála után 1321. a király hadai elfoglalták s így a koronára szállott. 1544-ben kapta adományul Zay Ferenc; a család azóta bírja. V. ö. *Fejér D. VII. 3. 108.*; *Thalóczy*, Zay Ferenc. (Tr. Cs.-Szl.)

Zayváraija (*Uhorske Podhradie*), kisk. Trenesén vm. báni j.-ban, (1910) 185 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zazár (*Sásari*), kisk. Szatmár vm. nagybányai j.-ban, (1910) 1180 román lak. (Tr. R.)

Zazikhoven, *Ulrich von*, középkori német költő. 1214-ben lelkész. Egy elveszett francia verses regény alapján írott Lancelot-eposza maradt fenn.

Zázriva (*Zázrivá*), kisk. Árva vm. alsókubini j.-ban, (1910) 302 $\frac{1}{2}$ szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zboray Aladár, író és hírlapíró, szül. Pesten 1868 ápr. 12., megh. u. o. 1908 okt. 11. Tárca-kat írt az Egyetértésbe, majd a Magyarország keletkezése után ennek szerkesztőségébe lépett. 1908-ban pár hónapig szerkesztette a Fiumei Bstlapot. Önállóan megjelent kötetei: *A realiták*, *Törvény ellen* (két elbeszélés, 1895); *Aranyrozsda* (regény, 1899); *O fensége Sándor Frigolin főherceg* (regény, 1902); *Olthatatlan szomjúság* (regény, 1903); *Fenséges házasság* (regény, 1905); *Az álmok hőse* (elbeszélések, 1906); *Szeréna hercegnő* (elbeszélés, 1908); *Utolsó könyv* (elbeszélések, 1908). Színművei közül a *Liát* (1903) és a *Mic bárót* (1907) a Vigszínház, a *Semlegeseket* (1908) a Nemzeti Színház adta elő.

Zbornik (*orosz és obolgár*), a. m. gyűjtemény. Rendesen így hívják a templomi énekeknek a hívők számára kiadott gyűjteményét.

Zboró (*Zborov*), kisk. Sáros vm. bártfai j.-ban, (1910) 2205 szlovák és német lak. A községben van az Erdődy-féle kastély, hajdan Rákóczi György kastélya, mögötte a híres száz hárfaja, melyet a fejedelem okleveleiben megemlít: datum Zborovia sub centum tillis. A kastély udvarán érdekes, de 1919. őszeseomlott templom volt, az Aspremont-család siremlékével. A községtől É.-ra emelkedő erdős hegy (460 m.) csúcsát *Makovica* várának festői romjai koronázzák; a vár eredete 1240-ig megy vissza, amidőn IV. Béla király a saji vesztesség után a mostani makovicei járást Makónak, Detrik atyjának adományozta. A XVI. sz.-ban a Tarczay-család bírta, de I. Ferdinánd a Szapolyai-párti Tarczay Györgyöt 1548. a vártól megfosztván, azt hívének, Serédy Györgynek adományozta. 1601-ben Serédy Gáspár unokáinak gyámja, Janusius, ostrogi herceg a várat és hozzátartozó uradalmát 80.000 aranyért a Rákócziaknak adta el; 1676 júl. 8. itt halt meg I. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem. 1684 okt. 14. Schultiz császári tábornok Zrinyi Ilonától elfoglalta a várat és leromboltatta. Később az uradalom házasság útján Aspremont gróf birtokába jutott, akinek felesége Rákóczi Júlia, II. Rákóczi Ferenc húga volt. Az Aspremont család magvaszakadtával az Erdődy gróf családra szállt. 1897-ben egy német részvénytársaság vette meg. 1907-ben az állam vette meg a kastélyt. A világháborúban 1914

őszén a Magyarországra betört orosz hadak Z-t megszállták, mely akkor sokat szenvedett és csak 1915 máj. havában szabadult fel. (Tr. Cs.-Szl.)

Zborói hágó, az Északnyugati- és Északkeleti-Kárpátok határán vezet át, a Tiszába ömlő Topla v. Tapoly völgyéből a Visztulába folyó Wistoka völgyébe. A Topla völgyét Bártfánál hagyja el az út, É.-nak vezet föl a Kamenec patak völgyén s Zboró fölött kapaszkodik fel az 559 m. magas hágóra, innen a Zdinia, majd a Ropa völgyén át a Wistoka völgyébe. A Z. a homokkőzóna vízválasztó magaslatain van, könnyen járható, de ma nem olyan jelentős, mint régebben volt.

Zborow, mezőváros a hasonló nevű galíciai ker. kapitányságban, (1910) 5651 lengyel és rutén lak. A világháborúban 1914. megszállták az oroszok; 1915 aug. 28. az oroszoktól felgyújtott várost Bóhm-Ermolli osztrák-magyar csapatok elfoglalták; de az álló harcban többszörös orosz támadást kellett feltartani, különösen 1916 aug.-ban és 1917.-ben júl.-ban, amikor négyszeres túlerőt vertek vissza főleg magyar csapatok.

Zbruc (tejsd.; *struc*, *Podhorce*), a Dnyesztr baloldali mellékfolyója Lengyelországban. A wóhyniai magaslatokon ered s majdnem egész hosszában határvonal volt Galícia és Oroszország közt. Chotin fölött torkol.

Zdala, adók. Belovár-Körös vm. kapronczai j.-ban, (1910) 1622 horvát és magyar lak. (Tr. SzHSz.)

Zdelice, adók. Belovár-Körös vm. belovári j.-ban, (1910) 1099 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zdenac, község. Modrus-Fiume vm. ogulini j.-ban, (1910) 1078 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zdenci, 1. adók. Verőcze vm. nasicei j.-ban, (1910) 1555 magyar, horvát és szlovák lak. (Tr. SzHSz.) — 2. *Z. mali*, adók. Belovár-Körös vm. grubisnopoljéi j.-ban, (1910) 1119 cseh, horvát és magyar lak. Z. várát 1316. a királyi seregek ostrommal vették meg I. Károly ellenségeitől. A XIV. sz.-ban a Medgyesi Móric család bírta, a XV. sz.-ban a Báthoryaké volt. (Tr. SzHSz.) — 3. *Z. veliki*, közs. Belovár-Körös vm. garešnicei j.-ban, (1910) 1516 cseh, szerb és horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zdencina, adók. Zágráb vm. jaskai j.-ban, (1910) 701 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zdralovi, adók. Belovár-Körös vm. belovári j.-ban, (1910) 1805 horvát, szerb és cseh lak. (Tr. SzHSz.)

Zdrápez (*Zdrapti*), kisk. Hunyad vm. brádi j.-ban, (1910) 1002 román lak. (Tr. R.)

Zdunska Wola, város Lengyelország Lodz vajdaságában, (1911) 25,105 lak., posztógyártással.

Zea L. (növ.), I. *Kukorica*.

Zeagonit (észv.), I. *Gismondin*.

Zebát a. m. *Cebát* (l. o.).

Zebeczke, kisk. Zala vm. novai j.-ban, (1920) 364 magyar lak.

Zebedeus (*Zabdar*), galileai halász, Jakab és János apostolok atyja (Zebedeus fiak).

Zebegény, kisk. Hont vm. szobi j.-ban, a Duna partján, kies vidéken, (1920) 929 német és magyar lak., vasúttal, posta- és táviróhivatallal és telefonállomással. A budapesti szünidei gyermektelep-egyesületnek itt van egyik nagy telepe.

Bencés apátságát valószínűleg már IV. Béla alapította, címét most is adományozták.

Zebegnyő (*Zebhňov*), kisk. Zemplén vm. gálzseési j.-ban, (1910) 501 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zebelda (*Zebeldinszk*), vidék a Kaukázus D.-i lejtőjén a Fekete-tengerbe ömlő Kodor folyócska völgyében, Abkháziában. Lakói abkházok voltak, de az orosz elnyomás elől majdnem mind kivándoroltak Kis-Ázsiába.

Zebény (*Zbýňov*), kisk. Trencsén vm. zsolnai j.-ban, (1910) 484 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zebernyik, romokban heverő régi vár Alvincz közelében, Alsó-Fehér várm. alvinczi j.-ban. 1622-ben Bethlen Gábor az Alvinczra telepített anabaptistáknak adományozta; 1723. még vár-
darabontok őrizték a Hóra-lázadás idején is lakható állapotban volt. (Tr. R.)

Zebid (*Szabid*, *Szebid*), város Jemenben, Arabia DNY.-i szögletében 14° 10' é. sz.-en, 30 km.-re a Vörös-tenger partjától, mintegy 5000 lak. Sokáig az arab tudományosságának egyik székhelye volt.

Zebio, *Monte*, hegyesícs Olaszországban Asia-gtól E.-ra, a tiroli határ közelében, 1916 máj. 28. osztrák-magyar csapatok elfoglalták és a későbbi olasz rohamok ellen is megtartották.

Zebra (*tigrisöl*, *csíkosöl*, állat), a Lő-félék (*Equidae*) családjába tartozó lovak (*Equus*) egyik csoportja, melynek fajai külsejükre éppen úgy hasonlítanak a házi lóhoz, mint a számárhoz. Törzsük zömök, nyakuk erős, füllük meglehetősen hosszú és széles, sörényük feálló, farkuk vége felé hosszú szőrökkel fedett, szőrruhájuk rendszeren élénk színű és csíkos. A számárfejú Z.-fajok a legélénkebb színűek és egész testük (végtagjaik és farkuk is) a legcsíkoltabb, ellenben a lőfejú Z.-fajoknál a jellemző csíkoltág a test kisebb területére szorul és a legszelebb fajtáknál csupán a nyakon és a törzs elülső részén látható csíkoltágra csökken s ekkor egyúttal a fehér alapszín sárgás vöröstől egészen a barnáig sötétedik és az élesen határolt főcsíkok között még halvány, határozatlan köztes-csíkok (árnyék-csíkok) tűnnek szembe. Csakis Afrika déli és keleti részén honosak; Afrika nyugati felének egyenlítői vidékein, a Niger mentén, a Csad-tó, a Sári folyó táján s a Kongo területén is a dél-keleti csücsöktől eltekintve teljesen hiányoznak. Társasan élnek; rendszeren 10—30 darabból álló csapatokban találhatók, de Wissmann a Kili-mandsaro alföldjein 500—1000 darabból álló nagy csordát is észlelt, mely valószínűleg vándorúton volt. A Z.-csapatokban csaknem mindig antilópok, gnuk és struccok, sőt néha még bivalyok is vannak. Minden Z. szabadságszerető, bátor, fölötte eleven mozgású, éber és kitűnően futó, óvatos, de bizonyos fokig vad állat. Táplálék dolgában nem nagyon válogatósak, de igényeik a számárénál nagyobbak. Ha eleségük valahol kifogy, vándorútra kelnek s ilyenkor az ültetvényekben s nagy károkat okozhatnak. Legörömetesebb a nyílt steppéken tartózkodnak, nappal azonban gyakran fás helyeken tömörülnek össze. Napnyugtakor csapatokban ismét a pusztára vonulnak s ekkor sorjában, egymás nyomában haladnak; inni is este járnak s ilyenkor vadásznak irájuk az oroszlanok. Érzékeik nagyon élesek.

Nagyon nehezen szelidíthetők, mert vadágukról nehezen szoktathatók le. A fogságot jól tűrik s jó takarmányon és kellő ápolás mellett szaporodnak is. A Z.-fajok egymással, továbbá a házi lóval és a számárral könnyen keresztezhető; az így keletkezett kereseket *zebroidok*-nak vagy *zebrulák*-nak nevezzük, melyek éppen úgy, mint az őszvérek, meddők. A Z.-kat hazájukban főleg szép börtök miatt vadásszák és kevésbé izletes húsukat is megesszik. Fajaik: 1. *Igazi v. hegyi Z.* (*Equus zebra* L.). Egész testén sávos s testalkotásában inkább a számárhoz, főleg a dzsigitajhoz hasonlít. Teste fehér v. világos sárga alapszínű s rajta hasa hátsó része és combjának belső fele kivételével ragyogó fekete v. vörösbarna harántcsíkok húzódnak. Háta és hasa hosszában barnás-fekete sáv fut le. Hazája a Fokföld. Vállmagassága 1-25 méter s így a legkisebb Z.-fajok közé tartozik. — 2. *Zsinóros Z. v. Grévy Z.-ja* (*Equus grévyi* Oust.). Hasonlít a hegyi Z.-hoz, de annál jóval nagyobb (vállmagassága 1-56 m.) s a testén lévő csíkok igen keskenyek, zsinórhoz hasonlóan elvékonyodtak. Dél-Abessziniában és a vele határos területeken honos. Míg a hegyi Z.-t a Kr. u. IV. sz. óta említi az irodalom, addig a zsinóros Z.-t csak 1882 óta ismerjük, amikor *Menelik* abessziniai négyes egy példányt küldött belőle ajándékba Grévy francia köztársasági elnöknek. Úgy a hegyi, mint a zsinóros Z. testalkotásában a számára emlékeztet, a többi Z.-k feje kecsesebb alkotású, fülei kisebbek s termétek inkább a házi lóéhoz közeledik s színben és csíkozatban a fekete-fehértől és az egész testre kiterjedő csíkozattól az egyszínű, csupán a fejre, nyakra és a vállak tájékára kiterjedő csíkozattal bíró példányokig minden átmenet megvan. Ezeket a Z.-féleségeket, melyek egyébként más jellemvonásokban nem különböznek, ma *Pocock* nyomán a *kvagga Z.* (*E. quagga* Gm.) fajhoz szokás sorozni. Ennek ezek szerint számos válfaja van, melyek közül fontosabbak: a) *alföldi Z. v. Burchell Z.-ja* (*E. quagga burchelli* Gray); alapszíne fehér, uralkodó csíkjai feketék, vendég-csíkjai barnák; orra fekete; végtagjainak alsó része és farkvége fehér. b) *Wahlberg Z.-ja* (*E. quagga wahlbergi* Pocock) abban különbözik az előbbitől, hogy vendégcsíkjai a test hátulján éppen oly élesek és szélesek, mint a főcsíkok, de a váll és a comb alsó felén enyészni kezdenek és a térden alul teljesen eltűnnek; orra barna; farka hegye fehér, de már néhány fekete szőr van benne. c) *Chapmann Z.-ja* (*E. quagga chapmanni* Layard). Talán az összes Z.-k között ez a fajta a legszebb színű és műstrázatú. Alapszíne barnás-sárga s rajta széles, sötétlakkfekete csíkok húzódnak, melyeknek főcsíkjai között a combon elmosódott vendégcsíkok vannak; végtagjai csaknem a patáig csíkozottak. További fajtái: *Böhm Z.-ja* (*E. quagga boehmi* Mtsch.), *Grant Z.-ja* (*E. quagga granti* Winton) stb.; a fajták száma oly nagy, hogy úgyszólván minden nagyobb elet- és délafrikai expedíció Z.-zsákánya új Z.-fajták leírására szolgál alkalmul.

Zebracsiga (állat), l. *Achatina* és *Csigák*.

Zebrafa (nőv.) néven több fa van forgalomban, így a tropikus Amerikában élő *Omphalobium*

Lambertii DC. és *Cocoloba acuminata* L. (Kinofa), *Centrolobium robustum* Mast. fája. Nevét a fában levő csikoktól kapta, melyek szürkétől a rózsaszínűig igen sok változatban fordulnak elő. Márványfának is nevezik, ha a szürke csikok között fekete csomók vannak. Ma már ritka, furrnának dolgozzák fel. Z.-nak nevezik néha a pálmafákat is.

Zebraikutya (állat), az erszényes farkas (*Thylacynus cynocephalus* Harris) népies neve.

Zebiralazac (*Haplochiton zebra* Jenyns, állat), a Déli-lazacok (*Haplochitonidae*) családjába tartozó csontos halfaj. Alapszíne barnássárga, számos barna folttal és harántsávval díszítve. Termete és életmódja a pisztrángokéhoz hasonlít. Bőre teljesen csupasz; pikkelyei hiányzanak. A Tüzföldön és Falkland-szigeteken honos.

Zebramaeska (állat), a házi macska válfaja, melynek sötétszürke vagy feketebarna tigris-csíkozata van.

Zeboramanguszta (*Crossarchus fasciatus* Desm., állat), l. *Manguszta*.

Zeboramárna (*Danio rerio* Ham., Buch., állat), a Ponty-félék családjába tartozó halfaj. A leggyönyörűbb halacsok közé tartozik, ezért akváriumokban gyakran tartják. Háta olajzöld, oldalai indigókékkel, aranysárga hosszanti csíkokkal, amelyek a fark- és alfeli fűzőkra is ráterjednek. Hossza 3,5–4 cm. Kelet-Indiában honos, ahonnan 1905. importálták Európába s az aquaristák ma is jó áron megveszik.

Zebra-nyelvhal (*Synaptura zebra* Bl., állat), a Péliszegzűzők (*Pleuronectidae*) családjába tartozó halfaj. Testének szemöldéla (felső oldala) szürkésbarna alapszíni s rajta zebraszerű csíkozatot alkotva tíz, harántul lefutó vörösbarna pászta vonul végig. Az indiai, japáni és kínai vizekben honos.

Zebrapinty (*Taeniopygia castanotis* Gould., állat), a Szívomádár-félék (*Ploceidae*) családjába tartozó diszpintyfaj, melyet fogságban szobákban igen gyakran tartanak. Feje, nyaka és háta barnás hamuszürke. Kantárától arcának alsó része felé egy fehér, csőre és szeme felé fekete szegélyű sáv húzódik, melyhez hátrafelé egy kerek, világos vöröses barna folt csatlakozik. Torka és melle gyöngyszürke, fekete hullámos rajzolatú. Hasoldala fehér. Testének oldalain széles, élénk gesztenyebarna szalag vonul végig, mely fehéren pontozott. Evezői szürkésbarnák, kormánytollai feketék; farkfedői feketék, hegyükön fehérek. Csőre és lábai sárgászörösek. Teljes hossza 9,5 cm. A keleti részek kivételével egész Ausztráliában honos.

Zebroid (állat), l. *Zebra*.

Zebrula (állat), l. *Zebra*.

Zebu vagy **püpos-tulok**: (*Bibos indicus* L., állat), a bizontulok (*Bibos*) nemébe tartozó tulokfaj. A mi szarvasmarhákhoz hasonlít, ezért sokan a házi szarvasmarha fajváltozatának tartják, ami nem helyes, mert több eltérésen kívül egy kereszt- és két farkcsigolyával kevesebbe van, mint a közönséges szarvasmarhának. Alapszíne rendszeren vörös- vagy sárgásbarna, mely gyakran fakósbarnára vagy fehérbe is áthajlik; tarka példányai elég gyakoriak. Szarvai feltűnően rövidek; fülei

hosszúak és lelógók. Háta elején püpalakú zsircsomója van. Indiában, Dél-Kínában és Japánban honos. Könnyen párosodik a házi szarvasmarhafajtákkal, melyekkel a zebu szaporodásra képes korcsokat nemzenek. Az Afrikában honos zebu szanga (*Bibos africanus* L.) néven ismeretes, l. *Szanga*.

Zebu (v. *Cebu*, *Sebu*), az északamerikai Filippiszigetekhez tartozó sziget. Hossza 210 km. és szélessége 20 km., területe 4697 km²; lakóinak száma 592,000. Legmagasabb pontja a Pico Danao 570 m. Termékei: dohány, pamut, rizs, viasz, kender, méz és kevés arany és szén. Lakói viza-ják és mundok, belsejében pedig negritók. Fővárosa Z. a K.-i parton, püspöki székhely, 31,000 lak., kikötővel és erősséggel, nagyobb városai még Argao, Carcar.

Zebulon, zsidó törzs, mely Palesztina É.-i részén lakott, nagyrészt a tengerentúli népekkel folytatott élénk kereskedést. A héber tradíciók szerint ők látták el teljesen az Iszákár-törzs minden szükségletét, csak hogy az anyagi gondoktól menten teljesen az irástudásnak és tanulmányozásnak szentelhesse életét.

Zecchino (ol., ejtst: cekino), volt toscanai aranypénz. L. *Dukat*.

Zech, német költő, szül. Briesenben 1881 febr. 19. Főbb verseskötetei: *Der Wald* (1910); *Das schwarze Revier* (1913); *Der schwarze Baal* (1916); *Golgatha* (1919); *Die ewige Dreieinigkeits* (1924). Elbeszélő művei: *Die Reise um den Kummerberg* (1924); *Das törichte Herz* (1924); *Die Geschichte einer armen Johanna* (1925); *Peregrins Heimkehr* (1925). Drámái: *Verbrüderung* (1919); *Steine* (1919); *Der Turm* (1920); *Das trunke Schiff* (1924); *Erde* (1925); *Der Kuckucksnecht* (1925). Kiadja a *Das dramatische Theater* c. folyóiratot.

Zechmeister László, kémikus, egyetemi tanár, szül. Győrött 1889 máj. 14. Műegyetemi tanulmányait Zürichben végezte, ott műszaki doktori oklevelet nyert, majd tanársogéd és adjunktus volt Berlinben a Kaiser Wilhelm Instituton, kopenhágai tanulmányútja után a budapesti műegyetem magántanára, majd a pécsi egyetem ny. r. tanára lett. Önállóan megjelent művei: *Zur Kenntnis der Zellulose und des Lignins* (Zürich 1913); *Kémiai gyakorlatok* (Faurholt—Gjaldback—Zechmeister, 1925). Ezenkívül számos értekezése jelent meg, főleg a *Berichte der Deutsch. Chem. Gesellschaft* folyóiratban.

Zechstein, l. *Perm-szisztéma*.

Zed., latin állatnév után *Zeder* Johann Georg Heinrich bambergi orvos, német parazitológus (megh. 1803.) nevének rövidítése.

Zedekias (*Cidkijáhú*), Juda királya, Józsiás király fia. Kr. e. 597. helyezte trónra Nebukadnezár, mint utolsó zsidó királyt, de midőn Z. összeesküvést szervezett, hogy függetlenségét visszanyerje, elfogatta, udvarába hurcoltatta és szeméit kiszúratta.

Zedlitz, Joseph Christian, báró, német költő, szül. Johannsbergben (Szilézia) 1790 febr. 28., megh. Bécsben 1862 márc. 16. Különösen lírai költeményei említendők: *Totenkränze* (1828); *Gedichte* (1832); híres volt *Nächtliche Heerschau*

balladája. Drámai művei: Stern von Sevilla (1830); Kerker und Krone (1834).

Zedukim (Cedukim), I. Szaduceusok.

Zeebrügge (Seebrügge), Brügge belga város 1895—1907. épült külső kikötője Blankenberghe és Heyst között. Brüggevel 12 km. hosszú csatorna, valamint vasút köti össze. Harwich délangliai kikötővel 1923 óta komp-vasút tartja fenn a forgalmat. A világháborúban a németek a tengeraltjáró naszádok támaszpontjává tették, ezért számos esetben lövöldöztek az angol hajóraj, sok kárt téve a kikötői építményekben; nemkülönbön sok repülőgéptámadásnak volt kitéve. A németeknek 1918 őszén Franciaországban való visszaszorítása után okt. 19. a belgák ismét bevonultak.

Zeeland (Seeland), Hollandia legmesszebb Ny.-nak fekvő tartománya Dél-Hollandia, az Északi-tenger, Észak-Brabant és Belgium közt, 2730 km² területtel, (1920) 246,882 lak. A tartomány nagybárá azon szigetektől áll, amelyeket a Schelde torkolata alkot. Az Északi-tenger felől ezeket részben homokzátonyok, részben költéses gátak védelmezik. Az összes szigetek mélyen, sok helyen a tenger felszínénél is mélyebben fekszenek, de földjük termékeny, különösen búzát, hüvelyeseket, zöldséget és lent terem. A középkorban az É.-i rész holland, a középső Flandria fenhatósága alatt állott; e kettős birtoklás sok háborúra adott okot, míg az 1323-iki párisi egyezség Flandria fenhatóságát meg nem szüntette. A D.-i szárazföldi része e tartománynak eredetileg Flandriához tartozott, de a németalföldi szabadságharcban az É.-i tartományok elfoglalták és 1648. meg is tartották és Észak-Brabanttal meg Limburg egy részével a köztársaság bukásáig mint meghódított területet kormányozták.

Zeeman, Pieter, hollandi fizikus, szül. Zonnevaireban 1865 máj. 25. Leidenben asszisztens, majd magántanár volt; 1900 óta a fizika tanára Amsterdamban. 1896-ban a róla elnevezett jelentősegt fedezte fel és sok optikai és elektromos vizsgálatot végzett. 1902. a fizikai Nobel-díjat kapta. A Magyar Tudományos Akadémia 1914. megválasztotta külső tagjává. Munkái: Messungen über das Kersche magneto-optische Phänomen (Leiden 1893); Experimentaluntersuchungen über Teile, die kleiner als Atome sind (Amsterdam 1900).

Zeeman-effektus, az a jelenség, hogy mágneses térbe helyezett láng természete megváltozik. Ezt azzal magyarázzák, hogy a fényt létrehozó elektron-rezgéseket a mágneses erő úgy befolyásolja, mint az elektromos áramokat, mivel mozgó elektron az elektromos árammal egyenértékű. Ez az elektrodinamikai hatás az egyenesvonalú rezgést bonyolulttá változtatja, mely változó erőjű fényhullámokat gerjeszt. Ha a lángot spektroszkóppal vizsgálják, minden színképvonal kettőre van felbontva, ha a lángot az erővonalakra merőleges irányban nézik; ellenben háromra, ha az erővonalak irányában nézik. A felbontással keletkezett rezgések polarizáltak s a rezgések irányát a mágneses tér iránya szabja meg. A Z. ezért az elektromágneses fényelmélet

fontos támasztéka. V. ö. Cotton, Le phénomène de Zeeman (Paris 1899); Voigt, Magneto-Optik (Leipzig).

Zefanja, a szeptuagintában *Sophonias*, I. o.

Zeffireso, zenei műszo; a. m. csergedezőben, susogva, suttogva.

Zefir, gyenge, üdítő szellő.

Zéfír (zephyr), 1. lazán sodrott féstisgyapjú cérna. 2. finom fonalból készült vászonkötésű pamutszövet.

Zegrze, vár Lengyelországban, Varsótól É.-ra, a Narev mellett; a varsói várháromszög egyik sarkpontja. A világháborúban többszörösen harc folyt körülötte, 1915 aug. 7. Beseler német hadseregcsaportja elfoglalta.

Zeherje (Zacharowce), kisk. Gümör és Kishont vm. rimaszombati j.-ban, (1910) 363 magyar lak. (Tr. Cs.Szl.)

Zehery Lajos, jogi író, egyetemi magántanár, szül. Szegeden 1893. Jogi tanulmányai végeztével az igazságügyi minisztérium szolgálatába lépett. Főképpen büntetőjogi irodalmi téren működik, segédszerkesztője a Büntető Jog Társ folyóiratnak. Értekezési szakfolyóiratokban jelentek meg. Nagyobb művei: *A vád alá helyezés a büntetőperjog alapvető elveinek szolgálatában* (1915); *A véghezvitel megkezdésének problémája* (1915); *A büntetőjogi elvétel kérdéséhez* (1917); *A büntetőjogi beismerés* (1922); *La légalité et l'opportunité* (1925).

Zehlendorf, Berlin elővárosa a potsdami közigazgatási kerületben, (1919) 20,561 lak. Villamos művek, harangöntés, papirgyártás.

Zeiditák (v. zaiditák), a mohammedánok siita felekezetének egyik ága, 740. az 'alida-párt egy része Zeidet, Huszejn (I. o.) unokáját, a siiták (I. o.) negyedik imámjának, Zein al-Ábidinnak fiát ismerték el imámnak és érdekében az omajjád uralom ellen fellázadtak, amiért Zeid halálal lakolt. A meggyilkolt imám hívei az általános siita felekezettől eltérően, nem kizáróan Huszejn, hanem Haszan leszármazottjaival is töltik be az imámi méltóságot. Az idriszidák (I. o.) dinasztiája ily zeidita imámtól alapítottatott A Z. 1197. Dél-Arábiában önálló államot alakítottak; most leginkább Nyugat- és Dél-Arábiában vannak elterjedve. Szamoában még most is uralkodnak a Z. imámjai. A többi siitáknál sokkal mérsékeltbb tanaikat, ugymint irodalmukat *Strothmann* ismertette: *Der Islam c. folyóirat* I. és II. kötetében; *Das Staatsrecht der Zaiditen*; *Der Kultus der Zaiditen* (Strassburg 1912).

Zeigner, Erich, német jogász és politikus, szül. Erfurtban 1886 febr. 17. Államügyész volt, majd Lipésében 1919. bíró, 1921 aug.-ban szász igazságügyminiszter lett s 1922. a szász országgyűlésen szocialista képviselő. 1923 márc. 21. szász miniszterelnök és külügyminiszter lett; de 1923. őszén kommunista üzelmek és visszaélések miatt német birodalmi csapatok vonultak be Szászországba s a kormányt letartóztatták, majd Z.-t bíróság fegyházra ítelték; de 1925 augusztus havában a bautzeni fegyházból szabadon bocsátották.

Zeila (Szejla, Szelah), város az angol protektorátus alatt álló Szomál-parton Északkelet-

Afrikában, az Adeni-öböl mellett, (1911) 15,000 lak. Dél-Abesszinia kikötője, nagy vásárokkal. 1875. az egyiptomiak szállták meg, de 1883. kivonultak onnan, mire az angolok vették birtokukba.

Zeisberg, Karl, lovag, osztrák altábornagy, szül. Boroszlóban 1788., megh. Steinerhof főrdőn (Stájerország) 1863 jún. 29. Az osztrák hadseregbe lépéven, részt vett az 1809-, 1812- és 1813—14-iki hádjáratokban. A béke idején mint vezérkari és térképező tiszt működött. 1847-ben vezérőrnagy és zárai dandárparancsnok lett. 1848 szept.-ben **Jellachich** vezérkari főnökének választotta, mikor hazánkba betört. Részt vett Bécs ostromában és a schwechati csatában, azután az 1848—49-iki téli hádjáratban. 1849 nyarán altábornagy lett és Nugent tartalékseregébe osztották be, ugyanekkor megkapta a Mária Terézia-rendet. 1849 nov. az Erdélyt megszálló 12. hadtestben hadosztályparancsnokká nevezték ki; 1852. vonult nyugalmába.

Zeiss, 1. Karl, német mechanikus, szül. Weimarban 1816 szept. 11., megh. Jenában 1888 dec. 3. U. o. 1846. optikai műhelyt alapított s különösen mikroszkópjai lettek híresek. Később Abbet, majd idősb flát, Roderichot is üzletársává vévén, vállalatát a tudományos eszközök elsőrendű gyárává fejlesztette. Halála után fia kilépéven a vállalatból, Abbe a Z.-alapítvány birtokába adta át a vállalatot, amely nagy hírré tett szert kitűnő csillagászati műszereivel. A vállalat tiszta jövedelméből nagy összegeket adnak tudományos célokra.

2. Z., Karl, színházigazgató, szül. Meiningenben 1871 szept. 13. Előbb Drezdában működött, 1916. Majna-Frankfurtban a városi színházak, 1920. a bajor állami színházak főintendánsa lett Münchenben. Munkája: *Die Staatsidee* P. Corneille's (1896). Kiadta Hebbel összes műveit (1899—1900, 4 köt.).

Zeissberg, Heinrich, lovag, osztrák történész, szül. Bécsben 1839 júl. 8., megh. u. o. 1899 máj. 27. Előbb lembergi, majd innsbrucki, 1873 óta bécsi egyetemi tanár volt; 1896. a császári udvari könyvtár igazgatójává nevezték ki. Művei: Arno, erster Erzbischof von Salzburg (Wien 1863); Vincentius Kadlubek, Bischof von Krakau (u. o. 1869); *Das älteste Matrikelbuch der Universität Krakau* (Innsbruck 1872); *Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters* (Leipzig 1873); *Rudolf von Habsburg u. der österreichische Staatsgedanke* (Wien 1883); *Über das Rechtsverfahren Rudolfs von Habsburg gegen Ottokar von Böhmen* (u. o. 1887); *Zur deutschen Kaiserpolitik Österreichs 1795* (u. o. 1889); *Zwei Jahre belgischer Geschichte 1791—92* (u. o. 1891, 2 rész); *Belgien unter der Generalstatthalterschaft Erzherzog Karls, 1793—1794* (u. o. 1893—94, 2 rész); *Erzherzog Karl von Österreich, Lebensbild* (u. o. 1895, 1 köt., 2 rész); *Quellen zur Geschichte der deutschen Kaiserpolitik Österreichs 1793—97* (u. o. 1882—89, 3—5. köt., *Vivenot* gyűjteményének folytatása).

Zeiss-féle alapítvány, 1. Abbe, 2.

Zeiss-féle lencse, 1. Mikroszkóp.

Zeist (Zeyst), város Utrecht holland tartományban, (1920) 17,712 lak.

Zeitblom, Bartholme, német festő, szül. valószínűleg Memmingenben 1450 után, megh. Ulmban 1520 körül. Apósának, Hans Schüchlinnek volt tanítványa. Ulmban élt és ott a korabeli festészet fő mestere volt. Kiváló művei: a heurbergi templom szárnyas oltárát díszítő festmények (Stuttgarteri muzeum), az eschachi oltár szárnyképei (u. o.), a bingeni templom szárnyasoltára, stb.

Zeitun (Zeitün, Szeitun), város Maras szandzsákban, Kis-Ázsiában, az Iszkanderun-öböltől 130 km.-re EK.-re, 1060 m. magasan a tenger színe felett, mintegy 5000 örmény lakosa volt. A XVI. sz. előtt Ulmának nevezték. 1862-ig majdnem egészen függetleníteni tudta magát a törököktől, későbbis folytonos lázadások színhelye volt s a nagyhatalmak beavatkozására keresztény kaimakomot kellett kinevezni. Az örményülözések következtében sokat szenvedett.

Zeitz, az ugyanily nevű járás székhelye Merseburg porosz kerületben, (1919) 32,222 lak., vasúttással, gép-, szivar-, zongora-, ecet-, cukor-, szesz-, illatszergyártással, pamut- és gyapjúárú-készítéssel. Az egykori Z. püspökséget 968-ban I. Ottó alapította, de már 1028. Naumburgba helyezték át és ezóta Naumburg-Z.-i püspökségnek hívták. Utolsó püspöke Pflug 1564. halt meg; ezután a szász választófejedelemséghez, 1815. pedig túlnyomó nagy részben Poroszországhoz került.

Zeja, folyó, 1. Szeja.

Zeke népies magyar ruhadarab. A székelyeknél többnyire darócból készült és hosszú; a Dunántúl rövid, zsinóros posztókabát. Régi magyar viselet; hajdan a katonáknak és hajósoknak kedvelt ruhadarabja. L. a forrásműveket *Magyar viselet* alatt.

Zelandus, Bellamy Jacobus (l. o.) németalföldi költő árneve.

Zelaya, departamento Nicaraguában, l. *Moszkító-part*.

Zele, község Kelet-Flandria belga tartományban, (1910) 14,302 lak., vászon- és pamutszövővel, vitorlavászon- és hajókötélgégyártással.

Zelénd (Zeland), a Kaplyon-nemzetségből, a tatárjárás idejében királyi kancellár, pozsonyi prépost, utóbb 1245-től veszprémi püspök volt. Részt vett az 1252-iki zsinaton. Némileg rendezte egyházmegyéjében a kongruát. Meghalt Tátika felső várában, melyet az alsóval együtt ő építtetett.

Zelenika, kis falu Dalmáciában, Cattaro város közelében, (1910) 507 lak. Z.-t Cattaróval vasút köti össze s Z. tulajdonképpen Cattaro vasúti állomása és szárazföldi árgyújtóhelye. Most a Szerb-Horvát-Szlóven királysághoz tartozik.

Zelenka Pál, ág. hitv. ev. püspök, szül. Csehbrézón (Nógrád vm.) 1839., megh. Miskolcra 1910 dec. 4. Tanulmányait Pozsonyban és Jenában végezvén, 1862. Irsára, 1866. Miskolcra hívták meg lelkésznek és ott maradt élete végéig. 1890-ben a tiszai kerület püspökévé választotta. Különösen érdemes munkásságot fejtett ki az evang. egyetemes gyámintézet érdekében. Irodalmi munkái: *A miskolczi ev. egyház közgyűlési emléke 1782—1882* (1882); *Emléklapok* (az evang. gyámintézet története). Megírta az 1790—91-iki vallásügyi

törvény meghozatalának emlékére a hazai protestantizmus rövid történetét és sok értekezést írt a budapesti és pozsonyi prot. egyházi folyóiratokba.

Zelenski, *Ladistas*, lengyel zeneszerző, szül. Gorodkowitza nevű családi birtokán 1837 júl. 6., megh. Krakóban 1921 febr. Operái: Konrad Wallewrod (1885); Gopjana (1896); Janek (1900); Stara Báru (1907). Írt egyházi és kamarazene-műveket is.

Zelenski, *I. Zselenski*.

Zell, több város Ausztriában, Svájcban és Németországban; nevezetesebbek: 1. *Z. am See*, az ugyanily nevű salzburgi kerületi kapitányság székhelye Pinzgauban, a Zelli-tó Ny.-i partján, (1920) 1981 lak., régi gót templommal, több nagy hotellel, fürdővel és élénk idegenforgalommal. Ny.-ra tőle van a *Schmittenhöhe* (1935 m.) szép kilátással; a tó DK.-i végében pedig a Lichtenstein hercegi család Fischhoru nevű kastélya. — 2. *Z. am Ziller*, falu Schwaz tiroli kerületi kapitányságban, a felső és középső Zillertal legélénkebb helysége, 573 méter magasan, a Ziller mellett, (1910) 1006 lak., ipariskolával és nagy marhatenyésztéssel.

Zell., latin állatnév után *Zeller* Philipp Christoph gloagai tanár (1803—33), német mikrolepidopterológus nevének rövidítése.

Zell, *I. F.*, igazi nevén *Walzel* Camillo, német színművész, szül. Magdeburgban 1829 febr. 11., megh. Bécsben 1895 márc. 17. Atyja, *Walzel* August alapította az első magyar könyvnyomdát Pesten. Ugyanítt és Bécsben nevelkedett Z. is s mint a Dunagőzhajózási Társaság alkalmazottja, gyakran tartózkodott hazánkban. 1873-tól kezdve csak az irodalomnak élt, mint hírlapíró. 1884—1888-ban a Theater an der Wien igazgatója volt. Angol és francia színműveket fordított németre, számos operette-szöveget írt, melyek nevezetesebbjei: *Der Karneval in Rom*; *Bocaccio*; *Eine Nacht in Venedig*; *Gasparone*; *Der Bettelstudent*; *Der Viceadmiral*; *Der Nachtwandler*.

2. *Z., Theodor*, álneve *Banke* Leopold állattani, különösen állatlélektani kutatónak, szül. Ketschendorfbán (Fürstenwalde mellett) 1862 jún. 18. Művei: *Ist das Tier unvernünftig?* (1904); *Streifzüge durch die Tierwelt* (1906); *Das Gemütsleben in der Tierwelt* (1921).

Zella-Mehlis, város Thüringiában, a moinigeni kerületben, (1919) 12,858 lak., műipari és fémipari iskolával, nagy fémiparral, gépkocsigyártással.

Zeller (név.). *I. Apium*.

Zeller, *I. Eduard*, német filozófiai történészt, szül. Kleinbottwarban (Württemberg) 1814 jan. 22., megh. Stuttgartban 1908 márc. 19. 1847-ben tanár Bernben, 1849. Marburgban, 1862. Heidelbergben, 1872—92. Berlinben. Fő műve a görög filozófia története, melyet óriási tudás, pszisztikus előadás, filozófiai elmélyedés e téren a legkiválóbb, klasszikus művé avattak. Igen becses műve: *Geschichte der deutschen Philosophie seit Leibniz* (1873); továbbá a nagy műnek kivonata: *Grundriss der Geschichte der griechischen Philosophie* (7. kiad. 1922). Gazdag tartalmúak összegyűjtött értekezései: *Voträge und Abhandlungen*

(3 kötet). Egyebek: *Platonische Studien* (1839); számos teológiai műve; *Staat und Kirche* (1872); *Friedrich der Große als Philosoph* (1886). Kiadta Strauss D. leveleit 1896. Filozófiai meggyőződése Hegelből indul, de később eltávolodik tőle és nagy történeti műve egészen fölszabadul a spekulatív rendszer nyűgétől.

2. *Z., Jules Sylvain*, francia történészt, szül. Párisban 1819 ápr. 23., megh. u. o. 1900 júl. 25. Hosszabb ideig Németországban tartózkodott s 1849 óta mint a történelem tanára különböző városokban működött. Munkái: *L'histoire de l'Italie* (6. kiadás 1906); *Les empereurs romains* (1863, 4. kiadás 1876); *Entretiens sur l'histoire* (2. kiadás 1865, 2 kötet); *Histoire de l'Allemagne* (1872—91, 7 kötet). — *Fia Z. Berthold* (1848—99) szintén történészt. Munkái: *Henri IV et Marie de Médicis* (1877); *Études critiques sur le règne de Louis XIII.* (1879—80, 2 kötet); *La minorité de Louis XIII.* (1892); *Claude de France* (1892); *Marie de Médicis et Villeroi* (1897); *Marie de Médicis et Richelieu ministre* (1899).

3. *Z., Karl*, német zeneszerző, szül. St. Peter i. d. Auban (Alsó-Ausztria) 1842 júl. 19., megh. Badenban (Bécs mellett) 1898 aug. 17. Az osztrák kultuszminisztériumban volt udvari tanácsos. Nevét *Der Vogelhändler* (A madarász) és a *Der Obersteiger* (A bányamester) c. operettjei tették ismertté.

Zelliger, *I. Alajos*, kat. áldozópap, egyházi író, szül. Zohoron (Pozsony várm.) 1863 jún. 27. A teológiát Esztergomban végezte. Pappá szentelték 1885. Három évi budapesti hitoktatói működése után 1888. Nagyszombatban városi káplán és káptalani karkáplán, u. a. évben kir. kat. tanítóképzőintézeti tanár lett, 1897. nagyszombati érsekhelynöki titkár, 1916. plébános és kanonok Nagyszombatban, 1917. c. apát. A Szent István-akadémia r. tagja. Már növendékpap korában foglalkozott az irodalommal. 1886 szept.-től 1888 jún. 15-ig főmunkatársi minőségben szerkesztette a *Népnevelő* című kat. tanügyi lapot. Önálló művei: *Simor János hercegprímás, bíbornok és esztergomi érsek vázlatos élel- és jellemrajza* (Budapest 1886); *Esztergomvármegyei érsek* (pályadíjat nyert, Budapest 1888); *Egyházi érsek csarnoka* (Nagyszombat 1893, forrásmű).

2. *Z. József*, pedagógus, tankönyvíró, előbbinek atyja, szül. Szeniczen (Nyitra) 1837 okt. 21., megh. Nagyszombatban 1886 aug. 31. Már 16 éves korában elvégezte a tanítóképzőt s kinevezték a pozsonymegyei nádasai elemi iskolához, később Nagylévdára, majd Ipolyi Arnold, későbbi nagyváradi püspök meghívására Zoborra ment kántortanítónak. Már 1862. fontos kérdésekhez szólott a Tanodai Lapokban; a kerületi tanítói tanácskozásokon feltűnt alapos dolgozataival, amiért már 1863. dícsérő oklevéllel tüntette ki a pozsonyi tankerületi főigazgatóság, mire Malaczkára igazgatótanítónak nevezték ki. Őt bízták meg az 1868-iki közoktatási törvényjavaslat ellen az országgyűléshez felterjesztendő emlékirat szerkesztésével; 1869. a beszterezebányai tanítóképzőintézet tanára, 1872. a nagyszombati tanítóképzőintézet igazgatótanára lett. Nagyszombatban való működése alatt gazdagította

különösen a népiskolai tankönyvirodalmat; tankönyveinek legnagyobb része a tót nép magyarosítását célozta. Összesen 35 tankönyvet írt. 1880-ban megindította a Népiskolai Tanügyi Figyelőt, mely 1882. Népevelő címen, halála után Komlóssy Ferenc szerkesztésében (Z. Alajos és Vilmos főmunkatársakkal) 13 évfolyamot élt meg, míg 1895 elejétől a Szt. István-Társulat kiadásában mint hivatalos kat. tanügyi lap jelent meg. V. ö. *Komlóssy F.*, Z. élet- és jellemrajza (Budapest 1886).

3. *Vilmos*, egyházi író, Z. 2. fia, szül. Zohoron 1862. máj. 27. Már mint zsepp-fővárosi hitoktató lett. Pappá szentelték 1884. 1887-ben fővárosi segédlelkész lett a VI. kerületben. 1893-ban kánonjogdoktor, 1896. kiküldetett a népiskolai hittani tanterv revíziójára, 1910-ben Krisztinavárosi plébános, 1922. e. apát. Számos cikket, értekezést, könyv-bírálatot, szenteszédet stb. közölt a Hazánkban, Magyar Államban, Függetlenségben, Külföld Szónokaiában, Magyar Sionban stb. 1888. jún.-tól 1891. végéig főmunkatársa, 1892-95. felelős szerkesztője a Népevelő, 1897-től tulajdonos-szerkesztője a Katholikus Tanügyi pedagógiai lapnak. A Pallas és Révai Nagy Lexikona római és görög kat. vonatkozású részének szakszerkesztője. Mint ilyen, számtalan rövidebb-hosszabb cikket írt. 1903-ban a katekizmusjavító nagy és szűkebb bizottság tagja. Önálló művei: *Üdvösség útja* (imakönyv, Pápay Ferencsel, 1889); *Mária virágai* (1901); *Titokteljes asszony* (1902); *Májusi virágok* (1903); *Máriaképek* (1904); átdolgozta Schulz Imre polgári leányiskolai Földrajzait (1906) stb. V. ö. *Zelliger A.*, Egyházi írók csarnoka.

Zellit, I. Cellit.

Zelli-tó, 1. gleecser-eredetű tó Salzburgban, Mitter-Pinzgauban, a Salzach völgyének É.-i oldalvölgyében, az Osztirák-Alpok mészkő hegyei közt, gyönyörű vidéken, 740 m. magasan a tenger színe felett. Területe 470 ha., legnagyobb mélysége 67 m. Ny.-i partján van Zell-am-See (l. o.). — 2. Z. kis, gleecser-eredetű tó Felső-Ausztriában, a Mond-tólól ENy.-ra. Másként Irt-tónak is nevezik. 553 m. magasan van a tenger színe felett, területe 335 ha., legnagyobb mélysége 32 m. Dél felé, a Mond-tóba folyik le vize. K.-i partján van Zell-am-Moos helység.

Zellner, *Leopold Alexander*, német zeneszerző, szül. Zágrábban 1823. szept. 23., megh. Bécsben 1894. nov. 24. 1859-66-ig elsőnek rendezett történeti hangversenyeket Bécsben és 1855-68-ig a Blätter für Theater, Musik und bildende Kunst e. folyóiratot szerkesztette. Önállóan megjelent művei: *Vorträge über Akustik* (1892); *Vorträge über Orgelbau* (1893) és *Über Liszt's Granar Messe* (1858).

Zellő (*Zvala*), kisk. Zemplén vm. szinuai j.-ban, (1910) 441 rutén lakossal. 1915-ben az oroszok betörésekor véres harcok folytak környékén. (Tr. Cs.-Szl.)

Zelnicemeggy, l. *Prunus* (padus).

Zeloták (gör., a. m. rajongók), a palesztinai zsidók közül azok, kik mint hitük vakbuzgói hível, a rómaiak elleni lázadásra szították a népet és saját hitfeleiket is üldözték, kik a rómaiak-

kal tartottak vagy uralmukat túrték. Manapság Z.-nak azokat szokták nevezni, kik más véleményen, kivált más hiten levők irányában türelmetlenül viselkednek.

Zelovich *Kornel*, műegyetemi tanár, szül. Dömösön (Esztergom vm.) 1869. márc. 11. Műegyetemi tanulmányait Budapesten végezte. 1892-94-ig a kir. József-műegyetemen tanársegéd volt, 1894-98-ig a magyar államvasutak mérnöke, 1898-1908-ig a vasúti és hajózási felügyelőségnek működött, 1908. az államvasutak budapest-jobbparti igazgatóságának feje lett, 1910. igazgatóhelyettes, 1914. rendes tanárnak nevezték ki a műegyetemre, 1914-16-ig a műegyetem közgazdasági fakultásának dékánja, 1921-23-ig a műegyetem rektora volt. 1921. a Magyar Tud. Akadémia levelező tagjának választotta. Önállóan megjelent főbb művei: *A középítési vasszerkezetek* (1896); *A budapesti lánc-híd* (1899); *A technikus neveléséről* (1902); *Jelentés a vasúti hidak méretezése, forgalombahelyezése és időszaki vizsgálata tárgyában* (1903); *A vasúti vashidakban megengedhető igénybevétel* (1907), a Mérnök- és Építészegylet Holland-pályadíját nyerte); *A vasúti felépítmény* (1909); *Nagy vasutak gazdasági üzeme* (1912); *A vasút* (1913); *A vasúti felépítmény* (1918); *A vasúti üzem* (1918); *Vágánykapcsolások és vasúti állomások* (1919); *Széchenyi mérnöki alkotásai* (1920); *A m. kir. József-műegyetem és a hazai technikai oktatás története* (1922); *A vasutak üzemi költségei* (1923); *A magyar tudományos munka válsága* (1923); *A középiskolai oktatás reformjának kritikája* (1924); *A technika halála a közlekedésre* (1924); *Széchenyi és a magyar közlekedésügy* (1925); *A magyar vasutak története* (1925); *A székesztendő vasút* (1925).

Zelter, *Karl Friedrich*, német zeneszerző, szül. Petzow-Werderben (Poroszország) 1758. dec. 11., megh. Berlinben 1832. máj. 15. 1800-ban a berlini Singakadémia igazgatója lett, 1808. megalapította az első német daloskört (Liedertafel), 1819. szervezte az egyházi zeneintézetet. Goethe benső barátja lett s 3 kötetnyi levelezése maradt hátra. Dalai és férfirkari igen népszerűek voltak. Írt több zenetörténeti munkát is.

Zeltweg, falu Judenburg stíriai kerületi kaptányországban, (1910) 3890 lak., nagyszerű vasművekkel.

Zelus Domus Dei (lat.), kezdőszavai X. Ince pápa 1648. nov. 26. kelt és 1651. jan. nyilvánosságra hozott bullájának, amelyben a vesztfáliai békeszerződésnek az egyház jogait sértő pontjait, valamint a záradékot, melyszerint a békeszerződés ellen tiltakozni nem szabad, érvényteleneknek nyilvánítja. V. ö. *Wetzer-Welte*, Kirchenlexikon (6. köt.)

Zemenye (*Zemmendorf*), kisközség Sopron vármegye nagymartoni járásában, (1920) 835 német lakossal. (Tr. A.)

Zemerka a. m. *Csemerka*, hegytető a Javornik-hegységben (l. o.).

Zemlinsky, *Alexander von*, német zeneszerző, szül. Bécsben 1872. okt. 4. 1906-ban a bécsi udv. operaház, 1909. a mannheimi udv. színház első karnagya lett. Operái: *Sarona* (1897); *Es war*

einmal (1900); Eine Florentinische Tragödie (1917). Számos zongoradarabot írt.

Zemlya (*Novaja-Z.* a. m. új-föld), jelenleg az orosz szovjet-köztársaság autonómikus Zürjén-területéhez tartozó kettős sziget az Északi-Jeges-tengerben a Barents- és a Kari-tengerek közt. Legdélibb pontja a Kusszov-fok $60^{\circ} 31'$, a legészakibb a Jégfok $77^{\circ} 6'$ földr. szélességen van. D.-en a Vajgács-szigettől a Kari-út választja el, É.-on a Ferenc József-földet megközelíti. Hossza mintegy 950 km., szélessége 60—145 km. közt változik. Területe 92,000 km², ebből az É.-i szigetre 51,000 km², a D.-re 41,000 km² jut. Még néhány kisebb sziget tartozik hozzá, összesen 321 km² területtel, legnagyobb köztük DNY.-on a Mezdusár-sziget. A szigeten hegylánc húzódik végig, az Úral folytatása, némely helyen 1400 m. magasra is emelkedik. A szigeteket hatalmasan el voltak jegesedve, hatalmas fjordok szabdalják a partokat, ezek közül egyik teljesen kettévágta a szigetet, ez a Matoeskin-út a két sziget közt. Egyes darabokon, mint DNY.-on a «Ludak földjén», továbbá DK.-en és ÉNy.-on a partok nagyon egyhangúak, egyenesek. A hegység főképen szilur-és devonkori, erősen gyűrűt kőzetekből áll, a D.-i sziget Ny.-i oldalán külön portir-hegyek emelkednek. A szigeteket van vas és szén. A szigeteket éghajlata rendkívül zord, bár a Golf-áram a Ny.-i partokon még mindig érzetű hatását. A K.-i partokat majdnem állandóan eltorlaszolja a jég. Évi középhőmérséklete -8° , -9° közt ingadozik. A hegyeket hatalmas hó-és jégtömegek takarják s ezekből nagy gleccserek jönnek le egész a tengerig. Csak tundra-növényzet van rajta, tehát túlnyomóan moha és zuzmó s csak 185 faj virágos növény ismeretes. A hóhatár 600 m. magas van. Az állatvilág elég gazdag, van jegesmedve, farkas, sarki róka, hermelin, rénszarvas és 43 féle madár. A partok közelében sok a hal és sok volt a bálna; ez, meg a prémes állatok vonzották ide a bálnavadászatot és prémvadászatot. 1877-ben az orosz kormány a D.-i sziget Ny.-i oldalán levő Möller-öbölben Karmakuli mentőállomást rendezte be, itt 1882 óta meteorológiai állomás, 1888 óta pedig szamojéd gyarmat van. A Matoeskin-út közepére is telepítettek szamojédeket. A szigetet ma, a bálnavadászat megszűnésével, nagyon elhagytottak, egyes részeit még alig ismerjük. Felfedezését történetét v. ö. gróf *Teleki Pál*, *Novaja-Z.* felfedezésének története (Pöldr. Közlem. 1899, 185 old.); továbbá *Boriszov*, *Meine Erlebnisse auf Novaja-Z.* (Prága 1906).

Zemplén vármegye hazánk tiszajobbparti részében; *határai* voltak a trianoni békekig: É.-on Galicia, Ny.-on Sáros, Abaúj-Torna és Borsod, D.-en Szabolcs, K.-en Ung vármegye.

Állapota az 1920-iki trianoni békeszerződés előtt:

Területe volt 6282 km². É.-i része és Ny.-i határszéle hegyes, K.-i és D.-i része lapályos. É.-i határszélén a K.-i Beszkidék hegycsoportja (1300 m.), a Círóka völgyén túl a Vihorlát-hegység (1074 m.) trachittömege emelkedik. A sárosi és abaújtonnai határszél az eperjes-tokaji trachit-hegységhez tartozó Simonka-csoport (1092 m.)

foglalja el, melyet a Dargó-hágó (475 m.) választ el a bortermő Hegyaljától (749 m.), mely Tokajnál a Nagyhegyvel (516 m.) az Alföld szélén véget ér. Az ezen hegylánctól K.-re eltérülő, az Ondava,

Tapoly és Laboretől öntözött lapálya a nagy magyar Alföld legészakibb öble; a Bodrog és Tisza közti része a Bodrogrköz, míg a Szerencs és a Tisza közti része Harangod és Taktaköz (lásd *Takta*) nevet visel. *Folyóvizekben* a vmegye felette gazdag; legnagyobb folyója a D.-i határt jelölő Tisza és a vele majdnem párhuzamos Bodrog, mely a Labore, Ondava és Latorca egyesüléséből jó létre; közvetlenül a Tiszába ömlik a Sajó és Hernád; a Takta és Ond, valamennyi Tokajon alul. Mocsarak a Bodrogrközben nagyobb kiterjedésben vannak.

Éghajlata az É.-i hegyes részben elég zord, a D.-i lapályon jóval melegebb; az évi közepes hőmérséklet Nagymihályban 9° , Sárospatakon $9^{\circ} 6$ C^o, szélsőségei amott $37^{\circ} 0$ és $-25^{\circ} 1$, itt $33^{\circ} 6$ és $-21^{\circ} 4$ C^o. A csapadék évi mennyisége Tokajon 687, Sátoraljaújhelyen 690, Nagymihályon 786 mm.

Terményei az ásványországból némi kőszén és vas (Zamutó, Bánszka, Gálszecs), de nem bányamívelés tárgya, van azonban számos trachitkőbánya és nagyobb mennyiségben mészkő is fordul elő, a Hegyaljában kaolinföld, Sárospatakon pedig kitűnő kovamalomkő. A vármegye termőterületéből volt szántóföld 264,237, kert 9864, rét 52,022, legelő 94,617, szőlő 5460, és erdő 166,782 ha. Főbb terményei: búza, rozs, árpa, zab, tengeri, burgonya, reepe, len, kender, dohány, eukorépa stb. A gazdálkodási rendszer túlnyomóan még kezdetleges, kivált a galiciail határon (az ú. n. Krajnyában) volt ez tapasztalható, okszerű gazdálkodás csak az uradalmakban volt. A bortermés a lakosság egyik fő jövedelmi forrása és a Hegyalján ősidők óta világhírű. Gyümölcs bőven terem, leginkább szilva, körté és alma. Az erdőnek negyed része tölgyes, három negyed része bükkös és egyéb lombérdő, fenyő alig fordul elő. Az *állattenyésztés* elég fejlett; az 1911. évi felvétel szerint volt a vármegye területén 149,651 szarvasmarha, 40,772 ló, 238 szamár, 50 öszvér, 5695 kecske, 98,362 sertés és 83,468 juh. A köznép lova középszerű, Gálszecs és Terebes vidékén jó. A tejgazdaságot és sajtkészítést több helyütt űzik, nemkülönben a méhészetet. A mezőgazdálkodás előmozdítására a Z.-yármegyeyi Gazdasági Egyesület és több gazdakör áll fenn, továbbá több lecsapoló társulat és közcélú szőlőtelep.

Lakosainak száma 1869-ben 295,618 volt, 1910-ben 343,194 (közte 464 katonája). Egy km²-re 546 lélek esett s így Z. a ritkábban lakott vármegyék közé tartozott. Népességének lassú emelkedése az Amerikába való kivándorlásban találja magyarázatát. A lakosok közt volt 193,794 magyar

Zemplén vármegye címere.

(56,5%), 9749 német, 92,948 tót (27,1%) és 39,033 rutén (11,4%). A magyarság 10 évi szaporulata 19,687 lélek, vagyis 11,3%. A nem magyar ajkú lakosság közül csak 25,238 lélek (16,9%) beszélt magyarul. Hitfelekezet szerint volt 132,395 kat. (38,6%), 103,118 gör. kat. (30,0%), 6822 ág. ev. (1,9%) helv. (19,7%) és 33,041 izr. (9,6%). Foglalkozásra nézve így oszlott meg a kereső lakosság: őstermelés 95,948, bányászat 19, ipar 18,101, kereskedelem és hitel 4484, közlekedés 2639, közzolgáltatás és szabad foglalkozások 3894, véderő 464, napszámos 3682, házi cseléd 5816, egyéb foglalkozásnál 3149. Az őstermelés a lakosság fő foglalkozása; a háziipar, valamint a kisipar helyzete kedvezőtlen. Nagyobb gyári vállalatjai: 1 cukorgyár (Szerencs 2200 munkás), több gőzmalom, szeszgyár, fűrésztelep, 1 dohánnyagyár (Sátoraljaújhely 1100 munkás), 1 gyufagyár (Tokaj), 1 vasúti javítóműhely (Sátoraljaújhely) stb. A kereskedelem kizárólag a mezőgazdaságra támaszkodik, fő cikkei: gabona, repce, állatok; Sátoraljaújhely, Nagymihály, Gálszécs, Tokaj, Homonna marhavásárai élénkek. A hitelügyeket 31 bank és takarékpénztár és 48 szövetkezet elégítette ki. Közlekedési eszközei: 427 km. vasút, 303 km. állami út, 776 km. törvényhatósági út és 764 km. községi út (utóbbiból 227 km. kiépítetlen). Hajózás csak a Tiszán folyik.

Közművelődési állapota nem kedvező; a 6 éven felüli lakosságának 61,6%-a tudott írni és olvasni és a tanköteles gyermekek közül 7883 nem járt iskolába. A vármegyében összesen 950 tanintézet volt, ú. m.: 1 jogakadémia és 1 hittani intézet (Sárospatak), 2 gimnázium (Sátoraljaújhely, Sárospatak), 1 vincellérképző intézet (Tarcsal), 5 ipari és kereskedelmi iskola, 1 tanítóképző intézet (Sárospatak), 11 polgári iskola, 11 iparos és 1 keresk. inasiskola, 462 elemi népiskola, 371 ismétlő és 41 gazdasági népiskola és 42 kisdudóv. Nevezetes intézet a homonnai műfaragó-iskola. A szellemi élet központja Sárospatak és Sátoraljaújhely.

Közigazgatás. Z. vm. 12 járásra oszlott, ú. m.:

Járás, város	Közlekedési száma	Népesség száma	Ebből				Lakó- házak száma
			magyar	német	tót	ruthén	
Bodrogközi járás	43	41,017	40,840	86	26	10	6,979
Gálszécsi	37	29,765	8,791	591	19,655	10	5,482
Homonnai	40	20,840	2,481	1,433	14,426	937	3,674
Mezőlaborczy	49	18,254	680	1,857	950	14,245	3,206
Nagymihályi	44	35,628	9,046	1,382	24,320	56	6,653
Sárospataki	9	18,445	18,217	71	111	1	2,692
Sátoraljaújhelyi	41	22,997	18,180	98	4,512	11	4,485
Szerencsi	26	46,396	46,018	96	98	9	7,695
Szinai	49	28,174	925	1,228	5,718	19,322	4,948
Estorkői	44	11,970	616	1,438	5,595	3,422	2,044
Tokaji	15	26,347	25,991	106	133	27	4,682
Varannói	46	23,424	3,044	1,090	16,891	952	4,505
Sátoraljaújhelyi rtv.	1	19,946	18,065	273	478	31	1,868
Összesen	450	343,194	193,794	9,740	92,943	99,033	58,836

A vármegyében 26 nagy- és 423 kisközség volt. A községek általában véve igen kicsinyek, 2000-nél több lakosa 25-nek van. Legnépesebbek (1910-ben): Sátoraljaújhely 19,940, Sárospatak 9427, Nagymihály 6120, Szerencs 6101 és Tokaj 5105 lakossal. Székhelye *Sátoraljaújhely*. Az országgyűlésbe Z. vármegye 8 képviselőt küldött.

A trianoni békeszerződés Z. vármegye legnagyobb részét, 4507 km² területet 373 községgel, összesen 209,763 lakossal Cseh-Szlovákiának ítélte oda (Gálszécsi, homonnai, mezőlaborczy, nagymihályi, szinai, sztopkói és varannói j.-ok egészben, a bodrogközi és sátoraljaújhelyi j.-ok részben).

A megmaradt terület (1776 km²) lakosainak száma 1920. 136,159, egy km²-re tehát 76,7 lélek jut. A lakosok között van 132,020 magyar (97,0%), 1285 német (1,0%), 1526 tót (1,1%) és 699 rutén (0,5%); a nem magyar ajkúak közül 3199 lélek (77,3%) beszéli a magyar nyelvet. Hitfelekezet szerint van 55,187 r. kat. (40,5%), 17,908 gör. kat. (13,2%), 46,181 ref. (33,9%), 1707 ág. h. ev. (1,3%) és 14,858 izraelita (10,9%). Foglalkozásra nézve van a keresők között 40,465 őstermelő, 4 bányászattal, 8477 iparral, 2610 kereskedelem- és hitellel, 1749 közlekedéssel foglalkozik, 2293 a közzolgáltatás és szabadfoglalkozásokhoz tartozik, 738 napszámos, 1266 nyugdíjas, stb., 2238 házi cseléd és 446 egyéb és ismeretlen foglalkozású. Az eltartottak száma: 74,896.

A vármegye megmaradt területe 5 járásra és 1 rendezett tanácsú városra oszlik, ú. m.:

Járás, város	Közlekedési száma	Lakosság száma	Ebből			Házak száma
			magyar	német	tót	
Bodrogközi járás	14	17,700	17,654	15	10	2,729
Sárospataki	17	23,182	23,118	509	609	4,497
Sátoraljaújhelyi	11	4,754	4,995	41	306	860
Szerencsi	26	46,340	45,832	201	119	7,762
Tokaji	8	18,041	17,894	67	34	3,027
Sátoraljaújhelyi rtv.	1	21,162	20,127	452	251	1,978
Összesen	77	136,159	132,020	1,285	1,526	20,613

E területen egy rendezett tanácsú városon kívül 22 nagyközség és 54 kisközség van; a községek középnagyságúak. 2000-nél több lakosa van a rendezett tanácsú városon kívül 18-nak. Legnépesebbek Sárospatak 10,408, Szerencs 5851 és Tokaj 5073 lakossal. Székhelye továbbra is *Sátoraljaújhely*.

Z. vármegye megmaradt területén a szántóföld 92,302 ha.-t foglal el, kertesk 3024, szőlő 4840 ha., rét 15,383 ha. terjedelemben van, legelő 23,394, erdő 24,738 ha-on terül el.

A főbb termények terméseredményei: búza 275,260 q, rozs 128,568 q, árpa 111,911 q, zab 67,673 q, tengeri 151,673 és burgonya 242,507 q.

A mai terület állatállománya: 36,528 szarvasmarha, 8864 ló, 37,074 sertés és 28,019 juh.

A vasúti hálózat hossza 183 km., az állami utaké 95 km., a törvényhatósági utaké 282, a községi utaké 113 km. (ebből 42 kiépítetlen).

A megmaradt területen a népesség közművelődési állapota jóval kedvezőbb, mint a vármegye egész területén. A 6 éven felüli lakosságnak 80,1%-a tud írni-olvasni. Jelenleg van 1 hittani intézet, 2 gimnázium, 2 felső kereskedelmi iskola, 1 tanítóképző, 8 polgári iskola, 1 vincellérképző intézet, 20 gazdasági ismétlő, 80 általános

ismétlé, 139 mindennapi elemi iskola, 16 óvoda, 4 inasiskola.

Története. Z. vármegye nevére nézve szláv eredetű. *Zem* a. m. föld, *pla* (a *zem*-mel egyeztetve pella) a. m. *telt, kövér.* Z. tehát kövér földet jelent. *Pesty* Frigyes szerint a honfoglalás korabeli első 15 vármegye sorában alakult.

Az *Árpád-ház* korában Z. helység várkörnyéke, a *mega*, mindinkább kitágul s körötte, mint katonai honvédelmi középpont körül, a XIII. sz. elején nagyjából a mai egész vármegye földrajzi egységé alakul. A comitatusok száma három: Z., Patak, Szerenes, negyedikül jelentkezik Tállya, ötödikül Keresztúr; a XIV. sz. elején pedig Gyepítolv (provincia gepul ultra indagine), Ormezón felül, a mai Krajnya, melynek idővel középpontja lesz Homonna (szlávul Humena — főhely), a «kulcsos város». Sárospatak I. Endre királynak kedves mulatóhelye volt; Salamon király és a hercegek Tokaj irányában mérték össze fegyvereket; II. Endre Sárospatakon pihente ki az uralkodás fáradságait; leánya, magyarországi Szt. Erzsébet világhírvételét is a sárospataki vár egyik terméhez (ma kápolna) köti a szájhagyomány; Gertrúd királyné a kövesdi várban mult volna ki tragikus halállal (Bánk bán); szíve a leleszi templomban porlik. A vérkeresztésen túlesett Z. vármegyei egyházak első gyökérhajtása a leleszi premontrai prépostság III. Béla király idejében. A kereszténység megerősödésére mutat a XI. sz.-ből való román stílus, ma ev. ref. templom Karcán. A XIV. sz.-ban pedig már két, a zempléni és zombori főesperességgel, a darnói prépostsággal (Darnó hegyen Trauezonfalva mellett) s több, különösen pálos-kolostorral találkoznak (Toronyán, Újhelyen, Terebesen, Varannón, Homonnán). A tatár főcsapat, ha nem is Z. vármegyén vonult át, de az egyik tatár alvezér erre felé vehette útját. A Bodrogköz feldúlását Rogerius említi. Magát a gyászos emléktű Muhi pusztát, Z. vármegyének D.-ről tőszomszédját, a Sajó választja el tőle. IV. Béla király, aki Z. vármegyét is sirjából keltette életre, az elpusztult «castrum de Saturelen» helyébe alapította Sátoraljaújhelyt, ő hozta be a királyi vincelléreket Olaszországból s telepítette le Olaszliszka és Bodrogolaszi környékén, kik azután beültették a Tokaj-Hegyalját s lettek szerzői a tokaji bor világhírének. Már Nagy Lajos korában Z. vármegyében a községek száma 400 körül jár (a Hunyadiak korában 500, 1915-ben 453). Sárospatak 1356. királyi városi rangra emelkedik.

Nagy Lajos király uralkodása alatt történik, hogy Novgorod hercege és Podolia fejedelme, Koriáthovics Teodor, nagy számú orosz csapatokkal beköltözvén, a magával hozott ruténség nagyobb részét Homonna körül a Krajnya és Sátoraljaújhelyen s környékén telepítette le. A huszita-eseh rablók rabigája alatt a vármegye majdnem 25 évig nyögött. De miután Sárospatak és Végardó között 1458 szept. 1. vívott igen véres csatában Magyar Balázs, Rozgonyi Sebestyén és Simon vagy 2000 főnyi csehét vágta le és maga Axamith is elesett; mintán már Patak, Újhely, Kövesd, Gálszécs (Rozgonyi Simonnak az élete árán) és Homonna váraiból is kiszorít-

tattak, a Z.-sárosi határhegység erdősegeiben kerestek maguknak búvóhelyeket s mint hegyi rablók garázdálkodtak egész 1462. történt meg-hódolásukig, midőn Mátyás király Giskrát az ország rendjei közé iktatta, a cseheket pedig zsoldos katonául fölfogadta a törökök ellen.

1471 okt. kitört a Perényi-féle lázadás. A trónkövetelő Kázmér 12,000 főnyi hadalal tört a vármegyébe és már a Hegyaljára hatolt, mikor Szapolyai Imre nádor hadainak jövetelét hírelt véve, a korona helyett megelégedett azzal a pár ezer hordó borral, melyet a szüretre ló rabolt s vitt haza magával. Két év múlva, Perényi unszolásainak engedve, Kázmér herceg megint betűtött Z. területére és Terebest megszállva, erős hadállást foglalt. Mátyás király most személyesen jött ellene s 1474. kiverte az országból.

A mohácsi csatában Zemplén urai 353 főnyi csapattal vettek részt. Nyomban ezután Szapolyai János erdélyi vajda, Regécz, Tokaj és Tállya ura, Tokajba 1526 okt. 16. gyűlésre hívta össze a honfiakat, kik Szekesfehérvárra innen tűzték ki a királyválasztó országgyűlést, ahol aztán ő választott meg királlyá. Az ország széjjeldarabolódott, mint valami dús, közös préda. Hármán osztottak meg rajta, Z.-en is: a nemzeti, a német és a török párt. Tokaj ettől fogva Felső-Magyarország sorompója: innen vezet a hadak útja a Tiszántúlra és Erdélybe, meg viszont.

A lelkiismereti szabadság kivívására irányult nemzeti mozgalom is innen kapta az első lökést. Sátoraljaújhely, Sárospatak, Terebes, Homonna, Gálszécs, Czigánd, Tarcaal stb., egész lakossága papostul áttért az ú. n. magyar hitre. Az első prédikátorok: Siklósy Mihály, Sztáray Mihály, Kopácsy István kivetkőzött papok. Gálszécsi István, Cziráky Márton Wittenbergben magától Luther Mártontól tanulták az igehirdetést.

A XVII. sz. elején Z. közmenesi családjai között kettő emelkedik történelmi jelentőség, sőt fejedelmi fenség magaslatára: a bocskói és kismarjai Bocskay-család Bocskay István által; és a felsővadászi Rákóczi-család Rákóczi Zsigmond által. Az ú. n. Bocskay-támadás a Gálszécsen 1603. tartott részleges (partikuláris) országgyűléssel vette kezdetét, mely a nemzetet már 1606. a bécsi egyezséggel, 1608. pedig a lelkiismereti szabadságnak és a protestáns hitéletnek törvénybe iktatott első biztosítékával ajándékozta meg. A szerenési gyűlés 1605 ápr. 20. Bocskayt Magyarország fejedelmévé választotta. U. o. mondták ki a protestáns felekezetek egyenjogúságát. Bocskay 1606 dec. 17. kelt végrendeletében Homonnai-Drugeth Bálintot ajánlotta ugyan fejedelmül, de a fejedelem mégis Rákóczi Zsigmond lett. Vele kezdi pályafutását a Rákóczi-dinasztia a két Györgyvel és a két Ferencel, kiknek uralkodása alatt Z. dicsősége és a nemzeté bensően összeforrt. A vezérvármegye dicsőségét II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelem fonséges alakja sugározza legkiválóbban a szülővármegyére. Reurdesunt kezdetű híres hadi kiáltványa is itt (Sárospatakon) szólt meg. Báthory Gábor, Bethlen Gábor, Apafi Mihály uralkodása alatt Z., mint a tiszai hét vármegyének egyike, a Partium ad-nexarum területén, Erdélyhez tartozott. Thököly

fölkelése idejében is nagy szerepet vitt. S végül itt született s élte ifjúságát *Kossuth* Lajos, kinek nevéhez és dicsőségéhez nem kell semmi jelző! Az epizód-képek (pl. a Martinovics-féle ösztörszékgyűlékezései Pazdícson, vagy az 1809-iki nemesi fölkelés, melynek hősi emlékét Újhely főterén monumentális oszlop, e nomen az első műemlék hazánk földjén, őrizi, vagy az 1848–49-iki szabadságharc dicső fegyvertényei Tokaj, Tarczal, Bodrogkeresztúr közt stb.) megtalálhatók e lexikon előző kötetében. Az 1920-iki trianoni békeszerződés a vármegye legnagyobb részét Cseh-Szlovákiának ítélte oda (l. fönnebb).

Irodalom. Szirmai Antal, *Notitia Hist. Comitatus Z.*, és *Not. Top. Com. Z.*; Dongó, Adalékok Z. vármegye történelméhez, I–II; Nagy Gyula, A nagymihályi és sztrali gróf Sztáray-család oklevéltára; Fejes, A sátoraljai helyi ev. ref. egyház története; Dókus Gyula, *Ünnepi beszéd Z. vármegye díszkönyvülésén 1896 máj. 19. és Z. vármegye levelestára.*

Zemplén (Zemplin), kisk. Zemplén vm. sátoraljai helyi j.-ban, (1910) 701 magyar lak. Régi földvára állítólag már a magyarok bejövetelének állott és a hagyomány szerint Árpád itt fogadta Zalán követeit. A vm. ezen községtől vette nevét. Z. váta még 1632. jó karban volt; most rom. (Tr. Cs.-Sz.)

Zemplén, 1. Géza, kémikus, műegyetemi tanár, szül. Fiumében 1883 okt. 20. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezvén, előbb itt, majd 1905. Selmezbányán lett főreáliskolai tanár, majd kormány megbízásból több évet töltött tanulmányokkal, főképen Berlinben, ahol Fischer Emil tanárral együtt német szakfolyóiratokba jeles értekezéseket írt. Visszatérve tanszékére, Selmezbányára, 1910. megszervezte az ott újonnan épített kémiai laboratóriumot, 1913. a József-műegyetemen újonnan létesített szerves-kémiai tanszékre rendes tanárnak nevezték ki. A világháború kitörése után különféle hadianyagok gyártásának eljárását dolgozta ki, aminek elismeréséül alezredes-mérnöknek nevezték ki. 1923-ban a M. T. Akad. lev. tagjának választotta. Munkái nagyobb részt a *Berichte der deutschen Chem. Gesellschaft* és a *Zeitschrift für Physiologische Chemisten* folyóiratokban, valamint magyar szakfolyóiratokban jelentek meg. Összefoglaló munkái a szénhidrátok kémiajának egész területét felölelik és az *Aberhalden* szerkesztette *Handbuch der biochemischen* és *Handbuch der biologischen Arbeitsmethoden* művekben jelentek meg.

2. Z. Győző, fizikus, szül. Nagykanizsán 1879 okt. 17., megh. 1916 jún. 29. az olasz harc-téren. 1901-ben avatták «sub auspiciis regis» doktorrá. A gimnáziumot Fiumében, egyetemi tanulmányait Budapesten, Göttingenben és Párisban végezte. Blöször br. Eötvös Lóránd tanársegédje volt. 1908-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta; tagja volt a Szent István Akadémiának is. 1912-ben a kir. József-műegyetemen az elméleti fizika tanárává neveztetett ki. Már 19 éves korában írta meg *A gázok belső surlódása* című értekezését, mellyel egyetemi díjat nyert. E dolgozata alapján a bölcsészeti kar megbizta, hogy a gázok belső surlódását saját módszerével tanulmányozza. Munkálatait 1901. a *Thand*-díjjal jutalmazták. Göttingenben a «nem folytonos jelenségek» foglalkoztatták s erre vonatkozó dolgozata

az *Encyclopädie der mathematischen Wissenschaften*-ben: Besondere Ausführungen über un-stetige Bewegungen in Flüssigkeiten címen jelent meg. 1911-ben a Magyar Tud. Akadémia *A gázok belső surlódásáról* szóló második értekezését a Rózsay-díjjal tüntette ki. Számos cikket írt szakfolyóiratokba. Könyvekben jelent meg *A elektromosság és gyakorlati alkalmazásai*; ki-sebb pályaműve: *A testek radioaktív viselkedéséről*. Korai halálával nagy veszteség érte a magyar tudományos életet.

Zemplénagárd, kisk. Zemplén vm. bodrogközi j.-ban, (1920) 1603 magyar lak.

Zempléni, 1. Árpád (családi nevén *Imrey*), költő, szül. Tállyán (Zemplén vm.) 1865 jún. 11., megh. 1919 okt. 13. Tanulmányait Sárospatakon és Budapesten végezte s a Magyar Földhitel-intézet tisztviselője lett. Ifjúkora óta írt költeményeket, novellákat, iránycikkeket. Régebben verses és prózai novellái keltettek érdeklődést, majd merész szárnyalású ódái, újabban mondái és történelmi tárgyú költői elbeszélései, amelyek képzeletük erejével, a kompozitív művészetével és színes, plasztikus nyelvével a műfaj java terméséhez tartoznak. Önállóan megjelent művei: *Költemények* (1891; újra 1892 és 1913); *Új versek* (1897); *Válogatott költemények* (1898); *Kis emberek* (elbeszélések, 1899); *Dido* (verses, lírai regény, 1901 s még az évben másodszer is); *Wesselényi emlékezete* (pályanyertes óda, 1902); *Washington* c. ünnepi ódája 100 dollár pályadíjat nyert 1906.; *Bosszú* (a Kisfaludy-Társaság Bulyovszky-díjával kitüntetett elbeszélő költemény, 1908, 2. kiadás ugyanakkor); *A kalapács* (a M. Tud. Akadémia nagy Nádasy-díjával jutalmazott költői elbeszélés, 1909); *Turáni dalok* (mondái és történelmi hősnékek 1910., azóta több kiadás-ban; megjelent Lechner Gyula német és George A. Page angol fordításában is); *Istár és Gilgames* (babiloni rege, 1910); *Miranda* (Fogazzaro verses regényének műfordítása, 1911); *A halál-völgyégy* (elb. költ., 1912); *Mogyorósból herceg* (vogul hős ének, 1913); *A hermelin* (a Kisfaludy-Társaság Bulyovszky-jutalmával koszorúzott elb. költ., 1913); *Vasfő és Ime*, vogul rege (1918, az Akadémia Nádasy-díját nyerte). Több művét németre fordította Lechner Gyula. A Petőfi-Társaság 1902., a Kisfaludy-Társaság 1911. megválasztotta tagjának. Neje *Révész Anikó* zongoraművész. Dalainak és átiratainak válogatott sorozata, melyhez Z. írt a zenéhez simuló szöveget *Tulipános láda* c. 4. füzetben (1906) jelent meg.

2. Z. P. Gyula, hírlapíró, szül. Tállyán (Zemplén vm.) 1856 júl. 28., megh. Budapesten 1902 jún. 6. A gimnáziumot és jogot Kassán végezte, majd hírlapíró lett, előbb Kassán, 1878 óta a fővárosban; szerkesztette a *Magyar Ifjúság* c. ifjúsági lapot s a Révai Testvérek *Regényvilágát* s évekig vezette a Magyarország külpolitikai rovatát. Egész sorát tiltette át irodalmunkba a francia regényeknek, főként Verne és Maupassant műveinek. Művelte az ifjúsági irodalmat is. Neje *Z. P. Gyuláné (Elek Irma)*, író; több regény- és színmű fordításán kívül önállóan megjelent művei: *Tégenben*, regény ifjú leányok számára (1905); *Judit néni iskolája* (1905).

Zemplénkelecsény (*Klačanov*), kisk. Zemplén vm. gálzsécsi j.-ban, (1910) 267 szlovák és magyar lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zemplénmátyás (*Matašovce*), kisk. Zemplén vm. varannói j.-ban, (1910) 421 szlovák és magyar lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zemplénoroszi (*Zemplínska Ruská*), kisk. Zemplén vm. szinnai j.-ban, (1910) 769 rutén lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zemplénpálhegy (*Pakostov*), kisk. Zemplén vm. sztropkói j.-ban, (1910) 157 szlovák és rutén lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zemplénróna (*Rovné pri Humennom*), kisk. Zemplén vm. homonnai j.-ban, (1910) 425 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zemplénszuha (*Suché*), kisk. Zemplén vm. nagyimihályi j.-ban, (1910) 400 szlovák lakossal. (Tr. Cs.-Szl.)

Zemplényi Tivadár, festő, szül. Eperjesen 1864 nov. 1., megh. Budapesten 1917 aug. 22. Előbb a Mintarajziskolának volt növendéke, 1886-tól fogva Münchenben *Hackl* és *Löfftz* mestereknél tanult. *Templomban* c. festményével lépett először a nyilvánosság elé a Múcsarnokban 1889., egy évre rá *Krisztus holtteste* c. képe keltett ott feltűnést, 1894. megkapta a Ráth-díjat *Altató dal* c. művére, 1895. a Múharatók-díját *Szegény asszony oltóna* c. festményére, 1900. a Röck Szilárd-jutalmat a *Zarándoklóre* és az állami aranyérmet a *Vírasszatók és imádkozatók* c. képére. Munkáinak túlnyomó része egyszerű emberek nagy elmélyedéssel festett alakjaiból állott, bánatos hangulatukban saját ifjúkorának sok szenvedése szöial meg. Z. tizenkét éven át, haláláig tanára volt a Képzőművészeti Főiskolának. Művei közül az *Erdekes vendég*, a *Búcsúsók érkezése* és a *Leányprofil* c. a Szépművészeti Múzeumba kerültek.

Zemsztvo (oroszl), körülbelül a. m. föld-együtesség; a cári Oroszországban a járási és kormányzósági gyűléses képviselőlet volt. E képviselőleteket alkották a járási, illetőleg kormányzósági földbirtokosok s a városi és községi képviselőleteknek három évre választott tagjai. A Z. működése csak helyi közgazdasági kérdésekben volt illetékes.

Zemun, *Zimony* (l. o.) szerb és horvát neve. **Zemzem**, a mekkai Ka'ba szentelt területén levő kút, melyet az arabok valószínűleg már az iszlám előtt szent forrásnak tisztelt. Vize a mohammedánok közhite szerint áldásos hatással van az emberekre. E kútra viszi át a mohammedánok legendája a Mózes I. könyve 21. fej. 19. versében megörzött hagyományt; a forrás hitük szerint a gyermek Izmael lába taposása által csudás módon bugyogott elő. *Van Romburgh* a Z. vizének vegytani elemzését végezte: *Recueil des travaux chimiques des Pays-Bas V.* (1866).

Zend, így nevezik azt a nyelvet, melyen a parszi szent könyve, a *Zend-Aveszta* van írva. L. *Iráni nyelvek* és *Zend-Aveszta*.

Zend-Aveszta, a parszi szent könyve, mely a nagy vallásalapító Zoroaszternek (Zarathustra) tanait tartalmazza. Nagy Sándor hódtása előtti már létezett. A Z. eredeti 21 könyvből csak kettő maradt meg teljesen. Mai alakját Ardásir Papakan (Kr. u. 216—40) uralkodása alatt nyerte

a Z. Egész a XIX. század közepéig mit sem tudott az európai tudomány a parszi szent könyvről. Anquetil Duperron francia utazó Dasztúr Darab parszi tanítójának tollbamondása után perzsául írta le a Z.-t, melynek első tudományos értelmezése Burnoufnak a műve. A parszi szent könyvének, a Z.-nak neve a zend, a. m. kommentár és az aveszta (6-perzsául abaszta) a. m. törvény szóból van összetéve. Igazi címe Aveszta, azaz törvény. Főbb alkatrészei: I. *Jaszna*, a. m. áldozat, szertartásos könyv, mely az összes istenségek dicsőítését tartalmazza II. *Viszpered*, adalékok gyűjteménye a jasznaéhoz. III. *Vendádad*, a parszi vallásos törvénykönyve. IV. *Jast*, egyes istenek dicsőítésére szolgáló imák, áldozatok. V. *Gathák* (a. m. énekek). Értelmezése igen nehéz. A Z.-t eredetiben kiadta egyebek közt *Darmsteter*, Le Z., traduction nouvelle avec commentaire historique et philologique (Paris 1892—1893, 3 köt.); *Bartholomae*, Altiranisches Wörterbuch (Strassburg 1904).

Zendik l. *Zindik*. **Zendrini**, *Bernardino*, olasz költő, szül. Bergamóban 1839 júl. 6., megh. Palermóban 1879 aug. 5. Bergamóban, Comóban, Ferrarában irodalom-tanár volt. 1865-ben jelenik meg II. canzoniere di Heine (Heine Buch der Lieder-jének fordítása) című műve, 1867. a padovai egyetemen a német nyelv és irodalom tanára, 1871. jelenik meg egy verskötete Prime poesie címen. 1876-ban a palermói egyetemre kerül, mint az olasz irodalom tanára. Heine-tanulmányai közül jelentősebb: Enrico Heine e i suoi interpreti (N. Ant. 1874, 1875). Műveit T. Massarini gyűjtötte egybe (Milano 3. köt., 1881—83).

Zendülés, a. m. lázadás (l. o.). **Zene**, mint a költészet, időbeli művészet. Elemei a hang, a ritmus, a hangok egymásutánjából és a ritmusból kombinált dallam és a hangok egyidejűségéből nyert *harmónia*. A hang ösforrása a gégefő hangszálai, a ritmus genezisést pedig érverésünk, szívdobogásunk, lélegzéstünk, járásunk, munka- és tornamozdulataink szabályosságában kell keresnünk. Darwin a zene eredetét az állatoknak és az ősembernek a párzás idején hallatott hívogató, csalogató bőgéséből, artikulálatlan kiáltásaiból vezeti le. Spencer elmélete szerint az izgalom, az ingerültség váltott ki az ősemberből olyan dallameszra felét, hogy nyugodt beszédhangját énekszerűségig fokozta; Stumpf szerint az ősembernek egymásközötti hívogató, figyelmeztető jelzései — aminőket ma is hallunk hegyi lakóktól, pásztornéptől — tekinthetők a dallam kezdetlegesebb formáinak. Büchner viszont az ősember ama megfigyelésében látja a zenei ritmus gyökerét, mellyel minden munkáját — cölöpbeverés, fák kidöntése, csoportos menetelés stb. — megkönnyítette, ha ritmikusan végezte el. Lásd *Hang*, *Hangsorok*, *Hangköz*, *Hangszer*, *Hangtan*, *Dallam*, *Harmonia*, *Osszhangzatlan*, *Ritmus*, *Tempo*, *Zenekar*, *Zenetudomány*.

Zeneakadémia, l. *Zeneművészeti Főiskola*. **Zenediktálás**, pedagógiai segédeszköz a tanuló zenei hallásának, ritmusrészének és emlékező tehetségének fejlesztésére. Hangszeren játszott v. előénekel hangközök, hangzatok, 4—16 ütemes

(glissando) jelek ~~, kitarító jelek (korona: ☉) és lélegzetvételi jelek fűvószólamokban: ||'.

Zenelrodalmi Szemle, rövid életű zenei szaklap. Alapították: Dunkl Norbert és Merkle Andor (1894).

Zeneiskolák azok az intézetek, melyekben a beiratkozott növendék meghatározott tandíj fejében sorozatosan látogathat zenei leckéket, hogy magát zeneszerzővé, karmesterre, énekessé, hangszerjátékosává v. zenetanítótá képeztesse ki. A legrégibb olasz Z. árvaházak voltak, ezért nevezték őket *conservatorio*-knak (menházak, ápolóhelyek). Egyik leghíresebb ilyen zeneiskola az 1537-ben alapított nápolyi *Conservatorio Santa Maria di Loreto*. Velencében a Z.-kat *Ospedale*-nak (ispotály, fogadó) nevezték és csak később tértek át a *Liceo* névre (Liceo Benedetto Marcello). A XVIII. sz.-ban legszívesebben a *Collegio di musica* címet használták (Palermo). Olaszország híresebb zeneiskolái: a *Liceo musicale Rossini* (Bologna 1804), a *Regio conservatorio di musica* (Milano 1807), a *Civico istituto di musica* (Genova 1829), a *Regio istituto musicale* (Firenze 1814), a *Liceo musicale Giuseppe Verdi* (Turin 1865), a *Liceo musicale* (Padua) és a római Cecília-akadémia (1869). A híres párisi zeneiskolát 1784. alapítják *École royale de chant et de déclamation* néven, mai címe: *Conservatoire national de musique*. Ugyancsak Párisban működik az 1896. alapított *Schola cantorum* és az 1919. megnyílt *École normale de musique de Paris*. Németország legelőkelőbb zeneiskolája évtizedekig az 1843. felavatott *lipcei konzervatórium* volt, melyet 1850. a *berlini* követett. A *Neue Akademie der Tonkunst* 1855. alakult, a *Klindworth-Scharwenka*-féle konzervatórium 1881-ben. Ma a *Staatliche Hochschule für Musik* a legelőkelőbb berlini zeneiskola. Németország híresebb zeneiskolái még a *Dresdener Königl. Kons.* (1856), az *Akademie der Tonkunst zu München* (1846), a *Hoch-féle konzervatórium* (Frankfurt 1878), a *Königl. Institut für Kirchenmusik* (Breslau 1840), a *hamburgi konzervatórium* (1873), a weimari, a regensburgi, karlsruhei, wiesbadeni, düsseldorfi, danzigi stb. Csaknem minden nagyobb német városnak van egy-két jó zeneiskolája. Bécsben az 1817. alapított *Gesellschaft der Musikfreunde*-t 1909-ben *Akademie für Musik u. darst. Kunst* néven államosították. A *prágai konzervatórium* 1811 óta működik, a *szászburgi* 1820. a *linzi* 1823, a *Klagenfurti* 1828 és a *laibachi* 1815 óta. Svájcban a genfi (1835), a baseli, a berni és zürichi *Musikschule*-k a legjelentékenyebbek. Egyike a kontinens legnagyobb zeneiskoláinak a *brüsszeli konzervatórium*, melyet mint városi zeneiskolát 1813. nyitottak meg. *Antwerpen*, *Hága*, *Amsterdam* és *Rotterdam* is dicsekedhetik egy-egy jól vezetett konzervatóriummal. 1823-ban nyílt meg Londonban a *Royal Academy of music*, majd 1872. a *Trinity college*, 1880. a *Guildhall school for music*, 1883. a sokat magasztalt *Royal college of organists*. Midőn a *kopenhágai*, a *stockholmi*, a *madridi*, az 1862. alapított *pétervári* és az 1866. létesült *moszkvai* konzervatóriumokat is megemlíthjük, Európa csaknem min-

den nevesebb zeneiskoláját felsoroltuk. Amerika nagyszabású zenetanítézetei közül a newyorki *National Conservatory*, az *Institute of musical Art*, az *American Institut of applied music*, a bostoni *New England Conservatory*, a cincinnati-i *College of music*, a chicagói *Musical College* a legismertebbek. Hazánkban az 1834. alapított pesti *Nemzeti Zene*, a Liszt Ferenc alapította (1875) *Zeneakadémia* (l. *Zeneművészeti Főiskola*), az 1867 óta fennálló *Budai Zeneakadémia*, továbbá Budapesten működő csaknem félszáz magánzeneiskola gondoskodik az ifjúság zenei neveltetéséről. Vidéken különösképen a *debreczeni városi zeneiskola*, a *győri*, a *soproni*, a *pécsi*, a *kecskeméti*, a *szegedi* és a *miskolci* városi Z. teljesítenek kitünő missziót az ország zenei kultúrájának fellendítése körül.

Zenei Szemle. Temesvárott megjelenő zenei havi folyóirat. Alapította: Járosy Dezső pápai kamarás, 1917.

Zenekar az ókor kultúrnepeinél egyező hangszerkből tevődött össze. Egyiptomi reliefsen (2000 évvel Kr. e.) 10—20 hárfát játszó nőt kettős fuvolások, tapsolók és táncosok követnek. A görög drámákban *aulos*-ok, *kythara*-k és ütőhangszerek kísérték a kar énekeit. Időszámításunk első tíz századában a Z. fejlődésénél erős visszaesést tapasztalunk, mert a keresztény egyház tiltakozott a hangszeres zene ellen. Csak a XI. sz.-ban kezd kibontakozni a hangszerek együttesének különféle kombinációja. A bochervillei Szt. György-apátság kapitálisán 12 zenészt látunk, egynek fídula, háromnak forgólant van a kezében, a többi hárfá és lantszerű hangszereken játszik. Egy XIII. sz.-beli miniatűrön Frauenlob költő dirigálja Z.-át, melyben két fídulát, több kürtöt és ütőhangszereket látunk. A XIV. sz.-i velencei ismeretlen festő képén (A gazdag ember lakomája) puzónon, trombitán és dobokon játszó zenészek szórakoztatják a vendégeket. A trieri dóm kapuzatának híres Z.-ában hárfá, térdhegedű, rotta, psalterium és üt-dob látható. Donatello, Jan van Eyck, Hans Memling, Francesco Francia és Bellini ábrázolnak zenélő angyalokat, kiknél a legkülönbözőbb összetételben találunk egymás mellett fuvolákat, lantokat, fídulákat, trombitát, puzónt és portatívorgonát. A többszólamú zene kialakulása idezi elő a hangszerek osztódását, előbb az *énekkar* beosztásának mintájára szólamok szerint, majd később az egyes hangszercsoportok — fűvók, vonósok — alapján. A *basso continuo*-korszak a középszólamok kitérését orgonákkal, lantokkal, hárfákkal és cembalóval végzi. Az olasz zenei renaissance a görög Z.-t támasztja fel. Az első operakomponisták (a XVII. sz. elején) áriákat és recitatívóik kísérésére cembalókat és lantokat használnak. Monteverdi Z.-ában a fűvókar puzókkal és kornettekkel bővül. Mai vonózenekarunk a XVII. sz. közepén alakul ki, midőn a violatípusú hangszereket a hegedűfélék váltják fel. A mannheimi mesterek függetlenítették a fűvókat a vonósoktól. Haydn és Mozart partitúráiban a hangszerek — akkori sorrend szerint — így helyezkednek el: üt-dob, 2 trombita, 2 kürt, 2 fuvola, 2 oboa, (2 klarinét), 2 fagót, vonós-Z.

Beethoven korában az ajak- és nyelvcsipok kerülnek a partitúra előre, utána a kürtök, a trombiták és üt-dobok következnek és a vezérkönyv aljára kerül a vonós-Z. A XIX. sz.-ban Berlioz, majd Wagner bővítik ki — főként új fűvőhangszerek bevonásával — a Z.-t. A Niebelungi tetralógia nagy Z.-át Wagner így állította össze:

3 fuvola,	3 puzón,
kis fuvola,	kontrabasszus-puzón,
3 oboa,	2 pár üt-dob,
angolkürt,	ütőhangszerek (réztányér,
3 klarinét,	triangla stb.),
basszus-klarinét,	6 hártá,
4 fagót,	16 első hegedű,
4 kürt,	16 második hegedű,
4 Wagner-tuba,	12 mélyhegedű,
kontrabasszus-tuba,	12 gordonka,
3 trombita,	8 gorda.
basszus-trombita,	

A késői romantikus, valamint a naturalista irány olyan hallatlan tömegeket mozgósított, hogy el kellett következni a reakciónak a francia impresszionisták és expresszionisták Z.-ában. Ez a redukcója a hangszereknek ma odáig fejlődött, hogy a mai Z.-okban (Ravel, Stravinsky) majdnem kamarazeneszerűen tövődik össze a legfuresább kombinációban néhány fűvő-, vonós- v. ütőhangszer.

Zeneközlöny, időszakos zenei lap, később hangverseny-műsor. Alapította Demény Dezső.

Zenelap, zenei folyóirat, alapította Ságó József, 1886.

Zenelapok, hetenkint v. kéthetenként, ritkábban havonta megjelenő folyóiratok, melyek zenei eseményekről tudósítanak; zeneelméleti, esztétikai, történeti kérdéseket vitatnak meg. A legelső zenelap, melyről tudomásunk van Mattheson *Musica critica*-ja, mely Hamburgban jelent meg 1722. Ezt követte Scheibe lapja *Der Kritische Musicus* (1739) és Mixler *Musikalischer Staarstecher* (1740). A legelső igen előkelő zenelap az *Allgemeine Musikalische Zeitung* (1798), melyet Breitkopf és Härtel adott ki. Schumann lapja a *Neue Zeitschrift für Musik* 1834. indult meg. Ma Németországnak több mint 500 zenelapja van, Franciaországnak 180. (Revue et Gazette musicale, Le Ménestrel, Revue Musical, L'orchestre, L'art musical, L'Echo musical, La vie musicale, Revue Gregorienne stb.). L. *Zeneközlöny, Zeneirodalmi Szemle, Zenelap, Zenei Szemle.*

Zenlexikon, alfabetikus sorba rendezett ismertetése a zene technikai kifejezéseinek, hangszereinek, felsorolása biografikus és bibliografikus adatoknak. Legrégibb Z. az 1474. megjelent Tinctoris-féle *Terminorum musicae diffinitorium*. Leghíresebb Z.-ok: Rousseau, *Dictionnaire de musique* (1767); Koch, *Musik-Lexikon* (1802); Dunstan, *A cyclopaedic dictionary of music* (1909); Grove, *Dictionary of music and musicians* (1890); Riemann, *Musik-Lexikon* (1882—1922).

Zenélő óra, l. *Zeneműszerek.*

Zeneműkereskedés, mint a könyvkereskedés egyik ága gyorsan indult fejlődésnek, miután Petrucci kitalálta a menzurális hangjegyeknek nyomtatását (1500). Eddig nincs egységes jegyzéke a zeneművek különböző kiadásainak, csak kísérletek történtek egyes nemzetek (angol, francia) vagy egyes kiadók (Haffner, Breitkopf és Härtel) kiadványainak pontos lajstromozásával.

Zeneműszerek, készülékek, melyek mechanikus eszközökkel képesek zeneműveket előadni. Beosztásuk a következő alapon történik:

1. Z. rügökkel v. súlyokkal (zenélő órák).

2. Z., melyeket forgatóval szólaltatnak meg (verki-félék).

A hangforrás különfélesége szerint vannak:

a) Z., melyekben harangok, fa- v. érelemezek, fémspirálisok és hűrok vannak;

b) Z. ajak- és nyelvcsipokkal.

Legrégibb Z. a harangjátékok (carillons), ezekben a forgó hengereken elhelyezett szögek kalapácsokat emelgetnek fel, melyek kis felhangolt harangokat ütnek meg. Hasonló szerkezetűk van a játszódobozoknak, továbbá zenélőóráknak, csak azzal a különbséggel, hogy ezeknél újabban a szögecskék a kalapácsot emelő rügöket hozzák mozgásba.

A veriknél (kintornáknál) a szögecskék a sípok ventiljét nyitják meg. Számtalan zeneműszer készült Bécsben, Drezdában és Londonban a XIX. sz. első felében. Hatalmas orchesterionokat állítottak elő, melyek néha csalódásig utánoztak fűvő- és ütőhangszerekből álló zenekarokat. Azonos szerkezetűek a következő Z.: Achordion, Akukryptophon, Androide, Antiphon, Apollonicon, Aulodion, Bellonion, Chordaulodion, Celestina, Hamaton, Herofon, Hárfaoára, Komponion, Panharmonicon, Psalmelodicon, Salpinorganon, Szélfogó, Mechanikus orgona. Ide sorolhatók még a reprodukciós zongorák (Mignon, Dea), melyeknél a végtelen papírszalagon elhelyezett lyukak légáramlatot bocsátanak át a reprodukciós zongora léccén elhelyezett kis csövekbe, melyek a billentyüket automatikusan leszorítják. Ma már oly tökéletes készülékeket tudnak előállítani, hogy azok az előadó művész billentését, dinamikáját is hajszálpontossággal utánozzák.

Zeneművészeti Főiskola, az ország legelső zenekonzervatóriuma. *Zenekadémia* néven Liszt Ferenc alapította 1875.; elnöksége alatt Erkel Ferenc, Volkmann Róbert, Ábrányi Kornél, Nikolics Sándor voltak tanárai. Hal-téri primitív helyiségéből 1880-ban költözött át a Vörösmarty-utca és Andrassy-út sarkán levő hérházba. 1886-ban *Mihalovich* Ödön igazgatása alatt páratlan fejlődésnek indult, úgy hogy rövid idő alatt világhírré tett szert. Tanárai közül kiemelhetjük: Szendy Árpádot, Chován Kálmánt, Thomán Istvánt, Hubay Jenőt, Bloch Józsefet, Herzfeld Viktort, Popper Dávidot, Koessler Jánost, Pauly Richárdot, Maleczky Vilmosnét és Erkel Gylát. 1907-ben költözik át a Liszt Ferenc-téren emelt Zenepalotába, ünnepélyes fölavatása ez év máj. 12. történt. 1918-ban Dohnányi Ernő, majd (1919) Hubay Jenő került az igazgatói székbe. 1920-ban alakul át *Orsz. m. kir. Z.-vá.* 1926-ban tanári karában a főbb tanszakokon a következő művészek működtek:

Zeneszerzés: Kodály Zoltán, Siklós Albert.

Zongora: Bartók Béla, Hegyi Emánuel, Keérl-Szántó Imre, Laub István, Nagy Géza és Székely Arnold.

Hegedű: Gábrriel Ferenc, Hubay Jenő, Kemény Rezső, Mambriny Gyula, Studer Oszkár, Szerémi Gusztáv, Zsolt Nándor.

Gordonka: Schiffer Adolf, Zsámboky Miklós.
Orgona: Antalffy-Zsiros Dezső.

Ének: Hilgermann Laura, Maleczky Bianka, Sfk József, Szabados Béla.

Kötelező melléktárgyakat tanítanak: Abrányi Emil (karmesteri tanfolyam), Harmat Artur (gregoriánének), Járai István (zongora), Meszlényi Róbert (zeneelmélet), Molnár Antal (zeneelmélet), Molnár Géza (zenetörténet), Tarnay Alajos (zongora), Thoma József (zongora), Unger Ernő (énekszerepgyakorlat), Weiner Leó (kamara-zene).

A növendékek száma az intézet megnyitásakor 38 volt, 1885-ben 108, 1900-ban 356, 1910-ben 585, 1925-ben 673.

Könyv- és zeneműtárában az 1924-iki leltár szerint 74,000 könyv és 3600 zenemű (összesen 77,600) a teljes állomány.

Zenepedagógia. Az általános pedagógia egyik elágazása, melynél a növendék individuális kezelése sokkal jobban domborodik ki, mint más oktatási tereken. A Z.-i irodalom két főrésze oszlik: egyik a csoporttanítással foglalkozik, a másik pedig az egyes növendék oktatásával. Az idevonatkozó tekintélyes irodalomból kiemeljük *Meissner* könyvét: *Zur Entwicklung des musikalischen Sinnes beim Kinde*.

Zenérifélék (állat), a Poszáta-félék (*Sylviidae*) régi, elavult magyar neve.

Zenestílus. Mint a költészetben, a zenében is a stílus az írás, a kifejezés mód sajátosságát, jellegzetességét fejezi ki. Mértéke a művészi produkciónak. A zenében a *kötött stílus* alatt a XVI-XVIII. sz. mestereinek a szólámozgatás tisztaságát célzó frászmódját értjük, *szabad* v. *kötetlen* Z. alatt a szólámok szabadabb mozgását engedélyező, gazdagabb figurációval dolgozó frászmódot. Más a *vokális zene stílusa*, más a hangszerezés zenéé. Előbbinél a szólámok mozgási lehetősége korlátozottabb, mert a klasszikus mesterek tekintettel voltak az énekhang intonációs nehézségeire. Egyes hangszereknek is van stílusuk. Mozgékonyabb, dinamikájában, harmoniáiban színesebb a *zongorastílus*, mint a tradíciókat ápoló, merevebb *orgonastílus*. Az *abszolút zene stílusa* a formát és a zenei tartalmat kiagyonsúlyozza, a *programzene stílusa* a hallgató megfelelő asszociációira számít, midőn egy-egy költeménynek, elbeszélésnek, természeti jelenségnek, tüneménynek hangulatait, mozgási megnyilatkozásait illusztráció alakjában tárja elénk. Az egyén, a nemzetiség, a műfaj és a történeti korszakok adta kombinációk adhatnak stílusosztályozási lehetőségeket. Így beszélünk: Bach-, v. Mozart-, v. Wagner-, v. Debussy-stílusról; germán, orosz, orosz stb. Z.-ről, szonáta-, opera-, oratóriumstílusról és végül gregorián, menzurális zenei, klasszikus, romantikus stb. Z.-ről.

Zenés ünnepélyek. Nagyobb énekkarra és zenekarra írt műveknek ünnepélyes előadásai már a XVIII. sz.-ban mentek végbe. A legrégebbek a londoni *Sons of the Clergy Festivals*, melyeket 1709 óta tartanak meg a Szt. Pál-templomban. Ilyen Z. keretében adják elő 1749 óta minden évben Händel Messiasát. Híresek még a salzburgi, milánói, velencei Z.

Zeneszerzéstán, megismertet a zene szerkesztésével, a harmoniak elrendezésének, összefűzésének szabályaival, a zenei gondolatoknak formákba való tömörítésével és végül az egyes hangszerrekre való írásmód szabályaival. A Z. studiumai a következők:

Összhangzattan:	Hangköztan Akkordok összefűzése Harmonizálás Moduláció
Ellenponttan:	Egyszerű és kettős ellenpont Utánzó ellenpont
Formatan:	Figuráció Zenei formák ismerete Zenei műfajok
Hangszerelestan:	Hangszerek színezete, terjedelme Hangszerek fejlődése Hangszerek kombinációja (Alkalmazott hangszerlestan)

Zenetársulatok, egyesületek, melyeknek céljuk a zenei általános műveltség terjesztése, a zenei ízlés fejlesztése, bizonyos zenei irányok propagálása, a zenetudomány terén működő tudósok egyesítése, nagy mesterek összkiadású műveinek terjesztése stb. A Nemzetközi Zenetársaságot (Internationale Musikgesellschaft) Floisicher Oszkár alapította 1899. Zeitschrift-je havonta jelenik meg. Az *Allgemeine deutsche Musikvereine* 1859. alakult, célja régi, kevésbé ismert mesterművek és új kompozíciók bemutatása. A *Cäcilien Vereine* (1867) az a capella zenét terjeszti. A *Richard Wagner Verein* (1883), a *Genossenschaft deutscher Tonsetzer* (1898), a *Schweizerische Musikgesellschaft* (1808), az *Allgemeine Musikgesellschaft* (1812), a *Bach-Gesellschaft, Verein Beethoven-haus, Musical Association, Society of British Composers, Société nationale de musique* a kontinens legismertebb zenetársulatai. Budapesten a múlt század második felében alakult Z.: a *Zenekedvelők egyesülete*, a *Zenebarátok köre*, a *Liszt Ferenc-kör*, számos daloskör és zenekari társulat. Újabb (1924) a *Mozart-egylet*.

Zenetörténet, a zene kifejezési módjának, a zenei szerkesztésnek, a zene elméletének, valamint a mesterek életének történetét, munkáiknak ismertetését tárgyalja. *Printz* (1690), *Bontempi* (1695) kezdetleges kísérletei után *Martini* írta az első alaposabb Z.-et (*Storia della musica* 1757). *Hawkins, Burney, Forkel* Z.-ei után *Ambros, Riemann, Fötis, Kretzschmar* és *Naumann* idevonatkozó művei a legismertebbek. A Z. korszakairól, beosztásának módozatáról a következő táblázat áttekintő tájékoztatót nyújt:

Korszakok	Zenerendszer, zeneelmélet	Hangszerek
Ókor (örv. történelem előtti idők)	Túlnyomóan ritmikus zene, később a pentatonikus skála nyomai	Állati szarvak (a későbbi kürtök előfutói), tengeri csigák, agy kagylók, dorombok, csörgők, kerépelek és más primitív ütőhangszerek

Korszakok	Zenerendszer, zeneelmélet	Hangszerek	Korszakok	Topográfiai meghatározás és alcsoportok	Zenerendszer, elmélet. Műformák. Hangszerek	Mesterek			
Ó-kor (Kr. e. 4000—Kr. n. 500)	Egyp- tomi zene	Pentatonikus skála, ismeretlen elmélet	A renaissance kora (1300—1600)	A korai renaissance (XIV—XV. sz.) Hangszerkészítéses dal kora	A troubadourok rőtönzéséből fejlődik új zenei nyelv, amelynek műformái: Ballata, madrigal, caccia. Megteremtik a rondenau-t	Mesterek			
	Kínai zene	Pentatonikus hangrendszer. Betűhangjegyzés					A hangszerezés zenét a polifón vokális zene háttérbe szorítja. Egyházi műformák: a motetta és a mise. Világi műformák: a madrigal és a chanson		
	Hindu zene	22 fokú bonyolult hangrendszer 1/4 hangokkal. Betűhangjegyzék. Zeneirási jelek						Az utánzó (imitatív) a carolla-tilus kora (1460—1600)	
	Hóber zene	Istentiszteleteken alkalmazott fejlett zene, ismeretlen hangrendszerrel							A renaissance kora (1300—1600)
	Arab, perzsa zene	Bonyolult zeneelmélet 17 fokú, 1/4 hangú skála. Messzel-elmélet a hangközök meghatározására							
Görög zene	Magas zenei kultúra, fejlett zeneelmélet, hangköz-meghatározás, ritmuselmélet. Zenevel kísért dráma. Ünnepi játékok zenei versenyekkel	A renaissance kora (1300—1600)							
Korszakok	Zenerendszer, elmélet. Műformák. Hangszerek		Mesterek						
Bizánci zene	A keleti egyház előbb a görög zene bonyolult rendszerén fejlődik tovább, majd 800 körül leegyszerűsödik. Dalszerű ódák. Betűjegyek stílizálva		Krétaí Andreas Johannes Dama-cenus						
Nyugati zene	Boetius átalakítja a görög rendszert (VI. sz.). Ambrus püspök bevezeti az antifon- és himnusz-éneket		Ambrus püspök Gergely pápa						
	Gergely pápa rendszere. Énekiskolák szervezése. Neuma-hangjegyek								
	A többszólamú ének kezdete. Gymellus, organum, falso bordone, Szolmizáció, mutáció	Huebaldus Arezzói Guido							
	Discantus, contrapunto alla mente. A menzurális hangjegyek kialakulása. Troubadourok és Minnesängerek kora	Leoninus Perotinus J. de Garlandia Párisi Franco Kölni Franco Poitiersi Vilmos Chatelain de Coucy Adam de la Halle Wolfram Walter von der Vogelweide Tannhäuser							
Középkor (III. sz.—XIII. sz.)			A gregoriánbasszus kora (1300—1750)	Új műformák kialakulása (1300—1580)	Operaszerzők: Perc Caccini Monteverdi Cavalli Cesti Landi Lully Stradella Parcell Steffani	Egyházi komponisták: Allegri Ugolini Benevoli Grandi Praetorius M. Schütz Crüger			

- Giovanni da Caccia
- Jac. da Bologna
- Fr. Landino
- Ghirardello
- Guill. de Machault
- Phil. de Vitry
- Fontain
- Cesaris
- Dunstaple
- Binehois
- Dufay
- Benet
- Marchettus di Padua
- Joh. de Muris
- Tinctoris

- Ockeghem
- J. Hobrecht
- Busnois
- Josquin de Près
- Brunel
- Ghiselin
- Carpentras
- Williaert
- C. di Rore
- Arcadelt
- Gombert
- Jannequin
- Goudimel
- Orlando di Lasso
- Palostrina
- Anerio
- Merenzio
- Andreo
- Giovanni } Gabrieli
- Croce
- Vicentino
- Zarlino
- Banchieri
- Agricola
- Isaak H.
- Stolzer
- Sonli
- Hasler
- Byrd
- Gibbons
- Dowland
- Glareanus
- Gatartus
- Vicentino

Korszakok	Zenerendszer, elmélet. Műformák. Hangszerek	Mesterek	Korszakok	Zenerendszer, elmélet. Műformák. Hangszerek	Mesterek
A generálhasznas kora (1600—1750)	<p>Topográfiai meghatározás és alcsoportok</p> <p>Új műformák kialakulása (1600-1680)</p> <p>A kromatika alkalmazása színesebbé teszi a zenei szerkesztést. Megteremtik Firenzében az operát.</p> <p>A szerkesztés súlypontja a basszusba kerül, a kíséretnél csak basszust írnak számokkal, a harmóniák jelzésére.</p>	<p>Orgona és zongoratorod. kamarazene:</p> <p>Frescobaldi Froberger Kerll Pachelbel Ritter Buxtehude Cavalleri Carissini Cesti Bononcini Martini Legrenzi</p>	<p>Topográfiai meghatározás és alcsoportok</p>	<p>Zenerendszer, elmélet. Műformák. Hangszerek</p>	<p>Mesterek</p>
A generálhasznas kora (1600—1750)	<p>Az ó-klasszikusok kora (1680—1750)</p> <p>A kontrapunktika fénykora. Az imitációs formák (kánón, fuga) soba nem sejtett magyisátra kerülnek.</p> <p>Az opera a melódiai túltengésével elsőkélyesedik, kialakul (Olaszországban) a primadonna-kultusz, az ének virtuózok korával, mielőtt énekesek számára írnak operákat (szerepeket)</p>	<p>Opera:</p> <p>Caldara Durante Leo Porpora Pergolesi Jommelli Piccini Cimarosa Perti Bononcini Campra Rameau Philidor Grétry Monsigny Mattheson Telemann Hasse</p> <p>Orgona és egyházi zene:</p> <p>Bach J. S. Händel Mattheson Pux Graun Walther Krebs</p> <p>Hangszeres zene:</p> <p>Vivaldi Geminiani Couperin Tartini</p>	<p>A zene új kora (1730—)</p> <p>A romantika (1830—1890.)</p> <p>Impresszionizmus, Expresszionizmus és Neoklasszicizmus (1890—)</p>	<p>A romantikával a szubjektivitás kerekedik felül.</p> <p>Kialakul a hangfestés (programzene). Megszületik a <i>Lied</i> (Schubert, Schumann, Brahms).</p> <p>A hangszeres zene szabadabb formákat keres.</p>	<p>Opera:</p> <p>Cherubini Spontini Rossini Weber Spohr Marschner Boieldieu Hérold Auber Halévy Adam Bellini Donizetti Lortzing Nicolai Flotow Mayerbeer Wagner Glinka Cornelius P. Gounod Thomas Bizet Verdi Hervé Offenbach Massenet Saint-Saens Charpentier D'Indy Debussy D'Albert Boito Smetana Mascagni Leoncavallo Puccini Humperdinck Strauss R. Schrecker Schillings Pfitzner Korngold</p> <p>Hangszeres zene, dal, egyházi zene:</p> <p>Schubert Spohr Mendelssohn Schumann Berlioz Liszt Glinka Brahms Volkman Raff Bruckner Rubinstein Frank C. Csajkovszky Grieg Dvorak Mahler Reger Schönberg Busoni Ravel Stravinsky</p>
A zene új kora (1730—)	<p>Glucktól Beethovonig (1750—1820)</p> <p>A forma csak keretté válik, hogy a zenei kifejezés módja gazdagodjék.</p> <p>A manheimi iskola előkészíti a nagy klasszikusok instrumentális formáit, a szonátát és a szimfóniát.</p> <p>Gluck reformját újá-teremtik a hanyatlásnak indult operát. Az Opera buffa és az Opéra comique új hangokat ütnek meg.</p>	<p>Opera:</p> <p>Gluck Sailer Mozart Dittersdorf Lesueur Méhul</p> <p>Hangszeres zene:</p> <p>Richter Fr. X. Stamitz Bach F. B. Bach Friedem. Schobert Canabich Haydn J. Haydn Mch. Clementi Cramer Field Bocherint Pleyel Beethoven</p>			

Zenetudomány. Csak ma hódít tért önállóan más tudományágak közt; a mult században zene-értő fizikusok, matematikusok, esztétikusok és lélekűvárok foglalkoztak vele. *Chrysander Fr., Adler Guido és Spitta Phil.* érdeme, hogy a Z.

gyűjtőfogalmába összegezték az akusztika, a zenei archeológia, az esztétika és általában a speciális zeneelmélet (összhangzattan, formatan, hangszerstan stb.) tantételeit. Ma már minden egyetemnek van Z.-i tanszéke.

A Z. főbb fejezeteit, tárgyköreit így összegezelhetjük:

- Történeti Z.:** Hangjegyírás története
Műformák története
Zeneelmélet története
Hangszer-történet.
- Segédtudományok:** Paleográfia, irodalomtörténet, liturgia története, életrajzok.
- Szisztematikus Z.:** Spokulatív zeneelmélet.
Esztétika
Pedagógia
Étnográfia.
- Segédtudományok:** Akusztika, matematika, fiziológia, pszichológia, logika, grammatika.

Zenevera, 1. Isota.

Zenger, *Max*, német zeneszerző, szül. Münchenben 1837 febr. 2., megh. u. o. 1911 nov. 17. 1869-ben a müncheni Hofoper karmestere; 1872. Karlsruheban udvari karmester lett. Nevezetesebb művei: *Kain* (oratorium, Byron költeménye után 1867); *Die Foscari* (opera, 1863); *Ruy Blas* (opera, 1868); *Wieland der Schmied* (1880, átdolg. 1894); *Eros und Psyche* (1901); írt baletteket, karműveket és 100 dalt. Irodalmi munkája: *Entstehung und Entwicklung der Instrumentalmusik* (1906).

Zengg (*Senj, Segnia*), szab. kir. város Lika-Krbava vm.-ben, az Adriai-tenger (Canale de la Morlacca) partján, Veglia szigetével szemben, a zengg-modrusi r. kat. püspöknek, káptalannak és szentszékeknek székhelye; széke volt a Z.-i járás szolgabírói hivatalának, járásbírósnak, kir. közjegyzőségnek, m. kir. révkapitányságnak, hadi tengerészetnek és kereskedelmi kamarának; volt r. kat. hittani intézete, püspöki papnevelőintézete, királyi főreál-gimnáziuma, fővámhivatala, adóhivatala, m. kir. révhiatala, tengeri halászati bizottsága, dohánygyára (500 munkás). Hajdan jelentékeny tengori kereskedelme most csak helyi jelentőségű; szabad kikötője 1785 óta van. Z.-nak szép székesegyháza van, hajóépítőműhelye, élénk halászata. Van gőzhajó-állomása. Lakóinak száma (457 házban), (1910) 3296, majdnem kizárólag horvát. Z. Horvátország legrégebbi városai közé tartozik; állítólag senoni gallok alapították még Kr. e. 600 évvel (?); Kr. u. a IV. sz.-ban *Senia* vagy *Segnia* név alatt már tényleg fennállott, 452. Attila elfoglalta, a XIII. sz.-ban mongol csapatok elpusztították, de ismét felépült és IV. Béla király Frangepán Frigyes és Bertalan grófnak adományozta. 1483-ban Mátyás király szabad királyi várossá emelte. Később Z. lakói az uszkokokkal szövetségbe, ismételve harcoltak a törökök ellen. Püspöksége a XII. sz.-ban alapított. A XIV. sz.-ból eredő kastély ma kaszárnyául szolgál. A vámpüspület, mely ma is a város egyik legnagyobb épülete, 1559-ből való. (Tr. SzHsZ.)

Zenggi püspökség (*zengg-modrusi*), Horvátországban. Régebbi történetét homály fűdi. Első ismert püspök Miraens 1150 körül. A mohácsi csata áldozatai közül Ferenc zenggi püspökkel is találkozunk. A püspökség 1600-ig a spalatói, azon túl az esztergomi, a XVIII. sz. végétől a kalocsai, 1852 dec. 20. a zágrábi érsek hatósága alá tartozik. A zenggi püspök 1562-től állandóan adminisztrálja a modrusi egyházmegyét. (Alapítására nézve l. *Korbávia*.) VIII. Orbán pápa egyesítette e két püspökséget. Területe, amely a régebbi Modrus-Fiume és Lika-Krbava megyékre terjedt ki, a trianoni béke óta a Szerb-horvát-szlóven királysághoz tartozik. Van két székes káptalana (Zengg, Modrus) és társas káptalana Fiumében, Zenggen (Senj) papnevelőintézete.

Zengg-modrusi püspökség, 1. Zenggi püspökség.

Zengő lángok. Ha keskeny gáz- vagy hidrogénláng fölé csövet tolnak úgy, hogy a láng a cső belsejében legyen, tisztá, elég erős hang hallatszik, ha a cső hossza megfelelő. A láng fölött felmelegedő levegő felszálló légáramot hoz létre s a láng időszakosan megnyúlik és megrövidül s így rezgésekre indíttatik. Ha ezek száma elég nagy és a cső hossza olyan, hogy a benne levő levegőoszlop ugyanannyi rezgést végezhet, mint a láng, a hang létrejön. A láng rezgéseit forgó tükrökben lehet észlelni. Kémiai harmonikának is nevezik az ilyen összeállítást.

Zengővár, hegy, l. *Mecekt-hegység*.

Zengővárkony, kisk. Baranya vm. pécsváradíj-ban, (1920) 634 magyar és német lak.

Zenit (arab) a. m. tetőpont, a felfelé meghosszabbított függőlegesnek metszéspontja az égbolttal. Függő ónnal vagy valamely folyadék (rendszerint kénese) nyugodt felszínével jelöljük ki. A Z. a horizontnak látható pólusa, ellentétben a *nadirral* (l. o.), mely a horizon láthatatlan pólusa. L. *Eg*.

Zenit-disztancia vagy zenit-távolság az égbömb valamely pontjának fokokban mért távolsága a zenittől. Z. és horizon feletti magasság egymást 90 fokra egészítik ki.

Zenit-szeker, régebben használatban volt asztronómiai műszer, mely kis zenit-disztanciák mérésére szolgált. Hasonló az univerzális műszerhez, csupán a magassági kör helyett nagysugarú körszektor volt alkalmazva.

Zenit-távolság, l. *Zenit-disztancia*.

Zenit-teleszkóp, kis zenit-disztanciák mérésére szolgáló asztronómiai műszer. Hasonló az univerzális műszerhez; magassági köre nagysugarú és a fókbeosztás rendkívül gondos és finom és azonkívül Horrebow-niveaúval van felszerelve.

Zenk., latin növénynév után *Zenker* Jonathan Karl (1799—1837) német botanikus nevének rövidítése.

Zenker, *Friedrich Albert von*, orvos, szül. Drezdában 1825 márc. 13., megh. Reppentinben (Mecklenburg) 1898 jún. 18. Drezdában, majd 1862—1895. Erlangenben volt tanár, 1860. felfedezte a trichinákat. Művei: *Über Trichinenkrankheit der Menschen* (Virechow Archivjában 1860); *Krankheiten des Oesophagus* (1877); *Über*

den *Cysticercus racemosus* des Gehirns (1882). 1865 óta Ziemssennel együtt szerkesztette a *Deutsche Archiv für Klinische Medizin* folyóiratot.

Zenkerella (állat), a Tüskésfarkú mókások (*Anomaluridae*) családjába tartozó rágesáló emlős állatnem. Egyetlen faja a *Z. insignis* Mtsch., melyre jellemző, hogy repülőhártyája nincsen. Valamivel nagyobb a marmotánál. Felül egészszerű, alul tiszta szürke. Afrikának a Szaharától délre eső vidékén honos. Életmódja még ismeretlen.

Zenker-féle lemezek, rendkívül vékony ezüst-rétegek, melyek kölesönös távolsága a fény félhullámhossza. Fény iránt érzékeny klórezüst-kolloidum-rétegen keletkeznek, ha ez a fény behatásakor tükröző felülettel (pl. higannyal) érintkezik, amidőn visszaverődés következtében álló fényhullámok keletkeznek. Ahol a kirezgés legnagyobb, ott Wiener szerint ezüst válik ki, míg a csomópontokon a fény iránt érzékeny anyag változatlan marad. Ezen lemezek keletkezéséből magyarázta Zenker a színes fotográfiákat, amelyeket Lippmann állított elő.

Zeno (*Zenon*), 1. keletrómai császár, 1. *Zenon*. 2. *Z.*, az *eleai* görög filozófus, szül. Kr. e. 500 körül. Prózaí művet írt, melyben Parmenides tanának igazságát az ellenkező nézetek lehetetlenségével akarta bizonyítani. Főleg érdekesek a mozgás ellen szóló bizonyításai. (Achillest nem éri utól a teknősbéka, a kilótt nyíl állandó nyugalmi helyzetben van stb.)

3. *Z.*, a stoicizmus alapítója, a Ciprus szigeti *Kittiumból* való volt és mint Epikurosnak kortársa körülbelül Kr. e. 350—264. élt. 308 körül egy önálló bölcsészeti iskolát alapított, mely nevét a Stoától vette (1. *Stoicizmus*) s tanáiban közel állott a cinikusok rendszeréhez. *Z.* az athéniéknél nagy tiszteletnek és népszerűségnek örvendett. Önkezével vetett véget életének.

4. *Z.*, *Szidonból*, epikureista, szül. Kr. e. 150 körül. Az epikureusok bölcséleti iskolájának vezetője, Cicerónak és Philodemosnak tanítója. Munkáiban, melyek (habár töredékesen) nagy számmal kerültek elő Herculaneumban, két irányadó szempont mutatkozik: az analógiás következtetés kialakítása és a matematikai bizonyítással szemben kifejtett ellenzék.

Zeno, *Apostolo*, olasz költő és kritikus, szül. Velencében 1668 dec. 11., megh. u. o. 1750 nov. 11. 1710-ben alapította az első olasz kritikai lapot, a *Giornale dei letterati d' Italia*t. 1718—30-ig VI. Károly bécsi udvarában él, mint a császár melodramatikusa. Kritikai művei: *Notizie letterarie intorno a Manusi I—II*, (Velence 1736); *Compendio del vocabolario della Crusca I—VI*, (u. o. 1741 és 1805 I—II. u. o.); *Dissertazioni storico-critiche e letterarie intorno agli storici italiani I—II*, (u. o. 1752—53); *Giusto Fontanini Biblioteca dell'eloquenza italiana c. munkáját jegyzetekkel ellátva adta ki két kötetben* (Velence 1753). *Z.* kevésbé jelentékeny mint költő, Metastasio mellett *Z.* a leggyesebb olasz librettista. Drámai munkáit Gozzi adta ki Velencében 1744. 10 kötetben és 1795. Turinban 12 kötetben. Életét Negri (*Vita di A. Z.*, Venezia 1816) írta meg, leveleit Monelli gyűjtötte össze (*Epistolae I—VI*, Venezia 1785).

Zenobia, *Septimia*, Odenathus palmyrai királynak görög műveltségű, szép és bátor neje, ki férje halála után (Kr. u. 267.) kiskorú fia, Ballabathus nevében maga kormányozta az országot és hatalmát Szíriára és Egyiptomra is kiterjesztette. Aurelianus császár elismerte fiát uralkodó társának és *Z.*-nak a császárnő címet adományozta. De mivel teljesen függetlenül akart uralkodni, ellene vezette seregét, Emesánál (l. o.) megverte és 272. Palmyrát elfoglalta. *Z.* fával együtt fogságba került és kénytelen volt Rómában a császár diadalszekere előtt menni. Később azonban Tibur mellett kis földbirtokot kapott ajándékba és itt halt meg.

Zenodotos, Efészusból való alexandriai grammatikus Kr. e. 325—260., a kosi Philitas tanítványa s a bizánci Aristophanes tanítója, Ptolemaios Philadelphos flainak nevelője, az alexandriai könyvtár első vezetője, a költők s főleg Homeros műveinek rendezője, első alapvető kiadója. V. ö. *Duntzer*, *De Z.-i studiis Homericis* (Göttingen 1848); *Römer*, *Über die Homerrecension des Z.* (München 1885).

Zenoga, Hunyad vm.-ben a Retyezát-hegység egyik jelentékenyebb csúcsának (2198 m.) és egy szép hegyi tónak neve. A tó közelében az itt 1881 aug. 1—6. megfordult Rudolf trónörökös emlékére 1896. emléktáblát állítottak. (Tr. R.)

Zenon (*Zeno*), 1. keletrómai császár Kr. u. 474—491., Isauriából származott (ezért jelzője *Isauricus*), I. Leo császár a legnagyobb hivatali állásba emelte és leányát, Ariadnét adta hozzá nőül. Leo halála után (474) ugyanily nevű unokája, *Z.* és Ariadne fia, került a trónra, de midőn néhány hónap múlva (állítólag mérgezés következtében) meghalt, *Z.* ragadta magához a hatalmat. Anyósának testvére, Basiliskos, kikérgette ugyan 475. Konstantinápolyból, de *Z.* 477. vissza tudta szerezni trónját és egyéb lázongásokat is elnyomott. Főürekvése volt a germán vezérek befolyását megszüntetni, hogy így a keleti birodalmat a nyugatnak sorától megkímélje. A keleti gótok az ő sürgetésére költöztek 488. Theoderich vezetése alatt Pannoniából Itáliába. Az egyházi viszályokat azonban beavatkozása nem tudta megszüntetni.

2. *Z.*, görög filozófusok, 1. *Zeno*.

Zenta (*Senta*), rend. tan. város Bács-Bodrog vm.-ben, a Tisza jobb partján, igen termékeny vidéken; falusias külsejű, de újabban szépen fejlődő város, melynek szebb épületei csak a városházterén vannak, ahol az impozáns városházán kívül a román stílusú kéttornyú Szt. István-templom (épült 1915—18) áll. A trianoni békekötés előtt *Z.* széke volt a járási szolgabírói hivatalnak, járásbírósnak, közjegyzőségnek és adóhivatalnak; volt községi főgimnáziuma, községi polg. leányiskolája, városi kórháza, többféle egyesülete és társulata, 2 takarékpénztára (az osztrák-magyar bank mellékhelye), vasúti és gőzhajóállomása, posta- és táviróhivatala és telefonállomása. Tiszapartja (Rákóczi-rakpart) vasbeton támaszfalal van ellátva és befásítva. Lakóinak száma 1850-ben 14,797, 1869-ben 19,938, 1890-ben 25,725 és 1910-ben 29,666, (1921 30,697); ezek közt volt 27,221 magyar, 177 német és 2020 szerb; hit-

felekezet szerint 26,023 r. kat., 2076 gör. keleti, 62 ág. evang., 135 ref. és 1328 izraelita. Fő foglalkozásuk a földművelés és gabonaszállítás; ezenkívül igen jelentékeny a malomipar. Forgalma igen élénk, a Tisza túlsó partjával vashíd köti össze. A házak száma 6045. Óriási határa (37,279 ha.) igen termékeny. Z.-tól D.-re történt 1697 szept. 11. a nevezetes *Z.-i csata* (l. o.). 1895-ben Ferenc József király jelenlétében a nagy hadi gyakorlatokat tartották Z. környékén. Z. már 1216. virágzó helység volt, 1246. Szintarév néven, utóbb a budai káptalan tulajdona, 1506. rendtan. város, 1526—1686-ig a törökök kezén, azután határőrvidéki sánc, 1751. szabadalmazott füzai kamarakerület, majd 1790—1848. a koronakerület széke volt. (Tr. SzHSz.)

Zentai csata, 1697 szept. 11. vívták. A lángeszű *Savoyai* Jenő herceg *Amhód* szultán személyesen vezetett török hadát, amely éppen akkor kelt át a Tiszán, Zichy és Batthiányi huszárajának segélyével teljesen tönkre verte. Érdekes epilogusa volt e nagy győzelemnek, hogy a haditanács Jenő hereget, mert a haditerv ellenére összedtközött a törökök, haditörvényszék elé állította. E győzelemnek volt következménye a karloviczi béke, ennek értelmében a szultán Temesvárt és a temesi bántiságot kivéve egész Magyarországról és Erdélyről lemondott s kötelezte magát, hogy Thökölyt nem segíti többé.

Zentelke (*Zam*), kisk. Kolozsv. bányfyhunyadi j.-ban, (1910) 797 magyar és román lak. (Tr. R.)

Zeoillit (*zeophyllit*, ásv.), kalciumfluoszilikát a zeolitok csoportjában $H_2Ca_2Si_6O_{14}F_2$. A bázis szerint jól hasadó romboéderek; többnyire sugarasan elhelyezett lemezekből felépült félgömbös halmazok. Szintelen, átlátszó, üvegfényű. A bazalt, ill. leucittefrit üregeiben terem: Grosspriesen és Radzein, Csehország.

Zeolit, ásványcsoport elnevezése. Víztartalmú, többnyire igen jól kristályosodott aluminiumszilikátok (kivéve az apofillit); az aluminiumon kívül kalciumot, vagy stronciumot, illetve báriumot és nátriumot, illetve káliumot tartalmaznak. Magnéziumot és vasat nem tartalmazhatnak. Csaknem mindig szintelenek, átlátszóak, áttetszőek, üvegfényűek, a hasadási lapokon gyöngyházfényűek. Optikailag gyakran anomálisak. Keménységük csekély, többnyire 4—5, fajsúlyuk szintén csekély 1.9—2.5. Sósav általában könnyen elbontja őket, rendszeren kocsonyás vagy poralaktú kovásva leválasztása mellett. Száraz levegőn v. melegítéskor könnyen vizet vesztenek, amelyet nedves levegőn megint fel képesek venni. Izzítva habzás közben megolvadnak, innen az elnevezésük. Főképp az eruptív kőzetek (bazalt, melafir, andezit, fonolit) üregeiben és mandulaköveiben fordulnak elő, ahol az erupció utolsó szakaszában keletkeztek és a földpátok és ezekhez hasonló ásványoknak (nefelin, leucit) víztartalmú regenerációs termékei gyanánt tekinthetők; helyenként éretelérekből is keletkeznek. A víz kémiai szerepét a Z.-ekben igen különféleképpen magyarázzák. Valószínű, hogy a víz részben kémiailag van kötve, részben pedig mint kristályvíz van jelen; erre vall az a körülmény, hogy melegítéskor a víz bizonyos temperaturaközökben molekulánként

távozik el. Az eltávozott víz helyett a Z.-ek idegen testeket, főképp gőzöket vagy gázokat képesek felszívni (ammoniakgáz, szénsav, kénhidrogén, hidrogén, alkohol, festékek, szilíciumfluorid, szilíciumklorid, alkaliszilikátokat); ennek folytán a molekulaváz mintegy szivacsoshoz hasonlítható, amelynek likacsáiban foglalnak ez anyagok helyet; ez a körülmény megint arra mutat, hogy a víz sem kémiailag, sem fizikailag nincsen kötve; hanem egy előttünk eddig ismeretlen kötéssel van dolgunk. A Z.-ekben (az aluminiumtól eltekintve) a fémot ki lehet cserélni. Pl. egy nátrium-Z. kalciumsóval kezelve kalcium-Z.-tá alakul át. Ezt a tulajdonságukat felhasználjuk a víztisztításra. A *permutit*-eljárás szerint mesterségesen olyan Z.-et állítanak elő, amely sok fémot képes kicserélni (főképp nátrium-Z.-ek). A szűrőn elhelyezett ilyen Z.-re meszes vagy magnézias vizet öntve, a mesz és magnézium a nátriummal kicserélődik, a kemény víz lágy vízzé lesz (kazántáplálásnál, mosásnál, kelmefestésnél, fehérítésnél, sörfőzésnél, papírgyártásnál használt eljárás). A szűrőn maradt meszes Z. konyhasóoldattal megint visszaalakítható (permutálható) nátrium-Z.-tá. A természetben, főképp a növények életében szintén fontos szerepük van. A növények gyökerei sok fölös nátrium-, magnézium- és káliumsót vesznek fel, amelyeket megint kiválasztanak és ezek érintkezésbe kerülve a talajban lévő kálium-Z.-szerű anyagokkal, a káliumot szabaddá teszik, amelyet a növény mohón felszív. A káliumsókkal való trágyázáskor a talajban a kálium-Z.-ek regenerálódnak. Z.-ek: a chabazit, apofillit, brewsterit, analcim, edingtonit, erionit, faujasit, forestit, girolit, glottalit, gmelinit, gismondin, harmotom, heulandit, episztilbit, deszmin, mesolit, nátrolit, okenit, skolezit, thomsonit, phillipsit, laumontit, zeofillit.

Zeophyllit (ásv.), l. *Zeofillit*.

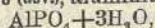
Zeorhombiformes (állat), a Lepényhalformájú halak gyűjtőnéve. Ide tartoznak a Lepényhalak (*Pleuronectidae*) és a Kakashalak (*Zeidae*) családjába tartozó halak.

Zepce, l. *Zsepcse*.

Zepelin, *Konstantin von*, porosz vezérőrnagy, katonai író, szül. Stralsundban 1841 jan. 22., megh. Eberswaldeben 1913 jan. 15. Művei: Das russische Küstengebiet in Ostasien (Berlin 1902); Der ferne Osten (u. o. 1907—11, 3 köt.); Die Befreiungskriege 1813—15 (u. o. 1913).

Zepharovich, *Viktor*, lovag, osztrák mineralógus, szül. Bécsben 1830 ápr. 13., megh. Prágában 1890 febr. 24. 1852—57-ig a bécsi állami geológiai intézet geológusa, 1858. a krakói, majd a gráci és a prágai egyetemeken a mineralógia tanára, 1880. a prágai mineralógiai intézet igazgatója. Főbb művei: Mineralogisches Lexikon für das Kaiserreich Österreich (2 kötet, Wien 1859-73); Krystallographische Wandtafeln (Praga 1877). Számos kisebb cikket írt Magyarországi ásvány-földtani viszonyairól.

Zepharovichit (ásv.), aluminiumfoszfát:

kriptokristályos zöldes, sárgás, szürkésfehér, áttetsző tömegek a szilurkoru homokkővön. Trzenic, Csehország.

Zephyr, l. Zefir.

Zephyrinus, római püspök 198—217, Calixtus pápa katalombájában elsőnek temették el.

Zephyros, a görög mitológiában a nyugati szél megszemélyesítése s Aiolosnak vagy Astraiosnak Bostól (a. m. hajnal) született fia. Chlorisnak, a virágok királynőjének férje; az szülte neki Karpost, a gyümölcs istenét. Podarge harpya is tőle szülte Achilleus halhatatlan lovait, Xanthos és Baliost. A szép ifjú, Hyakinthos, megvetette szerelmét, ezért úgy állott bosszút, hogy vetélytársának, Apollónak diszkoszát Hyakinthos fejére terítette s így megölte. A rómaiak *Favonius*s-sal, a tavasz szelével azonosították Z.-t.

Zepher, *Boqumil*, német zeneszerző, szül. Boroszlóban 1858 máj. 6., meg. Krummhubelben 1918 aug. 17. Nevezetesebb művei: Cavalleria Berolina (1891, a Cavalleria rusticana paródiája); Der Vicome von Letorières (1899); Die Bäder von Lucca (1905); Die Liebesfestung (1905); Den König drückt der Schuh (1908). 1906-ban a Musik für Alle c. népszerű vállalat szerkesztője lett.

Zepelin, *Ferdinand, gróf*, a német Zeppelin-lég hajók megteremtője, szül. Konstanzban 1838 júl. 8., megh. Berlin-Chalottenburgban 1917 márc. 8. Katonai iskolát végzett Ludwigsburgban és 1857. hadnagy lett s résztvett 1863. az amerikai háborúban, 1870—71. pedig a német-francia hadjáratban, 1890. altábornaggyá nevezték ki, egy évre rá rendelkezési állapotba helyezték. Ekkor kezdett a repülés problémájával foglalkozni. 1897-ben jelen volt a magyarországi eredetű *Schwarz Dávid* feltaláló szabadalma szerint épített első alumíniumburkolatú, szivaralakú kormányozható lég hajó felszállásánál. Az eredménytelen kísérlet ellenére is Z. átvette a feltaláló özvegyétől a szabadalmat és óriási energiával, törhetlen hittel a sikerben építettett egyremásra merev rendszerű lég hajókat. Egész gárdáját gyűjtötte maga köré a jeles mérnököknek és egész Németországban lelkesedést birt kelteni a lég hajózás iránt olyannyira, hogy a német nép 1908—09. több mint 6 millió márkát gyűjtött össze a Z.-lég hajók építésére. Z. vasakarata, kitűnő mérnökei és hazájának áldozatkészsége megteremtette a várt gyümölcsöket. Z. még megérte sok kudarcra után azokat a diadalokat, amelyeket Németország az 1914. kitört világháborúban Z.-jeivel aratott. A világháború igazolta Z. hitét a merev rendszerű, kormányozható lég hajók életrevalóságában, noha a harcúterem a repülőgépek túlszárnyalták. 1924. okt.-ban egy Z. rendszerű lég hajó Eekener kapitány vezetésével egyfolytában Amerikába szállt át 79 óra alatt. Irodalmi műve: Die Eroberung der Luft (1908). V. ö. *Schindler*, Z. (1910); *Biedenkapp* (1910); *Saager* (1915); *Reuper* (1917) Z.-ről szóló műveit. L. még *Lég hajózás és Világháború*.

Zerbi, sziget, a. m. *Dzserba* (l. o.).

Zerbst, az ugyanily nevű járás székhelye Anhalt hercegségben, (1919) 18,514 lak., jelentékeny sörgyártással, ütvősaparral, szappan-, keményítő-, szeszgyártással és kémiai iparral; a XII. sz.-ból való városházzal, amelyben a városi múzeum (benne az 1541. nyomtatott, az ifj. Cranach által kifestett Luther-biblia) is el van helyezve.

Z. igen régi város. 1307-ben került Anhalthez. 1603—1793-ig külön fejedelemségnek volt a székhelye és 1797. került Anhalt-Dessauhoz.

Zerdust, l. *Zoroaszter*.

Zerene grossulariata, l. *Araszolók*.

Zergakcsin (állat), a golyvás antilóp (*Gazella gutturosa* Pall.) mongol neve.

Zerge (*Rupicapra rupicapra* [L.] = *Capella rupicapra* [L.], állat), a Tülköszarvúak (*Bovidae*) családjába tartozó emlőállat-faj. Testalakja és mozdulatai a kecskére emlékeztetnek. Szőrözete nyáron vörhenyesbarna, rövidszőrű, de vastag egész hosszában, de főleg a deréktáján 20 cm.-re is megnő (*zergeszakáll*), színe ilyenkor sötétbarna, hasán csaknem fehér. Szarvai (*zergeskampók*) feketeszíntűek, rövidek, kampósak és a homlokcsonton függőlegesen állók. Teljes testhossza 1 m., farka mindössze 8 cm., vállmagassága 75 cm. Közép- és Dél-Európa legmagasabb hegysegeiben honos s igazi hazája az Alpokon van. Előfordul azonkívül a Kaukázusban, a Taurusban és Georgiában. A Kárpátokban, legkevésbé a magas Tatra csúcsain szép számmal található, de előfordul Máramarosban és Erdélyben is (Fogarastól Krassó-Szörénymegyéig a D.-i határláncolatban). Rendszeren 5—6 darabból álló csapatokban él. Érzékszervei élesek s különösen hallása és szaglása kiváló. A legszakadékosabb sziklás helyeken is bámulatos ügyesen fut, hatméteres széles szakadékokon is játszi könnyedséggel átugrik. Űzekedésének ideje november közepétől december közepéig tart. A nőstény (*zergekecske*) május végén vagy június elején 1—2 gidát ellik. Húsa igen ízletes, ezért, valamint értékes bőréért és kalapdiszinek használt zergeszakállért nagyban vadásszák. A zergebak vadászata aug. 1—dec. 15-ig szabad. A fiatalon fogott zergék megszelídíthetők, de fogságban csak nagy ritkaságképpen szaporodnak.

Zergeboglar, *Trollius* Gesn. (növ., *torolya Diószegiéknél*). A boglárkafélék havasi füve, fíz faja Európában, Ázsiában és Észak-Amerikában (hazánkban egy) terem. Levele szabdalts, levélkéi karélyosak és fűrészeltek, virága magános, nagy, többnyire sárga, 5—15-szirmú, golyó módjára összebörl. A *T. europaeus* L. havasi réteken, v. itt-ott (Köszeg) leereszkedve, alacsonyabb réteken is terem. Más fajokkal, különösen a narancsvörös virágú *T. asiaticus* L. fajjal együtt kertbe is ültetik.

Zergegyök (növ.) a. m. *Aronicum* Neck., mely a *Doronicum*-génuszhoz tartozik (l. o.).

Zergekürt, a középkorban használt negyedkör alakú, tölcéséres fúvókájú hangszer. Alakját Virűng és Agricola hangszerismertető műveiből és Dürernek I. Miksa császár imakönyvébe készült fametszetéből (1515) ismerjük. — A Z. az orgonán ma is gyártott princípáljellegű fémregiszter. Legtöbbször 8'-as síp, ritkábban 4'- és 2'-as.

Zerháy, l. Esterháy.

Zerind, a «tar», Szt. István király rokona, a Szt. István ellen föllázadt Koppány somogyi vezérnek apja volt.

Zerinvár (más néven *Új-Zrinvár*), Zrinyi Miklós, a költő építtette 1661. a Dráva és Mura talál-

kozásánál, hogy a vidéket a törökök rablótámadásai ellen megvédje. A törökök, még mikor a vár csak épülőfélben volt, követelték ennek lerombolását. Ezt a bécsi kormány meg is igézte, de Zrinyi megakadályozta. A török 1664 elején 40,000 emberből álló sereggel indult a vár elfoglalására. A császári hadak vezetője Montecuccoli, ki évek óta ellenséges viszonyban állott Zrinyivel, semmit sem tett a vár védelmére, úgy hogy a török jún. 30. elfoglalta a várat s a földdel tette egyenlővé.

Zerka, 1. vádi Palesztinában, l. *Jabbok*. — 2. *Z. Main*, kisebb vádi Palesztinában, a Szíriai plató szélén ered és a Holt-tengerbe ömlik a K.-i parton.

Zerkovitz, 1. Béla, zeneszerző, szül. Szegeden 1881 júl. 11. Budapesten műegyetemet végzett és építész oklevelet szerzett. 1925-ben a Városi Színház igazgatója lett. Írt számos dalt és operettet. Első operettjét, az *Aranyesőt* 1911. adták; további magyar szövegű operettjei: *Katonadolog*, *Szászország*, *Aranymadár*, *Arvácska*, *A nóta vége*, *Csókos asszony*. Német szövegű operettjei Bécsben: *Die Wundermühle*, *Finanzgenie*; Milanóban olasz szöveggel: *La bambolla della Prateria* (1922).

2. *Z. Emil*, közgazdász és hírlapíró, szül. Szegeden 1870 okt. 15., megh. New Yorkban 1923 márc. 1. Közgazdasági szakirodalmi munkásságát fővárosi lapoknál 1889. kezdte. Megalapítója és elnöke volt a Kereskedelmi Alkalmazottak Orsz. Egyesületének. Hat évet töltött Amerikában mint kivándorlási felügyelő, a magyar kereskedelmi kormány megbízottja. 1918 nov.-ben a Károlyi-kormány hajózási kormánybiztossá, majd min. tanácsossá nevezte ki. 1919 márc. 25. a hadügyi népbiztosság hajózási osztályának vezetője lett. Több éven át volt a Magyarország, majd a Magyar Hírlap belső munkatársa. Önállóan megjelent művei: *Amerikai kereskedők* (1905); *A konzul a külkereskedelemben* (1914).

Zermanja (ejtsd: szermánya, *Zermanja*), rövid, de nagyon bő vizű, karsztos folyó Dalmáciában. A horvát Karsztban ered s ÉNy.-nak folyva, a Canale di Morlaccia hosszú öböl novogradi zugába ömlik. Kisebb tengeri hajók Obrovazzig felmehetnek rajta.

Zermatt (*Praborgne*), falu és alpesi túdőhely Wallis svájci kantonban, (1920) 726 lak. Környékének leglátogatottabb helyei: a Gornergrat, hová elektromos vasút visz föl, a Matterhorn lábánál levő Hörnli (2893 m.) és a Mettelhorn (3410 m.).

Zermegh (*Sermegi*) János, történetíró, szül. néhány évvel 1500 után, megh. 1584. Erdődi Simon horvát bán, Simon zágrábi, majd Szaniszló fehérvári prépost szolgálatában állott, Szapolyai János király diplomáciai küldetésekre is alkalmazta. Később a magyar kamarai hivatalban I. Ferdinánd, majd Miksa királyt szolgált. 1576-ban nyugalomba lépett. Latin nyelven írt emlékirata (*Commentarii rerum gestarum*) 1526-tól kezdve 1540 júl. 21-ig öleli fel az eseményeket. Nyílt kérdés, ki írta Z.-nek 1662. Amsterdamban megjelent életrajzát. (Lehet, hogy Istvánffy.) Z. művét kiadta Schwandtner (*Scriptores II. köt.*). V. ö. Molnár D. Szulpic, Z. J. és Emlékirata. (Köszeg 1896).

Zernest (*Zernesti*), fejlődő nagyk. Fogaras vm. törösvári j.-ban, (1910) 4253 román, magyar és német lak., jelentékeny cellulózegyárral, papírgyárral, fűrésztelppel, ezüsttartalmú ólomteppel, vasúttal. Nevezetes az 1690 aug. 21-iki csata, melyben Thököly Imre török sereggel Heister császári tábornokot megverte, midőn Teleki Mihály elesett, Heister pedig fogságba jutott. (Tr. R.)

Zero (olasz), l. *Zérus*.

Zeromski (ejtsd: sseromskt), Stefan, élnévén *Maurycy Zyck*, lengyel író, szül. Stranczynban, a kieli kormányzóságban 1864 nov. 14., megh. Varsóban 1925 nov. 20. A lengyelnek legnépszerűbb írója, aki hazájában meg Sienkiewicznek a népszerűségét is elhomályosította. A rideg kötelességtudást, a lengyeliség szeretetét s az oroszok gyűlöletét hirdeti. Regényeket és elbeszéléseket is írt. Főbb művei: *Ludzie bezdomni* (A hontalannak, Varsó 1900); *Opowiadania* (elbeszélések, 3. kiad. 1903); *Rozdzióba nas kruki wrony* (Széttépnek minket a varjúcsőrök); *Urod a zycia* (Az élet szépsége, regény 1912) stb. Magyarul megjelent Z. rövid ismertetése kapcsán a Széttépnek minket a fekete varjak c. elbeszélés *Bonkáló* S. fordításában, a Magyar Figyelő 1914. évi 13. sz., továbbá A bosszúálló (regény, ford. *Dereki* Antal, Budapest 1916).

Zerr, *Anna*, német operaénekesnő, szül. Baden-Badenben 1822 júl. 26., megh. winterbachi birtokán (Oberkisch mellett) 1881 jún. 14. 1846–51-ig Bécsben énekelt. Szerződését azonban felbontották, mert Londonban közreműködött a magyar emigránsok javára rendezett hangversenyen. 1851—57-ig Angliában és Amerikában aratott nagy diadalokat.

Zerubábel (*Zerobábel*), elsője ama 12 vezérnek, kik Cyrus engedelmével Kr. e. 537. a fogságba hurcolt zsidókat Palesztinába visszavezették. Z. a Dávid családjából származott s Aggeus és Zakariás próféták őt nézték a megígért messiásnak.

Zérus v. nulla (ol. zero) = 0. Az indiaiak által feltalált helyepótló jegy, mely csak arra való, hogy a többi számjegy helyét fel lehessen ismerni. Európába az arabok révén jutott a XIII. sz.-ban. L. még *Szám*.

Zéruspont, így nevezik a hőmérő Celsius és Réaumur skálájának a kezdőpontját, ahonnan fölfelé a (+) pozitív (melegségi) és lefelé a (–) negatív (hidegségi) fokok számíthatók. De van más műszernek is Z. V. ö. *Nullapont*.

Zeta, folyó Montenegróban, a Szkutari-tóba ömlő Moracsa mellékfolyója. A nikiesi poljében ered, a polje D.-i szélén hatalmas ponorban eltűnik s a Z. völgyben jó újra elő, ott pompás víz-esésekben 400 m.-rel lejjebb kerül, aztán torkolatáig kis esésben folyik. Torkolatánál vannak Doklea (Dioclea) romjai. A Z. völgye széles és termékeny, Montenegro gazdasági életének gerince. A középkorban ezt a vidéket Zetának hívták s véres harcok folytak birtokáért. L. *Montenegro* (tört.).

Zetacizmus v. *asszibiláció*, az a hangváltozás, mely szerint valamely zárhang (leginkább *i, d, k, g*) sziszegővé válik a rákövetkező *i v. j* hang hatása alatt, pl. az eredeti *Djeus*-ból (szanszkrit

Djaus) a görög *Zeus*, a latin *medius*-szal szemben görög *mesos*. Ilyen a latinban a régi *na-ti-o* helyett (*t*-vel) a mai *náció*, a régi *Kaesar*, *falkiat* helyett az újabb *Cézár*, *faciat*-féle kiejtés stb.

Zetai nagyvajda, l. *Grahovói és zetai nagyvajda*.

Zetelaka (Zetea), nagyk. Udvarhely vm. udvarhelyi j.-ban, (1910) 4724 magyar lak., akik agyag- és faipart űznek. Hajdan kiváltságos hely volt; a régi Zetovár némi maradványai egy hegyen látszanak. (Tr. R.)

Zétény (Zétéñ), kisk. Zemplén vm. bodrogközi j.-ban, (1910) 760 magyar lak.

Zetes, l. *Boreasfiak*.

Zethos, l. *Amphion*.

Zetkin, Klara, kommunista íróő és politikus, szül. Wiederauban (Szászország) 1857 júl. 5. Tanítónő volt, majd Z. Ossip orosz írónak lett neje; megalapította és 1890—1916. szekerestette az első szocialista női lapot *Gleichheit* címen. 1916-ban a független szocialistákhoz, 1919. a kommunista Spartacus-szövetséghez csatlakozott; beválasztották a német birodalmi gyűlésbe is. 1921-ben a női kommunista internacionale elnökévé választották. Művei: *Geistiges Proletariat*, *Frauenfrage und Socialismus* (1906); *Der Weg nach Moskau* (1920).

Zett., latin állat- és növénynev után *Zetterstedt* János Vilmos svéd botanikus nevének rövidítése.

Zeternam, Eugen, írói álnév, l. *Diricksens*.

Zettler, Xaver Franz, német üvegfestő, szül. Münchenben 1841 aug. 21., megh. u. o. 1916 márc. 1870-ben ő alapította u. o. a bajor kir. üvegfestő-intézetet, amelyet 1905-ig vezetett s amelyből 1910-ig 12,532 üvegfestésű ablak került ki. Z. a XIX. sz.-ban elfajult s az olajfestmények hatásával versenyző üvegfestészettel szemben, ennek középkori hagyományait s mozaik- és szőnyeghatású régi stílusát karolta föl s üvegfestményeihez igen sok elsőrangú festővel rajzoltatott terveket. Intézetének tulajdonosai ma flai, Franz Z. (szül. 1865) és Oscar Z. (szül. 1873).

Zengitana, egyike a hét afrikai provinciának, melyeket Diocletianus és Constantinus szervezett Afrika ÉNy.-i részében. Magában foglalta Hippo és Karthago vidékét, a mai Tunisz É.-i részét.

Zenglodon, a cettfélék *Archaeocetia* alrendjébe tartozó, kihalt emlősnem, melynek több faja (*Z. Isis*, *Z. Osiris*, *Z. cetoides* stb.) Egyiptom, Észak-Amerika és Anglia eocénképződményeiből ismeretes.

Zeugma (gör., szó szerint a m. összekötés), nyelvtani, illetőleg stílusztikai alakzat, mely szerint egyetlen és valóban csak egy alanyhoz illő állítmány a mondatnak több alanyára vonatkozik. Lényegében tehát nem más, mint az ú. n. *összevont mondat*. Ennek egyik alakja a *syllipsis*, midőn az egyszer kitett igállítmány csak az egyik mondat alanyára vonatkozhatik igazán, pl. a zsol-tárban: «Az Úr szeméi néznek az igazakra és füle az ó kiáltásokra». L. még *Hypozeugis*.

Zeugopterus norvegicus Gthr. (állat), a Félzségűszök (*Pleuronectidae*) családjába tartozó halfaj. Norvégiától Dél-Angliáig és Helgolandig honos. Hossza mindössze 12 cm.

Zeulenroda, város az idősebb ág uralma alatt állott Reuss hercegségben, (1919) 12,022 lak., pamut- és gyapjúharisnya- és kelmekészítéssel, fémárúgyártással.

Zeuner, Gustav, német fizikus, szül. Chemnitzben 1828 nov. 30., megh. Drezdában 1907 okt. 17. 1855-ben a zürichi műegyetemen tanár, 1871—1873-ig a freiburgi bányászakadémia, 1873—1897-ig a drezdai műegyetem igazgatója. Főbb munkái: *Grundzüge der mechanischen Wärmetheorie* (Freiburg 1860 és később újabb kiadásokban franciául is); *Die Schiebersteuerungen mit besonderer Berücksichtigung der Lokomotivsteuerungen* (6. kiad., Leipzig 1904); *Über das Wanken der Lokomotiven* (Zürich 1861); *Vorlesungen über Theorie der Turbinen* (Stuttgart 1869).

Zeunerit (ásv.), a torbernithez hasonló rézuranyl-arszenát $Cu(UO_2)_2(AO_4)_2 + 12H_2O$; táblás és piramidális négyzetes kristályai a torbernittel izomorfok. A bázis szerint kitünően hasad; zöld, gyöngyháztényű. Más uránérczek társaságában terem: Schneeberg, Joachimstal és Zinnwald, Cseh-Szász-Érchegeység; Wittichen, Németország; Huel Gorland, Cornwall.

Zeus (szanszkrit: *Dyāus* = fényes, latin: *Jupiter*, l. o.), a görögök nemzeti fő istene, a verőfény megszemélyesítése, az égnek és időjárásnak

Zeus.

Az Otricoliiban talált Zeus-fő (Róma, Vatikán).

istene, istenek és emberek királya, az erkölcsi világrond őre. Apja *Kronos* (ezért: *Kronion*, *Kronides*); anyja, *Rhea* feltette, hogy apja őt is elnyeli, mint testvéreit, azért titkon hozta világra a krétai Idahegy barlangjában és nim-

lakkal neveltette (l. *Amaltheia*). Z. fölserdülvén, nőül vette *Metist* (l. o.) s az varázssitalával arra kényszerítette Kronost, hogy adja ki elnyelt gyermekeit. Ezekkel szövetségbe Z. megbuktatja Kronost a titánok (l. o.) nemzetségével együtt s harmadmagával megosztja a világ uralmán; neki jut az ég, *Poszeidonnak* a tenger, *Hadesnek* az alvilág; a *Föld* és az *Olympos* közös birtok marad. Z. attól tartott, hogy neje, *Metis*, hatalmas és ráneve is félelmes fiút fog szülni, ezért elnyelte s így ő maga hozta világra saját fejéből *Pallas Athenét*. Második felesége a titanida *Themis* (l. o.) volt, vele nemzette a *Horákat* (l. o.) és a *Moirákat* (l. o.). A *Dodonában* tisztelt Z.-nak felesége *Dione*, *Aphrodite* anyja, az *arkádiai Z.* felesége *Meta*, kítől *Hermes* született. *Demeterrel* nemzi *Persephonét*, az *oceanidá Eurynoméval* a *Charisokat*, *Mnemosynéval* a *múzsákat*, *Letoval Apollont* és *Artemist*, *Semelével Dionysost*, *Alkmenével Heraklest*. E nők a helyi kultuszok kapcsán lettek Z. hitestársai; mikor aztán *Herát*, testvérét ismerték el egyedüli törvényes hitvesének (mint már Homerosnál találjuk), akkor többi viszonyát pusztá szeretkezesnek minősítették. A lokális Z.-kultuszokban Z. rendszertint egy régibb istennek a helyét foglalta el, kinek aztán egyes tulajdonságait és élményeit is reá ruházták. Általában mint az égi tünemények intézője, a magas hegyeken székelt, mint pl. a *trójai Idán*, az *arkádiai Lykaionon*, fő székhelye a *thesszali Olympus*, az égi istenek lakóhelye s kultuszának gócpontja az *elisi Olympia*. Ő az istenek királya, hatalmasabb valamennyinél, kinek egy bölintására megrendül az *Olympos*. *Aigis-ával* (l. o.) szörnyű zivatarokat támaszt, felhőt gyűjt és oszlat, dörög és villámokat szór. Ő rendezte be az évszakokat, melyeknek szabályos váltakozására a *Horák* ügyelnek. Hatalmasabb csak egy van nála, a *Moirá*, mely eredetileg azonos Z. akaratával, lassanként azonban föléje kerekedik. Z. mindent tud, a jövőt is és azt jósejelek, jóslatok (*Dodonában* a tölgy suttogása) útján az emberekkel is tudathatja. Tőle ered minden rend, jog és igazság az emberek életében, ő adja a királyi hatalmat, ő ad győzelmet, a bajban segítséget, *Themis*, *Dike* és *Nemesis* segítségével tügyel a törvények végrehajtására, az eskü szentségére (*Horkios*). *Oltár*, az család és házi tűzhely istenő, az udvar közepén áll (*Herkeios*), védője a vendégnek és az oltalomkeresőnek (*Xenios*, *Hikesios*), oltalmazója a városnak, az állami intézményeknek, a szövetségeknek és a nemzeti szabadságnak (*Eleutherios*). Mint az erkölcsi világrendellen való vétségek megtorlója, egyúttal a legfőbb engesztelő isten (*Kathareios*), ki a vezeklőknek alkalmat ad a megtisztulásra. Jelképei a királyi pálcá, a villám, a sas és a szárnyas Nike, a győzelem istenasszonya. Z. egyiptomi alakjára nézve l. *Amon*.

Z. nagy szerepet játszik a görög mítörténelemben. Már az V. sz.-ból szép ábrázolása maradt fenn egy *solinusi metope* reliefjén s erővel teljes szobra az *olympiai Zeus-templom* K.-i oromfalánál. Legmúltóbb és kánonná lett hírneves típusát *Pheidias* alkotta meg *Olympiában* anyagból és elefántesontból, melynek milyenségéről

régi tudósítások és elisi érmeek adnak megközelítő fogalmat. Az *Otricoliiban* talált Zeus-fő a *Vatikánban* már távolibb rokonságban van a *Pheidias-féle* típusal. Említést érdemel még a *verospi Z.* kolosszális tüloszobra a *Vatikánban* s a *pergamoni Z.-oltárnak* a *gigászokat leverő Z.-a* a *berlini Pergamon-muzeumban*. Különlegesen Z.-típusok a *dodonai (cserkoszorúval)*, a *kosszarvú Amon* és a *fejen mérőedényt tartó Z. Serapis* a *Vatikánban*.

Zeuschner, Ludwig, osztrák geológus, szül. Varsóban 1803 aug. 15., megh. Krakóban 1871 jan. 2—3. éjjelen; szolgája meggyilkolta. Előbb a *krakói egyetem tanára* volt, később a *varsói orosz kormányzószék geológusa*. Legismertebb műve *Carte géologique de la chaîne de Tatra* címen 1843. Berlinben jelent meg. A *berlini német geológiai társulat Zeitschriftjében* 1859. a *Tátra felső eocén rétegeiről*, majd *Lengyelország szilúr- s júraformációjáról* számos értekezést írt. Ezenkívül sok értekezése jelent meg különböző folyóiratokban.

Zeus Faber (állat), l. *Kakashal-félék*.

Zeuxis (tulajdonképen *Zeuxippos*), ókori görög festőművész, szül. Herakleidiában (Alsó-Itália); 430 körül athéni Apollodorosnál tanult s azután Efezusban működött. Nagy vetélytársával, *Parhassiossal* egyetemben ő a *jóniai (kisázsiai) festőiskolának* egyik főképviselője, aki a fény- és árnyékhatások művészi felhasználása tekintetében határozottan az úttörők egyike. Művei közül, melyeknek fő jellemvonása a *lágyság* és *érzéki elpuhultság*, kiemelendők *Helenája* (a *krotóni Hera-templomban*), továbbá *Penelopéja*, az *istenek körében trónoló Z. képe* és *kentaur-családja*. Néhanéha *genreképekkel* is megpróbálkozott (szőlőgerezdeket tartó fiú, öreg asszony), sőt egyet-mást *agyagha* is mintázott.

Zeuxit (ásv.), l. *Turmalin*.

Zeuzera aesculi (állat), l. *Farágó lepkék*.

Zeuzera pyrina L. (állat), l. *Farágó lepkék*.

Zevenaar gróf, l. *Verhuel*.

Zeyer, Julius, cseh író, szül. Prágában 1841 ápr. 12., megh. u. o. 1901 jan. 29. Romantikus hajlamú, vallásosan misztikus, szimbolikus gondolkodású és komorlelkületű költő, ami minden munkáján meglátszik. Említést érdemelnek: *Vyšehrad* (1880), eposz, mely 5 részből áll, abban *Csehország őskorát* festi; *A Letopisy lásky* (A szerelem évkönyvei, 1889—1892) középkori lovagkalandokat ír le. Legjobb munkája *Jan Maria Plojhar* (1891) c. regénye. Összes művei *Sehrané spisy Zeyerovy* Prágában jelentek meg 1901—1907., 34 kötetben.

Zeyk-család (zejkfalvi báró és nemes), Hunyad vármegyéből származó régi család. Eredete azonban még nincs tisztába hozva. A családfát *Kőváry László* állította fel és a család legelső ősenek *Zeyk Lászlót* nevezi meg, ki 1236. élt. Ennek dédunokája, *Péter*, jelen volt *Nikápolynál* s 1372. *László* vajdától *Okloson* adományt kapott; ennek fia *László* 1404. kapott adományt *Zeykfalván* s ő vette fel a *zejkfalvi* előnevet. A család 1895 jún. 29. bárói rangra emeltetett. — Nevezetesebb tagjai a családnak:

1. *Z. Albert József* (zejkfalvi), minisztertanácsos, szül. 1828 körül, megh. 1896 júl. 13.

1844-ben végezte be jogi tanulmányait. Alig 20 éves korában érte a szabadságharc kitérőse. Mint honvédszázados először a bácsbányai, később az erdélyi hadseregben harcolt. Kossuthal együtt ő is menekült Törökországba, honnan Párisba, majd Londonba ment, hol technikai és vegyészeti tanulmányokat folytatott. Ezeknek befejeztével 1850. Braziliába utazott és ott egy társulatnál segédmérnöki állást nyert. Később Uruguayban és Paraguayban folyók szabályozásában vett részt. Közben a tengerészetet tanulta, hogy az Egyesült-Államok szolgálatába állhasson. 1860-ig működött itt, még pedig annyi sikerrel, hogy Lincoln Ábrahám diplomáciai küldetésekre használta. 1866-ban Tarantóba küldötte politikai megbízással. Végre 1885. a magyar kormány meghívta őt a flumi tengerészeti hatósághoz miniszteri tanácsosnak. Ez állásban hathatósan előmozdította tengeri kereskedelmünk fejlődését. Később Budapestre helyezték át.

Z. Miklós, tanár és természetbúvár, szül. 1810., megh. 1854. Bécsi és berlini egyetemi tanulmányai után a nagyenyedi Bethlen-kollégium tanára lett. Nyelvis reformmódszerének kísérletét megakasztotta a szabadságharc, amelyben tanítványai élén vett részt. A szabadságharc után menekülni volt kénytelen s ezalatt írta meg beces ornitológiai naplóját és *Erdélyi madarai* c. művét, amelyek csak 1921. jelentek meg az Aquilában. Unokabácsének, ifj. Z. Miklósnak fia, **Ádám**, kiadta a Nagyenyed pusztulása után Kolozsvárott újra kezdett és haláláig folytatott naplójegyzetét *Id. Z. Miklós hátrahagyott irományai* címen.

Zeykfálva (Strein), kisközség Hunyad vármegye hátszegi j.-ban, (1910) 391 román és magyar lakossal, vasúti állomással és táviróhivattal. Régi tornyát soká római emléknek tartották. (Tr. R.)

Zeyner, I. Zainer.

Zeyst, I. Zeist.

Zgierz, longyel város, l. *Szgerzs.*

Zhafar, I. Dhafar.

Ziámet, arab eredetű török szó, jelentette a hódoltság korában a hűbértartókat.

Ziá pasa, l. *Török irodalom.*

Zibellina (állat), a Menyét-félék egyik neme. **Mustela Z. L.**, újabb néven: **Martes Z. L.**, l. *Coboly.*

Zibet, a m. *Cibet* (l. o.).

Zichy-család (*zichí* és *vásonkeői gróf* és *nemes*). A család első oklevélileg kimutatható őse **Zajk Gál** 1260 körül, aki a család mostani tulajdonát, Zajk községet (Zala) bírta. Másik ősi birtokuk Zich helység. A család hosszú ideig Zajkról nevezte magát s csak a XIV. sz.-ban kezdte használni a *de Zich* elnevezést. Gálnak unokája **Péter Károly** Róbert alatt élt s Esztergomnál esett el; testvérei **László** és **Jakab** 1347. Nagy Lajos alatt kaptak adományt. **Jakab** fiai közül **Benedek** a Hunyadiak korában élt s Mátyás alatt vitézkedett. Fia **II. Benedek** egyik unokája, **I. György** előbb hadi pályán tüntette ki magát, majd Moson és 1592. Vas vármegye alispánja. Három házasságából hét gyermeke született, kik közül **III. Benedek** 1623. vasvármegyei

szolgabíró, 1630. követ és később alispán volt. **Ádám** 1723. Bácsmegeye alispánja, majd a dunántúli kerületi tábla tlnöke, 1730. nádori ítélőmester volt s 1732. báróságra emeltetett, de mag nélkül halt el. Ez ágból származtak **Mihály** (l. o.) festőművész és **Antal** (l. o.) főrend. **I. György** másodszüllött fia **I. Pál** az öszes Z. törzsatyja. 1619. veszprémi várkapitány, Győr és a szomszéd erődök alvezére s aranyarsarkantyus vitéz; ő szerző a veszprémi és fejérvármegyei jószágokat. Megh. 1638. jan. 28. Egyetlen fia, **I. István** (szül. 1616. szept. 18., megh. 1693. márc. 15.) serdültkorában már kamarás III. Ferdinánd udvarában. Előbb győri várparancsnok, majd országos altábornok, 1655. kamarai elnök és báró lett, 1661. koronaőr, 1676. pedig összes útdalával együtt grófi rangra emeltetett, 1681. Moson vármegye főispánja, majd főajtónálló, 1690. tárnokmester lett. A családnak roppant vagyonát nagybárá ő szerző. Kettős házasságából származott 3 fia közül **Ádám** kamarás, v. b. t. t., győri kapitány és mosonvármegyei főispán volt. Ádámnak fia, **Károly**, Szavójai Jenő alatt harsolt. 1735-ben koronaőr lett. Ádámnak testvére, **II. István**, először Szabolcs vármegye, később Komárom vármegye főispánja volt, 1693. szintén koronaórré választott. Nagy része volt Palota visszavételében. Fiai közül **László** a komáromi, **Péter** a szabolcsi főispánságban követte. Az előbbi magtalanul halt el. Az utóbbit **I. Z. Péter**. Péter gyermekei közül **Ferenc** győri püspökségre emelkedett; **László** szabolcsi főispán lett; **Miklós** szintén szabolcsi főispán volt és benne kihalt **II. István** ága. **I. Pál** hat gyermeke közül **III. János** az, aki fentartotta tovább is a családot. Ez a **III. János** 1707. királyi tanácsos volt. Két figyermekével két vonalra oszlik a család:

I. A palotai vonal. Megalapítója **IV. János** (szül. 1738., megh. 1778.). Három fia három ág-nak lett alapítója: **V. János** (szül. 1777. jún. 30., megh. 1830. júl. 26.) *alángi, Zsigmond* (szül. 1741., megh. 1806.) *az adonyi vagy szentmiklósi* és **Miklós** (szül. 1750., megh. 1826. szept. 22.) *a palotai* ág-nak. A lángi ágból származott **Nándor** (l. o.). **Nándor** testvére **VI. János** (szül. 1835., megh. 1905.), kinek fia **VII. János** (l. o.). A palotai ág flágon Z. Miklósbán 1875. ápr. 19. kihalt.

II. Oroszvári vonal. Törzsatyja **IV. István** (szül. 1751. febr. 17., megh. 1812.), kinek fiai közül **V. Ferenc** a *vedródi, Károly* (szül. 1753. márc. 4., megh. 1826. szept. 28.) *a vázsonyi, V. István* (szül. 1757. júl. 14., megh. 1841. jún. 30.) *a csiesői* ágat alapította. **V. Ferenc**, a vedródi ág alapítója, Békés, majd Pest vármegye adminisztrátora, 1788. zempléni főispán, majd főpohárnok, veszprémi főispán volt. A Ludoviceumra 12,000 frt alapítványt tett. Tíz gyermeke közül három: **VI. Ferenc József, Károly** és **Edmund** három vonalra osztották

Zichy-család címere.

a vedródi ágat: a) *seregélyesi*, alapítója VI. Ferenc József (szül. 1774., megh. 1861.); b) *cifferi*, alapítója Károly (szül. 1785., megh. 1876.); c) *szentmiklósi*, alapítója Edmund (szül. 1811., megh. 1891.). Domokos 1842—1849-ig veszprémi püspök. VI. Ferenc bihari főispán, kir. főajtónálló, v. b. t. t. stb. volt. Fiai közül VII. Ferenc (l. o.) tünik ki. Unokái közül: Géza (l. o.) zeneszerző, VII. Ferenc fiai: József (l. o.) és Agost (l. o.). Károly, a cifferi vonal alapítója, cs. kir. kamarás volt. Edmund, a szentmiklósi vonal alapítója (szül. 1811., megh. Bécsben 1894.) fiatal korában katonáskodott. 1832-ben megnőtülvén elhagyta a szolgálatot, visszavonult birtokára. Majd hosszabb utazásokat tett s végül Bécsben élt, főleg művészeti tanulmányoknak. Igen becses gyűjteménye volt művészeti tárgyakból. Fia Jenő (l. o.).

Az oroszvári fővonal második ága a *vázsonyi*, melyet Károly alapított. Fia Ferenc (szül. 1777., megh. 1839.) alapította az oroszvári vonalat. Ezen Ferenc nőül vevén a füstött Ferraris Vilma grófnőt (1811), a család ezentul a *Z.-Ferraris* nevet viseli. Ferenc fiai közül Manó (l. o.) és Bódog említendők. Bódognak fia *Z.-Ferraris Viktor* (l. o.). A *vázsonyi* ág második vonala a *libény-szentmiklósi*, melynek alapítója Károly (szül. 1778., megh. 1834.) pozsegi főispán, kir. kamarás. A harmadik vonala a *darufalvi*, megalapítója Miklós (szül. 1796., megh. 1856.), a darufalvi uradalom tulajdonosa. Tíz gyermeket hagyott hátra. A *csicsói* ág alapítójával, V. Istvánnal 1853-ban fiágon kihalt.

1. *Z. Agost* gróf, politikus, szül. Penzingben 1852 jún. 14., megh. Bécsben 1925 okt. 5. Z. Ferenc tárnokmester fia. A jogot Bécsben és Budapesten végezte. 1875-ben József testvérével nagy utat tett Kelet-Ázsiába, honnan Szibírián át utazott vissza. Útjáról a földrajzi társaságban több előadást tartott. 1878-ban Észak-Amerikába utazott. 1879-ben képviselővé választották, 1883—1892. fumei kormányzó volt, 1911-ben főudvarnaggyá nevezték ki. Az Akadémi levelező tagnak választotta. 1918-ban lemondott főudvarnagyi méltóságáról. Önálló művei: *A Boro-Budor Japánban* (Budapest 1877) s *Dominion of Canada* (u. o. 1879).

2. *Z. Aladár* gróf, Z. Nándor gróf fia, szül. Nagylángon 1864 szept. 4. Jogi tanulmányait Budapesten, Strassburgban és Innsbruckban végezte. 1896—1901. orsz. képviselő volt, azután a főrendiház tagja. Az 1906 áprilisban megalakult koalíciós Wekerle-kormányban az őfelsége személye körüli miniszteri tárcát vállalta s miniszter maradt a koalíció megszűntéig. 1907-ben v. b. t. tanácsosi méltóságot kapott. Elnöke volt az országgyűlési néppártnak. Az új nemzetgyűlésre nem vállalt mandátumot. 1925-ben a Szt. István-Társulat elnökének választotta.

3. *Z. Antal*, író és politikus, Z. Mihály festőművész bátyja, szül. Zalán (Somogy) 1823 nov. 7., megh. Budapesten 1898 máj. 19. A jogot Pesten elvégezvén, patvarista volt Szentkirályi Mór, majd Somssich Pál mellett s mint Moson vm. aljegyzőjét, az 1847. országgyűlésre követül küldték. Ez időben kezdte meg írói működését is írfai költeményekkel és hírlapi cikkekkkel. 1848.

elment az országgyűléssel Debreczenbe mint az ú. n. békepárt tagja s Világos után Somogy vm.-be bellebezték. 1861-ben orsz. képviselő lett s a Pesti Naplóba írt vezérelkéivel, politikai röpirataival hozzájárult a közjogi kérdések tisztázásához. 1865-től több cikluson át tagja volt a képviselőházban, majd a főrendiházban kapott helyet; ez időből való *Egy szó a közigazgatási reform ellen* című röpirata (1891). Irodalmi működését is fokozott buzgalommal folytatta; írt néhány elégiát, szatírárt, továbbá elbeszéléseket, melyek összegyűjtve 1877. jelentek meg, három angol történeti tárgyú drámát: *Strafford, Stuart Mária* (1865) és *Cromwell* (Teleki-díjat nyert 1866). Önállóan megjelent történeti tanulmányai: *Anglia története a forradalomig* (1866); *Az angol forradalom története* (1867). Egyéb művei: *A szónoklatról* (értekezés 1868); *Q. Horatius Flaccus szatírái* (tanulmány 1871); *Lessing* (értekezés 1878); *Psychiatria és politika* (1890); lefordította Lessing *Bölcs Náihán-ját* is (1878). A Kisfaludy-Társaság 1866. megválasztotta tagjának. A M. Tud. Akadémia 1870. levelező, 1877. tiszteleti tagjának, majd az I. osztály elnökének. Azóta elsősorban Széchenyi-tanulmányokkal foglalkozott. Az Akadémia megbízásából összegyűjtötte és kiadta *Széchenyi István Naplói* (1884); *Beszédeit* (1887); *Külföldi úti rajzait és főljegyzéseit* (1890); *Hírlapi cikkeit* (1892—1894); *Leveleit szülőihez* (1896) s megírta két nagy kötetben gróf *Széchenyi István életrajzát* (1896—97).

4. *Z. Ferenc* gróf, tárnokmester, szül. Pozsonyban 1811 jan. 24., megh. Kálozon 1900 júl. 17. Közpályáját jogi tanulmányai befejezése után Pest vm.-nél kezdte, honnan az udvari kancelláriához került titkárnak. 1839-ben Fiume alkormányzója, két év múlva az újonnan alkotott pozsonyi váltótörvényezék elnöke lett. Ugyanez időben kezdeményezte a szolnok—pesti vasútvonal építését. 1847-ben a helytartótanács ideiglenes elnökévé nevezték ki, 1848. pedig Széchenyi István államtitkárnak vette maga mellé. Az 1849-iki orosz inváziókor Paskievics hadseregében főbiztos volt. 1851-ben a magyar érdekek mellett kelt síkra Bécsben, de eredménytelenül s azért visszavonult. 1854-ben Miksa főherceg udvarmestere lett, aki akkor Lombardia és Velence kormányzója volt. 1861-ben újra hivatalt vállalt. Nógrád vm. főispánja lett, de amint az alkotmányos idősorok véget ért, megint visszavonult. 1874—79-ig konstantinápolyi nagykövet volt. 1888-ban tárnokmesterré nevezték ki.

5. *Z. Géza* gróf, költő, zeneszerző és zongoraművész, szül. Sztáran 1849 júl. 23., megh. Budapesten 1924 jan. 14. Húszéves korában, vadászaton szerencsétlenség következtében elvesztette a jobb karját. Balkezének a zongorázásban való készségét azonban olyan rendkívüli magas fokra fejlesztette, hogy félkézzel világhírű zongoraművész lett. 1891—94-ig a budapesti állami színházak intendánsa volt, majd a Zenede elnöke 1918-ig. 1911. az Akadémia, 1915. a Petőfi-társaság tiszteletbeli taggá választotta. 1916-ban a Pro litteris et artibus kapt. Operái: *Alár* (1896) Budapesten, 1897 Karlsruhe-

ban, 1898 Berlinben is bemutatták); *Roland mester* (1899); *Gemma* (táncköltemény 1904; Prágában 1903, Bécsben 1916. volt bemutatója); *Rákóczi trilógia*: I. rész *II. Rákóczi Ferenc* (1909); II. rész *Nemo* (1905); III. rész *Rodostó* (1912). Operáinak szövegkönyveit is ő maga írta. Egyéb művei: *Dolores* (karmú, Budapest 1889. került először előadásra), zongoraetűdők a balkéz számára (Liszt előszavával), zongoradarabok, dalok, kórusok. *Emlékeim* címen megírta emlékiratait (I. kötet 1912., II. 1913., németül: *Aus meinem Leben*, 1920. Stuttgartban jelent meg). Írt költeményeket, szindarabokat is (*Vízparaszolal* című vígjátéka 1898. került bemutatásra Pozsonyban és Budapesten). A világháború rokkantjainak útmutatásul: *A félkezű ember könyve* (1915).

6. Z. Gyula gróf, érsek, szül. Nagylángon (Fejérm.) 1871 nov. 7. Mint székesfehérvári papnövendék az innsbrucki egyetemen végezte be tanulmányait. 1895-ben pappá szentelték. 1897. Rómában mint pápai kamarás a nemes ifjak akadémiáján folytatta tanulmányait, 1901. a pápa környezetébe került mint szolgálattelévő kamarás. Ez állásában jelentékeny szerepe volt a Szent-Iszák-nak a magyar viszonyokról való informálásában. XIII. Leo pápa különösen kedvelte. 1902. bulesi c. apát, 1905. pécsi püspök lett. Mint pécsi püspök nagy alapítványait tette nevét emlékeztetéssé. Pécsen második gimnáziumot és internátust alapított, ez a Pius-internátus és főgimnázium. A világháború alatt a katonai egészségügyi érdekében szerzett maradandó érdemet. Miután 1923-ban XI. Pius pápa egyszersmind a kalocsai főegyházmegye apostoli adminisztrátora teendőivel bízta meg, 1925. kinevezte kalocsai érsekké.

7. Z. István gróf, festő, szül. Bábólnán (Komárom vm.) 1879 márc. 31. Münchenben Hollósnánál, aztán Nagybányán, végre Párisban tanult. Eleinte főképp grafikával foglalkozott, 1906. Budapesten gyűjteményes kiállításban mutatta be rajzait, festményeit, iparművészeti tervét. A Műcsarnokban kiállított művei közül megemlítendőek: *Kezek*, *Kék asszony*, *Szt. Margit csodatétele*. Egyik dekoratív fresko-képe a Zenekadémiában van. 1913—19-ig vezetője volt a Szépművészeti Múzeumban a magyar történelmi képeseknek. Azóta tudományos téren működik, mint a magyar őstörténet kutatója. 1925-ben a M. Tud. Akadémia levelező tagján választotta. Önállóan megjelent műve: *A magyarság őstörténete és műveltsége a honfoglalásig* (1923).

8. Z. János gróf, politikus, szül. Nagylángon 1868 máj. 30. A politikai pályán 1894 óta szerepel, éveken át elnöke volt az országgyűlési néppártnak. 1910-ben a Khuen-Héderváry-kabinetben vallás- és közoktatásügyi miniszter lett, amely tisztról 1913. lemondott. Újra 1918. a Wekerle-kabinetben viselte a vallás- és közoktatásügyi tárcát 1918. okt.-ig, midőn a forradalmi mozgalom küszöbén a Wekerle-kormány megbukott. Az új nemzetgyűlésre ismét képviselőnek választották. Vezetőszerepet visz a katolikus társadalmi mozgalmakban, elnöke az Országos Katolikus Szövetségnek és több katolikus társa-

dalmi egyesületnek, megalapítója volt a legnagyobb magyar egyetemi internátusnak. Számos politikai cikket írt különböző lapokra.

9. Z. Jenő gróf, szül. Szentmihályon 1837 júl. 5., megh. Meránban 1906 dec. 25. Németországban jogtudományt hallgatott. Németországból való hazatérte után 1860. főszolgabíró lett Fejér vm.-ben. 1861-ben Fejér vm. bodajki kerületét, 1865—1872. Bihar vm. élesdi kerületét képviselte, Deák pártján volt. 1870-ben azonban a közgazdasági ügyek tárgyalásánál ellentétbe jutott pártjával s mint pártönkivüli, később szabadelvű párti szerepelt, de 1903. a katonai javaslatok miatt kilépett a pártból. Politikai szerepénél jóval fontosabb a közgazdaság és ipar érdekében kifejtett működése, miért az «ipargróf» elnevezést nyerte melléknévül. Már 1866-iki nagy külföldi utazása a magyar mezőgazdaság érdekében történt (Angliában a vízépítésetet és csatornázást, Hollandiában pedig a lecsapolási és öntözési munkálatokat tanulmányozta). 1868-ban megírta *A duma-tiszai, vagyis a Pest, Szeged, Szabadka és Kula közti csatorna* c. röpiratát. Csakhamar a mezőgazdaságról az iparra és ennek hatalmas emeltyűjére, a kiállításokra fordította figyelmét. Hosszasan tanulmányozta az 1876-iki szegedi kiállítás és tapasztalatait az 1879-iki székesfehérvári értekesítette. 1881-ben őt választották meg az országos iparegyesület elnökévé, melynek a magyar általános iparegyesülettel való fúzióját 1882. szerencsésen végrehajtván, mint az eggyé tömörült két egyesület elnöke, most már az iparosoktatás rendezését vette kezébe. 1880-ban *A népnevelési egyesületek létesítése* c. röpiratában a népnevelés rendezését sürgette, később tudományos expedíciót szervezett a Kaukázusba, mely fontos néprajzi és régészeti eredményeken kívül a magyar őstörténetre is hivatva volt fényt deríteni. Az utazás eredményeiről egy pompás díszműben számolt be (Budapest 1897, 2 köt.), melynek néprajzi és régészeti részét Jankó János és Pósta Béla írták. 1894-ben v. b. t. tanácsosi méltóságot kapott. 1898-ban indult újabb ázsiai útjára, hogy a magyar faj eredetét és vándorlásait tanulmányozza. Munkatársai Pósta Béla archeológus, Jankó János, Pápay József és Csiki Ernő muzeumi zoológus, kikkel ápr. 11. indult el Tiflisből vasúton Bakuba, Kazánon, Permen, Tyumenen, Tobolszkon, Ufán, Omszkon, Krasnojarszkon, Irkutzszkon keresztül útja a mongol sivatagon át Pekingbe vezetett. 1898 dec. 18. érkezett vissza Budapestre. Utjáról több folyóiratban számolt be. A Tud. Akadémia 1899. tisz. tagjává választotta, a kereskedelemügyi miniszter pedig az 1900. párisi kiállítás magyar történelmi részének rendezésére szervezett történelmi bizottság egyik elnökévé nevezte ki. Z. Budapest külön múzeumot létesített művészeti, régészeti, néprajzi és iparművészeti osztállyal és könyvtárral, e múzeumot a fővárosnak hagyományozta. *Harmadik ázsiai utazása* c. művéből 1901—1905-ig négy kötet jelent meg.

10. Z. József gróf, főrend, v. b. t. tanácsos, szül. Pozsonyban 1841 nov. 13., megh. Vedródön 1924 nov. 11. Tanulmányait Pozsonyban és Bécsben végezte, jogi doktorátust szerzett s aztán nagy

utazást tett Török- és Görögországban, Kis-Ázsiában, Palesztinában, Egyiptomban stb. Hazatérve a királyi kurlánál működött 1865-ig, amikor orsz. képviselő lett. 1867-ben a kereskedelmi minisztériumban osztálytanácsos, 1870. flumei kormányzó, majd földművelési, ipar- és kereskedelemügyi miniszter volt 1875-ig. 1889-ben pozsonyi, majd trencsóni főispán lett, de a szabadelvű egyházpolitikával nem értvén egyet, lemondott.

11. *Z. Lépót* gróf, 1848—49-iki honvédelezredes, Z. Ferenc bihari főispán fia, szül. 1805 júl. 10., megh. 1869 márc. 9. A császári hadseregbe lépve, 1848 a 10. sz. (Vilmos) huszárezred alezredese lett s mint ilyen, átlépett a honvédseregbe. 1848 okt. Görgey feldunai seregében dandárparancsnok lett. Ő fedezte dandárával eseregnek visszavonulását Győrbe és Parendorf mellett 1848 dec. 16. vereséget szenvedett a túlnyomó eréjű I. osztrák hadtesttől. Mikor Windischgraetz herceg bevonult a fővárosba, Z. öccsével, *Pál* huszárkapitánnyal (szül. 1808 aug. 22., megh. 1850 máj. 13.) együtt kilépett a honvédseregből. Legifjabb öccse, *Z. Hippolyt* (szül. 1814 jún. 5., megh. 1888 febr. 14.) az 1848—1849-iki szabadságharc alatt váci kanonok és plébános volt. Ő mentette meg kérésével Vác városát az oroszok feldulásától az 1849 júl. 18-iki csata után.

12. *Z. Mamó* gróf, szül. 1808 dec. 26., megh. Pesten 1877 ápr. 5. Atyja teljesen német nevelésben részesítette, katonai pályára adta s előbb gárdista, később huszár volt. Mikor a szabadságharc kitört, az osztrák hadseregből őrnagyi ranggal a honvédségbe lépett. Előzőleg azonban az országgyűléseken a legerősebben exponálta magát magyarságáért. A szabadságharc idején minden ezüztjét és ékszerét a haza javára adozta. Utóbb a horvátok ellen tekintélyes nemzetőr-esapatot gyűjtött. 1848 okt. 12. Horpácsnál Karger alezredesnek nagy segélyére volt Theodorovic tábornok megverésében. Az alkotmányos időkben orsz. képviselő lett.

13. *Z. Mihály*, világhírű magyar festő, szül. Zalában (Somogy) 1827., megh. Szentpétervártól 1906 márc. 1. A rajzolás és festés elemeit Marastontól Pesten tanulta, 1844. pedig Bécsbe ment, hogy Waldmüller oldala mellett képezze magát. *Haldokló vilége* figyelmet ébresztett, a *Mentő csónak* pedig száz aranyas pályadíjat nyert. Bécsi tartózkodásának idejéből két képet őriz a Szépművészeti Múzeum: az *Anyja fájdalmát* s vallásos festményét: *Krisztus levételét a keresztről*. Z. 1847. Helena orosz nagyhercegnővel, mint leányának, Máriának rajzmestere, Szent-Pétervárra utazott, midőn azonban az orosz katonai hatalom, mint az osztrákok szövetségese, leverte a magyar szabadságharcot, megvált az udvartól, de később Miklós cár udvarához vette. Utóda is trónralépése ünnepélyeinek főbb mozzanatait vele festette meg. 1856-ban kinevezték rang szerint is udvari festőnek. Z. ereje az udvari és vadász-képekben nyilatkozik meg leghatalmasabban. Olajképei: *Szürén-ciklus*, a *Hulló csillagok*, a *Halottak órája* egyből-egyig fantasztikus alkotások. E nagyméretű olajfestményektől a bájos kicsiny képekig Z. művészetében mintegy átmenetet képeznek a színes kartonok: a *Bor ha-*

talma, az *Autodafé* és a *Tivornyá III. Henrik francia király udvarában*. Sokszor megcsodálták akt-tanulmányait. *Női tanulmányainak* minden egyes lapja valóságos mesterműve a meztelen test ábrázolásának. Történeti képei közül legnevezetesebbek: *Luther a Wartburgon*, *Messias*, *Dämon hatalma* és *Erzsébet királyné Deák-Ferenc ravatalánál*. Z. a 70-es években Párisba tette át lakását, onnan pedig Budapestre jött abban a reményben, hogy kiváló tehetségét a magyar képzőművészet javára értékesíteni fogja a magyar kormány. Miután azonban látta, hogy következetesen mellőzik, visszautazott Oroszországba és újra elfoglalta fényes pozícióját a cári udvarnál. Hazáján azonban folyvást a régi szeretettel csüggött. Művészi illusztrációkat készített Madách Ember tragédiájához, Arany balladához, Petőfi verseihez, Byron, Lermontov műveihez stb. Allegorikus kompozíciói, melyeket a *Segítség* és az *Aradi vértanúk albuma* számára készített, folytonos emelkedésben mutatják esodás tehetségét. Munkáiból érdekes és becses szemelvényt az Athenaeum bocsátott közre *Z. élete és munkái* címen.

14. *Z. Nándor* gróf, politikus, szül. Pozsonyban 1829 nov. 26., megh. Adonyban 1911 dec. 24. Politikai és jogi tanulmányait Bécsben végezte, hol filozófiai doktori címet is nyert. Azután gazdálkodott, az országos gazdasági egyesületben is szerepelt, de a politikától az abszolút kormány ismételt felszólításai dacára távol tartotta magát. 1861-ben Fejér vm. alispánja, a Mailáth-Sennyey-féle provizórium alatt a helytartótanács alelnöke volt. 1863-ban egy politikai sajtóperből kifolyólag szigorúan elítélték (büntön, a kamarási méltóság és grófi cím elvesztése), de rövid idő múlva kegyelmet kapott. A kiegyezést követő első alkotmányos országgyűlésen a ráczalmási kerületet képviselte s a Deák-párt híve volt. 1875-ben Székesfehérvártól kapott mandátumot. A fuzió után a Sennyey-féle konzervatív párt egyik fő támasza volt. Politikai szerepet ezután a főrendiházban vitt. 1884-ben szervezte azt az ellenzékét, mely a zsidók és keresztények közötti házasságról szóló törvényjavaslat ellen tömörült. Az egyházpolitikai küzdelmekben a főrendiházi ellenzék vezérváltól 1890—1894-ig s a szabadelvű egyházpolitikai törvények szentesítése után a revízió programjával a néppártot szervezte, emellett vezérférfia lett minden katolikus mozgalomnak, a Szent István-társulat is elnökéül választotta. Nagy része volt az Alkotmány napilap megalapításában, e lapban vívta a katolikus politikai és társadalmi törekvések érdekében publicisztai harcait éles, de mindig előkelő izlésű tollával. 1906-ban tárnokmesternek nevezték ki. A budapesti egyetem díszdoktora volt.

15. *Z. Ödön* gróf, szül. 1809 szept. 25. 1848 előtt Fejér vm. adminisztrátora volt. Jellachichnak Fehérvár alatti táborából a bányamegbizással Roth osztrák tábornok hadaihoz sietett, útközben azonban az Adonynál táborozó Görgey előőrsei elfogták s 1848 szept. 30. hadtörvényszéki halálra ítéltetvén, Lórévnél, a Csepel-szigeten Görgey felakasztatta.

16. *Z. Ödön* (Edmund) gróf, Z. 9. atyja, szül. 1811 júl. 19., megh. Bécsben 1894 jan. 27. Előbb katonatiszt volt, de csakhamar visszavonult és Bécsben telepedett meg, ahol osztrák művészi és ipari vállalatokat mozdított elő, alapított keleti muzeumot, amelyet Z. Jenő gróf örökölt s azt később a fővárosnak hagyományozott muzeumába olvasszotta bele.

17. *Z. Péter* gróf, szül. 1674., megh. 1726 jan. 25. I. Józsefnek kedvelt embere volt, aki el is halmozta többféle kitüntetéssel. 1694-ben Zsámbékvár kapitánya, 1695. szabolesi főispán, 1699. cs. kir. kamarás, v. b. t. tanácsos, 1707. főasztalnok és 1724. a hétszemélyes tábla bírja lett. Politikai szerepe mellett, mint író is említést érdemel. Lírai versei csak kéziratban maradtak fenn s egy, neje számára írt német nyelvű imádságos könyve megvan az egyetemi könyvtárban.

18. *Z. Tivadar* gróf, a főrendiház tagja, *Z. Ferenc* gróf volt nagykövet másodszületett fia, szül. 1847 jún. 15. A diplomáciai pályára lépett s több évig Párisban követségi tanácsos, 1896 óta a bajor udvarnál osztrák-magyar rendkívüli követ és teljhatalmú miniszter volt, 1898. megkapta a v. b. t. tanácsosi méltóságot, 1906. nyugalmába vonult, Münchenben tudományos előadásokat tartott s több európai tud. intézet választotta tagjai közé. Nevezetes történelmi arcképgyűjteménye.

Zichy-csatorna, I. Kapos.

Zichyfalva (Mariolana), nagyk. Torontál vm. bánlaki j.-ban, (1910) 2851 német és magyar lak. (Tr. SzHSz.)

Zichy-Ferraris Viktor gróf, szül. Hietzingben 1842., megh. Budapesten 1880 máj. 28. Jogi tanulmányokat végzett s miután letette az ügyvédi vizsgát, tényleg gyakorolta is az ügyvédséget. Majd Moson vm. alispánja, később Pest vm. főispánja lett. A főrendiház ülésén mint jegyző szerepelt, a delegációkban pedig a tengerészeti kérdésekben előadó volt. Ez időben kezdett közgazdasági ügyekkel, pénzüintézetek alapításával foglalkozni. 1880-ban megtámadták a lapokban, különösen Ashóth János a Magyarországnak, amikor egyes pénzüintézetek érdekében tekintélyét vetette latba, még pedig bizonyos öszegért. Erre a Nemzeti Kaszinóból kigolyózták és ennek következtében párbajt vívott a kizárást indítványozó Károlyi István gróffal. A párbajban Z. halálra sebesült.

Zickler-féle fényelektromos telegrafia. A feladó állomáson erős fényű ivilámpa van szekrénybe zárva, melynek sugarai kvarclencsén mennek át. A lencse előtt üveglap van, melyet jeladások gyorsan elmozdítanak. A felvevő állomáson üveg-edény van elhelyezve, melynek a feladó állomás felé forduló oldalán kvarelemezzel elzárt nyílás van. Az edényben ritkított levegő vagy más gáz van elzárva. Az edénybe oldalról két elektród nyúlik be; az egyik kis félgömbben végződik, a másik kis platinalemezben. Erre esnek a kvarelemezen áthatoló sugarak. Az elektródok közötti potenciálkülönbséget annyira csökkentik, hogy közöttük szikrák már nem jelennek meg. Ezek azonban rögtön létrejönnek, mielőtt a feladó

állomáson a kvarclencse előtt álló üveglemez félretoljuk, úgy hogy az ultraibolya sugarak, melyeket az üveglemez visszatart, szabadon bejuthatnak a felvevő állomás kvarclencséjén és lemezén át a kis platinalemezkehez. Ha az ultraibolya fényt csak pillanatig engedik át, ez a Morse-írás szerint pontnak felel meg. Ha a lemez kissé hosszabb ideig hagyjuk félretolva helyzetében, a szikra tartama nagyobb s ez a Morse-írás vonalának felel meg. A szikrák közvetlen megfigyelése helyett telefont vagy elektromos csengettyút lehet az indukált áramkörbe iktatni, sőt Zicklernek érzékeny relais felhasználásával sikerült Morse-készüléket működtetni, mely maradandó jeleket adott. Gyakorlatilag az eljárást nem alkalmazták.

Zics, kisk. Somogy vm. tabi j.-ban, (1920) 951 német és magyar lak.

Zieg., I. Ziegl.

Ziegenhain, előbb az ugyanily nevű járás székhelye Cassel porosz kerületben, (1910) 1786 lak., 1913-tól Jena egyik városrésze. Z. 1450-ig külön grófok uralma alatt állott. 1495-ben a hesseni tartományi grófnak jutott birtokába. Nagytekű Pülöp építette azon várat, amely a hétéves háborúban 1757-ig a franciák támaszpontja volt; 1762-ig négyszer fogták ostrom alá és 1807. lerombolták.

Ziegl. és **Zieg.** latinállatnév után **Ziegler Franz** osztrák entomológus és conchyológus nevének rövidítése.

Ziegler, Ferdinand, Edler von Blumenthal, osztrák történetíró, szül. Bruneckenben (Tirol) 1829 febr. 28., megh. Csernovicban 1906 júl. 28. Előbb a nagyszabeni jogakadémian tanított, 1875. csernovicai egyetemi tanár lett. Művei: Harteneck, Graf der sächsischen Nation (Hermannstadt 1869); Die politische Reformbewegung in Siebenbürgen zur Zeit Joseph II. und Leopold II. (u. o. 1881); Die Befreiung Olfens von der Türkenherrschaft 1686 (Innsbruck 1886); Geschichte der Bilder aus der Bukowina (Czernowitz 1886—1906, 11 rész).

Ziegler Károly, festő, szül. Segesvárott 1866 dec. 7. Berlinben eleinte teológiai tanulmányokat végzett, majd művészettel kezdett foglalkozni s 1891. az ottani akadémiaira iratkozott be. Müncheni tanulmányok után 1896. megayerete a Műcsarnokban *Kertben* című képére a Ráth-díjat. 1904 óta a poseni (Poroszország) akadémia tanára, Számos arcképen kívül, amelyek egyike a Szépművészeti Múzeumban van, sok képet festett az erdélyi szászok életéből, a *Testvérek* című képe (1894) a poseni muzeumban van, a danzigi iskolát a *Hajóavatás* című képével díszítette 1907.

Ziegler, I. Ernst, svájci orvos, szül. Monenben, Solothurn kantonban 1849 márc. 17., megh. Freiburgban 1905 nov. 30. Würzburgban lett egyetemi tanár, innen Zürichbe, majd Tübingenbe ment, végül 1889. Freiburgba. Sok tudományos értekezésén kívül önálló műve: *Lehrbuch der allgemeinen Pathologie und der path. Anatomie* (Jena 1881—1883, 2 köt., 11. kiad. 1905—1906). Megalapította a *Beiträge zur pathologischen Anatomie und Allgemeinen Pathologie* című folyóiratot.

2. Z., Heinrich Ernst, német zoológus, szül. Freiburgban 1858 jún. 15-én. Egyetemi tanul-

mányai végeztével 1887. Freiburgban magántanárrá habilitáltak. 1890-ben nyugált, 1898-ban Jenában egyetemi tanár lett. 1909 óta a stuttgarti műegyetemen és egyúttal a hohenheimi mezőgazdasági főiskolán az állattan tanára. Nagyobb művei: *Die Naturwissenschaft und die sozialdemokratische Theorie* (Stuttgart 1893); *Lehrbuch der vergleichenden Entwicklungsgeschichte der niederen Wirbeltiere* (Jena 1902); *Über den derzeitigen Stand der Deszendenzlehre in der Zoologie* (u. o. 1902); *Der Begriff des Instinkts einst u. jetzt* (u. o. 1904, 2. kiad. 1910, 3. kiad. Jena 1920); *Die ersten Entwicklungsvorgänge des Rechinodermeneies, insbes. die Vorgänge am Zellkörper* (u. o. 1904); *Die Vererbungslehre in der Biologie* (u. o. 1905 és 1918); *Zoologisches Wörterbuch* (u. o. 1907—1909, 3. kiad. u. o. 1925); *Die phylogenetische Entstehung des Kopfes der Wirbeltiere* (u. o. 1908); *Die Seele des Tieres* (Berlin 1916); *Tierpsychologie* (Berlin—Leipzig 1921).

3. Z., *Jakob Melchior*, svájci geografus, szül. Winterthurban 1801 nov. 27., megh. Baselen 1883 ápr. 1. 1828-ban a matematika tanára Winterthurban, azután erdőfelfelügyelő. Az óriási erdők felmérté s kartografiai intézetet alapított. Gyönyörű és korához képest igen pontos térképeket készített, különösen Svájcra.

4. Z., *Karl*, osztrák költő (ismeretes *Carlopagio* néven), szül. St. Martinban (Felső-Ausztria) 1812 ápr. 12., megh. Bécsben 1877 máj. 20. Munkái: *Gedichte* (Leipzig 1843); *Himmel und Erde* (Wien 1856); *Oden* (Salzburg 1866); *Vom Kothurn der Lyrik* (u. o. 1869).

5. Z., *Klara*, német színésznő, szül. Münchenben 1844 ápr. 27., megh. u. o. 1909 dec. 18. Először 1862 febr. 1. lépett a színpadra Bambergben az Orléanski szűz szerepében, majd ugyanebben a szerepben a müncheni udv. színházban. 1868—1874-ig a müncheni udvari színház tagja volt. 1876-ban férjhez ment volt mesteréhez, Christen udv. színészhez. Ettől az időtől fogva Európászerte vendégszerepelt és heroikus szerepeiben mindenütt nagy sikereket aratott. Legkiválóbb alakításai voltak: *Medea*, *Iphigenia*, *Stuart Mária*, *Erzsébet* (Essex gróf), *Sappho*, *Judit*, *Antigone*, *Donna Diana* stb. Budapesten is vendégszerepelt. Több vígjátékot és egyfelvonásost írt, így: *Flirten* (1895); *Falscher Verdacht* (1897); *Der Türmer v. St. Peter* (1897) stb.

6. Z., *Leopold*, német filozófiai író, szül. Karlsruheban 1881 máj. 1., tudományos munkásságának él Achbergben, Lindau mellett. Művei: *Das Weltbild Hartmanns* (1910); *Florent. Introdution* (1912); *Volk, Staat und Persönlichkeit* (1917); *Gestaltungswandel der Götter* (1920).

7. Z., *Teobald*, német filozófiai író, szül. Göttingenben 1846 febr. 9., megh. Elzászban egy tábori kórházban 1918 szept. 1. 1886—1911-ig a filozófia tanára a strassburgi egyetemen. Művei: *In Sachen der Straus'schen Schrift: Der alte und der neue Glaube* (1874); *Lehrbuch der Logik* (2. kiad. 1885); *Geschichte der Ethik* (1882—86, 2 kötet); *Die soziale Frage eine sittliche Frage* (1891); *Das Gefühl* (1893); *Religion und Religionen* (1893); *Geschichte der Pädagogik* (1895); *Der deutsche Student am Ende d. XIX. Jahrhunderts*

(Stuttgart 1895, 12. kiad. 1919); *Die geistigen u. sozialen Strömungen d. XIX. Jahrhunderts* (7. kiad. 1921); *Friedr. Nietzsche* (1900); *Allg. Pädagogik* (1905); *Schiller* (1905); *D. F. Strauss* (2 kötet. 1908); *Über Universität und Universitätsstudien* (1913).

Ziehen, *Theodor*, orvos és filozófus, szül. a Majna mellett Frankfurtban 1862 nov. 12. 1894-ben Berlinben az elmegyógyászat tanára lett, 1917. Halleban a filozófia tanára. Művei: *Leitfaden der physiologischen Psychologie* (8. kiad. Jena 1908); *Erkennung und Behandlung der Melancholie* (2. kiad. Halle 1907); *Psychiatrie* (3. kiad. Leipzig 1908). A *Monatschrift für Psychiatrie und Neurologie* folyóiratnak 1897 óta egyik szerkesztője.

Ziehrer, *Karl Michael*, zeneszerző, szül. Bécsben 1843 máj. 2., megh. u. o. 1922 nov. 14. Hosszú ideig katonakarmester volt, azután Bécsben udvari karmester, Strauss utódja. Írt 22 operettet, köztük ismertebbek a *Landstreicher* (1900); *Ein tolles Mädchen* (1907); *Das dumme Herz* (1914); de népszerűségét inkább a tánczenének köszönheti, mintegy 600 táncdarabot írt.

Zielinski *Szilárd*, mérnök, a Magyar Mérnöki Kamara első elnöke, szül. Budapest 1860., megh. u. o. 1924 ápr. 24. Műegyetemi tanulmányait Budapeston végezte. Egyideig mint mérnök külföldön dolgozott, majd több hazai vasút építésében vett részt a vasútiak tervezésével. Ő hozta be hazánkba a vasbetonépítést. 1906-ban az út- és vasútépítés tanáranak nevezték ki a műegyetemre. 1918-ban a király az Orsz. Középitési Tanács elnökének nevezte ki, 1921. a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, ugyanez évben a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő kormánybiztosa lett és ezt a tisztséget haláláig viselte; a Mérnöki Kamara megalakulásakor őt választották elnöknek. Jelentős része volt a Széchenyláncid újjáalakítása tervében is, ezért Kherndl Antallal együtt a Kisfaludy-Társaság a Greguss-díjjal tüntette ki. A budapesti kereskedelmi kikötő kiépítése körül nagy érdemei voltak.

Zielinski, *Thaddäus von*, orosz klassz. filológus, szül. Kiewben 1859 nov. 2. 1881—83-ban Görögországban és Itáliában utazott, 1887. egyetemi tanár Szentpétervárott. Fő művei: *Die Gliederung der altattischen Komoedie* (Leipzig 1885); *Die Märchenkomödie in Athen* (Petersburg 1885); *Cicero im Wandel der Jahrhunderte* (2. kiad. Leipzig 1908); *Das Klauselgesetz in Ciceros Reden* (1904); *Die Antike und wir* (németül Schoelertől 1906, 1910).

Ziem (éjta: ziem), *Félix*, francia festő, szül. Beauneban 1821 febr. 28., megh. Párisban 1911 nov. 10. Dijonban tanult és eredetileg építész volt. Eleinte a Provenceban, majd Velencében, utóbb Decamps hatása alatt a Keleten festette fénytől áthatott, ragyogó színű, gyakran megkapóan levegős és közvetlen tájképeit, amelyek azonban utóbb gyakori ismétlés folytán modorosakká, üressé váltak. Legkiválóbb művei: *Az Aranyszarv Konstantinápolyban* (1857); *A velencei Szent Márk-tér árnyában* (1857); *Naplemente a Nilus partján*; *Gallipoli* (1857); *Velencei este szeptemberi eső után* (1865); *A bucintoro* (1867); *Carmagnola kivégzése a velencei Szent Márk-téren* (1867);

Velencei hajnal; A marseillei régi kikötő rakodópártja, stb.

Ziemssen, Hugo von, német orvos, szül. Greifswaldban 1829 dec. 13., megh. Münchenben 1902 jan. 21. Több éven át Niemeyernek volt asszisztense, később magántanár lett, 1863. pedig rendes tanár az erlangeni egyetemen. 1874-ben a müncheni egyetemre nevezték ki. Nagyszámú munkái közt felemlítjük: *Handbuch der speciel. Pathol. und Therapie* (17 köt., Leipzig 1875—85); *Handbuch der allgemein. Therapie* (4 köt., u. o. 1883—85). 1868 óta Zenkerrel együtt szerkesztette a *Deutsches Archiv für klinische Medicin* című folyóiratot.

Zierotin (Zerotin), Karl, cseh főnemes, szül. Brandeisban (Csehország) 1564 szept. 14., megh. Prerauban 1636 okt. 9. Tanulmányait Strassburgban, Baselban és Genfben végezte, hol Béza tanítványa volt. 1591—92-ig IV. Henrik francia király seregében harcolt, ezután a császári seregben a törökök ellen. 1596 óta mint Morvaország egyik leggazdagabb főura a politikai téren is nevezetes szerepet játszott. Buzgó protestáns létére Mátyás főherceg pártjára állott Rudolf császár ellen. Ekkor lépett szorosabb összeköttetésbe a magyar protestánsok vezéreivel, *Illésházy István*nal és *Thurzó Györggyel*. Rudolf letétele után Mátyás halálából Morvaország főkapitányává nevezte ki. Ez állásában Mátyást a protestánsok vallászabadságának őszinte és végleges elismerésére akarta rábírni. De *Khlesl* bíboros befolyása meghiusította fáradozásait, ezért 1615. lemondott tisztéről. Az 1619—1620-iki cseh felkelésben nem vett részt, de annak leverése után önkéntes számlizetésbe ment és Boroszlóban töltötte utolsó éveit. Értékes könyvtára a boroszlói városi könyvtárba jutott. 1590-iki naplóját *Rimay* János iratái és levelezései közt *Ipolvy* Arnold adta ki (Budapest 1887). V. ö. *Krones*, Karl von Z. und sein Tagebuch vom Jahre 1590 (Weimar 1894).

Ziet., természettajzi nevek mellett *Zieten* Carl Hartwig német paleontológus (szül. 1785 febr. 2., megh. 1846 jún. 20.) nevének rövidítése.

Zieten (Ziethen), Hans Joachim von, porosz lovasvezér, szül. Wustrauban 1699 máj. 24., megh. Berlinben 1786 jan. 26. 1741-ben a testőr huszárezredben alezredes lett s a porosz lovasságot a magyar huszárezredek mintájára reformálta. Már az osztrák örökösödési háborúban kitűnt merész lovastámadásaival, de nagy hírnevét a hétéves háborúban szerezte. 1757-ben kitűnt a prágai, (máj. 6.), kolíni (jún. 18.) és leutheni (dec. 5.) csatákban. 1760 aug. 15. a liegnitzi csatában az osztrák fősergely feltartóztatásával biztosította a győzelmet, Torgau mellett (1760 nov. 3.) ő döntötte el a győzelmet a siptitzi magaslatok megrohanásával. II. Frigyes Vilmos király 1794. Berlinben szobrot állíttatott emlékének. V. ö. *Winter*, Hans Joachim von Z. (Leipzig 1886, 2 köt.).

Zigán János, író, szül. Ajkán (Veszprém) 1772 márc. 19., megh. Kemeneshögyészen (Vas) 1809. Sopronban tanult, 1792. Veszprémbe, 1798. Högyészen ev. lelkész lett. Sok alkalmi, főleg búcsúztató versen és több néprajzi mű és útleírás fordításán kívül írt egy elbeszélő művet: *Palotási Karolina kisasszony története* (1808).

Zigány, I. Árpád, író, szül. Székesfehérvárott 1865 okt. 27. A flumei tengerészeti akadémiát végezve, a milánói egyetemen filozófiai tanári képesítést szerzett. Ugyanott a *La Sera* segéd-szerkesztője volt, egyszersmind több magyar napilap tudósítója. Hazatérvén, belső munkatársa lett a Pallas Nagy Lexikonának és a Vasárnapi Ujságnak, majd a Magyar Közélet, a Kelet Népe és a Renaissance folyóiratokat alapította. Több regényt, valamint Shakespeare több színművét fordította, a Nemzeti Színház számára ford. Brioux: A vörös talár, Giacosa: Mint a falevelek, Fulda: Az ikrek c. darabjait. Klasszikus műfordításai közül nevezetesebb: *Dante Divina Commediájából A pokol* (Budapest 1910); regényfordításai közül Sienkiewicz *Quo vadis* és Manzoni *A jegyesek című regénye*, amelynek ő adta teljes fordítását. Lefordította továbbá Sven Hedin: *A rejtelmes India felé*, Fridtjof Nansen: *Az északi pólusig útleírásait*, Mark Twain több művét. Eredeti színművei közül *Shakespeare* színre került 1900. a Nemzeti Színházban; 1902. *Agrippina* c. tragédiájával az Akadémia Teleki-díját nyerte meg. *Rosamunda* operaszínművét *Vavrinecz* Mór zenésítette meg, színre került 1899. a budapesti Operaházban, Berlinben, Münchenben, Prágában. Regényei közül említendő: *A parasztkirály* (1902); *Három asszony* (1903); *A dicsőség útja* (1904); *A tisztító háború* (1915). Megírta olasz nyelven a magyar irodalom történetét: *Storia della letteratura ungherese* (Milano 1892), továbbá a *Civilizáció történetét* (a Tolnai-féle Világtörténelem X. köt.); a *Világháború történetét* 5 kötetben. 1919-ben a Képes Krónika hetilap szerkesztője lett.

Z. Zoltán, polgári iskolai igazgató, szakíró, szül. Székesfehérvárott 1864 febr. 10., megh. Budapesten 1921 febr. 8. Előbb felsőkereskedelmi iskolai tanár volt, 1909. polgári iskolai igazgató lett. Szerkesztette egyideig a Néptanítók Lapját, továbbá az általa alapított Új Korszak folyóiratot. Több közgazdasági munkát és röpiratot írt; *A mezőgazdasági többtermelés okfejtő történetének* tervezetét a Közgazdasági Társaság pályadíjjal tüntette ki.

Zigeth, Szigetvár és Máramarosziget régiesen írt neve. (L. o.)

Zihl, svájci folyó, a Neufchâtel-tó lefolyása a Bieli-tóba.

Zi-ka-vej (Hszü-Zyia-ue), a XVII. században alapított jezsuita kolostor Sang-haj kínai kikötő mellett híres meteorológiai és mágnességi obszervatóriummal.

Zikh, nép, l. *Cserkesz*.

Zikr (arab) a. m. említés, különösen az isten nevének említése; a dervisgyülekezetek közös istentiszteletli gyakorlata, mely a rendek különbözősége szerint különféle alakban megy végbe. A Z. némely dervisrendeknél önkívületi állapotokkal jár, melyek közt égő tárgyakat ragadnak kezükbe, éles eszközökkel szurkálják testüket stb. Rendesen a hét meghatározott napján tartják a Z.-t; vannak ezenkívül évenként ismétlődő Z.-ek, melyeket vagy ünnepek alkalmából vagy a rend valamely szentjének tiszteletére (móld) ennek sírhelye mellett tartanak. A dervisek egy része

Z.-jeitnem zárja el a nyilvánosság elől; Konstantinápolyban és Kairóban akár más hitűek is, mint nézők, jelen lehetnek. L. még *Dervis*.

Zilah (Zilau), rend. tan. város Szilágy vm.-ben, a Z. patak mellett, három szűk völgyben és az ezeket őrző dombokon fekszik. Az alábbiakban a városnak az 1920-iki trianoni békekötés előtti állapotát ismertetjük: Z. székhelye volt a vármegye törvényhatóságának, a járási szolgabírói hivatalnak, kir. törvényszéknek, járásbírósnak és ügyészségnek, pénzügyigazgatóságnak, államépítészeti hivatalnak, királyi tanfelügyelőségnek, közjegyzőségnek, állami erdészeti hivatalnak és csendőrszakszeparancsnokságnak; volt ref. főgimnáziuma (Wesselényi-kollégium), községi polgári fiúiskolája, állami polg. leányiskolája, vármegyei közkórháza, adóhivatala, szép Wesselényi-szobra és Tuhutum- emléke (mindkettő Fadrusz Jánostól, 1902), Wesselényi-egyesülete és számos más egyesülete, vármegyei muzeuma, takarékpénztára, ipari és gazd. bankja, két téglagyára, villamos telepe, vasúti állomása, posta- és távíróhivatala és telefonállomása. Lakóinak száma 1850-ben 4294 volt, 1910-ben 8062; a lakosok közt volt 7477 magyar, 19 német, 23 tót és 529 román; hitefelekezet szerint 1833 r. kat., 873 gör. kat., 5853 ref. és 415 izr. A lakosok közt sok iparos, nevezetesen gubás van. Vásárjai élénkek. A házak száma 1427 volt. Határa 5426 ha. A város református temploma 1246-ból való. A Király-utcában van az a ház, melyben XII. Károly svéd király 1711. megpihent, midőn a benderi veszített esata után Erdélyen át menekülve, Z.-on átvoltogott. Z. valószínűleg már a honfoglalás idejében fennállott; 1241. a tatárok feldűlték. Nagy Lajos korában vásártartási jogot, 1446. pallosjogot nyert. 1598-ban Erdélyhez csatoltatott s ahhoz tartozott 1848-ig. 1806—1876-ig önálló törvényhatósági joggal bíró város volt. V. ö. *Magyarosi J.*, A Z.-i ev. ref. anyaszentegyház története (Kolozsvár 1881); *Fodor Dániel*, Z. város ezeréves múltjának ismertetése (1896). (Tr. R.)

Zilahi, 1. *Gyula*, színész, l. *Zilahi-Balog*.

2. *Z. Simon (gyurgyócai)*, hirlapkiadó, szül. Tabon (Somogy vm.) 1849 febr. 7., megh. Budapesten 1913 okt. 7. Előbb a Neues Pester Journal, majd a Pesti Hirlap kiadóhivatalát vezette, 1881. a Budapesti Hirlap megalapításakor annak kiadóhivatalát vette át s a hirlapterjesztést modern alapon egészen átalakította, a Budapesti Hirlap vállalatát fölvirágoztatta, 1904-ben magyar nemességet kapott. A Hirlapkiadó tisztviselők egyesületének elnöke volt haláláig.

Zilahi-Balog Gyula, művészneven *Zilahi Gy.*, színész, szül. Zilahon 1859 jan. 22. Vidéken kezdte működését, 1889. a budapesti Nemzeti Színházhoz szerződötték. Itt hamar nagy népszerűsége lett szert. Bóthly László igazgatósága alatt megvált a Nemzeti Színházról s az aradi és debreczeni színházak igazgatója lett. Mint színész ebben az időszakban is nagy sikereket aratott, de vállalkozása anyagiakban kudarcot vallott. Ekkor visszatért a fővárosba. Kiválóbb szerepei: Mádi Sini (Cifra nyomorúság), Kopjai Imre (A király házasodik), Cenci (Tör), Figaró (Sevillai borbély),

Rejte (Fenn az ernyő, nincsen kas) és különösen Biliczky kadét (A dolovai nábob leánya). — *Z.-né Singhoffer* Vilma, 1893 óta Z. Gyula felesége, énekesnő, szül. Budapesten 1873 jan. 16., megh. u. o. 1918 okt. 6. Eleinte mint hangversenyénekesnő működött, később a m. kir. Operaház tagja lett s nagy sikerrel énekelte Elzát (Lohengrin), Margarétát (Faust), továbbá a Bűvös vadász, Carmen, Roland mester fő női szerepeit. Porzolt Kálmán igazgatása alatt a Népszínház tagja volt. Később férje szintársulatánál az arad-debreczeni színháznak volt primadonnája.

Zilahi nyelvjárás, l. *Nyelvjárás*.

Zilahy Lajos (literári), szül. Nagyszalontán 1891 márc. 27. Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, hol jogi doktori oklevelet szerzett, azután hirlapíró lett; 1925. a Kisfaludy-társaság tagjává választotta. Írt költeményeket, regényeket, színműveket. Önállóan megjelent művei: *Verssek* (1915); *Az ökör és más komédiák* (kis színművek, 1921); *Halálos tavasz* (reg., 1922); *Szépapám szerelme* (reg., 1923); *Az ezüstszárnyú szelmalom* (elb., 1924); színművei: *Hazajáró lélek* (1923, Nemzeti Színház); *A jégcsap* (bohózat, 1923, Belvárosi Színház); *Süt a nap* (1924, Nemzeti Színház); *Csillagok* (1925, Vigaszínház); *Zenebohócok*, commedia dell'arte (1925, Nemzeti Színház).

Zilahy (Kiss), 1. *Agnes*, írónő, Z. Imre és Z. Károly testvérhúga, szül. Zilahon 1848 máj. 12., megh. Szegeden 1908 márc. Tárcaikat és háztartási cikkeket írt a fővárosi napilapokba. Önállóan megjelentek: *Valódi magyar szakácskönyv* (1891, hat kiadást ért); *Tört remények* (elbeszélések és tárcák, 1894); *Almoskönyv* (1896); *A befőttekéről* (1899). Szerkesztette a *Gazdaszonyok Naptárát* (1889—93).

2. *Z. Béla*, l. *Kiss*, 6.

3. *Z. Imre*, Z. Károly költőnek testvéröccse, szépirodalmi író és műfordító, szül. Zilahon 1845 febr. 3., megh. Pesten 1867 febr. 17. Már 12 éves korában vidéki leveleket írogatott a Budapesti Hirlapba. Írt — részben Cserényi Imre név alatt — eredeti költeményeket, kritikai és széptani cikkeket és különösen műfordításaival okozott feltűnést. Lefordította *Puskin költői beszéleit* (1864), Racine *Andromacheját* (1866) s *Lermontov*, Puskin verseiből egy kötet műfordítást adott ki *Északi fény*c. (1866). Ezenkívül szerkesztette Nagy Miklóssal a *Háború könyvét* és *Aldor Imrével* az *Aurora-Albumot*. Eredeti *Költeményei* 1867. jelentek meg. V. ö. *Szász K.* (Fővárosi Lapok 1866, 4. sz.).

4. *Z. Károly*, költő és kritikus, szül. Zilahon 1838 okt. 28., megh. Budapesten 1864 máj. 15. Már tanuló korában írogatott vidéki és fővárosi lapokba; 1857. a fővárosban jogász lett s innen kezdődik nagyobb arányú irodalmi működése. 1858-ban selyes tüdőbajára Gräfenberghen keresett orvoslást, majd 1859. az ifjúság hazafias mozgalmában való részvétele miatt kitiltatván Pestről, 1860. Bécsben folytatta tanulmányait. Hazatérve, egészen az irodalomnak élt. *Költeményeket*, elbeszéléseket, esztétikai tanulmányokat írt. *Tehetsége*, szép elméleti készültsége nagy tekintélyt szereztek a fiatal írónak, de a bírálataiban nyilatkozó türelmetlenségével, amely nyilván

betegeskedésében és családi bajaiban birta alapját, elidegenítette magától az irodalmi élet vezetőit, Arany körét. 1863-ban Vajda János mellett a Magyar Sajtónál, 1864. a Fővárosi Lapoknál dolgozott; befejezte az Alföldiek Segély Albumának szerkesztését (Reviczky Szevérrrel, 1864). Halála is munkáközben érte. Önállóan megjelent művei: *Magyar koszorúsok albuma*, jelesebb írók jellemrajzai (1863); *Petőfi életrajza* (1864); *Z. K munkái* (1865, barátai adták ki halála után) Lefordította Aischylos *Leláncolt Prometheus* c. drámáját (1861). Adta ki barátjának, Bajza Jenőnek *Zách* című tragédiáját. V. ö. *Dömötör* János, Z. K.

Zilliz (növ.) a. m. *Althaea* L. (l. *Mályva*). Kendermályva alatt az *A. cannabina* L. fajt értik.

Zilliz, kisk. Borsod vm. edelényi j.-ban, (1920) 489 magyar lak.

Zillebeke, falu Belgium Nyugat-Flandria tartományában Yperntől 3 km.-re. A világháborúban, az yperni csatában 1914 nov. 6. a németek elfoglalták; de 1915 aug. 9. az angolok visszavették; mikor a környező magaslatokat a németek elfoglalták, 1918 apr. 26. az angolok odahagyták.

Ziller, *Tuiskon*, német pedagógus, szül. Wasungenben 1817 dec. 22., megh. Lipésében 1882 apr. 20-án. Pedagógiai tanulmányok és gimnáziumi tanárkodás után jogot tanult s 1853. a jogfilozófiából magántanár lett; 1854-től fogva pedagógiai előadásokat is tartott; 1862. pedagógiai szeminarymot és gyakorlóiskolát alapított, 1864. rendkívüli tanár lett s ettől fogva nagy hatása lett a neveléstudomány fejlődésére. Herbart követőinek legfőbb irányítója és az 1868. alapított Verein für wissenschaftliche Pädagogik útján a német pedagógiai mozgalmaknak egyik vezetője volt. Hatása a magyar közoktatásügyre is kiterjedt. Főbb művei: *Einleitung in die allgemeine Pädagogik* (1856, 2. kiad. 1901); *Grundlegung zur Lehre vom erziehenden Unterricht* (1865, 2. kiad. 1883); *Vorlesungen über allgemeine Pädagogik* (1876, 3. kiad. 1892); *Allgemeine philosophische Ethik* (2. kiad. 1896). V. ö. *K. Lange*, *T. Z.* (1884); *Th. Wiget*, *Die formalen Stufen des Unterrichts* (2. kiad. 1914).

Zillertal, a tiroli Alpok egyik legnagyobb keresztvölgye. A Ziller patak fut rajta végig s az Innbe torkol Innsbruck és Kufstein közt. Torkolatától föl egészen Mairhofenig 30 km. hosszú, ÉD.-i irányú. Mairhofennél sugarasan szétágazik szűk, nagyszerű hegyekkel körülzárta völgyekké. Ezek: a Zillergrund, a Ziller patak forrásfolyójának mély völgye; azután a Stillupgrund, a Zemm-(Zamser-) völgy és a Tuxer-völgy. A völgyek fölnyulnak a Z.-i Alpok gleccservízába. A Z. széles, földművelésre alkalmas, de mégsem terem eleget, azért a szép völgy lakói kénytelenek házalással, cserajáttékkal stb. idegenben keresni kenyérüket. Legnagyobb helyeicei Fügen (1000 lak.), Zell am Ziller (l. o.) és Maierhofen (1000 lak.), az utóbbi a Z.-i vasút végállomása. A völgyet temérdek turista keresi föl. 1837-ben a bécsi kormány a tiroli rendek sürgetésére sok ezer protestánst kiűzött a völgyből. Ezek Poroszországban, Liegnitz kerületben telepedtek le s ott alapították Z. várost. V. ö. *Steinach*, Z.-führer, München 1904.

Zillertali-Alpok, a Keleti-Alpok kristályos főláncának hatalmas darabja az Ötztali-Alpok és a Hohe-Tauern közt. Ny.-i határa a Brenner-hágó, K.-i vége a Krimler-Ache völgye, a Birnlücker-hágó és az Ahrn-völgy. A Zemm- és Pfitscher-völgy két részre vágja, É.-on van a Tuxer-Alp, D.-en a Z. főgerince. É.-ról a völgyek mélyen belevágódnak a hegyekbe, D.-i oldala meredek és tagozatlan. Közepes gerincmagassága 2750 m. Legmagasabb csúcsai: a Tuxer-Alpon a Riffler (3245 m.), az Olperer (3480 m.) és a Schrammacher (3416 m.), a főgerincen a Hochfeiler (3523 m.), Hochferner (3487 m.), Mösche (3486 m.), Thurnerkamp (3422 m.) és a Reichenspitz (3305 m.). A hegységben 132 gleccser van, köztük öt elsőrendű, 11 tó, de kiesinyek. A turisták ellátásáról számos menedékház gondoskodik.

Zilzélé séma (héb.), a bibliában gyakran említett kicsi, magashangú réztányér.

Zilzélé terua (héb.), a zsoldárok lármás, a mai réztányérokhoz hasonló ütőhangszere.

Zilzer Antal, festő, szül. Budapestben 1861., megh. u. o. 1921 nov. 16. A müncheni akadémián kezdett festeni tanulni 1884. s u. o. egy sor arcképet festett. 1892-ben Budapestben telepedett le, itt a többi közt megfestette Budenz, Salamon Ferenc, Hunfalvy, Baross Gábor stb. arcképeit. 1907-ben végzetes csapás érte: elvesztette szemvilágát.

Zima, *Tölyg* Iván (l. o.) családi neve.

Zimándkőz (*Zimandul vechiu*), kisk. Arad vm. aradi j.-ban, (1910) 1043 magyar lak. (Tr. R.)

Zimándújfalú (*Zimandul nou*), kisk. Arad vm. aradi j.-ban, (1910) 1032 magyar lak. Mária Terézia uralkodása alatt a katonaság Arad polgári népesítését a Z.-i pusztaúra akarta telepíteni, de II. József rendeletére a dolog abbamaradt. (Tr. R.)

Zimány, kisk. Somogy vm. igali j.-ban, (1920) 822 magyar lak.

Zimányi Károly, mineralógus, muzeumi igazgató, szül. Budapestben 1862 márc. 2. Egyetemi tanulmányait u. o. végezte. 1884—94-ig a József-műegyetem ásvány-földtani tanszéke mellett tanársegéd volt, majd gimnáziumi tanár lett, 1895. a Nemzeti Múzeum tisztviselőjének nevezték ki, ugyanitt 1922. igazgató lett. A Magyar Tud. Akadémia 1904. levelező, 1921. rendes tagjává választotta. Nagyobbr értekezései: *A közetalkotó ásványok fő fénytörési együttthatói Na fénynél; Adatok a dognácskai rózsaszínű aragonit kristálytani ismeretéhez; Pyrit Sajóházáról; Hematit a Kalkukhegyről; A Szepes-gömöri Erc-hegység néhány kristályosodott pyritjéről; Természet és kristályosodott hematit Gömör vármegyéből; Az alsósajói cinnabarit kristálytani vizsgálata.*

Zimay László, zeneszerző, a Nemzeti Zenedé tanára, szül. Gyöngyösön 1833 jún. 29., megh. Budapestben 1900 apr. 8. 1860-ban Hegedűsné éneke című dalával tűnt fel. Petőfi, Komócsy, Losonczy számos versét zenésítette meg, írt sok nagyon népszerűvé lett népdalt és hatásos kórust; Honvéddindulóját Richter János vezénylete mellett mutatta be a Filharmóniai Zenekar; zongoradarabjai is kedveltek voltak. Megemlíthető még *Elemi és technikai gyakorlatok* c. műve (1896).

Zimáz (*zymase*), enzim, mely az alkoholos erjedést előidézi. Buchnertől nyerte nevét. Az élesztősejteknek is az a jelentőségük, hogy a Z. t fejtésük és szolgálatjuk.

Zimbabve (*Szimbabwe, Simbabwe*), romok tömege Dél-Afrika K.-i részében, a Limpopo és Zambezi közt. Dos Santos és De Barros régi portugál írók már említést tesznek róla. Újabb időben (1871) Mauch fedezte fel. Utána Bent, Beuster és mások látogatták meg. Z. az aranyosók és olvasztók védelmére készített, megerősített hely vagy vár volt, amelyet Bent szerint arabiai bevándorlók építettek. Beuster a biblia Ofrjának tartja.

Zimmer, Heinrich, német kelta nyelvész, szül. Kastellaunban (Rhein Provinz) 1851. dec. 11-én, megh. Hahnenkleben (Harz) 1910. júl. 29. 1881-től egyetemi tanár Greifswaldban, 1900. Berlinben. Főbb művei: *Altindisches Leben* (Berlin 1879); *Keltische Studien* (1881—84); *Neunius Vindicatus* (1893); *Pelagius in Irland* (1901).

Zimmermann, I. Agoston, főiskolai tanár, egyetemi magántanár, szül. Mórón (Fejér vm.) 1875. Az egyetemet Budapesten végezte, ahol fil. doktorrá avatták, egyszersmind állatorvos lett. 1896-ban a m. kir. állatorvosi főiskola szolgálatába lépett, mint tanársegéd. 1910-ban r. tanárrá nevezték ki. Külföldi tanulmányait 1913. a nápolyi zoológiai állomáson dolgozott. A Magyar Tud. Akadémia lev. tagja. Szerkeszti az *Állatorvosi Lapok* és a *Közlemények az összehasonlító élet- és kortán köréből* című folyóiratokat. Önállóan megjelent főbb művei: *A ló ujjának anatómiája* (1909); *A tejmirigy összehasonlító anatómiája* (1911); *Anatómiai gyakorlatok* (1911); *A lovasszobrok lovai*. Adatok a ló plasztikus ábrázolásához (1913); *Fejlődéstan* (Budapest 1917, 2. kiad. 1922); *Háziállatok anatómiája* (u. o. 1920, 2. kiad. 1923). Pályadíjat nyert dolgozatai: *Adalék a bendő szövettanához* (1893); *Az egészséges és a fulladozó lovak hőmérsékletének, érverésének és lélegzésének módosulása munka közben* (1895); *Adatok a szarvasmarha tejmirigyének szövettanához* (1909); *Adatok a kérődzők gyomrának összehasonlító anatómiájához* (1912). E Lexikonnak is munkatársa.

Z. Antal, zeneszerző, szül. 1741., megh. Pozsonyban 1781. okt. 8. Batthyány herceg karmestere és a pozsonyi székesegyház orgonása volt. Kiválóbb művei: 9 hegedű-zongoraszonáta, 6 vonóségyes, zongoraverseny. Nagyobb szerzeményei: *Andromeda und Perseus* (melodráma, 1781); *Narcisse et Pierre*.

Z. Ferenc, erdélyi szász történétíró és levéltáros, szül. Nagyszebenben 1850. szept. 9. Felsőbb tanulmányait a bécsi egyetemen végezte, azután Nagyszebenben élt, mint a szász egyetem levéltárosa. 1908-ban nyugalmába vonult. Főbb művei: *Photographien von Urkunden* (Nagyszeben 1879); *Texte zu den Urkunden* (u. o. 1880); *Das Brooser Urkundenbuch* (u. o. 1880); *Das Archiv der Stadt Hermannstadt u. der sächs. Nation* (u. o. 1887. és 1901); *Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Siebenbürgen*, három kötet (u. o. 1892—1902); *Bisterfeld végrendelete 1665*. (Történelmi Társulat 1893).

4. Z. Frigyes, gépgyáros, szül. Karlsruheban (Baden) 1829. ápr. 18., megh. Budapesten 1889. szept. 23. 1850-ben a karlsruhei egyetemen végezte tanulmányait. 1857—59-ig technikai igazgatója volt a milánói Schlegel-féle (később Helvetia) gépgyárnak. 1860-ban Karlsruheban megalapította a Gschwindt és Z. gépgyárat. 1871-ben a magyar államvasutak gépgyárának igazgatói állására hívták meg s magyar állampolgárrá lett. Berendezte a gyárat hidépítési célokra is. 1878-ban a lokomobilgyártást, két évvel később a cséplőgépgyártást honosította meg hazánkban. 1880-ban a diósgyőri m. kir. vas- és acélgyárnak is élére állították és tevékeny részt vett a magyar fegyver- és gépgyár alapítási munkálataiban is.

5. Z. István, misszionárius, szül. Szomolnokon (Szepes) 1849., megh. Afrikában 1894. Vácán pappá szenteltetvén, Rómába ment tanulni s világi pappból 1879. jezsuitává lett. Négy évig Kalocsán volt tanár, 1884. térítőnek ment a Zambezi vidékére s ott maradt haláláig, csak 1889. jött haza pár havi tartózkodásra. Jelentékeny irodalmi működése volt, többek között a kaffer nyelv első irodalmi termékeit, amelyek halála után a Magyar Tud. Akadémia könyvtárába kerültek, ő írta meg. A kaffer nyelv számára a magyar betűrendet alkalmazta s utána a többi jezsuiták is ezt az irodalmi írásmódot fogadták el. Más művei között Szentek élete és Szűz Mária könyve jelentek meg 1889. önállóan portugál nyelven.

6. Z. János, gépgyáros, a német s különösen a szász szerszámgyártás megalapítója, szül. Pápán (Veszprém) 1820. márc. 27., hol atyja lakatosmester volt, megh. Berlinben 1901. júl. 2. Nagyváradon egy rokona műhelyében különösen a toronyórák és gazdasági gépek szerkezetével foglalkozott. Majd Bécsbe, Münchenbe és Chemnitzbe vándorolt; utóbbi helyén később egyik társával gyárat alapított szerszámgépek előállítására. 1871-ben vasöntődtét is épített gyára mellé, melyet nemskóra egy részvénytársaságnak adott át. 1876-ban a magyar háziipar fejlesztésére 46.000 márkát alapítványt tett s később magyar nemességet kapott, 1875. Pápa város díszpolgárává választotta. Több nagy alapítványt tett munkások javára.

7. Z. Zsigmond, I. Kezser.

Zimmermann, I. Albert, német festő, szül. Zittauban 1809. szept. 20., megh. Münchenben 1888. okt. 18. Drezdában és Münchenben tanult, 1857-től a milánói, 1860—71. a bécsi művészeti akadémia tanára volt, 1884 óta Münchenben élt. Koch és Preller mellett Z. az ú. n. heroikus tájképfestésnek egyik fő művelője. Jellegzetes művei: Hegyi táj vízoséssel, Sziklás táj tigrisekkel küzdő kentaurokkal (mindkettő München, Pinakothek); Faust és Mephistopheles a vesztőhelyen; Az Obersee Berchtesgaden mellett (stuttgarti képtár); Táj az Alpokban (Frankfurt, Städtisches Institut); Oroszlánokkal küzdő kentaurok (ipesei muzeum); Zivatar a hegyek között (Bécs, művészettört. muzeum); A Luganói tó (Bécs, akadémiai képtár), stb.

2. Z., Alfred, német gyarmatpolitikus, szül. Frankensteinben (Szilézia) 1859. máj. 8. Művei: *Geschichte der preussdeutschen Handelspolitik*

(1892); Geschichte der europäischen Kolonien (1896—1903, 5 köt.); Kolonialpolitik (1905); Die Kolonialreiche der Grossmächte 1871—96, 1916); Aus Spanien und Portugal (1917).

3. *Z., Arthur*, német államférfi, szül. Frankensteinben 1859 máj. 8. Kantonban és Tiencinben konzul volt, 1902. a német külügyminisztériumba rendelték be, 1910. a politikai osztályt vezette, 1916. államtitkár lett s ő intézte 1917 jan. 31. a tengeralattjárók ügyében a jegyzéket Amerikához, Mexikóval pedig szövetséget akart kötni, ez a felhívás volt az ú. n. Z.-jegyzék. Kudarcot vallván, 1917 aug. 5. lemondott.

4. *Z., A. R.*, hollandi politikus, szül. 1869. A leyden egyetemen végezte jogi tanulmányait. 1906-ban Rotterdam polgármestere lett és 1920-ig intézkedésével rendkívül fejlesztette a kikötő-építkezéseket, szépitette s részben újjáépítette a várost, amely Hollandia egyik fő kereskedelmi helye lett. 1920-ban hollandi delegátus volt a brüsszeli pénzügyi értekezleten. 1922-ben a Népszövetség Ausztria pénzügyeinek ellenőrzésére őt küldte ki főbiztosnak.

5. *Z., Ernst*, német festő, Z. S. fia, szül. Münchenben 1852 apr. 24., megh. u. o. 1901 nov. 15. Münchenben apjának és W. Dieznek volt tanítványa. Különösen kolorisztikus jellegű szenttörténeti képeivel vált ki.

6. *Z., Karl*, német prot. teológus, szül. Darmstadtban 1803 aug. 23., megh. 1877 jún. 12. Szülővárosában lelkész, majd udvari prédikátor, 1832. az udvari templom diakonusa, 1847. prelátus és főkonzisztórium tanácsos lett. Ő alapította 1841. a Gusztáv Adolf-egyesületet. Művei: Die evangelische Diaspora und die Wirksamkeit der evangelischen Kirche für dieselbe (3 füzet, Darmstadt 1870); Beiträge zur vergleichenden Homiletik (u. o. 1866); Die christliche Toleranz (utoljára u. o. 1868). Kiadta Luther iratait dászkiadásban.

7. *Z., Klemens*, német festő, szül. Düsseldorfban 1789 nov. 8., megh. Münchenben 1869 jan. 24. Düsseldorfban és Münchenben tanult, 1815. az augsburgi művészeti iskola igazgatója, 1825 óta a müncheni akadémia tanára, 1846—65. a kir. képtár igazgatója volt. Freskókat festett a müncheni Hofgarten árkádjába.

8. *Z., Reinhard Sebastian*, német festő, szül. Hagnauban 1815 jan. 9., megh. Münchenben 1893 nov. 16. A müncheni akadémián tanult és különösen humoros genrékkel tett szert népszerűsége.

9. *Z., Robert*, német filozófiai író, szül. Prágában 1824 nov. 2., megh. u. o. 1898 szept. 1. 1861 óta a bécsi egyetemen a filozófia tanára s a bécsi csász. akadémia tagja. Herbart iskolájának híve, ki a rendszerben az esztétikát, melynek inkább csak helyét és elveit jelezte Herbart, önállóan és részletesen kidolgozta. A Hegel-Vischer-féle esztétikával szemben a formális esztétika legkiválóbb képviselője. Fő műve: Aesthetik (2 kötet, 1858—65). Számos igen becses filozófiatörténeti értekezést és munkát is írt: Leibniz und Herbart (koszorózott pályamű 1849); Philosophische Propädeutik (számos kiadásban, melyet Riedl Szende magyarra is fordított és nálunk is kedvelt gimnáziumi tankönyvvé lett); Über das Tragische und

die Tragödie (1856); Studien und Kritik zur Philosophie und Aesthetik (2 köt., 1870); Anthroposophie im Umriss (1882).

Zimmern, Helen, angol író, szül. Hamburgban 1846 márc. 25., de korán Angliába került s több folyóiratnak állandó munkatársa lett. Elbeszéléseinek java a Stories in precious stones (1873) és a Told by the ways (1874) c. gyűjteményeiben található. Lefordította Lessing Hamburgische Dramaturgie-ját (1879) és Pirduszi több költeményét. Nagyobb munkát írt Schopenhauer-ről, Lessingről és Edgeworthról; számos egyéb népszerű tudományos munka szerzője.

Zimmerwald, falu Bern svájei kantonban, (1920) 729 lak., ismeretes lett az 1916. ott tartott Internationale kongresszusról.

Zimnica (Zimnicea), város Romániában a Duna mellett, (1911) 7375 lak. A világháborúban 1916 nov. 24. itt kelt át a Dunán Mackensen hadserege.

Zimogén, l. *Enzimék*.

Zimoid, l. *Erjesztők*.

Zimokka (állat), l. *Szivacs*.

Zimológia, az a tudomány, mely az erjesztéssel foglalkozik.

Zimony (Zemun, Semlin), önálló város Szerém vm.-ben a Duna jobb partján és a Száva torkolatához közel, Belgráddal szemben, mellyel vasúti híd köti össze. Ezt a hidat a világháború elején felrobbantották, de 1915. helyreállították. Egyike Horvát-Szlavonország legjelentékenyebb városainak, díszes köz- és magánépületekkel, különösen a Belvárosban; kevésbé szép a Józsefváros (Josipovo predgradje) és Ferencvölgy (Franjin dol) nevű városrészek, a Gigányhegy (Giganka) pedig csak apró viskókból áll. A hegy tetején Hunyadi János egykori várának némi maradványai láthatók. Az alábbiakban a városnak az 1920-iki trianoni békekötés előtti állapotát ismeretjük: Z. székhelye volt a Z.-i járás közgazdabírói hivatalának, járásbírósnak, kir. és szolgabírói hivatalnak; volt kir. főalágymináziama, ferencrendi zárdája, kereskedelmi iskolája, színháza, római régiségyűjteménye, népbankja (az osztrák-magyar bank itt mellékinézetet tartott fenn), fővámhivatala, belépő állomása, adó- és sóhivatala, pénzügyőrbirosz állomása, vasúti és gőzhajóállomása, posta-, távíró- és telefonhivatala, számos egyesülete és társulata. Lakóinak száma 1857-ben 8746 volt, 1910-ben 17,131 (ebből 1296 katona), közte 1999 magyar, 6559 német, 2200 horvát és 5653 szerb; hitfelekezet szerint 9634 r. kat., 5851 gör. kol., 357 ág. ev., 588 ref., 681 izr. A házak száma 2478 volt. Z. fekvése a forgalomra és kereskedelemre igen kedvező; átmeneti kereskedése igen jelentékeny; piaca hazánk és a kelet kereskedelme találkozó pontjával volt tekinthető; élénk gyümölcs-, marha- és sertésipar, sörgyára. Olajmalma van, iparosai jelentékeny számmal vannak. Van gőzfürésze és harangöntője. Határa 5581 ha. A rómaiaknak a mai Gigányhegyen erődített helyük volt, a síkságon pedig *Taurinum* város feküdt. A középkorban Mallevilla volt a neve; a keresztes hadjáratok alatt sokat szenvedett, mert a keresztes vitézek feldúlták. A XII. sz. második felében Komnenos Jenő bizánci csá-

szár kezére került, azután sokszor cserélt urat. Itt halt meg Hunyadi János a belgrádi győzelem után. Halála után a törökök többször foglalták el (1463, 1471, 1521 júl. 29.) és pusztították lakóit. 1566 jún. 29. itt fogadta II. Szolimán szultán János Zsigmondot, kit további kegyéről biztosított. Midőn a törökök a XVII. sz. végén Z.-t kiirtették, az rombalmaz volt. 1792-ben szab. kir. várossá emeltették. A Belvárosban ma is megvan az a kis ház, melyben II. József császár lakott, midőn Laudon Belgrádot ostromolta. Z. mellett emelte a magyar kormány 1896. az ezredéves emlékek egyikét, amelyet már a világháború alatt a lövések megrongáltak; később főalakjait ledöntötték. (Tr. SzHSz.)

Zimotechnika, 1. Erjedési technológia.

Zinal-gleccser (*Durand-gleccser*), a svájci Wallisi kantonban levő Val d'Anniviers-völgy gleccsere a Wallisi-Alpok Dent-Blanche csoportjában. Patakja, a Navigence, a Rhônebe ömlik.

Zinckenit (ász.), vagy ólomantimonfény, ólom-antimon-szulfid $PbSb_2S_4$; rombos táblás kristályok, hatszöges termetű aragonitszerű hármas ikrek, rostozott prizmás nyálábok és tűk, szálás halmozak. Lágú, fémfényű, szürkeshínű. Wolfsberg, Harzhégyesség; Hausach, Németország; Brobdígnag Mine, Colorado.

Zincum, 1. Cink.

Zindik v. *zendik* (arab), eretnek, az abbászida birodalom első idejében (VIII. sz.) a régi perzsa birodalom területén fellépő vallásos törekvések képviselői. A Z.-ek részint a pozitív vallás dogmatikájának és formáinak helyében tiszta deizmust tanítanak, részint pedig a régi perzsa vallás reakcióját képviselik az iszlámmal szemben. Manicheus-tanokkal is találkoznak a Z.-ek körében. Tágabb értelemben mindenféle szabad-élvű, az iszlám dogmatikájától eltérő embert értenek rajta. Az első abbászida khalifák alatt szigorúan üldözték őket; valóságos inkuizíció működött ellenük. V. ö. *Goldziher*, Salih b. Abd al Kuddus und das Zindikenthum zur Zeit des Chalifen Al-Mahdi (a X. orientalista kongresszus munkálataiban, London 1893).

Zineol (*cineol*), eukalyptol, ciklikus terpenalkohol, mely éterikus olajokban gyakran előfordul. Kámforra emlékeztető szaga van. Az illatszeripar használja.

Zingarelli, Nicola Antonio, olasz zeneszerző, szül. Nápolyban 1752 ápr. 4., megh. Torre del Greco-ban 1837 máj. 5. 1804–11-ig a római Szt. Péter templom első karnagya volt. Ezt az állását elvesztette, mert Napoleon fiának, a római királynak születése alkalmából vonakodott Te Denmot előadni. 1813-ban a nápolyi Real collegio di musica igazgatója, 1816. a székesgyeház karnagya lett. Rendkívül termékeny szerző volt; írt 34 operát, 20 drámai kántátét, 100-nál több misét, számos más egyházi szerzeményt. Műveinek katalógusa 1837. jelent meg Nápolyban.

Zingaresca, Zingarese, alla zingarese, cigányosan, cigányos modorban (*Schubertnél* és *Brahmsnál*).

Zingerle, 1. Anton, osztrák klasszikus filológus, szül. Meránban 1842 febr. 1., megh. Innsbruckban 1910 dec. 7., hol 1873-tól egyetemi ta-

nár (udvari tanácsos) volt. Fő művei: Ovidius und sein Verhältnis zu den Vorgängern und gleichzeitigigen röm. Dichtern (Innsbruck 1869–71); Kleine philol. Abhandlungen (1871–87); Martialis Ovidstudien (1887); Hilarius tractatus super psalmos (Wien 1891); Livius kiadása (Leipzig és Prága (1883–1907, 7 köt.); Über Dom- und Stiftsschulen Tirols im Mittelalter (Innsbruck 1906); Tirolensia (néprajzi adalékok (u. o. 1898).

2. Z., Ignaz Vinzenz, költő és germanista, szül. Meranban 1825 jún. 6., megh. Innsbruckban 1892 szept. 17. 1859–90-ig a német filológia tanára volt az innsbrucki egyetemen. Legnagyobb érdemeit Tirol néprajzi felkutatásával szerezte. Idevágó munkái: Sagen aus Tirol (Innsbruck 1850); Kinder- und Hausmärchen aus Tirol (u. o. 1852); Sagen, Märchen und Gebräuche aus Tirol (u. o. 1859) stb. Tudományos működésén kívül regényeket és költeményeket is írt.

3. Z., Pius (Jakob), kat. teológus és orientalista, szül. Meranban 1801 márc. 17., megh. Marienburgban 1881. jan. 10. Bencés volt; 1828. a merani gimnáziumon tanár és 1850. u. o. igazgató. 1862-ben Rómában az egyetemen az arab és szír nyelvet adta elő. 1867–71. ismét a merani gimnázium igazgatója volt. Lefordította: Sz. Ephrámus műveit szír nyelvből, ezenkívül főbb művei: Echte Akten heil. Märtyrer des Morgenlandes (1836); Harfenklänge von Libanon (u. o. 1840); Marienrosen aus Damaskus (2. kiad. Innsbruck 1965); Leben und Wirken des heil. Simeon Stylites (u. o. 1855); Chrestomathia syriaca (Róma 1871); Lexicon syriacum in usum chrestomathiae suae (Innsbruck 1873).

Zingiber (ász.), a *Zingiberaceae*-család génusza, melynek 55 faja a Maskareneken és tropikus Ázsiában honos. *Z. officinale*, gyömbér v. ingwer, tropikus Ázsiában honos, de a meleg övön mindenfelé termesztik; a gyömbérgyökér fűszert szolgáltatja.

Zingiberaceae, Gyömbérfélék (ász.), az egyzikkűek családja a *Scitamineae*-sorozatban, melynek 800 faja főleg tropikus Afrika és Ázsia lakója. Zygomorph virágukban csak egy porzó termékeny, a többi 5 átalakult apró szirmokká és mézfejtővé. Aetherikus olajokat, gyantákat és sárga festőanyagot tartalmazó gyöktörzséről több faj nevezetes. Így különösen a *Curcuma*, *Zingiber*, *Alpinia* génusz fajai (l. o.).

Zink, 1. Cink.

Zinkit (ász.), l. *Cinkit*.

Zinn, a lat. *stannum* német neve, l. *Ön*.

Zinn-féle öv (*zonula ciliaris Zinnii*), l. *Szem*.

Zinnia L., katonarózsa (ász.), a Compositae-család génusza, melynek 12 faja Észak-Amerikában honos. A *Z. elegans* fajt mint dísznövényt kertbe ültetik.

Zinnóber, 1. Cinnóber.

Zinnowitz, falu és tengeri fürdő Stettin porosz kerületében, Usedom szigetén, (1919) 1657 lak.

Zinnwaldit v. *litionit* (ász.), litiumcsillám; a csillámcsalád tagja, 1,5–5% litiumoxidot, 48% fluort és 8–15% ferroxidot is tartalmaz; helyenként még rubidium, cézium és tallium is ismerhető fel. A monoklin kristályok hatszöges táblás

termetűek; gyakran ikrek (l. *Csillám*). A bázis-lapon többnyire hatágú legyezős rostozás látható. Szürke, barna, zöld; színek gyakran zónánként változóak. Onéretelepek terem: Altenberg és Zinnwald az Érc-hegységben; St. Just és Trowavas Head, Cornwall. A Z.-hoz tartozik még a *kriofilit*, sötétzöld oszlopok a gránitban (Cap Ann, Massachusetts) és a *polititionit* (Kangerdluarsuk, Grönland).

Zinovjev, Georgij, eredeti nevén *Apfelbaum*, más adat szerint *Rodomislkij*, orosz szovjet-népbiztos, szül. Novomirgorodban 1883. Oroszországból 1908. menekülnie kellett és többnyire Svájcban élt; de 1917. a forradalom után Leninnel és Trockijjal visszatért Oroszországba, ahol a bolsevikok egyik vezére lett, később pedig tagja a kormánynak s a szentpétervári kommun vezetője. 1920. Németországba ment s Halléban a szocialisták gyűlésén a világforradalom mellett izgatott, mire kiutasították Lesocky társával együtt. Megírta Lenin életrajzát.

Zintgraff, Eugen, német Afrika-utazó, szül. Düsseldorfban 1858. jan. 16., megh. Teneriffa szigetén 1897. dec. 4. Jogot végzett, majd a természetudományok és földrajznak élt. 1884-ben Charannal járt először Afrikában az osztrák Kongo-expedíció kíséretében, 1885–6. a német kormány megbízásából Kamerun fő forrásfolyóját kutatta ki. 1887-ben a Rio del Rey és Meme torkolatát vizsgálta, az Elefánt-tó partján megalapította Barombi állomást. 1890-ben a bali törzs országát járta be. 1893–96. Zanzibárban, Kelet-Afrikában és Transzáiban tett utazást. Műve: Nord-Kamerun, *Schilderung der 1886—1892. unternommenen Reisen* (Berlin 1895).

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig, gróf, a morva testvérek v. herrnhutiak felekezetének alapítója, szül. Drezdában 1700. máj. 26., megh. Herrnhutban 1760. máj. 9. Atyja korán elhalván, fiát nagyanyja nevelte fel. Már gyermekkorában nagy hatással volt rá Spener, a pietisták feje, majd 1710. Halleba küldték, hol Franchénak, a nagy filantropusnak különös gondozása alatt hat évet töltött s tanulóársai között vallásos társulatot alapított. 1716 óta Wittenbergben jogot és teológiát tanult s ott lett határozott pietistává. 1721. a szász államtanács tagjává nevezték ki; de a politikai élethez semmi kedve sem lévén, Felső-Luzsiciában telepedett le s itt találkozott véletlenül egy David Keresztély nevű vándorló áccsal, a morva testvérek régi felekezetének egyik tagjával, aki leírta előtte a felekezetük által szenvedett üldöztetéseket. Erre Z. letelepítette a morva testvéreket saját birtokán s gyarmatuk Herrnhut (l. o.) nevet nyert. Z. 1734. álnév alatt Stralsundba ment, hol teológiai vizsgálatot tett s a lutheránus egyház lelkészévé avatták fel. 1736-ban azon vád alapján, hogy veszélyes újításokat hoz be a vallásba, száműzték Szászországból s Hollandiába ment, hol különböző tartományokban morva testvér-telepeket létesített; 1737. I. Frigyes Vilmos porosz király közbenjárására a morva testvérek püspökévé nevezetett ki. Ugyanezen évben Londonba ment, hol Wesley (l. o.) nagy tisztelettel fogadta; majd 1740. Észak-Amerikába utazott, hol megalapította a Bethlehem nevű hí-

res morva testvér-telepet. A herrnhutiak eközben jó magaviseletük s szorgalmuk által megnyerve Szászország összes köreinek becsülését, 1747. kivitték, hogy alapítójuk visszatérhessen közéjük Herrnhutba. Versben és prózában 108 munkát írt. Élelet megírta *Varnhagen von Ense* s kiadta *Biographische Denkmale* c. művében (Berlin 1830); St. M. v. Nes, *Der Graf von Z.* (Nijkerk 1904.).

Zion (*Cion*), l. *Sion*.

Zion City (ejtsd: szaion szitti), a zionistáktól (1894) alapított város Chicago közelében, (1910) 4789 lak.; teokratikus alapon kormányozzák. L. még *Dowie*.

Zionisták, l. *Cionisták*.

Zipaquirá (*Capaquirá*), város Colombiában, 2628 m. magasan, 10,000 lak., szén- és sóbányákkal; mezőgazdasági iskolával.

Zi-pen, helyesebben *Zsi-pen-kuo*, Japán kínai neve.

Zipernowsky Károly, elektrotechnikus, szül. Bécsben 1853. ápr. 4. Gimnáziumi tanulmányait Budapesten végezte; több éven át kémiai tanulmányokkal foglalkozott, majd a budapesti műegyetem gépészmérnöki szakosztályába iratkozott be. 1878-ban a Ganz és Társa cég alkalmazta, hogy az elektrotechnikai iparágat a cégnél bevezesse. Itt sokoldalú működést fejtett ki, melynek eredményei különféle találmányokban nyilvánultak. 1881-ben ilylámptát szerkesztett; 1882. Déryvel önmágnesező váltakozó áramú gépet, 1883. Mechwartal gőzgéppel direkt kapcsolt generátort szerkesztett s 1885. Déryvel és Bláthyval együtt dolgozta ki a váltakozó áramú transzformátoros áramelosztó-rendszert, párhuzamosan kapcsolt transzformátorokkal (l. *Transzformátor*). 1893-ban a Magyar Tud. Akadémia levelező tagjává választotta s ugyanazon évben a műegyetemen tanárnak nevezték ki. 1925-ben nyugalmába vonult.

Ziphiinac (csőrös cetek, állat), a Fizéter-félék (*Physeteridae*) egyik aloszaláda, ahová pl. a kétfogú cet (*Hyperoodon rostratus* Müll.) tartozik. L. *Fizéter-félék*.

Zipoli, Perlo, Lorenzo *Lippi* (l. o.) olasz festő és költő írói álneve.

Zippeit v. *uránvirág* (ásv.), a johannitnak (l. o.) egyik változata. Apró, sárgás rozettákban terem.

Zips, Szepez (l. o.) német neve.

Zipser Májer, tudós rabbi, szül. Balassagyarmaton 1815. aug. 14., megh. Rohonczen 1869. dec. 10. 1844—53-ig Székesfehérváron, 1858-tól élte fogyatéig Rohonczen működött mint rabbi és tevékeny részt vett az 1868-iki zsidó kongresszus munkálataiban. A Julius *Fürst* (l. o.) által kiadott *Litteraturblatt d. Orients* c. folyóiratban, melynek egyik főmunkatársa volt (1846—47-iki évf.), közölte alapvető értekezését a magyar zsidók történetéről a török uralom idejében és *Die magyarische Sprache und die Juden* c. érdekes cikksorozatát (1848-iki évf. 10—13. sz.). Feltűnést keltett a *Jewish Chronicle* 1851-iki évf., később különnyomatban is (*The sermon on the mount*, London 1852) megjelent cikksorozata: *The Talmud and the Gospels*. Megírta a rohonezi zsidó község történetét. Nagyobb tudományos munká-

ját: Des Flavius Josephus Werk «Gegen Apion» nach hebr. Originalquellen erläutert, halála után Jellinek Adolf adta ki (Bécs 1871). Életrajzát megírta Reich Ignác (Beth-El, II, 1—33. old.).

Zircz, nagyk. Veszprém vm. zirczi j.-ban, a Bakonyban, (1920) 2670 magyar és német lak., a járási szolgabírói hivatal széke, járásbíróssággal és adóhivatallal, vasúti állomással, posta-, távíró-hivatallal és telefonállomással. Z. német lakóinak ősei 1700. telepítették oda. Z. apátságát III. Béla király alapította 1182. s clairveauxi ciszterciekkel népesítette be. A templom Imre kezdte építeni, aki ott a szentháromság tiszteletére oltárt emeltetett. A mohácsi csata után Móré László, majd Bakics Pál foglalta el; a díszes templom és monostor a level- és könyvtárral 1548. elpusztult (csak egy oszlopa maradt meg). A ciszterciák csak 1659. kapták jsmét vissza s eleintén a lilienfeldi, utóbb (1700) a poroszországi heinrichani apátoktól küldött német szerzetesek laktak benne. Ezek építették (1725) az új monostort és (1731—52) az új templomot. I. Ferenc 1814 aug. 19. a külföldiektől teljesen függetlenítette Z., Pilis és Pásztó egyesített apátságait. Azóta Z. a hazai ciszterciarend, a konvent, gazdasági és kormánytanács középpontja. Templomát Maulpertsch Antal szép oltárképei díszítik; a kolostor könyvtára 57,000 kötetből áll. V. ö. *Békefi*, Emlékkönyv (1896) és a Z.-i, pásztói és pilisi apátságok története (Budapest 1896—1902, 5 köt.).

Zirczi apátság, l. *Zircz*.

Zirkel, *Ferdinand*, német mineralógus, szül. Bonnban 1838 máj. 20., megh. u. o. 1912 jún. 12. 1863-ban egyetemi tanár lett Lembergben, 1868. Kielben, 1870. Lipésben. Geológiai tanulmányutakat tett Skóciában, a Pireneusokban, Oroszországban, Észak-Amerikában, Ceylonban és Indiában. Terjedelmes munkásságának főrdeme: a mikroszkóp alkalmazása az ásványtani és különösen a kézetani munkálatoknál. Főbb munkái: *Reise nach Island* (Leipzig 1862); *Lehrbuch der Petrographie* (3 köt., Leipzig 1893—95); *Untersuchungen über die mikroskopische Zusammensetzung und Struktur der Basaltgesteine* (Leipzig 1873); *Microscopical Petrographie* (Washington 1876); *Über Urausscheidungen in rheinischen Basalten* (Leipzig 1903); *Naumann Elemente der Mineralogie tankönyvének új kiadásait Z. szerkesztette* (számos kiadás).

Zirkelit (ásv.), a kalciumnak és vasnak szilikát-, torát- és titanátja; képlete (Ca, Fe) (Zr, Ti, Th)₂O₆; kockák és oktaéderek, bonyolódott ikrek. Fekete, gyantafényű, vékony szilánkokban sötét barnán áttetsző. 1—3 mm. nagy kristályok a magnetit-piroxenitben: Jacupiranga, Brazília.

Zirknitz (*Cerkljca*), község Krajuában a róla elnevezett tó mellett, (1910) 5161 lak., sókereskedéssel. A SzHSz. királysághoz tartozik.

Zirknitzi tó, felszíni lefolyás nélkül elzárt polje-tó Krajuában (SzHSz.), a mai olasz határon, Adelsbergtól 8 km. DK.-re. A Zirknitz patak és a Seebach patak táplálják, az utóbbi földalatt fut legnagyobb részében. Ezek aztán eltűnnek a Vodanos és Rešeta víznyelőkben s a nagy polje egy részét, a polje Ny.-i szélén előntve tartják. Az el-

tűnt víz az Unz-patakban jön napvilágra, de csak rövid időre s valószínűleg a Laibach patak felső része. Árvízkor az egész nagy polje víz alá kerül, szárazság idején pedig, mint 1834-ben, teljesen kiszárad.

Zirkon (ásv.), l. *Cirkon*. Az *auerbachit* mállott Z., Mariupol, a Jekaterinoszlav kerületben. A *jargon de Ceylon* az izzítás útján elszintelenített Z. kereskedelmi neve. A *linkur* olasz eredetű Z. **Zirkonium**, l. *Cirkonium*.

Zirl, falu Innsbruck tiroli kerületi kapitányságban, (1910) 1617 lak. Közeliében van a *Martinswand* és a *Miksa-barlang*.

Zirona (Z. *Grande, Drvenik*), a dalmát szigetek egyike a kontinens és Solta-sziget közt, 12 km² területtel, Trau községhez tartozó, a sziget B.-i partján fekvő, Z. nevű (1917 lak.) faluval.

Zirzen Janka, tanítónő, szül. Jászberényben 1825., megh. Budapesten 1904 dec. 28. Arván maradvá, 15 éves korától fogva nevelősködött, majd Böttvös biztatására Budapestre költözött 1866., résztvett a nőnevelés szervezésében; 1869. a budai tanítónőképzőintézet igazgatója, majd az ebből fejlődött polgári iskolai tanítónőképzőintézet, a későbbi Erzsébet-nőiskola igazgatója lett. Ez állásában 1896-ig, csaknem három évtizeden át vezette a művelt osztályok leányait nevelő felsőleányiskolát, elemi és polgári iskolai tanítónők, valamint a tanítónőképzőintézet nótanárak képzését s rendkívüli személyes hatásával maga és intézete központja volt a magyar nőnevelésnek.

Ziska János, (eredetileg *Zižka*), huszita vezér, szül. Trosznovban (Budweis környékén) 1360., megh. Prszibiszláv várának ostromlása közben 1424 okt. 11. Gyermekkorában félsemére megvakult. Mint ifjú, Vencel király udvarába került, azután a német lovagrend szállója alatt a lengyelek és litvánok ellen harcolt és résztvett az 1410 jún. 14-iki tannenbergi csatában. Majd Zsigmond király alatt Magyarországon a törökök s Franciaországban az angolok soraiban a franciák ellen harcolt; az azincourti csatában is jelen volt. Husz János kivégeztetése után a husziták vezérlüknek ismerték el. Javaslatára a magaslatokon *tábor*-okat építettek és a szekérvár alkalmazásában is nagy ügyességre tettek szert. Első diadalát Vitkov hegyén aratta (1420 júl.). Nov. 1. Pankraclnál győzte le Zsigmond királyt és nyomban rá Višegrad várát szállotta meg Prága közelében. Huszinez Miklós halála után (1421) valamennyi huszita párt őt ismerte el fővezérnek. Nemsokára azonban, Raby várának ostromlása közben, nyílövés következtében másik szemén is megvakult. Ezóta kis kocsin vitette magát csapatai után és főbb embereinek útbaigazítása mellett vezényelt a csatákban. 1422 jan. 8. Német-Bród táján újból visszaverge Zsigmond támadását és benyomult Morvaországba meg Alsó-Ausztriába, hol hadai rettenetesen garázdálkodtak. Hasztalan iparkodott Zsigmond király Z.-t a maga pártjára vonni: Z. a neki felajánlott helytartóságot sem fogadta el. Prszibiszláv város ostromlása közben a pestis őt is elragadta. Z. összesen 13 nagyobb és 100 kisebb ütközetből került ki, mint győztes; egyetlen egyszer, Kremsier táján húzta a rövidébet. Csaszlauban temették el és óriási buzogányát

sírja fölé helyezték. II. Ferdinánd császár parancsára azonban a sírt lerombolták és Z. csontjait kihányták, de sírhelyét 1914. megint megtalálták. 1874-ben a csehek Prszibiszláv mellett nagy szobrot emeltek Z. emlékének. V. ö. *Millauer*, *Diplomatisch-historische Aufsätze über Johann Z.* (Prága 1824); *Tomek*, *Johan Z.* (német fordítás, Prága 1883); *Meissner* Alfréd költő Z. époszában hősnének választotta (Wien, 7. kiad. 1867).

Zita Mária Adelgunda Mikaela Rafaela Gabriela Jozefa Antónia Lujza Agnes, magyar királyné és osztrák császárné, Róbert parmai herceg ötödik gyermeke annak második nejétől, *Mária Antónia* braganzai hercegnőtől, szül. Pianore kastélyban (Viareggio mellett, Lucca tart.) 1892 máj. 9. Gyermekeveit atyjának *schwarzau* kastélyában (Alsó-Ausztria) töltötte. 1902—8. a szaléziánus apácák *zangbergi* (Bajorország) intézetében nevelkedett, azután a Wight-szigeten lovóbenőcs apácák kolostorában folytatta magasabb tanulmányait. 1911 okt. 21. lépett házasságra Schwarzau kastélyban *Károly* Ferenc József főherceggel, a későbbi magyar királlyal. Házasságának első idejét Brandeis-kastélyban (Csehország) töltötte. Ferenc Ferdinánd tragikus halála után trónörökösnek lett, Ferenc József halála után pedig 1916 nov. 21. Ausztria császárnéja és Magyarország királynéja. Magyar királynévá történt megkoronázása 1916 dec. 30. a budavári Boldogasszony-templomban ment végbe.

A világháború alatt vezetőrészt vett a hadijótékonyág műveiben, miért 1917 elején férje a 16. huszárezred tulajdonosává nevezte ki. Férjével együtt meglátogatta a háború alatt Szófiát és Konstantinápolyt, Magyarországon a tűzkárvallott Gyöngyöst, majd Pozsonyt, valamint már az összeomlás következtében meginduló forradalmi hangulat közt Debreczent; de pár nap múlva már Gödöllőről Bécsbe távozott, onnan a forradalom után egy ausztriai kastélyba s az entente beavatkozása következtében Svájcba költözött családjával. Innen 1921 okt. 21. férjével repülőgépen Magyarországra jött, de az entente-követek fellépésére Tatán letartóztatták, majd Tihanyba, onnan angol hajón a Dunán át Madeira-szigetére, Funchalba vitték. Károly ott 1922 ápr. 1. meghalván, Z. családjával Spanyolországban talált menedéket, ott szülte utolsó gyermekét. A spanyol nemzet a Lequeitio-kastélyt adta tartózkodási helyétül, ahol gyermekeit magyar környezetben neveli.

Gyermekei: 1. *Ottó* Ferenc József szül. Reichenauban 1912 nov. 20. 2. *Adelheid*, szül. Hetzendorfban 1914 jan. 3. 3. *Róbert* Károly, oszti herceg, szül. Schönbrunnban 1915 febr. 8. 4. *Félix*, szül. Bécsben 1916 máj. 31. 5. *Károly* Lajos, szül. Badenban 1918 márc. 10. 6. *Rudolf Szirngusz*, szül. a Prangins-villában Glandban (Svájc) 1919 szept. 5. 7. *Sarolta*, szül. u. o. 1921 márc. 1. 8. *Érzsébet Sarolta*, szül. El Pradóban 1922 máj. 31.

Zitelmann, 1. *Ernst*, német jogtudós, szül. Stettinben 1852 aug. 7., megh. 1923 nov. 1876-ban magán-, 1879. rendkívüli tanár lett Göttingenben, ugyanabban az évben rendes tanár Rostockban, 1881. Halleban, 1884. Bonnban. Fő munkái:

Begriff und Wesen der juristischen Personen (Leipzig 1873); *Die Rechtsgeschäfte im Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs für das Deutsche Reich* (Berlin 1889—90); *Internationales Privatrecht* (Leipzig 1897—1903, 2 kötet.); *Das Recht des Bürgerlichen Gesetzbuchs* (u. o. 1900, 1. rész); *Luftschiffahrtrecht* (u. o. 1910); *Die Unvollkommenheit des Völkerrechts* (1919); *Niemeyerrel* együtt kiadta a *Quellen zum internationalen Privatrecht* (u. o. 1908-tól) e. gyűjteményt. Szépirodalmi művei közül említjük: *Memento vivere* (2. kiad., Stuttgart 1900); *Radierungen und Momentaufnahmen* (3. kiad., Leipzig 1905, 5. kiad. 1918); *Der Rhythmus des fünfflüssigen Jambus* (u. o. 1907); *Totentanz und Lebensreigen* (1909). 2. Z., *Konrad*, német író, 1. *Telmann*.

Zitta György, 1. *Budai Zitta*.

Zittau (*Zittawa*, *Chytawa*), az ugyanily nevű járás székhelye Bautzen szász kerületi kapitány-ságban, (1919) 34,227 lak., pamutfonókkal, ruhakelmészövéssel, vasúttéssel, üvegfestéssel, gép-, kötél-, sör-, téglagyártással, mesterséges virágkészítéssel; korai gót ízlésben épült kat. Mária-templommal; középkori városházzal, amelynek nagy termét szép üvegfestmények díszítik; városi könyvtárral, különféle iskolákkal és jótékony-sági intézményekkel. Z. eredetileg Csehország-hoz tartozott. 1238-ban telepedtek meg benne először a németek: a husszita és hétéves háborúban sokat szenvedeti.

Zittel, *Karl Alfred*, német paleontológus és geológus, szül. Bahlingenben (Baden) 1839 szept. 25., megh. Münchenben 1904 jan. 5. 1861-ben a bécsi cs. kir. udvari ásványgyűjtemény asszisztense, 1864. a karlsruhei műegyetem, 1866. a müncheni egyetem tanára lett. Munkái: *Geognostische Beschreibung d. Sectionen Messkirch u. Möhringen* (Karlsruhe 1866); *Grenzschiehten der Jura u. Kreideformationen* (Stuttgart 1868—73, térképpel); *Geognostische Beobachtungen aus den Zentral-Appeninen* (u. o. 1869); *Aus der Urzeit* (u. o. 1865); *Fossile Spongien* (u. o. 1877); *Beiträge zur Geologie und Paläontologie in der Lybischen Wüste* (Cassel 1883 óta folytatolag); *Die Sahara* (u. o. 1883); *Geschichte der Geologie und Paläontologie* (München 1899). Schimperrel együtt: *Handbuch der Paläontologie* (1—5. kötet, München 1875—93). Számos magyar geológust nevelt, a többek között tanítványai: *Lórenthey Imre* s *Papp Károly* egyetemi tanárok. V. ö. *Lórenthey*, Z. emlékezete (Földtani Közlöny 36. kötet).

Zitterbarth Mátyás, építész, szül. 1803. megh. 1867. A régi Budapest építészetének egyik kiváló képviselője; főbb művei: a mai Szent István-bazilika helyén állott Lipót-kápolna, amely 1849. szintén a bombázás áldozata lett, az első Nemzeti Színház, amelyet 1874. építettek át, Pest vármege házának városházai része (1838—41).

Zittmann-főzet, 1. *Decoctum*.

Ziva, a Tanganyika-tó arab neve.

Zivatar, *égi háború*, a meteorológiai tűnmények közül az, melyben a természeti erők hatalmas módon megnyilatkoznak, úgy hogy az ember bámulatra és rettegésre ragadja. A mitológiában a villám félelmetes fegyverét mindig a

legfőbb isten kezében találni s efféle szók, mint isten haragja, isten ítélete, isten nyila szintén a magyar mitológiából maradtak fenn. A Z. közismeretes tüneménye a légköri elektromosságra vezethető vissza, jóllehet ez utóbbi keletkezése még teljesen kiderítve nincsen. Amnyi azonban bizonyos, hogy a kondenzációs folyamat lényeges tartozéka a Z.-nak, mert a fellépő nagy elektromos feszültség a légkörben levő vízgőz megsűrűsödésétől ered. A felhőknek egyik sajátos alakja az ú. n. Z.-os felleg, mely alul kékes-szürkének látszó gomolyfelhő-tömegekből áll, szabad elektromossággal bír s ez megesztőlag hat a környezet elektromos állapotára. Ezáltal a közelében lévő tárgyakban, más felhőben avagy földi tárgyakban, az ellentett elektromosság a Z.-os felhő felé gyülemlik össze, míg az egymamú tőle távolodni kényszerül. Ha Z.-os felhő és a környező tárgy két ellentett elektromossága között a feszültség oly nagy, hogy a közbeeső légréteg ellenállását legyőzni képes, akkor bekövetkezik a kisülés, fény- és hangjelenség, azaz villámlás és mennydörgés kíséretében. A villám és az elektromos szikra azonosságát kimutatta *Franklin* 1852., ki vascsészéjű ellátott sárkányt egy Z.-os felhőben zsinagon felbocsátott és kinek sikerült, miután a zsinag az esőtől megázott, annak alsó végéből oly szikrákat húzni, aminket az elektromos gépen is előidézni lehet.

A Z. rendes kísérője az eső (Z.-os eső), mely rövid záportól pusztító felhőszakadásig fokozódik s nem ritkán a jégeső vagy a dara meg a viharos szél; havazással járó Z. éghajlatunkon szokatlan. Budapesten 35 év alatt mindössze 5-ször észlelték Z.-t a téli évszakban. A mérsékelt égövben a Z.-ok jobbra nyáron vannak. Európa É.-i partjain azonban télen is. Nálunk a délutáni órákban gyakoribbak, mint az éjjeli v. reggeli órákban. Legszabályosabban ismétlődnek a két passzát közötti övben, hol a napbizonyosságában pontosan beköszönt a Z. A tropikusokban a Z.-ok egyáltalán legerősebbek és leggyakoribbak. Gyakoriságuk az egyenlítőtől a sarkok felé folyton csökken; a legészakibb pont, ahol Z.-t észlelték, a Ny.-i Spitzbergában van. Vannak aztán vidékek, hol a Z. teljesen hiányzik, így a sark körüli vidéken, valamint Ázsia és Afrika sivatagjain.

Mohn szerint kétfajta Z.-t különböztetnek meg: *hő- és örvény-Z.-t*. Nálunk és általában a mérsékelt meleg övben a legtöbb Z. az első katorgóriába tartozik, mert van határozott napi és évi

emelkedik és a szelek megélenkülnek. A hő-Z.-ok helyi jellegűek és az időjárás csak átmenetileg változtatják meg. Az alsó légrétegeknek erős és gyors felmelegedése labilis egyensúlyi állapotot teremt függőleges irányban, mert az alsó meleg és páradúsabb, tehát könnyebb rétegek fölött hidegebb, nehezebb rétegek helyezkednek el. Bizonyos határesetben kis ok is megbolygatja a labilis állapotot, a meleg és nedves levegő áttör a fölötté levő rétegeken de felszállás közben lehül, gyors kondenzációs folyamat indul meg, mely hatalmas, fölfelé tornyosuló gomolyfelhők alakulásában nyilvánul. Ezáltal a levegő normális elektromos állapota megváltozik, a nagy potenciálkülönbségek elektromos kisüléseket eredményeznek. Tapasztalás szerint oly területen keletkeznek tömegesen, mely két barométeres maximum között fekszik, de előfordulnak gyakran oly nagyobb területen is, melyen a légnyomás egyöntetűen oszlik el. Ezzel szemben az örvény-Z.-ok mindig barométeres depresszió jelenlétéhez kapcsolódnak és az óvszaktól meg napszaktól teljesen függetlenek. Ide tartoznak a téli Z.-ok mind, továbbá a magasabb földrajzi szélességen előforduló. Ezek nem lokális természetűek, hanem hosszú vonalon, *Z.-fronton* (mely jobbra ÉD.-i irányban húzódik) haladnak Ny.-ról K. felé. Az izobárok *V*-alakú nyilvánít mutatnak ilyenkor (másodrendű depresszió) és a legalacsonyabb nyomással bíró pontok összeköttetése adja a Z.-frontot. Ennek mentén nagy eltérések vannak a levegő állapotában, jobbra tőle a levegő hőmérséklete jóval magasabb, mint a baloldalon, a különbség néha több mint 10°. Az örvény-Z.-t szélrohamak (bő) és viharok kísérik. Ny.-ról a hideg levegő alul benyomul a meleg levegő alá, mely emelkedni kényszerül, ami a lecsapódásokat eredményezi. A Z. elvonulásával az időjárás alaposan megváltozik. A barogramm pedig sajátos ugrást mutat, erős súlyedés után egyszerre néhány mm.-t szökik fel (Z.-orr).

Ujabbban a Z.-ok tanulmányozására (földrajzileg terjedés, gyakoriság, húzóási irány, sebesség) Z.-észlelő hálózatokat létesítettek. Hazánkban 1896. alakult ilyen önkéntes megfigyelőkből álló hálózat a meteorológiai intézet keretében, melynek 15 évi eredményeit *Raum* foglalta össze. Eszerint a Z.-os napok átlagos száma a régi Magyarország területén vidékek szerint csoportosítva 15 évi (1896—1900) megfigyelés szerint a következők:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Év
Nagy Magyar Alföld	0.0	0.0	0.4	1.7	6.0	6.9	5.6	4.0	1.5	0.3	0.2	0.0	26.6
Kis Magyar Alföld	0.0	0.0	0.3	1.2	5.3	5.5	5.4	3.4	1.4	0.3	0.0	0.0	22.7
Dunántúli Dombvidék és Horvát-Szlavonország	0.0	0.1	0.3	1.7	5.6	6.1	6.2	4.1	1.8	0.4	0.2	0.0	26.5
Északi Felföld	0.0	0.0	0.3	1.4	5.3	7.1	5.8	3.7	1.4	0.2	0.1	0.0	25.3
Északkeleti Felföld	0.0	0.0	0.3	1.1	5.6	7.1	5.9	4.4	1.1	0.4	0.1	0.0	26.0
Keleti Felföld	0.0	0.0	0.3	1.2	5.9	7.6	6.3	4.3	1.4	0.3	0.1	0.0	27.5
Tengerpart vidéke	0.5	0.6	1.7	1.3	4.5	5.5	6.0	5.6	3.2	2.0	1.4	0.3	32.6

periódusuk, mely a hőmérsékletnek és közvetve más meteorológiai elemeknek periódusával egybeesik. Keletkezésük a talaj és az alsó légrétegek erős felmelegedésére vezethető vissza. Kitérésük előtt a hőmérséklet és a páratartalom növekedik, a légnyomás süllyed, az idő csendes és füledt, Z. után pedig lehülés következik be, a légnyomás

Legkevesebb tehát a Z.-os nap a Kis Magyar Alföldön, legtöbb a partvidéken. Általában jún.-ra esik a Z.-ok maximuma, a máj.—aug. időszakra (4 hónapra) jut országsszerint az összes Z.-ok 86 százaléka. A Z.-ok maximuma a délután 2—4 órai időközre esik. Ami pedig a húzóási irányt illeti, Z.-aink túlnyomó részben Ny. felől jönnek.

A Z.-t jellemző felhőalak a cumulo-nimbus, fölfelé tornyosuló gomolyfelő, mely fölött rendszerint cirrosztratus ernyő keletkezik. A Z.-felhő alsó határa 1—2 km.-re van a talaj fölött, de függőlegesen terjedelme több km.-re rúghat. A Z.-gyakoriság általában növekszik a síkságtól a hegyvidék felé és a tenger felől a szárazföld felé. A Z. vonulási sebessége Európában 35—40 km. óránként, Amerikában jóval nagyobb, 50 km. körül. A Z.-ok gyakorisága és a holdfázisok meg a napfoltok közötti periódicitás számos vizsgálatnak volt a tárgya, de határozott és általánosan érvényes kapcsolat még eddig nem volt megállapítható.

A villámnak (népies nyelven: *tüzes mennykő, ménkő*) Arago szerint 3 főalakját szokás megkülönböztetni: 1. A *szikraalakú (vonalas, cikázó)* villám a leggyakoribb és az elektromos gép szikrájához hasonlít. Hajdan zig-zugos, tört vonallal ábrázolták, de a fényképfelvételek szerint kígyós fősugarból áll, mely kisebb elágazásaival együtt folyamrendszer képére emlékeztet. 2. A *felületvillám* egy-egy Z.-os felhőben látható nagyobb-terjedelmű fölvilágításban mutatkozik és vagy valamely szikraalakú villámnak felhőszőnyegen átszűrődő képe, vagy pedig diffúziáramlás módjára történt kislülestől származik. 3. A *gömbvillám* (tüzgolyó), ökölnyi vagy fejnagyságú világító gömb, lassan halad, vagy zajtalanul eltűnik vagy nagy robbajjal szétröbban. Újabb megfigyelések szerint ezen a 3 főalakon kívül vannak még *gyöngyosoralakú* villámok, melyek oly benyomást tesznek, mintha több fényes pontot zsinórra fűztek volna és *szalagalakú* villámok, melyek a fényképen több párhuzamos vonalból alkotott szalagot mutatnak.

Ha a villám elektromos felhőből a földre ugrik, ezt mondják, hogy beittott (*villámcsapás, villámütés, mennykőcsapás*). Magas tárgyak, kivált ha jó vezetők, leginkább vannak kitéve a villámütésnek, azért nem tanácsos magas fák alatt menedéket keresni. Hatása abban nyilvánul, hogy meledot fejleszt, könnyen gyülő anyagokat meggyújt, fémeket olvaszt, folyadékot elpárologtat, rossz vezetőket szétrombol, embert v. állatot érve, halált is okozhat. A *gyújtó és romboló (száraz vagy hideg)* villámcsapás közötti különbség nem a villám természetében rejlik, hanem a tárgy milyenségében. Amidőn a villám lecsapása a földre *közvetlenül* történik, a villám útját a felhő és a földi tárgy között fejlődő potenciálkülönbség készíti elő, t. i. abban az irányban tőri át a légrétegeket, amelyben a feszültség legnagyobb. A *közvetett* villámcsapás úgy létezik, hogy előbb az egyik felhő kislül egy másik alatta levő felhő felé és azáltal az alsó felhő és a föld között hirtelenlül fokozódik a feszültség és az így keletkező villám szokatlan úton halad és néha alacsonyabb tárgyakat ér és magasabbakat megkímél. Az *előítűlés* úgy származik, hogy az elektromos felhő előbb magasan kiálló tárgyak elektromos állapotára megrésztlag hat és aztán más felhő felé sül el. A földi tárgyban azáltal a megosztás megszűnik és az előző indukció által előidézett elektromos feszültség kiegyenlítődik. A hatás ép olyan, mintha a villám becsapott volna. Ehhez

hasonló a hatás, midőn a villám hirtelenlül az ember közelében lecsap. A villámlás alkalmával a test elektromossága hirtelenlül elválasztatik, utána pedig hirtelenlül egyesül, ami az idegrendszer megrongálja, noha külsőleg a villám semmi nyomot nem hagy. Ez köznyelven a *mennykő szele*.

A villám iránya túlnyomóan fölfülről (a felhőből) lefelé (a föld felé) tart, az ellenkező irányra nincs beígazolt eset, ellenben arra volt már példa, hogy a villám alacsonyabb felhőből magasabb felhőbe ment; a vízszintes irányú villám is elég gyakori. A villám gyorsasága roppant nagy, a cikázó villám tartama a mp. tört része, felhők között 1 mp.-ig tartó kislülest is észleltek, a gömbvillám tartama 1—2 perc. A villám hossza többnyire 2—3 km., de mértek már 10 km.-nél hosszabbat is, erőssége legalább 10,000 Ampère. A cikázó villám szinképe vonalas, mely a nitrogénen kívül még hidrogén és oxigén jelenlétét mutatja, a feltölti villám szinképe szalagos és megfelel a nitrogénnek.

Mennydörgés (égzörgés) a levegőnek a villám által előidézett robbanásszerű megrázkódtatásából származik. A villám körül a levegő összenyomása és ritkulása hanghullámokat okoz, melyeknek hossza néhány m.-re tehető. A hang terjedési sebessége kisebb lévén a fényénél, a villámot is előbb vesszük észre, mint a dörgést. A kislülesi hely távolságát közelítőleg megkapjuk, ha a villámlás és dörgés közötti időt megfigyeljük; a másodpercek számát megszorozzuk 330 m.-rel. Ha a kislüles közelünkben történik, rendszeren csak erős, rövid csattanás hallatszik, a távolabb állók azonban hosszabb dörgést hallanak. Míg a villám tartama egy másodpercenek csak igen kis részét teszi, addig a dörgés több másodpercig, néha egy teljes percig is eltart, miközben a hang erőssége lökészerűen többször meg is változik. Ezen sajátosság robajt annak tulajdonítják, hogy a hang a villám útjának egyes pontjairól nem egyszerre érkezik a fülhöz, részben pedig a hang visszaverődésének a felhőktől v. földi tárgyaktól. A távolság, melyre a dörgés még elhallatszik, aránylag kiesiny; 25 km.-nyi távolságban a legerősebb dörgés is csak gyenge mormogásnak hallatszik.

Villogás az esti és éjjeli órákban észlelhető a szemhatár szélén. Ez nem egyéb, mint távoli Z.-nak villámlása, melyet még látunk, jóllehet a dörgés már nem jut el hozzánk. Épületeknek villámütés elleni megvédésére szolgál a *villámhártó* (l. o.).

Irodalom. Hegyfokj Kabos, A Z.-okról, Budapest 1889; Héjas Endre, A Z.-ok Magyarországon az 1871—1875-ig terjedő megfigyelések alapján, Budapest 1898; A magyar meteorológiai évkönyv 1898—1900. évfolyamaiban a III. rész tartalmazza a Z.-hálozat anyagát, melynek utolsó évfolyamában Raun Oszkár összetoglalása található.

Zivatarjelző készülék, távoli zivatarok elektromos kislüseit jelző műszer. A múlt század végén többen szerkesztettek ily műszert, legismertebb a *Boggio-Lera-féle* (1900). Lényegben mind a következő alkotórészekből állnak: fölvevő drót, koherer, relais és elektromos telep. A Hertz-féle hullámok a koherert vezetővé teszik és az áramkört zárják, miáltal harangot szólaltatnak meg (*keraunofon*) vagy fróttolat mozgatnak. *Fényi*

Gyula és Schreiber János (Kaloosán) oly Z.-et szerkesztettek, amelynél a Branly-féle üvegcső-koherer helyett két egymásra illeszthető varró-tűt használtak. Az érdeklődés a Z. iránt újabb megcsappant, mivel sem a zivatartársaságára, sem vonulására vagy erősségére nem enged köveketetni.

Zívio (szerb és horvát), őljen!

Zivuska Jenő, szépirodalmi és filozófiai író, szül. Debreczenben 1876 aug. 10., megh. u. o. 1926 jan. 12. A gimnáziumot Eperjesen és Debreczenben végezte, azután Selmeczbányán a bányászati és erdészeti akadémiát s rövid ideig Ungvárt erdészgyakornok volt. Ez idét, 1898. adta ki vorskötetét és *Az életet* c. Debreczenben előadott drámáját. Ez utóbbi átdolgozva *A becsület-bűró* címmel elnyerte 1899. az Akadémia Telekidíját, mire Z. a földművelésügyi minisztériumba rendeltetett. Itt a költészettől elfordulva irodalmi és filozófiai tanulmányokba mélyedt, járt külföldön tanulmányúton, elvégezte az egyetemet, tanári és bölcsészeti doktori oklevelet szerzett s Besztercebányán, majd Debreczenben tanár lett s ugyanott az egyetemen a filozófia magántanára. Tudományos művei: *Pyrker László élete és művei* (1904); *Prolegomena ad fabulas Terentianus* (1904); *A megreformált Akadémia* (pedagógiai tanulmány, 1906); *Platon Parmenidese* (1911); *A filozófia története Thalesztől Platónig* (1912); *A methodikai idealizmus kritikája* (1914); *A vak Lorenzo* (drámai költ., 1918). *Olgyai Bertalannal* együtt szerkesztette a *Havi Szemle* című folyóiratot Besztercebányán.

Zizania L. (növény), a Gramineae-család génusza, melynek egyetlen faja a *Z. aquatica L.*, kanadai, vad-, vízi rizkása. Vizek mentén nő, takarmánynul használják; halastavak környékén hasznos volna, mert termését a halak eszik. Itt-ott kísérleteztek vele Németországban.

Zizikar, mandzsuri tartomány és város, l. *Csizikar*.

Zizka, l. *Ziska*.

Zizkow (eztsá: zszzkov), Prága külvárosa a Königliche Weinberge nevű kerületi kapitányságban, (1921) 31,745 cseh lak., virágzó gyáriparral.

Zizyphus Tourn. (*zsidótövis*), a Rhamnaceae-család génusza, melynek 40 melegövi faja ismeretes. Fák és cserjék, gyakran tövisesek; bőrnemű épszélű vagy fűrészcs leveleik két sorban állók. Viráguk apró, zöldes; többsével levélhónalji virágzatban. Termésük húsos, csonthéjas, 1—3 kemény maggal. *Z. vulgaris Lam.* (mellbogyó, jujuba, kínai datolya), termése ehető, Ázsiában honos, Európa D.-i részén ültetik. *Z. lotus Willd.*, a Mediterrán D.-i részén honos (olasz jujuba, a régiék lótszfája). *Z. spina Christi*, afrikai fácska, tövises ágaiából készült legyen Krisztus töviskoronája. *Z. jujuba* (valódi jujuba, indiai fügefá), galambtojás nagyságú, sárga gyümölcse almaizú, eszik; Kelet-Ázsiában honos.

Ziamál Vilmos, orvostanár, szül. Morsitzon (Morva) 1803., megh. 1886 nov. 11. Mint katonaróvest 1833. a bécsi állatorvosi intézetbe vezényelték s a temesvári hadtestparancsnokság alá tartozó határszéli ezredek állategészségügyének vezetését vette át. 1838-ban országos állatorvossá

neveztetvén ki, tevékeny részt vett a keleti marhavész lektüzdésében, 1843-ban rendes tanárrá nevezték ki. 1867 óta a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumban mint szakreferens működött. Számos magyar és német nyelven megjelent értekezésein kívül fő munkája: *Részletes állatkór- és gyógytan* (Budapest 1887).

Ziarin, a dalmát szigetek egyike a Sebenicói öböl bejáratánál, 9 km² területtel, (1910) 1893 lak., olaj-, szőlőtermeléssel és halászzattal. Közéleben vannak a Zurie, Caprie és Provicehio szigetekcskéek, melyeknek lakói híres szivacsihalászok. Most a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz tartozik.

Zlatár, adó- és politikai község Varasd vm. Z.-i j.-ban, (1910) 2001 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zlatarski-Martinci, adók. Varasd vm. zlatári j.-ban, (1910) 1474 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zlatnó, Cselberekekhez tartozó üveggyártelep Nógrád vm. losonezi j.-ban. (Tr. Cs.-Szl.)

Zlinszky, 1. *Aladár*, irodalomtörténész, szül. Czeglőden 1864 jún. 5. Tanulmányait a budapesti gyakorló főgimnáziumban és a tudományegyetemen végezte. 1888-ban tanári és bölcsészeti doktori oklevelet nyert. 1887—96-ban a bajai, zombori és pozsonyi főgimnáziumban, 1896—1921 a budapesti VIII. ker. állami főgimnáziumban működött. 1921 óta a középiskolai tanárképző-intézet előadó tanára és c. igazgató, 1922-ben az irodalmi segédtudományok egyetemi magántanára. 1920-ban a Szent István Akadémia, 1922. a Magyar Tud. Akadémia választotta tagjává. Az irodalomtörténet terén főleg forráskutatással foglalkozott. Főbb értekezései: *Heliodoros a magyar irodalomban* (1887); *Idegen elemek Orczy költeményeiben* (Phil. Közl. 1889); *Petőfi és Tóth Kálmán* (Tóth K. album 1894); *A gonosz asszony meséje és Arany Jókai ördöge* (Irod. tört. Közl. 1899 és 1912); *Arany balladaforrásai* (u. o. 1900); *Arany kisebb történelmi költeményei* (u. o. 1901); *Klasszicizmus és romantizmus* (Szt. István Akad. felolvasásai 1924). Foglalkozik a magyar stílustudomány kérdéseivel is s főleg a stílus érzelmi vonatkozásait kutatja. Idevágó főbb értekezései: *A szóképekről* (budapesti VIII. ker. áll. főgimn. Ért. sítője és különny. 1911); *A kifejezés stílusa* (u. o. és különny. 1913); *Szemléleti és hangulati elemek a metaforában* (Szily-émlékkönyv 1918). Akadémiai székfoglalója: *Az eufémizmus* (1903) még nincs kiadva. Pedagógiai tanulmányai: *Arany: Szondi két apródja az iskolában* (zombori áll. főgimn. Ért. sítője és különny. 1889); *A tanárképzés reformja* (Tanárregyes. Közl. és különny. 1895); *A történelmi fokozatok az irodalmi oktatásban* (Kármán-émlékkönyv 1897). Tankönyvei: *Szemlélyenek a magyar nemzeti líra köréből* (Jeles írók isk. Tára 1893 és 1904); *Rhetorika* (1900); *Stilisztika* (1914).

2. *Z. Imre*, jogtudós, szül. 1834 nov. 4., megh. Balatonfüreden 1880 júl. 14. Szolgálatát a helytartótanácsnál kezdte, de esakhamar átlépett a bírói pályára, Jászberényben, majd Czeglőden szolgált, 1867. pedig a kecskeméti törvényszéknél lett bíró. 1869-ben a semmitőszékhez nevezték ki segédelőadónak, 1871. a pesti táblához pótbírónak, 1875. pedig rendes bíró lett.

1876-ban a Magyar Tud. Akadémia levelező tagjává választotta. Fő munkája: *A magyar magánjog mai érvényében* (Budapest 1879–80), amely *Dárday* Sándor, később *Imling* Konrád, végül *Reiner* János átdolgozásában több kiadást ért (8. kiad. 1902). Egyéb művei: *A bírósági végrehajtók könyve* (Budapest 1872); *A magyar telek-könyvi rendtartás* (u. o. 1873, 3. kiad. *Imling* Konrád átdolgozásában, 1887; 6. kiadás 1902); *A bizonyítás elmélete* (u. o. 1875); *Kézikönyv kir. közjegyzők számára* (*Dárday* Sándorral, u. o. 1875); *A magyar váltó- és kereskedelmi eljárás* (u. o. 1877); *A magyar örökösödési jog* (u. o. 1877); *A kisebb polgári peres ügyekben való eljárás rendszere* (u. o. 1878); *A jogorvoslatok rendszere* (u. o. 1879).

Zlobin, adóé. Modrus-Fiume vm. susaki j.-ban, (1910) 642 horvát lak. (Tr. SZHSz.)

Zloczow, (ejtsd: zlyozsov), város Kelet-Galiciában, (1910) 13,212 lak., régi erősséggel és főgimnáziummal. Most Lengyelországához tartozik.

Zlota Lipa, a Dnyeszter mellékfolyója Kelet-Galiciában, Zloczow mellett ered és Nizniownál torkollik. A világháborúban az 1915-iki tavaszi offenzíva után 1916 júl. 6. szállta meg vonalát a déli osztrák-magyar hadsereg, amelyben Hoffmann hadteste, a 19. gyaloghadosztály és a 38. honvédhadosztály harcolt, aug. 26. és 27. áttörték az orosz vonalat; de azután álló harcok fejlődtek ki s 1916 szept. 8-tól okt. 6-ig három nagy esatát vívtak az oroszokkal, akiknek megújított támadásait visszaverték.

Zloty (szláv, ejtsd: zloti), a. m. arany, de ezüst forintot jelent. Jelentése és értelme úgy viszonylik, mint a németben a Gulden és a Gold. Z. polski a. m. lengyel forint, melyben 30 garas van.

Zmaj-Jovanovics, szerb költő, l. *Jovanovics*.

Zmeskál Aranka, l. *Csukássi József*.

Zn, a cink (zincum) kémiai jele.

Zna, 1. Az Okába ömlő Mokesa baloldali mellékfolyója Tambov orosz kormányzóságban, nevezetesen hajót a gabonaforgalom szempontjából, mert É.-nak folyik és Morsanszktól kezdve hajózható, 410 km. hosszú. — 2. Z. hajózható folyó az Ilmen-tóba ömlő Mszta vízrendszerében. Visnye-Volocsek mellett a Mszino-tóba ömlik, 123 km. hosszú. A Visnyevoloci csatorna-rendszerhez tartozik.

Znaim (*Znaim*, *Znojmo*), város és az ugyanily nevű morva kerületi kapitányság székhelye a Thaya bal partján, (1921) 21,233 lak., bórser-zéssel, edény- és cettgyártással, pamut- és posztószövéssel, különösen pedig jelentékeny konzervgyártással. IV. Károly császár által 1348. épített gót plébániatemplommal; az ú. n. pogány templommal (X. sz.), amelyet Morvaország legrégebbi épületének tartanak; 220 m. hosszú és 45 m. magas vasúti viadukttal. Z. egykor külön hercegségnek volt székhelye, amely cseh fenhatóság alatt állott. 1145-ben feldúlták. I. Ottokár 1226. újra felépíttette. 1437-ben itt halt meg Zsigmond magyar király. 1631-ben II. Ferdinánd és Wallenstein között itt kezdődtek meg újból az alkudozások és 1632 ápr.-ban eredményre is vezettek. 1809 júl. 11. Károly főherceg utóhadai itt ütköztek meg Marmont francia csapataival, amit a

Z.-i fegyverszünet és okt. 14. a bécsi béke követett.

Znaimi edény, finomabb, csinosabb és tisztaság miatt kedvelt, belül világossárga, kívül barna színű főzőedény, melyet Znaimban számos iparos készít. A Z.-t tisztátalanabb kaolinból készítik és nyersen okrából és barnakóból álló engobe-bal leöntik. A megszikkadt edények barna engoberegőbe bekarcolják és bevésik az egyszerű díszítést, mely tehát barna alapon sárgás-fehér díszítést mutat. A száritott és egyszerű égetett edényeket olmos-boraxos mázzal vonják be. Egy másik neve a Z.-nek vöröses-barna fazekas-agyagból készül s belül fehér agyaggal van engobeázva.

Znióváralka (*Klášt'or pod Zniovan*), kisközség Turócz várm. stubnyafürdői j.-ban, (1910) 1117 szlovák és magyar lak., közalapítványi erdőgondnoksággal. Z. sokáig a jezsuitáké volt; majd a budapesti kir. egyetem birtoka; régi kolostorában (mely hajdan Pázmány Péter lakóhelye s 1910-ig az állami tanítóképző épülete volt) utóbb a patronage egyesület intézete volt elhelyezve. Régi vára (Znló), mely a tatárok elől menekülő Béla királynak menedékhelyül szolgált, romokban hever. (Tr. Cs.-Sz.)

Zoantharia (*Hexacorallia*, állat), a Virágállatok (*Anthozoa*) egyik csoportja, ahová a hatsugaras virágállatok (*Actinanthidea*) tartoznak. L. *Tömösek*.

Zoanthea (állat), l. *Tömölsők*.

Zoanthus (állat), l. *Tömölsők*.

Zoar (gör. *Szegur*), ósrégi város a Sziddim-völgyben, a Holt-tenger D.-i partjához közel (11 km.), Szodoma közelében, de ez nem pusztult el. A kereszties háborúk alatt Villa Palmarum volt a neve, mai romjait El-Feife mellett El-Kerje néven nevezik.

Zoarcis (állat), a Csontos halak (*Teleostei*) rendjébe, a Nyálkásal-félék (*Blenniidae*) családjába tartozó tengeri hal-nem. Mindössze 2 faja ismeretes, melyek Észak-Európa és Amerika mérsékelt égövli tengereiben honosak. Legismertebb faj az anyaangolna (*Z. viviparus* L.), mely arról híres, hogy nőstényei ikrajukat addig tartják vissza testükben, míg az ivadék ki nem kel belőle, ezért elevenszülének («viviparus») nevezik, jóllehet helyesebben elevent tojónak kellene hívni. Alapszíne halványbarna, hátán és oldalain sötétebb foltokkal és sávokkal tarkítva; hasa egyszerű. Hossza 20–30, ritkán 40 cm. Húsa kevésbé ízés; csontjai főzéskor zöld színt öltenek, ezért zöldesontú halnak is nevezik.

Zoárd (*Szoárd*, *Zuárd*), Hilleknek, Almos vezér sógorának (más felfogás szerint Almos felesége, Emese bátyjának) fia és Kadocsaának testvére volt (Névtelen Jegyző, 7. fejt.), de nem tartozott a fővezérek közé. Árpád Z.-ot és Kadocsa Hubával együtt küldte a nagy-morvák ellen való hadjáratra (l. *Huba*). A három vezér, Vajtát is maguk mellé véve, több Glád ellen harcolt; (Névtelen, 44. fejt.). Z. és Kadocsa Görögországba is becsapott. Filippopoliszig és Durrazóig portyáztak, sőt Z. meg is telepedett azon a vidéken, odaválo nót vett feleségül s ott is halt meg. Népe még ezután sem térvén haza Magyarországra,

emiatt a görögök is, magyarok is gúnynevekké-
kel illették és csába, stoba vagy ostoba ma-
gyaroknak nevezték őket (Névtelen, 45. fejt.). Így
nem lehet tudni, a magyarországi *Szöárd nemzetsé-
sége* (l. o.) szabad-e ettől a Z.-tól származtatni;
Kézai azt az Árpád-korabeli Lehel vezértől származtatja.

Zobeir (*Szobeir, Sobeir*), városka Basszora
mellett a Satt-el-Arab (Tigris és Eufrates) torko-
latánál, Mezopotámiában, jelenleg Irak-Arabi an-
gol védelem alatt álló arab szultánság területén,
vasúti esomópont, gyorsan fejlődő hely.

Zobel (*Czóbel*) Béla, festő, szül. Budapesten
1883 szept. 4. A nagybányai festőiskolában,
1903-tól pedig a párisi Julian-akadémiában tanult
s azóta állandóan ott működött. A magyar festők
közt ő az első, aki az expresszionistákhoz csatla-
kozott. 1906-ban szerepelt először Párisban ily-
nemű művekkel s ekkor nevét Matisse-szal együtt
emlegették, mint az új irány egyik kiváló tehet-
ségét. Budapesten is rendezett kiállítást néhány
hasznos irányú festőtársával.

Zobeltitz, I. Fedor von, német író, szül. Spie-
gelbergben 1857 okt. 5. Regényei és elbeszélései:
Besser Herr als Knecht (reg. 1900); Der Herr
Intendant (1900); Die papierene Macht (1901);
Albine (1902); Der Backfischkasten (1902);
Kreuzwendedich (1904); Die eiserne Krone (1904);
Die arme Prinzessin (1905); Eine Welle von
drüben (1905); Höhenluft (1906); Das Gasthaus
der Ehe (1907); Eva, wo bist du? (1908); Friedl
halbsüss (1909); Das nette Mädel (1909); Meerkatz
(1910); Die Spur des Ersten (1911); Drei Mädchen
am Spinnrad (1912); Die Glücksfalle (1913); Das
Geschlecht der Schelme (1914); Das vorschnell
vermählte Ehepaar (1915); Der Herd in der
Fremde (1917); Eine junge Dame von Welt (1917);
Die Junker (1918); Der Seelenvogel (1919); Das
Expresskind (1921); Die Enthronen (1922); Die
rote Kaschgar (1924); Das Fräulein und der Levan-
tiner (1925); színművei: Die brennende Frage
(vigj., 1907); Das Lied von Neth (dráma, 1908);
Die deutsche Marke (vigj., 1914); Das Anrecht
(vigj., 1916). Irt ezenkívül több ifjúsági művet
is. Magyarul megjelent: Egy nagyvilági hölgy
(1922); A Kaszari vörös (1925); Hazug élet (1926).

2. Z. Hanns, német író, szül. Spiegelbergben
(Brandenburg) 1853 szept. 9., megh. Oeynhausen
fűrdőben 1918 ápr. 4. Részt vett az 1870—71-iki
francia hadjáratban, a potsdami hadiiskolán a te-
reptan tanára volt, 1890. elhagyta a hadsereget
s belépett a Daheim szerkesztőségébe, melynek,
valamint a Velhagen-Klasings Monatshefte társ-
kiadója lett. Nevezetesebb regényei: Die ewige
Brant (Jena 1892); Die Kronprinzenpassage (u. o.
1894, 2 kötet.); Senior und Junior (u. o. 1896); Die
Generalsgöhre (u. o. 1897); Antje Bergholm (Dres-
den 1897); Die Stärkere (2 kötet. 1899); Die Erben
(1901); Arbeit (1904); Krach (1904, 2 kötet.); Der
Bildhauer (1906); Des Lebens Enge (1906); Der
Roman des Stiftsfräuleins (1907); Bretter, die
die Welt bedeuten (1909); Die Prinzessin aus
Java (1913); Das Dreigestirn (1913); Der Herr
im Hause (1914); Die Frau ohne Alltag (1914);
Der alte auf Topper (1915); Die Fürstin-Witwe
(1916). Egyéb munkái: Der grosse Krieg (1916);

Im Knödelländchen, Lebenserinnerungen (1916).
Magyar fordításban: Előre (reg. 1919); A spártai
nagyéne (ford. Boros Gábor, 1900 és 1919).
Többműve *Hanns von Spielberg* néven jelent meg.

Zobor, a Névtelen (25—27. fejt.) szerint a
honfoglalás idejében a Vág és Garam vize közt
levő nyitrai terület hercege, Szvatopluk helytar-
tója volt. Nyitra bevétele után a honfoglaló ma-
gyarok a várostól ÉNy. felé egy negyedórára levő
hegyen fölakasztották. Így magyarázza a hagyomá-
ny Z. hegye nevének keletkezését. 1896 aug.
31. a honfoglalás ezredéves ünnepén a nemzet
köemlékkel jelölte meg Z.-hegy csúcsát; az emlé-
ket a cseh megszállás után felrobbantották.

Zobor, a Nagy-Fátra hegység D.-i csoportjának,
a Tribecsnak legdélibb tetője, Nyitra várostól
EK.-re. 587 m. magas, tetején millenárius emlék
állt az ÉNy.-i részek meghódításának emlékére.
A eszek ledöntötték.

Zobor (*Zombor*), kisk. Nógrád vm. szécsényi
j.-ban, (1910) 275 szlovák és magyar lakossal. (Tr.
Cs.-Sz.)

Zobodarázs (*Dražovce*), kisk. Nyitra vm.
nyitrai járásában, (1910) 1315 szlovák lakossal.
(Tr. Cs.-Sz.)

Zoccolanti (olasz) a.m. facipősök. A szigorúbb
Ferenc-rendieknek, az ú. n. obszervánsoknak egyik
osztálya. A hegyi lakóktól átvett lábbelviselőtről
nevezték el.

Zodiakális tény, l. *Állatövi fény*.

Zodiakus, l. *Állatöv*.

Zoë, kelet-római császárnék:

1. Z., VI. Bölcs Leó császár negyedik fele-
sége; fia, VII. Konstantinos Porphyrogenetos
kiskorúsága alatt 913—919. kormányozta a birodal-
mat.

2. Z., VII. Konstantinos császár idősebbik
leánya, III. Romanos (1028—34), majd IV. Mihály
(1034—41) császár neje. Ez utóbbi halála
után ennek unokaöccsét, V. Mihályt (1041—42)
fogadta örökre, de ez őt kolostorba záratta.
1042-ben a nép kiszabadította s hugával *Theodorá-
rával* együtt császárnővé kiáltotta. Z. ekkor
IX. Konstantinos Monomachoshoz ment nőül s
őt a trónra emelte; megh. 1050.

Zoëa (állat), az átalakulással fejlődő magasabb-
rendű rákok (*Malacostraca*) jellemző lárváalakja.

Zoeckler, Otto, német lutheránus teológiai író,
szül. Grünbergben (Hessen) 1833 máj. 27., megh.
mint greifswaldi egyetemi tanár 1906 febr. 9.
1867—74-ig kiadta az Allgemeine literarische
Anzeiger für das ev. Deutschland e. folyóiratot,
1882-től az Evangelische Kirchenzeitungot s 1866
óta egyik főszerkesztője a Beweis des Glaubens
e. folyóiratnak is. Művei: Kritische Geschichte
der Askose (1863); Geschichte der Beziehungen
zwischen Theologie u. Naturwissenschaft (1877—
1879, 2 kötet.); Gottes Zeugen im Reich der Natur
(1881, 1 kötet.); szerkesztette a Handbuch der
theologischen Wissenschaften e. teológiai real-
enciklopédiát.

Zoerard vagy András, hitvalló lengyel paraszt.
Szt. István idejében a Fülöp apát vezetése alatt
álló zoborhegyi Benedek-rendi apátság tagja lett,
de inkább remetééletet folytatott. Testét annyira
sanyargatta, hogy pl. a negyven napi böjtöt mind-

össze negyven kókuszdióval húzta ki és amellet fát vágott s irtotta az erdőséget. Az éjjeli alvást is csak kivételkép engedte meg magának. A rézláncot, amellyel derekát összeszorította s mely már testébe is beette magát, csak halála után veték észre rajta. Ezt a láncot mint szent ereklyét őrizte hű tanítványa, Szt. Benedek, majd mind a kettojük életének megírója, Szt. Mór pécsi püspök, aki azután a lánc felét Géza hercegnek (utóbb királynak) ajándékozta. Z.-ot Szt. Emmerán nyitrai vártemplomában temették el. Legendáját közli Surius a Vitae Sanctorumban és Endlicher, magyar fordításban pedig Szabó Károly (Emlékiratok a magyar kereszténység első századából, 103–109. old.).

Zoetrop, I. Bűvös korong.

Zóhar (heb. a. m. fény), bibliamagyarázat, a kabbalának főforrása, melynek szerkesztését a talmud Simon ben Jóhájnevű tanítójának (Kr. u. II. sz.) tulajdonítják és mely a kabbalisztikusok felfogása szerint azon titkos magyarázatokat tartalmazza Mózes öt könyvéről, melyeket Isten szóbelileg leplezett le Mózes előtt. Benfoglaltanak: Isten lényének, titkos tulajdonságainak, különböző neveinek s az ezekből eredő emanációknak magyarázatai, az emanációk befolyása különböző világok teremésére s kormányzására, az ember lelkének mivolta, származása s jövője, az angyalok és rangjuk stb. A magyarázatok nélkülülök a rendszert, nem követik szorosan a biblia szövegét, nyelvök romlott aram. A Z. függelékei: *Rája mehemma* (hű pásztor), melyet állítólag Mózes szerkesztett; *Idra rabba* és *Idra zutta*, *Szifra dicenuta* és *Tikuné-Z.* A *chaszideusok* (I. o.), kivált a csodarabbik tisztelői körében a Z. még manapság is nagy tekintélynek örvend.

Zoharíták, I. Frank Jakob.

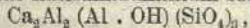
Zohor, kisk. Pozsony vm. pozsonyi j.-ban, (1910) 2829 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zoiatria (gör.) a. m. állatorvostan.

Zoidiophilae (nőv.), I. Beporzás.

Zoilos, Amphipolisból való görög rétor a Kr. e. 4. sz.-ban, kit Homeros rosszakaratú bírálgatása miatt Homeromastixnak (Homeros-ostor) neveztek el.

Zoisit (zoisit, ásv.), az epidotsornak rombos tagja, bázikus kalciumaluminium szilikát:

az aluminiumot kevés vas helyettesítheti; nagy mennyiségű vas jelenlétében a vegyület mint monoklin epidot kristályosodik. Nagy kristályok, oszlopos-rudas halmazok; erősen rovátkolt, gyakran görbült, megtört, az oldallap szerint kitűnően hasad; színtelen szürkésre, sárgásra, és zöldesre színezett, üvegfényű, kissé áttetsző. A kristályos palák elegyrésze. Gefrees, Fichtelhegység, Sterzing, Valtigels, Pregratten és Windisch-Matrej Tiroiban; Zermatt; Syra-szigete; Ducktown, Tennessee; Goshen és Conway, Massachusetts. — A *Saussurit* a triklin földpátok átalakulási terméke és nagyrészt Z.-ból áll. — A *Thulit* mangántartalmú Z., barackvirágvörös rudas halmazok az amfibolgnájsz kvarcteléréiben; Kleppan, Telemarken; Trondjem, Norvégia; Arendal; Baltimore és mikroszkopikusan elszólvá *porfido rosso antico* (I. *Porfir*) festőanyaga.

Zók, kisk. Baranya vm. szentlőrinci j.-ban, (1920) 318 magyar lak.

Zola, *Emile*, francia regényíró, szül. Párisban 1840 ápr. 2., megh. u. o. széngázmérgezésben 1902 szept. 28/29 éjjelén. Egy olasz mérnök fia volt s első ifjúságát ennek oldalán Aixben töltötte. Középiskolai tanulmányait elvégezvén, a párisi Hachette könyvkereskedő céghez állt be segédnek. Szabad idejét irodalmi kísérletekkel töltötte. E kezdő korszak termékei a *Les mystères de Marseille* és *Le voeu d'une morte* c. regényei. Nagyobb feltűnést keltettek további kötetei: *Les Contes à Ninon* (1864); *Thérèse Raquin* (1867) és *Madeleine Férat* (1868), mely utóbbiban először használja föl az átöröklés tanának motívumát. E motívumon épül föl főmunkája, a *Les Rougon-Macquart* c. 20 kötetből álló regényciklus, melyben a második császárság legkülönbözőbb társadalmi rétegeit rajzolja egy erősen degenerált család történetének kapcsán. A ciklus tudományos alapja, hogy t. i. kísérleti úton mutassa be, mint kényszerűlnek szinte matematikai pontossággal viselkedni bizonyos átöröklött hajlamokkal egyének a környezet nyomasztása alatt, teljesen tarthatatlan s Z. elméletének legszebezhetőbb pontja, melyet bőven kiaknáztak irodalmi ellenfelei, akiket főleg a rút, sőt undorító motívumok és alantas szenvedélyek túlzott kultuszával zúdított magára. Ezen, végső elemzésben a romantikus iskolában gyökerező eljárása, mely a Z. vezérelte alatt álló naturalista iskola legkönnyebben felismerhető s a tömegsiker nagyban elősegítő sajátága lett, később leghívebb tanítványai egy részét is elidegenítette tőle s a naturalista irány bukását idézte elő. A ciklus legsikerültebb kötetei: *L'assommoir* (1876); *Germinal* (1885); *L'oeuvre* (1886); *La bête humaine* (1890) és *La débâcle* (1892). *Les trois villes* c. regény-trilógiája: *Lourdes*, *Rome*, *Paris* (1894–98), mely meglehetősen gyöngye pszichológiával egy fiatal papnak szocialista szabadgondolkodóvá való átváltozását rajzolja s az ugyanesak szocialista tetralógiának: *Les quatre évangiles* (1899–1902) elkészült három darabja: *Fécondité*, *Travail*, *Vérité*, bár egyes részleteikben teljes erejében mutatják be Z. főerősségét, a tömegmozgások rajzát s az élettelen tárgyak szinte apokliptikus vizióvá fokozódó meglepénységét, általában nagy hanyatlásról tanuskodnak. Z. azon törekvése, hogy a naturalista ideálokat a színpadon is érvényre juttassa, nem sikerült. Egyedül, vagy William Busnach társaságában dramatisztált regényei a színpadon nem tudtak meggyökerezni, bár egyik-másik, így főleg *L'assommoir* és *Nana*, hosszabb ideig tartotta magát. Irodalmi kritikái, melyeket *Mes haines* (1866); *Le roman expérimental* (1880); *Le naturalisme au théâtre* (1881); *Les romanciers naturalistes* (1881) stb. címen gyűjtött kötetekbe, főleg a naturalizmus elmélete szempontjából érdemelnek figyelmet. Élete vége felé Z. a Dreyfus-perbe való beavatkozásával (I. *Dreyfus*, 2) irodalmi barátai és ellenségei mellé politikaiakat is szerzett. Szenvedélyes meghurcoltatásban volt része, pörbe is koveredett s 1898. egy évi börtönrre és 3000 frank pénzbüntetésre ítélték. Z. a

börtön elől Londonba menekült és csupán a Dreyfus-ügyben kihirdetett amnesztia után tért vissza. Hamvait az időközben hatalomra jutott politikai pártfelei 1908. parázs tüntetések között átvitették a Pantheonba. 1924 jún. 15. Párisban leleplezték emléksobrát. Regényeinek nagy része magyar fordításokban is megjelent, de ezek között sok töredékes, különösen a pornografikus részeket kiemelő, selejtes kiadvány van. Kiemelkedik ezek közül a Rougon-Macquart-ciklus teljes fordítása, melyből 1925-ig a következő kötetek jelentek meg teljes, lehetőleg hű és művészi fordításokban: Rougonék szerencséje (fordította Kovács Zoltán, 1920); A konc (ford. Benedek Marcell, 1920); Páris gyomra (ford. Kőröly György, 1920); Plassans meghódítása (ford. Kovács Zoltán, 1920); Mouret abbé vétke (ford. Lányi Viktor, 1920); A kegyelmes úr (ford. Szabó Endre, 1920); Az emberirtó (ford. Kovács Zoltán, 1920); Szerelem (ford. Biró Sándor, 1920); Nana (ford. Vajthó László, 1921); Családi tűzhely (ford. Adorján Sándor, 1922); Hölgyek öröme (ford. Benedek Marcell, 1923); Öröm az élet (ford. Kovács Zoltán, 1923); Germinal (ford. Adorján Sándor, 1924); A mestermű (ford. Éber László, 1925); A föld (ford. Szabó Lőrinc, 1926). Többféle kiadásban és jó fordításokban megjelent a Három város és Az evangélium c. ciklus is. V. ö. Alexis, Emile Z. (Páris 1882); *Laporte, Z. contre Z. (u. ö. 1896)*; *Vizetelly, Emile Z. novelist and reformer (London 1904)*; *Massis, Comment Z. composait ses romans (Paris 1906)*; *Lemm, Zur Entstehungsgeschichte von E. Z.'s Rougon-Macquart und den Quatre Évangiles (Halle 1913)*; *Domokos, Z. als ember és művész (Új Élet 1913)*; *Patterson, A. Z.-dictionary (London 1913)*; *Franke, Z. als romantischer Dichter (Marburg 1914)*.

Zold (Zolt), kisk. Krassó-Szörény vm. facsádi j.-ban, (1910) 414 román lak., a nadrági vasbányatársulatnak itt vasércbányái vannak. (Tr. R.)

Zoljan, adók. Verőce vm. nasiezi j.-ban, (1910) 759 horvát lak. (Tr. SzHSz.)

Zolkiew (ejtsd: zsoljkiev), város Galiciában, (1910) 9463 lak., régi nagy kastéllyal, amely egykor Sobieski lengyel királynak volt lakóhelye. Most Lengyelországhoz tartozik.

Zollern, l. Hohenzollern.

Zollfeld, a Glan patak széles völgyisíkja Klagenfurttól E.-ra. A folyó terezzán áll a «Hercegszék», eredetileg római sírkő. Ezen osztották ki a karinthiai hercegek a hűbérsegeket.

Zollner Béla (massenbergi), író, szül. János-házán (Vas vm.) 1866 nov. 22. Tanári oklevelet szerzett. Fővárosi meg vidéki hírlapokba, valamint tudományos és szépirodalmi szaklapokba dolgozott. 1895-ben Hont vármegye tb. főlevéltárnoka lett. Önálló művei: *A könyvnyomtatás története (1889)*; *Adatok a zolyomlőpcseivár történetéhez (1890)*; *Hont vármegye monográfiája (1895)*; *Kis- és Nagy-Hont elszakadása (1895)*; *Képek egy legényszobából (novellák és rajzok, 1896)*; *A Korpona völgyében (versek, 1896)*. Novellái 1905. német fordításban is megjelentek.

Zollverein (ném. a. m. *Vámeqyesület*), az 1815—66. fennállott Német-Szövetség államainak egyesülése egy közös vámterületbe. Porosz-

ország kezdeményezésére jött létre s miután a közép- és dél-német államok is hozzá csatlakoztak, 1834 jan. lépett életbe a közös vámtarifa külföld felé, bent pedig a teljes kereskedelmi és közlekedési szabadság. A Z. szervezete 1866. lényegesen módosult, 1871. pedig a német birodalom megeremtése után megszűnt. Ausztria német tartományai nem tartoztak a Z.-be.

Zolna, kisk. Zólyom vm. nagyszaltnai j.-ban, (1910) 539 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zolna (növ.), l. *Solanum*.

Zolnai, 1. **Béla**, irodalomtörténész, Z. 2. fia, szül. Székesfehérvárott 1890 márc. 10. Egyetemi tanulmányait, mint a Báró Eötvös József-Collegium tagja, Budapesten, Berlinben, Münchenben és Párisban végezte. 1914 óta a székesfehérvárnál reáliskolai tanár. 1923-ban a Pázmány-egyetem magántanárává habilitálta. Két tanulmányát az Akadémia a Sámuel- és az Ordódy-díjjal jutalmazta. Irodalmi és színházi kritikákat írt a Hét-be és a kommun utáni napilapokba. 1924-ben a pécsi egyetemen működött, mint a magyar irodalomtörténet helyettes tanára, 1925. a szegedi egyetemen a francia nyelv és irodalom ny. r. tanára lett. Munkái: *Szülőföldi Szókölt katonájának külföldi elemei (1914)*; *Mikes Törökországi Levelei (1915)*; *Esztétikai szempontok a nyelvtudományban (1920)*; *Nyelvtudomány és szellem-történet (1922)*; *Az idegen szavak (1922)*; *Mikes és a francia szellemi élet (1922)*; *Magyar jánzenisták (1924)*; *A nyelv optikája (1925)*. Magyarra fordította Romain Rolland Jean-Christophe c. regényének több kötetét, Bourget Tanítványát, B. Constant Adolphe-ját, Maeterlinck Az eltemetett templomát stb.

2. **Z. Gyula**, nyelvész, szül. Nagysomkúton (Szatmár vm.) 1862 dec. 3. Az egyetemet Budapesten végzvé, 1887. tanár lett az egri kat. gimnáziumban, 1888. a székesfehérvári állami főreáliskolában. 1894-ben Budapestre helyezték, 1906. a kolozsvári, 1918. a pécsi egyetemen lett tanár. Az Akadémia 1897. levelező, 1924. rendes tagjává választotta. Alapvető jelentőségű a nyelvtörténet terén *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig (1894, Akadémia)* c. munkája (ennek rövidített, de teljesebb, újabb kiadása 1905). Szerkesztette Szamoto István hagyatékára alapján a *Magyar Oklevélszótárt (1902—1904, ez a legrégebb magyar nyelvtörténeti adatok rendkívül becses gyűjteménye)*. Mondattani művei közül szintén alapvető jelentőségű a *Mondattani bűvárlatok* című (1893). Mint társszerkesztő szerkesztette 1905—1906. a *Magyar Nyelv* c. folyóiratot, ez idő alatt a Magyar Nyelvtudományi Társaság titkára volt. Kiseb értekezései magyar nyelvészeti folyóiratokban, eredeti és finnől fordított versei magyar hetilapokban jelentek meg.

Zoltán v. Zsolt, a török népeknél a fejedelmi méltóságot jelentő szultán szónak rendesen fejedelmi származású egyénre való alkalmazása.

1. **Z. vezér**, Árpád legkisebb fia, kinek születését (896?) Árpád a Csepel-szigeten napokig tartó lakomákkal ülte meg. Még kis gyermek volt, midőn számára menyasszonyt fogadta el Marót bihari fejedelem leányát, kit azután Csepel-szigeten neveltetett. Árpád siettetta a gyermek há-

zasságát, melynek megkötése után két esztendővel Marót elhunyván, fejedelemsége, mint Z. feleségének hozományá, Magyarországra olvadt. Árpád halálakor Z. csak 10—11 éves lévén, hagyományok szerint Lehel, Bules és Botond vitték helyette az ország kormányát. Ezek 907. a pozsonyi csatában diadalmasan visszaverték a németek szintén gyermek királyának, Lajosnak Magyarországra tört hadait s 910. már ők jártak Németországban, hol Augsburgnál ismét döntő csatát nyertek. 925-ben Szászországot dúlván, állítólag maga Z. is Henrik király fogságába jutott; valószínűvé az teszi a dolgot, hogy az elfogott vezért váltságdíjért nem akarván Henrik szabadon bocsátani, a magyarok belenyugodtak, hogy kilenc évig békében éljenek vele. Szerencsésebben jártak egyéb csapataik, melyek Augsburg, St. Gallen, Champagne, a Jura s különösen Burgund vidékein pusztítottak. Henrik király Riade (l. o.) mellett Merseburg közelében, 933 márc. 15. visszaszorította őket. Ezentúl a magyarok inkább Francia- és Olaszországot háborgatták, sőt Spanyolországot is felkeresték; Románus keletromái császár 943. csak nagy ajándékok s évi harás fejében birhatta őket visszavonulásra. 947-ben önként lemondott fia, Taks javára, ki helyett, úgy látszik, unokatestvére, Vál vitte a kormányt. Z. meghalt 949—950 táján.

2. Z., a Fertő mellékén lakó besenyők vezére volt 1074., s a győztes Géza hereceg pártjára állt. Salamon azonban rájuk rentott, sokat levágott, másokat a Fertőbe kergetett s Z.-nal csak kevesen menekülhettek meg.

Zoltán (Zollan), kisk. Nagy-Küküllő vm. segesvári j.-ban, (1910) 477 román és magyar lak. (Tr. R.)

Zoltán 1. Béla (csepei), ny. igazságügyminiszter, szül. Budapesten 1865 jan. 31. 1888-ban bírói szolgálatba lépett, 1900. budapesti kereskedelmi és törvényszéki bíró korában az egyiptomi nemzetközi vegyes bírósághoz neveztek ki bírónak, 1904. az alexandriai elsőfokú vegyes törvényszéknek választott alelnöke, 1908. választott elnöke, 1912. az alexandriai vegyes fellebbviteli törvényszék bírója. 1914-ben a m. kir. Kuria bírója lett. 1919 szept. 22.—nov. 24. igazságügyminiszter volt. 1921-ben az angol-magyar vegyes döntőbíróóság magyar tagjának nevezték ki; magyar tagja a francia-magyar, a belga-magyar, a görög-magyar, a japán-magyar, az olasz-magyar és a jugoszláv-magyar vegyes döntőbíróóságoknak is.

2. Z. Vilmos, hírlapíró és műfordító, szül. Pécsen 1869 máj. 8. Elvégezte a jogot, 1893. Győrbe költözött és szerkesztője lett a Győri Közlönynek s az Egyetemes Könyvtár című vállalatnak, 1894. Győr vármegye levéltárosa lett, mely állásáról 1906. lemondván, Budapestre költözött s hírlapíró lett. Egyike termékenyebb műfordítóinknak; sok külföldi regényen, drámán, novellán kívül — köztük Lessing Emilia Gallottija, Racine Britannicus, Goethe Tassója — lefordította Caracci költeményeit (év n.), több színművet, az Aida és Alarcosból operák szövegválogóját, továbbá: Hindosztáni virágok (Rabindranath Tagore költeményeiből, 1924). Eredeti

verseinek két gyűjteménye: Az én dalaim (1892) és Dalok a gyöngyvirágról (1895). Szabina c. drámája (1900) Győrött került színre, Darnay-család c. drámája pedig dícséretet nyert a Dugonics-társaság pályázatán. Foglalkozott botanikával is; e körbe tartozó munkái: Győr viránya (1904), A növényvilág csodái (1914).

Zoltánfalva, 1914. alakult község Krassó-Szörény vm. (Tr. R.)

Zoltánháza (Zenkovci), kisk. Vas vm. mura-szombati járásában, (1910) 458 vend. lakossal. (Tr. SzHSz.)

Zoltvány Irén, Szt. Benedek-rendi apát, irodalomtörténeti író és pedagógus, szül. Érsekújvárt 1859 ápr. 24. A teológiát a pannonhalmi főiskolán, a filozófiát a budapesti egyetemen elvégezve, tanári és doktori oklevelet szerzett; 1882. pappá szenteltetvén, a pannonhalmi tanárképző intézetben tanár, 1910. az intézet igazgatója, 1921. bakonybéli apát lett. 1913-ban a Magyar Irodalomtörténeti Társulat egyik alelnökévé, 1916. a Szt. István-akadémia tagjának választották. Tapasztalati lélektan c. négy kiadást ért tanulmányain (1894—1910) s Czuczor Gergely összes költői művei c. 3 kötetes kiadásán (1899) kívül nevezetesebb művei: A Nádor-codex nyelve (1883); Guzmics Izidor életrajza (1884); Katona József Bánk bánja, vonatkozásal a tragikum elméletére (1889); Zola naturalismusa és Lourdes c. regénye (1895); Egi lant (1899); Erotika és irodalom (1924).

Zólyom vármegye; határai E.-on Liptó, K.-en Gömör, D.-en Nógrád és Hont, Ny.-on Bars és Turóc vm. Állapota az 1920-iki trianoni békekötést megelőző időben:

Területe 2634 km². Felszíne hegyes. É.-i részében az Alaconsy-Táttra hatalmas hegybástyája emelkedik a Gyömbér (2045 m.) és Prassiva (1754 m.) csoportjával; ezen hatalmas hegységet K. felé az Ördögglakodalma (Csertova svadba, 1236 m.) hágó választja el a Királyhegy csoportjától, míg Ny.-on a Stureci-hágó (1010 m.) választja el a Nagy-Fáttra csoportjához tartozó Krizsnától (1575 m.). Ehhez D. felől a Körmöczbányai hegység csatlakozik a Goldbrunn (1266 m.) és Laurin (1026 m.) csúcsokkal. A Garam völgyén túl a Polyána csoportja (1459 m.) és a Szalánán túl az Osztrocki hegycsoport (1024 m.), majd a kriványi hágón túl a Vepor-hegység (1341 m.) és a Tiszolcz és Erdőköz közti nyergen túl a Fabova-csoport (1441 m.) emelkedik. Ezen hegyek közé több folyó völgye mélyed; legnagyobb a Garam keskeny völgye, mely Besztercebánya és Z. közt tágas lapályra szélesedik. Legnagyobb mellékvizel a Szalán, Sebesér és Beszterce. Állóvíze nincsen. Éghajlata meglehetősen zord; Besztercebánya évi közepes hőmérséklete 8,5 C°. A csapadékok évi mennyisége 883 mm., de a vármegye hegyes részein jóval több.

Terményei. A hajdan híres bányászat ma jóval jelentéktelenebb; arany-, ezüst- és rézércreke Úrvölgyön és Óhegyen bányásznak, előfordulnak ezenkívül vasérc (Libetbánya, Bikás, Breznóbánya, Lehota), továbbá kén (Kálnok), barnaszén (Kovacsóva) és homokkő (Királyka). A vármegye talaja egészben véve kevésbé termékeny és csak a

tágabb lapályokon nyújt bő aratást. Z. vm. *termőterületéből* szántóföld 46,356 ha., kert 1884 ha., rét 40,587 ha., legelő 22,120 ha. és erdő 149,932 ha. Terményei: zab, búza, rozs, árpa, burgonya, kender és len. A zord éghajlat és a talaj a nemesebb gabonafajok természetének nem kedvez. A városokhoz közel fekvő falvakban a kertgazdaság fejlődött ki s ezek látják el a városokat tejfel, vajjal, baromfival. Az erdők nagyobbik fele fenyves, kevesebb a bükkös és tölgyes. Az *állattenyésztés* nem igen jelentékeny, legjobb még a juhnyésztés, különösen a vármegye E.-i részében elterülő nagy havasi legelőkön, melyeken kitűnő sajtot (liptói túró) termelnek. Az állatállomány az 1911-iki összeírás szerint: 42,465 szarvasmarha, 6088 ló, 76 szamár, 900 kecske, 17,937 sertés és 84,352 juh. A méhészetet sok helyütt űzik.

A lakosok száma 1869-ben 98,216 volt, 1910. 133,653 (ebből 739 katona). Egy km²-re 50,7 lakos esett, Z. vármegye tehát a ritkábban népesített vármegyék közé tartozott. A lakosok közt volt 16,509 magyar (12,4%), 2124 német és 113,294 tót (84,8%), a magyarság tíz évi szaporulata 7431 lélek (81,9%) volt. A nem magyar ajkú lakosságból 20,044 egyén (17,1%) beszélte a magyar nyelvet. Hitefelekezet szerint volt 87,036 r. kat. (65,1%), 42,405 ág. ev. (31,8%), 751 ref. és 3080 izraelita. Foglalkozásra nézve ekként oszlott meg a kereső lakosság: őstermelés 25,735, bányászat és kohászat 293, ipar 15,581, kereskedelem és hitel 2311, községelgátat és szabad foglalkozások 1578, véderő 739, közlekedés 1777, napszámos 2664, házi cseléd 2945, egyéb foglalkozásban 2326. A lakosság fő foglalkozása a földművelés és állattenyésztés volt. A kisipar állapota nem volt kedvező, de jelentősége volt a posztó- (Radvány), keses- és asztalosiparnak (Radvány, Zólyomlipeso), valamint a háziiparilag fűzőt csipkekészítésnek (Óhegy, Ürvölgy). Jelentékeny volt 1920 előtt a nagyipar, nevezetesen a vasipar, melynek kiváló telepei voltak a Zólyombrezói nagy áll. vasmű (hengermű, csőgyár, gép- és lakatosműhely, 3300 munkással), a kiscsarami zománcárnyágyár, a óvhatimechl ímezshengermű, a pieszoki hengermű, végül még a Z.-i Unio vas- és bádógyár (900 munkás), a hermándi papirgyár (600 munkással), a beszterezébányai és Z.-i hajlított-fabutorgyár, a beszterezébányai posztó-, gyufa- és likörgyár, több üvegyár, gőzfűrés és fűrésztelep. A kereskedelem főbb cikkei az ipari termékek és marha voltak. Sok község lakossága házaló kereskedésből élt. A forgalom eszközei voltak: 160 km.-nyi vasúti hálózat, 60 km. állami, 228 km. törvényhatósági és 218 km. községi út. Hitelintézetek voltak: 10 bank és takarékpénztár és 13 szövetkezet.

A *közművelődés* állapota elég kedvező volt; a hat éven felüli népesség 79,1%-a tudott írni, olvasni és a tanköteles gyermekek közül csak 2894 nem járt iskolába. A vármegyében összesen 308 tanintézet volt, ú. m. 1 hittani intézet, 2 gimnázium, 1 felsőbb leányiskola (mind Beszterezébányán), 2 ipari iskola, 1 földművelési iskola (Breznóbánya), 6 polgári, 4 iparos és 2 keresk. inasiskola, 140 elemi népiskola, 127 ismétlő és 5 gazd. nép-

iskola, végül 17 kisedővő. A szellemi élet központja Beszterezébánya volt.

Közigazgatás. A vármegye 4 járásra és 3 rendezett tanácsú városra oszlott ú. m. :

Járás. város	E. Százegek száma	Népesség (1910)	Ebből			Lakó-helyek száma	
			magyar	német	tót		
Beszterezébányai járás	55	99,324	1,322	418	31,162	5,519	
Breznóbányai	»	95	29,896	2,526	309	26,689	4,614
Nagyszalotnai	»	15	28,116	692	165	27,574	3,559
Zólyomi	»	29	17,803	795	71	10,621	2,620
Beszterezébánya r. t. v.	»	1	10,776	5,261	879	4,888	659
Breznóbánya	»	1	4,179	1,010	73	3,081	493
Zólyom	»	1	8,799	4,973	269	3,579	551
Összesen	...	127	133,653	16,509	2,124	113,294	18,015

A vármegyében volt 3 rendezett tanácsú város, 15 nagy- és 109 kisközség. A községek általában véve igen kiesnyek; 2000-nél több lakosa 11-nek volt. Legnépesebbek voltak: Beszterezébánya 10,776, Z. 8799, Herencsvölgy 7418 és Gyetva 7339 lakossal. Székhelye volt *Beszterezébánya*. Az országgyűlésbe Z. vármegye 4 képviselőt küldött. A trianoni békeszerződés az egész vármegyét Cseh-Szlovákiának ítélte oda.

Története. Területe már az ősidőkben lakott volt, amint erről a kő- és bronzkorszakból való leletek és a szelenczei ósvár romja is tanuskodnak. Még a XI. sz.-ban Lengyelországgal volt laza összefüggésben s csak 1222. találkozunk először egy Z.-i csemell, t. i. a lipótvármegyei Kaesics-nemzetségbeli Detrével. Ez azonban — utódaival egyetemben a XIV. sz. közepéig — nemcsak mint a mostani Z. vármegye főispánja szerepel, hanem mint Z.-i comes a jelenlegi Árva, Liptó és Turóc vármegyéknek, továbbá Bars, Hont és Nógrád vármegyék E.-i részének legfőbb feje, hadvezére, bírója s közigazgatási főnöke is volt, ki egyedül a király fenhatósága alatt áll és gyakran jóformán fejedelmi joghatóságot gyakorol. E körülményből joggal következtethető, hogy a hajdani Z. nagymegye Magyarország királyának fenhatósága alatt majdnem olyan önálló fejedelemség volt, mint a régi Bosznia nagymegyéi. 1241. a tatárok a mostani Z. vármegye különben is gyér lakosságának legnagyobb részét kiirtották. Csak a mostani Pusztavár közelében fekvő községek lakosai, kik az erőd hatalmas védőfalai közé vonultak, mentették meg életüket. A tatárjárás után a német bevándorlók, kik addig e tájon csak Korponán mutatkoztak, tömegesen jönnek Z. vármegye területére s alig egy század múlva a Z. vármegyei községek nagyobb részét hatalmukba kerítik. Mivel ezek a németek leginkább bányászattal foglalkoztak, nemcsak Beszterezébányát és a tőle E.-ra fekvő s Z. vármegyét Liptóval összekötő hosszú völgyet s elágazásait néposították be, hanem Libetbányát, mely 1379., Breznóbányát, mely 1380. lett szabad királyi várossá s ezek környékét is elárásztották. Az Anjouk alatt a régi várendrszer helyébe országgszerte a bandériális rendszer hoztatván be, a hajdani nagymegye helyébe 1345 körül egy új Z. vármegye lép, mely megkisebbedett a régi nagymegyétől Nógrád, Hont és Bars vármegyéhez csatolt részekkel. Nagy Lajos király emiatt az enyészet-

nek adta át a kis Z. vármegye számára túlságosan nagy régi Z. várát és 1351. a Z. város tőszomszéd-ságában fekvő halom tetején felépíttette a mostani Z.-i várat, mely az új főispánok székhelye lett és sok éven át nem annyira hadi, mint inkább luxus vár és fényes ünnepélyek színhelye volt. Ezt ő maga is igen kedvelte, gyakrabban felkereste nemcsak vadászát céljából, hanem fontos állami ügyek, mint a lengyelekkel való tanácskozási és békealkudozások végett is.

Kiválóbb szerep jutott Z. vármegyének Albert király halála után, midőn a királyválasztási vilongások közepette Z. vármegye, mely előbb Schellendorf Haskó (1441—42), aztán pedig Giskra János főispánja s egyszersmind főkapitányja alatt állva, Erzsébet királyné és fia László hívei közé tartozott, míg a szomszéd Nógrád és Hont vármegyék Ulászlót ismerték el királyuknak. Ebből a két vármegye s a felsőmagyarországi hét bányavárossal szövetségelt Z. vármegye közt kemény harc támadt, mely csak a szerencsétlen várnai csata után, ahol Ulászló király is elesett, végződött teljesen. Nyomban ezután Z. vármegye D.-i része több ízben volt Hunyadi János és hadvezéreinek csapataival elárasztva, de míg Giskra volt főispánja s a Z.-i vár főkapitánya, addig egyszer sem sikerült a várat s a vármegyét elfoglalni. Mátyás király idejében, ki gyakrabban és szívesen tartózkodott itt, megújultak Z. vármegyére nézve a Nagy Lajos korabeli szép napok. A Z. mellett Rákosmezőn megint sűrűn tartattak fényes ünnepélyek és fontos tanácskozások és a fegyver színtelét mindaddig, míg a mohácsi vész után Ferdinánd és Szapolyai János királyok közt a trónért való háború ki nem tört. Időközben Z. várát és vármegyét a hét bányavárossal együtt mászajándékul megkapta Mária királyné (1522). Ettől fogva 6 nevezte ki Z. vármegye főispánjait s a Z.-i vár főkapitányait, kik a vármegye ügyeit erősen vezették és mint főkapitányok a bányavárosokkal együtt úgy Szapolyai, mint később az időnkint betörő török csapatok ellen is sikeresen védelmeztek. 1562-ben azonban Balassa János főispánnak a szecserényi törökök ellen intézett támadása halálútvén ki, Z. vármegye a legnagyobb veszélyben forgott és csak az mentette meg, hogy a török ki nem aknáta fényes győzelmét, különben ugyiszólván kardcsapás nélkül elfoglalhatta volna. Balassa utódainak is folyton kellett küzdeniök a törökökkel, kik Z. vármegye K.-i és D.-i részeibe többször betörték és az osztroluka-dobrona-bábaszék-pelsőzi medencét egy kevés időre be is hódoltatták.

A XVII sz. kezdetén a Bocskay István hadiával előnyomuló török és tatár segédcsoportok pusztították a vármegyét, 1605 ápr. 16. elhamvasztották Besztercebányát. Z. vármegye Bocskayhoz csak kényszerűségből csatlakozott, midőn azonban 1619. Bethlen Gábor lépett fel, hogy fegyverrel kényszerítse a bécsi kormányt Magyarország törvényeinek megtartására, annak törekvését minden erejével támogatta. Viszont Bethlen is megkedvelte e vármegyét s 1620. Besztercebányára hívta össze azt a nevezetes országgyűlést, amely őt Magyarország királyá-

nak választotta s amelyen nemcsak az ország színe-java, hanem több szomszéd állannak a a török eszárnak követői is jelen voltak. Később, midőn a szerencse cserben hagyta Bethlen hadait, Révay Péter koronaőr a magyar szent koronát s a többi koronázási jelvényeket bizonyos időre a Z.-i várba hozta (1620 nov. 28.) s ott őrizte. Ugyanezkor vette kezdetét azon harc, mely a városokat kizárólagos hatalmukban tartó németek ellen irányult s azzal végződött, hogy előbb Korpona (1618), aztán pedig Besztercebánya (1647) németjei kényszerültek magyar és tót lakótársaikat egyenjogúknak elismerni s válték a városi tisztségekben is osztolni. Ennek az lett a következménye, hogy Z. vármegyének német lakossága eltöszódott, úgy hogy nyomai manapság csak a német családok nevében élnek. A vármegye ezután kiválóan jelentékeny szerepet játszott a Wesselényi Ferenc-féle összeesküvés idején, midőn ennek királyfalvai kastélyában vagy Besztercebányán (1664—66) gyakori összejövetelek s tanácskozások tartattak. A Thököly-felkelés alatt eleget szenvedett a vármegye úgy a eszár, mint a fejedelem hadaitól s a szövetséges törököktől, kiket a fejedelem 1682 szept. Z.-hoz vezetett. Rákóczi Ferenc szabadságharcának szerencsétlen vége Z. vármegyére nézve igen vészes volt, mivel a visszavonuló kuruok elkeseredésükben számos községet és ezek között Z. városát is felgyújtották és megsemmisítették. Az 1848—1849-iki szabadságharcban az ország egyéb vármegyeinél kiválóbb szerepet nem vitt ugyan, de főleg Beniczky Lajos kormánybiztos erélye és buzgótsága folytán mindvégig kitartott a magyar nemzeti ügy mellett. A trianoni békeszerződés az egész vármegyét Cseh-Szlovákiának ítélte oda.

Zólyom (*Zolten, Altsohl*), gyorsan fejlődő rend. tan. város, szab. kir. város címvel Z. vm.-ben, a Garam mellett, az 1920-iki trianoni békekötés előtt székhelye volt a Z.-i járás szolgábiról hivatalának, járásbírósnak és közjegyzőségek; volt áll. polg. iskolája, adóhivatala, magy. államvasúti műhelye, a bécsi Unio-társulat nagy vas-és bádoglemezgyára (900 munkás), fabutorgyára, kályhagyára, vill. áramfejlesztő telepe, több hitelintézet, élénk marhakereskedése és forgalma, vasúti állomása, posta- és táviróhivatala s telefonállomása. Lakóinak száma 1850-ben 1800, 1869-ben 2047, 1890-ben 5125 és 1910-ben 8799, közte 4973 magyar, 209 német és 3579 szlovák, hitfelekezet szerint 5188 r. kat., 2644 ág. evang., 319 helv. és 611 izraelita. 1921-ben 8017 lakosa és 551 háza volt. Z. igen régi és régies külsejű város. Régi vára a Garam és Szalatna által képezett felszigeten, magaslaton épült; királyi vár volt; a tornyos négyszögletű építményben, melynek lovagterme Nagy Lajos idejéből való, ma hivatalok vannak elhelyezve. Hozzá tartozik a kis Borova-hora fürdő. Környékén több nátrium- és magnéziumtartalmú ásványvízforrás fakad. Z. eredetileg a Garam és Szalatna összefolyásánál emelkedő hegyen állott, ahol Pusztavár néven romjai ma is láthatók. Ennek elpusztulása után épült a mai város a Garam síkján; a város kiváltságait IV. Béla 1244. megerősítette, pallósíjogot is adva neki. Bercsényi Miklós 1703 nov. 15. győzelmet aratott itt; 1708.

a kurucok a várral együtt felgyújtották. Z. 1876 óta rend. tan. város volt. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomberezna (*Breziny*), kisk. Zólyom vm. zólyomi j.-ban, (1910) 358 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyombrézó (*Brezova*), Lopérhoz tartozó vasgyártótelep Zólyom vm. breznóbányai j.-ban, a Garam völgyében, (1910) 739 magyar és szlovák lak., az 1920-iki trianoni békekötés előtt nagyszabású m. kir. áll. vas- és acélgégyárral, mely magában foglalta a hengerművet és Martin-kohót, csőgyárat, elektrolitikus cinkező műhelyt, a gép-, lakatos- és kovácsműhelyt, a chvatimechi finomlemezhengerművet és a pieszoki hengerművet s összesen 3300 munkást foglalkoztatott. Évi termelőképessége 20,000 vaggon vasáru volt, leginkább csőgyártmány, gép- és hidalkatrészek, sín, rúdvas és lemez. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyombúcs (*Buča*), kisk. Zólyom vm. zólyomi j.-ban, (1910) 830 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomi havasok, l. *Alacsony-Tátra*.

Zólyomkecskés (*Kozelník*), kisk. Zólyom vm. zólyomi j.-ban, (1910) 304 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomlipese (*Slovenská Lipca*), nagyközs. Zólyom vm. besztercebányai j.-ban, a Garam mellett, (1910) 1754 szlovák és magyar lak., késgyárral. Közélemben van a még ma is lakott ósrégi *lipcsei vár*, mely már a XIV. sz.-ban fennállott. II. Lajos nejének, Mária királynénak hitbérül adta; a királyné emlékjele a várban egy ajtó feliratá: «Maria Regina, 1531». 1605-ben ennek védelmében Sirok György, Jiszkra János, Laky János s más főurak elesetek. Utolsó magánbirtokosa Wesselenyi Ferenc nádor volt. 1670-ben a Wesselenyi-összeesküvés következtében az egész lipcsei uradalom a kincstárra szállt. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomlukó (*Lukovo*), kisk. Zólyom vm. zólyomi járásában, (1910) 247 szlovák lakossal. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyommihályi (*Michal'ková*), kisk. Zólyom vm. zólyomi j.-ban, (1910) 260 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyommiklós (*Detvianská Huta*), kisközség Zólyom vm. nagyszalattnai j.-ban, (1910) 2049 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyommócsa (*Môčča*), kisk. Zólyom vm. besztercebányai j.-ban, (1910) 438 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomnémeti (*Nemec nad Hronom*), kisk. Zólyom vm. besztercebányai j.-ban, (1910) 289 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomszabadi (*Kaša Lehotka*), kisk. Zólyom vm. zólyomi j.-ban, (1910) 85 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomszászfalu (*Sásová*), kisk. Zólyom vm. besztercebányai j.-ban, (1910) 671 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomternye (*Trnie*), kisk. Zólyom vmegye zólyomi j.-ban, (1910) 403 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomtúr (*Turová*), kisk. Zólyom vm. zólyomi j.-ban, (1910) 276 szlovák lak. (Tr. Cs.-Szl.)

Zólyomy-család (*albisi*), régi kihalt család, mely különösen a XVII. sz.-ban nagy szerepet játszott. A család első ősei a Biharvármegyei Albis helységről nevezettek s ez a nevők később predikátumuk lett. A Z. nevet valószínűleg onnan szerezték, hogy a család egyik őse, *Dávid*, 1399—

1400. zólyomi főispán volt. 1404 elején a Valkó vár ostromára küldött sereg egyik kapitánya. Ő szerezte meg családjának a székelyhídi uradalmat 1401. A család törzse *László*, ennek fia *Márton de Albis*, ennek fiai *Lőrinc* és *Dávid*, a már említett zólyomi főispán. I. Dávidnak fia *I. Tamás* már Z.-nak nevezetett. A család nagyobb hírne csak a Bethlenek és Rákócziak korában tett szert, különösen II. Miklós fia, *IV. Dávid* révén, aki iktári Bethlen Katalint, a fejedelem testvérének leányát vevén nőül, Erdélyben nagy szerephez jutott; 1632. a székelység hadvezére és Háromszék főkapitánya lett, majd Kolozs vármegye főispánjává nevezetett ki. I. Rákóczi Györggyel ellenséges viszonyban állott, aki őt 1633. elfogatta és Kővárba záratta, hol 1649 aug. 1. fogságban végezte életét. Nejétől, Bethlen Katalintól egy fia, *III. Miklós* maradt. *III. Miklós*, a család utolsó tagja, Hunyadvár ura, Záránd főispánja. 1658-ban, mint Barcsay Akos híve, Kemény elől Husztra menekült. 1661-ben Ali török szerdár fejedelemséggel kínálta meg, de nem fogadta el, mégis 1662. Apafi fejedelemsége alatt, mint Kemény volt híve Fogarasha záratott és javai elkoboztattak. 1664-ben kiszabadulván, másoknak adományozott jószágait visszakövetelte és Törökországba ment, hogy a portától partfogást nyerjen. E tettéért a fejedelemség utáni török véssel gyanúsították és 1670 márc. 3. fej- és jószágvesztésre ítélték. Meghalt Törökországban.

Zománc (ném. *Schmelz*, franc. *Émail*), fémoxidokkal színezett, porrátrött üveg, melyet vízzel, mézzel v. gyantával keverve, pépalakban fém-, üveg-, cserép- és porcellán tárgyak bevonása v. díszítése végett ezek felületére égetnek, miközben az üvegpép összetétele szerint áttetsző (transzluens) vagy átülszatlan (opak) réteggé olvad. Az iparban a Z. elsősorban mint a vasedényeket a rozsdától óvó bevonás szerepel. Az iparművészetben, mint az ötvösség egyik díszítőtechnikájának, vagyis mint *ötvös-Z.*-nak van leginkább jelentősége s története Kr. e. a III. évezred derekáig nyúlik vissza. Az ötvös-Z. hazája Egyiptom volt. Legrégibb emlékei közé sorozhatjuk a II. Uzer-tézen faraó sírjában talált rekeszes üvegdíszítésű ékszert, amelynek technikáját a *rekeszes Z.* (Zellen-Schmelz, É. cloisonné) mintájának tekinthetjük. Ez utóbbinál a díszítés rajzát az alakra forrasztott fémzalagok szolgáltatják, amelyek közeit, rekeszeit Z.-cal töltötték ki. Az egyiptomiak után ezt az ókor klasszikus népei, majd főleg Bizánc művelte nagy tökélyel, de Ázsia keletén porcellán- és fémédények díszítésére ma is használják. A bizánci rekeszes Z. legszebb emlékei a *magyar szent korona*, a velencei *Pala d'oro*, *Konstantinos Monomachos* Nyitraivánkán talált *koronája* s az esztergomi lypsanotheka. A rómaiak a császárság korában a rekeszes Z.-on kívül a *beágyazott Z.-ot* is ismerték (Gruben-Schmelz, É. champlévé), amelynél a díszítést az alából kivésték s az így támadt mélyedéseket Z.-cal töltötték ki. A kelták bronz fibuláikat szintén beágyazott Z.-cal díszítették. A népvándorlás korabeli középeurópai korongos fibulákon a rekeszes és a beágyazott Z. egyaránt szerepel, a germán ötvösség IV–VI. századbeli legjellegzetesebb em-

lékei azonban a *granátrekeszes* ötvösmunkák, amelyeket rekesz-Z. helyett, ennek klasszikus emlékeit utánozva, fémszalagok közé foglalt féldrágakövekkel és színes üveglapocskákkal díszítették, mint pl. a szilágysomlyói kincset. A *beágyazott Z.* a XI. sz.-tól a Rajna vidékén, főleg Kölnben két új virágzásra, az Arpádok korában valószínűleg nálunk is művelték s a XII. sz. második felében különösen a franciaországi Limogesban karolták fel, ahol a XV. sz.-ban a festett Z., a tulajdonképeni *Z.-festés* lendül föl. (L. *Limogeszi zománc*). A Rajna vidékén a középkorban a fémlapok mélyített felületeit ezekhez forrasztott fémszalagokkal a díszítés rajzának megfelelően kisebb mezőkre osztották s aztán Z.-olták. Ezt nevezzük *kevert Z.-nak* (É. mixte). Franciaországban vert művű domborművek mélyedéseit főleg a XVII. sz.-ban oly módon töltötték ki Z.-cal, hogy a ki-domborodó fémrészek eredeti színükben érvényesültek. Ez volt a *körülágyazott Z.* (É. d'épargne). Ehhez hatásában hasonló, de inkább a Z.-festéshez tartozik a *velencei Z.*, amelynek emlékeit, többnyire keleti formájú vörösrézedényeket, a XV—XVI. sz.-ban színes Z.-rétegükbe égetett apró aranyecillagok és virágok díszítették.

A beágyazott Z. egyik nemének tarthatjuk az olasz domborművű, translucid, vagyis áttetsző Z.-ot (*opera di basso rilievo*), amely a XIV. sz.-ban Magyarországon is talált hivatott művelőkre (pl. az iglói pacifitale, Nagy Lajos király máriacelli fogadalmi képei). Ennél az ezüstlapra vésett vagy domborított képeket áttetsző, színes Z.-cal borították. A Z.-on áttetsző fém alapfénye azonkívül a festményekével vetekedő fény- és árnyékhatásokat is lehetővé tett. A rekeszes Z.-ot szintén művelték ötvöseink s ennek egyik, Magyarországra nézve jellegzetes változata a magyar vagy *sodrony-Z.*, amelyen a fémlaphoz forrasztott szalagokat finom sodronyok pótolják s keretét és alapját egyaránt színes Z. tölti ki, ellentétben a keleti eredetű ú. n. *filigrán Z.-cal*, amelynél csak a díszítő motívumokat borítja Z. s az alap a fém színt mutatja. A sodronyos Z. virágzása a XV. századba esik, főbb emlékei Szent László herméjára (Győr), a Suky-kehely (Esztergom), Mátyás király serlege (Bécsújhely). A sodronyos Z.-nak mintegy folytatása a festett vagy *erdélyi Z.*, amely azonban egész Magyarországon elterjedt s különösen a felvidéken talált hivatott művelőkre. Az erdélyi Z. fémből kivágott, áttört művű s többnyire virágokat ábrázoló motívumait szélükön karimával alakították s kezdetben egyszínű, a XVII. században tarka pettyekkel felülfestett Z.-cal töltötték ki. A XVIII. században ennek helyére a külföldön is általános s egyszerűen a fémlapra égetett, festett Z. lép, amelyet a miniatűr szerű Z.-képekkel együtt a XVII. században a selmeci Weigl Bertalan, később a löcesei Szilassy János mivel nagy sikerrel. A *plasztikus Z.* (Émail en ronde bosse) vert vagy öntött kisebb domborművek, aranyból öntött apró alakok Z.-cal való befestése, a XV. század elején Franciaországból indult hódító útjára s a XVI. században különösen ékszernek díszítésére használták. Ennek legszebb emlékei az altöttingeni Goldenes Rössel, Mátyás király kálváriája. Rit-

kább Z.-nem az *áttört művű Z.* (É. à jour), amelyet Bizáncban már a IX. sz.-ban műveltek s amely nem egyéb, mint fémlap nélkül levő, áttetsző rekeszes Z. Ennél a Z.-olás végeztével a fémlapot lecsiszolták. Ilyen Z. díszíti szent koronánk alsó bizánci pántjának oromsorát. Az üveg Z.-cal üveg- és kristályedényeket díszítettek oly módon, hogy az üvegre köszörült díszített Z.-cal töltötték ki s erre vékony arany foliát borítottak, mely technika öse alighanem a *fondi d'oro*. L. *Üvegedények*.

A XIX. században a Z. technikája Európaszerte újból fellendült. A franciák a limogeszi Z.-ot keltették új életre s fém- és porcellanedények díszítésére a Z. egyéb nemeit is sikerrel használták föl. Angliában a bajor eredetű Herkomer festett nagyméretű Z.-képeket, amelyek új, helyesebb technikájával a berlini Schirrer vált ki. Magyarországon régi emlékeink hatása alatt lendült föl a Z. Kiválóbb művelői korunkban az Egger testvérek, Roger, Wisinger, Rapaport, Horti, Tarjan és Hibján. V. ö. *Ráth Gy.*: Az Iparművészet könyve III. k. (Budapest 1912).

Zománc, l. Fog.

Zománcfesték néven nevezzük: 1. Festőanyagoknak olajos lakkokkal való keverékeit, melyek a bevonandó tárgyra rákenve gyorsan fényes, síma felületű zománcos bevonatot adnak. — 2. **Zománcfestékek** a kerámiai iparban használt színes zománcanyagok, melyek könnyen olvadó, színes üvegek.

Zománcfestés, l. Zománc és Limogeszi zománc.

Zománcos agyagáru, l. Agyagipar, Fayence és Kályha.

Zománcos halak (állat), a Vérteshalak (*Ganoidei*) másik magyar neve. L. *Vérteshalak*.

Zománcos kályha, l. Kályha.

Zomba, nagyk. Tolna vm. völgyégi j.-ban, (1920) 2046 német és magyar lak.

Zombor (Sombor), sz. kir. város Bács-Bodrog vm.-ben, termékeny rónán, közel a Ferenc-szatornához és a Dunához. Az alábbiakban a városnak az 1920-iki trianoni békekötés előtti állapotát ismertetjük. A város központja a szabályosan épített, jól rendezett és teljesen városias jellegű tiszta Belváros, melyet a pompásan fásított és parkirozott Széchenyi István-, Eötvös-, Deák Ferenc- és Erzsébet-körút választanak el az inkább falusias jellegű, de szintén jól rendezett külvárosoktól (Felsőváros, Cservenka, Bánát és Szelenecse). Z. legjelentékenyebb épületei voltak: a városháza, a régi Grassalkovich-palota (később pénzügyigazgatóság), a karmeliták Szt. István-temploma (1860—1905), a hatalmas vármegyeháza (1802), mely előtt Schweidel József vértanu (megh. 1849) ércszobra állt (Mátrai Lajostól, 1905), a Szt. Háromság plébániatemplom, a szerb nagytemplom, a Jókai-téren állott a Rákóczi-szobor (Jankovits Gyulától, 1912). Z. széke volt a vármegye törvényhatóságának, a Z.-i járás szolgabírói hivatalának, pénzügyigazgatásának, államépítészeti hivatalnak, törvényészknek, járásbírósnak, közjegyzőségnek, kir. ügyészségnek, kir. tanfelügyelőségnek, kincstári ügyészségnek, csendőrszárnyparancsnokságának, a 23. hadkiegészítő kerületnek, selyemtenyészési felügyelőségnek, állami állatorvosnak,

volt állami főgimnáziuma, szerb tanító- és tanító-nőképző intézete, községi felső keresk. iskolája, női keresk. tanfolyama, 2 polg. leányiskolája, szegényháza, városi könyvtára (32,000 kötet), m. kir. folyammérnöki hivatala, állami jószág-igazgatósága, adóhivatala, számos egyesülete és társulata, élénk vasúti állomása (elágazással több irányban), posta-, távíró- és telefonhivatala. Lakóinak száma 1850-ben 21,601, 1910-ben 30,593 (közte 554 katona), ezek közül 10,078 magyar, 2181 német, 11,881 szerb és 6289 egyéb (főleg bunyevác); hitfelekezetet szerint 16,796 r. kat., 11,880 gör. kel., 257 ág. ev., 543 ref. és 1017 izr. 1921-ben a lakosok száma 31,332. A lakosok leginkább földműveléssel foglalkoztak, jelentékeny volt még a gabona- és marhakereskedelem, gyümölcsfaisztás, tejgazdaság (túró) és selyemtenyésztés. A házak száma 4951 volt. Termékeny határa 30,802 ha. — Z.-nak régi neve *Czobor-Szt-Mihály* volt, a gazdag Czobor-családról, melynek itt (a mai városháza helyén) várkastélya volt; a törökök elpusztították és a helyébe 1534 épült új telepet Z.-nak kezdték hívni, A hódoltság idején egy kerület székhelye volt, bár csak néhány házból állott. A felszabadulás után 1691. bunyevácok és szorbecok foglalták el. A határország megszűntével (1745) a vármegyébe bekebelezett be és 1747. sz. kir. várossá lett. 1753 óta Bács-Bodrog vm. székhelye volt. (Tr. SzHSz.)

Zombory, I. Gedő (Árvai), szépirodalmi és egyházi író, szül. Marosvásárhelyen 1836., megh. Megyaszón 1913 szept. 17. 1861—67-ig Szatmáron mint tanár és lapszerkesztő munkálkodott. 1867-től megyaszói pap volt. Szétszórtan lapokban, folyóiratokban és naptárakban megjelent kisebb-nagyobb cikkei, történeti tanulmányain kívül önálló művei: *Úti rajzok* (2 köt. Kolozsvár 1861—1862); *Fény és árny* (történeti beszélek, 2 köt. Pest 1862); *A szerencse fia* (Szatmár); *Korszerű egyházi beszédek* (2 füz., Miskolc 1860—70); *Egyházi beszédek* (1 füz., Budapest 1881). Írt több tankönyvet is.

2. Lajos, festő, szül. Szegeden 1867 jan. 9. Eleinte építési rajzoló volt s mint ilyen 11 évig dolgozott Lechner Ödönnél. Közben önállóan résztvevő pályadíjat is nyert több építészeti pályázaton (szegedi gőzfürdő és kulturpalota), több szegedi bérház és az odaváló ügyvédi kamara háza az ő tervei nyomán épült. 1898—1902-ben a müncheni akadémián tanult festeni Zügelnél, aztán rövid szolnoki tartózkodás után Benczur mesteriskolájának volt tagja. Azután Szolnokra költözött, ahol tagja az odaváló művésztelepnek. Műveinek jó része állat- és tájkép. Ezek közül a *Magaslaton*, *Szántás* és *Tehénfogat* címűek a Szépművészeti Múzeumban vannak. 1905. és 1908. gyűjteményes kiállításra volt Budapesten.

Zombárd (Zimbru), kisk. Arad vm. borossebesi j.-ban, (1010) 767 román és magyar lak. (Tr. R.)

Zona, öv, földöv, övezet, kör. *Z. orbicularis* a csípőizület tokszalagjában lévő rostok, melyek a combosant fejt körülveszik. *Z. parenchymatosa* a petefészek kéregállománya. *Z. pellucida* az emlősök petéjének külső átlátszó burka. *Z. vasculosa* a petefészek velőállománya stb. — Az orvos-

tudományban beszélnek hiperesztéziás, anesztéziás, anemiás stb. Z.-ról, amely alatt övalakú túlérzékeny, illetőleg érzéketlen vagy vérszegény területeket értenek. — Kristálytani szempontból 1. *Kristály*.

Zónadíjszabás, I. Díjszabás.

Zónaidő. Már régen szükségét érezték az egész föld kerekiségére érvényes időszámításnak, szemben a helyről-helyre változó helyi idővel. 1882 okt. a nemzetközi geodetikai kongresszus Rómában kimondta, hogy tudományos célokra és a világforgalomra nézve egységes időszámítást kellene elfogadni. 1884 okt. aztán 25 állam diplomáciai és tudományos képviselőiből álló konferencia ült össze Washingtonban, mely megállapodott abban, hogy az egységes (világ-) idő kiindulási déllője a greenwichi, a nap a középnap legyen és ez éjfélről éjfélig terjedőleg 0 órától 24 óráig számíttassék. De még a konferencia összehúlése előtt az északamerikai vasúttársaságok öt időövben (zónákban) állapodtak meg, olyformán, hogy az egyes zónákon belül az azok közepén keresztül déllő ideje legyen érvényes. Ezeket a déllőket úgy választották meg, hogy Greenwich-től 60, 75, 90, 105 és 120°-nyira legyenek Ny.-ra, tehát idejük a greenwichi időhöz képest 4, 5, 6, 7 és 8 órával késsenek, egymás közt ennél fogva minden zóna ideje 1—1 órával különbözzék a szomszédostól. Mivel Európában is az *Oppolitzer* ajánlotta greenwichi egységes idő bevezetése lektüzdhetetlen nehézségekbe ütközött, *Schramm* az amerikai zónarendszert ajánlotta, szintén Greenwichből, mint első meridiánból kiindulól. Az 'első zóna e terv szerint Greenwich-től K.-re és Ny.-ra 7° 30'-ig terjedjen, ideje a greenwichi volna, a második 7° 30'-tól 22° 30' K.-re Greenwich-től terjedjen, idejét a Greenwich-től K.-re 15° alatt haladó déllő adná, mely tehát éppen 1 órával járna a greenwichi idő előtt stb. Az első öv ideje a nyugateurópai, a második a közép európai, a harmadik a kelet európai idő stb.; mindegyik Z.-je a szomszédostól épp 1—1 órával térne el. Az 1890 júl.-ban tartott vasút-igazgatói tanácskozmány az európai vasutak legnagyobb részére elfogadta a Z.-t és azóta életbe is léptette. Nálunk *Baross* Gábor rendeletével 1890 okt. 1. nemcsak a vasutakon, hanem a közéletben is életbe lépett a Z., még pedig a *közép európai*, melyből csak az ország legkele-
tőbb részei esnek ki, de egyöntetlenség végett szintén bevonattak. A közép európai Z. hazánkban legközelebb áll a fumei időhöz, Budapesten 16 perccel késik a helyi időhöz képest. V. ö. *Heller* Agost, *Egységes idő* (Természettudományi Közlemény XXIII. évf. 1890).

Zónák, I. Éghajlat.

Zónalemez, koncentrikus fekete körökkel ellátott átlátszó lemez, melynél a körök sugarai úgy aránylanak, mint az egész számok négyzetgyökei. Fotográfkamrában lencse helyett használható. Egymás mögött fekvő több gyújtópontja van, melyben fennálló és fordított képek váltakoznak.

Zonaras, Johannes, görög (bizánci) történetíró; a XI. sz. végétől a XII. sz. közepéig élt. Előkelő hivatalokat viselt: Komnenos Alexios és

János császárok udvarában, de később kolostorba vonult. Nevezetes történeti műve (Epitomé historias) a világ teremtésétől az 1118-ik évig Kr. u. öleli fel az eseményeket. Érdekessége abban áll, hogy az egyes korszakok forrásműveit (Szentírás, Herodotos, Xenophon, Anianos, Plutarchos, Dio Cassius, Josephus Flavius stb.) mozaikszerűen állítja egymás mellé. Ez eljárásának köszönhető, hogy Dio Cassius 21 könyvét ő őrizte meg az utókor számára. Kiadták: *Binder* (Bonn 1841—1844); *Dindorf* (Leipzig 1868—75, 6 köt.).

Zónás lencse, l. Gyujtóüveg.

Zónás szerkezet az ásványoknál gyakori. Az ilyen kristályok (főképp izomorf sorok egyénei) zónaként eltérő kémiai összetételűek és ennek folytán az övek gyakran más színtek is (tűmső, földpát, angit, turmalin).

Zónatarifa, l. Díjszabás.

Zónatengely, a kristálytanban, l. Kristály. Zonc (Zonc), kisk. Pozsony vm. szecsei j.-ban, (1910) 240 magyar lak. (Tr. Cs.-Sz.)

Zondy, Kisfaludy Károly álneve.

Zongora. (Klavier, a francia clavier-ből, a m. billentyűsor, klaviatura.) Billentyűsoros polifon húros hangszer. Mai alakjában (kalapács-Z.) alig kétszázéves hangszer. Ha elfogadjuk, hogy a hangközmeghatározásokra szolgáló *monochord* a Z. őse, akkor a története az ókorra nyúlnék vissza. De a Z. előfutóinak rendszerint csak azokat a hangszereket tekintik, melyeknél a húrokat billentyűsor, klaviatura szálaltatta meg akár pengetéssel, akár ütéssel. A *clavichord-on*, a XV. sz. folyamán tökéletesített billentyűsoros húros hangszereken, kis fémmelvek pengették meg a hűrt; a hangszernek kevesebb húrja volt mint billentyűje, így igen sok hang képzésénél a lenyomott billentyű nemcsak megpendítette a hűrt, hanem szükséghez mérten meg is rövidítette. A később feltalált *clavicembalo-n* tangensek helyett hegyes tollszárak pengették meg a húrokat. E hangszeren a húrok száma már megegyezett a billentyűk számával, sőt — mint mai Z.-nkon — a XVII. sz.-ban a két-, háromsoros húrozást is alkalmazták. A clavicebalo fajai: a *spinett*, a *virginal*, a *gravicembalo*, az *arpychordó* és a mai pianónkhöz hasonlóan függőleges húrozatú *clavicytherium*. A XVII. sz. vége felé kezdenek kísérletezni Angliában és Olaszországban abban az irányban, hogy a hangszerek hangjának színezetét a húr megszólaltatási módjának megváltoztatásával megjavítsák. Valószínű, hogy az u. n. *pantalon*, az első hangszer, melyen kis kalapácsok ütötték meg felfülről lefelé a hűrt, adta meg a további kísérletezések alapját (1702). Ma már kétségtelen, hogy Christofori firenzei Z.-készítő az alulról fölfelé ütő kalapácsrendszer feltalálója (1709). Z.-inak mechanizmusa alapvetésében alig különbözik a mai rendszertől. Silbermann freiburgi Z.-gyáros, tökéletesítvén Christofori genialis találmányát, nyitott először utat az új hangszernek Németország felé. A *német*, vagy *bécsi* mechanikát az augsburgi *Stein* alkalmazta először; ennél a kalapácsok a billentyű emelőkarának belső végén helyezkednek el. Az angol mechanika, melynél a kalapácsok külön lécezen nyugszanak, *Broadwood* gyárából került ki

először. Igen jelentős találmány volt az *Erard*-féle kettős kiváltó (*double échappement*), mely lehetővé tette, hogy a billentyűt ismételen lenyomhatjuk gyorsan egymásután, anélkül, hogy ujjunkat elvonnánk róla. A Z. mai alakjának, mechanizmusának, rezonátorszekrényének tökéletesítésében Steinway, Bechstein, Bösendorfer, Chickering, Blüthner, Debain és Ibach szereztek hervadhatatlan érdemeket. A XIX. sz. végén történetek kísérletek a Z. mai alakjának, mai berendezésének átformálására. E kísérletekből emeljük ki Jankó János terraszklaviatúráját és a Clutsum-féle billentyűsört, melyen a billentyűk oldalai sugárszerűen futnak össze; a billentyűsor külső széle körívet alkot. V. ö. *Fischof*, Versuch einer Geschichte des Klavierbaues (1853); *André*, Der Klavierbau (1855); *Paul*, Geschichte des Klaviers (1868); *Hipkins*, Description and history of the pianoforte (1896).

Zongoraátirat. Kamarazenére vagy zenekarra írt művek átíreljezése zongorára. Ez az átírat lehet az eredeti mű szölamainak pusztá szölamyszerinti átíreltése és lehet virtuózátírat, mely a zenekar pazar színeit utánozza zongorán. Ez utóbbi műfaj megteremtője Liszt Ferenc. 1880-ban írja Zichy Géza grófnak: Die Transcription ist ja quasi durch mich erfunden.

Zongorahangolás. Temperált klaviatúras hangszerek hangolásához nagy rutin kell. Csak egy tiszta hangköz áll rendelkezésre: az oktáv. Zongorahangolók a kamarahang (a_1) pontos meghatározása után annak felső és alsó nyolcadait egyeztetik, ekkor térnek rá ezek kvintjére, majd az így nyert e hangok felső és alsó nyolcadait összehesendítik a h kvinttel. Így haladnak tovább, oktávák és kvintek összeegyeztetésével a *fisz* és *cisz* hangokon át, míg utóbbi segítségével a kiinduló $a-e$ kvint keretében megállapítják az $a-cisz-e$ hármashangzat pontos értékét. *König* 13 hangvillából álló sort készített a félhangok pontos magasságának összehasonlítása céljából. V. ö. *Armellino*, Die Kunst des Klavierstimmens (1902); *Hollmann*, Lehrbuch der Stimmkunst (1912).

Zongorajáték. Talán egy hangszernek sem dolgozták fel oly pontosan metodikájának és előadási módjának történetét, mint a zongoráét. Rendszerint három korszakot különböztetnek meg a Z. fejlődésében. Az első korszak (XVI—XVIII. sz. közepe) legkittinőbb mesterei: Diruta, Bull, Bird, Kerll, Froberger, Ritter, Pachelbel, Kunau, Purcell, d'Anglebert, d'Agincourt, Daquin, Marchand, Buxtehude, Scarlatti, Couperin, Rameau, Bach, Händel, F. E. Bach, Schobert voltak; a második korszaké (XVIII. sz. közepétől 1840-ig): Mozart, Hässler, Diabelli, Pleyel, Clementi, Haydn, Cramer, Beethoven, Schubert, Weber, Kalkbrenner, Dussek, Czerny, Hummel, Dreyschoek, Kessler, Herz, Mendelssohn, Moscheles, Thalberg, Klengel, Litoff, Taubert, Jensen, Heller, Graedener, Schmitt. Végül a harmadik korszak Volkmannel indul, legnevesebb képviselői: Reinecke, Henselt, Bülow, Rubinstein, Liszt, Chopin, Hiller, Taussig, Scharwenka, Leschetizky, D'Albert, Busoni, Lamond, Paderewsky, Rosenthal, Sauer, Friedmann, Godowsky, Pugno, Stawenhagen, Gabri-